IOS.

QVERCETANI

DOCTORIS MEDI-CIQUE REGII

DIÆTETICON POLYHISTORICON;

OPUS

UTIQUE VARIUM MAGNÆ utilitatis ac delectationis, quòd multa Historica, Philosophica, & Medica, tàm conservandæ sanitati, quàm variis curandis morbis necessaria contineat.



16 15

LIPSIÆ,

Impensis Thomæ Schüreri & Bartholomæi Voigtij.

Giuseppe Bartoli

MAGNO

MAVRICIO

LANDGRAVIO HASSIÆ: COMITI IN CATZENELENBOGEN, DIETS, ZIEGENHAIN, NIDDA, &C.

PRINCIPI ILLVSTRISSIMO ET MVNIFICENTISSIMO, DE RE LITERARIA SEMPER BENE MERITO, MERENTIQ. MÆCENATI, AC DOMINO SVO CLEMENTISSIMO,

DIÆTETICON

HOC

POLYHISTORICON,

IN

SVBMISSA AC DEVOTI ANIMI TESTIMONIVM,

DEBITÆ GRATITVDINIS
SYMBOLVM,
PERPETVÆ OBSERVANTIÆ
MONIMENTVM,
DICAT, OFFERT, CONSE-
CRAT

JOS. QVERCETANVS
Conſ. & Med. Regius.

IN

IN DIÆTETICON POLYHISTORICON JOS. QUERCETANI CONS. ET MEdici Regii celeberrimi, Johan. Pressius Φιλίατρος

AD LECTOREM.

QVisquis longævam validóq; in corpore vitam
Constantem sana ducere mente cupis,
Huc iter intende, & celeres huc dirige gressus,
Huc fer, & in vanum non gradiére, pedem.
Quid iuvat immensos Crœsi glomerasse thesauros,
Et tamen ad tumidos ingemuisse pedes?
Quid genere, & vana prodest turgescere fama,
Aegrumq; obscuro delituisse thoro?
Mens sana in sano quærenda est corpore primùm,
Succedent votis cætera cuncta tuis:
Hoc docet illustri præsens ratione libellus,
Tempora cui similem pristina nulla dabant.
Rumpere livor edax, nihil hîc quod rodere possis;
Nam clypeus morsus non timet iste tuos.

ΕΙΣ ΤΟ ΑΥΤΟ.

ΜΑΥΡΙΚΙΩ τόδε ΛΑΝΔΓΡΑΒΙΩΙ ἀρεταῖσι
βρύοντι
Δῶκε διαιτάων μῦθα ΚΟΥΕΡΚΕΤΑΝΟΣ.

DE EODEM.

LANDGRAVII HASSIÆ *Herois laus duret in ævum,*
Sitq; tua huic Pilii ætas, Quercetane, Diata.
FED. MORELLI. Prof. Reg.

AD INVIDVM.

INVIDE *quid bruto pinguem vomis ore salivam,*
Perq; meas turpis volvere porce rosas?
Desine: quid prodest fatuam sic prodere mentem?
Tu meliora doce: non potes? ergo tace.

JOS. QUERCETANI D. MEDICIQ. REGII

DIÆTETICI POLYHISTORICI

SECTIO PRIMA.

Prooemium.

CVM ad vitam benè instituendam, & contra gravissimos quosque morbos tuendam, restituendamque sanitatem, maximam esse vim in sedula exemplorum, & varia historiarum lectione & observatione, quotidiè comperiamur: non absurdum putavimus, nostrum hoc DIÆTETICON, omnis generis elegantibus, & rudiorum præcipuè commodo cessuris, illustrare exemplis. Vt enim juventus alioqui effrænis, exemplis propositis flectitur, & ad meliorem redit frugem: ita ægri viribus & animi & corporis deficientibus, præceptis medicorum salutaribus citiùs instaurantur, si animum illorum conspicuum exemplum subeat. Hinc occasio nobis data, in DIÆTETICON

hoc nostrum, varia genera exemplorum, passim ex historiis collectorum inserendi: quæ non solum ægris ad valetudinem recuperandam plurimùm sunt profutura, sed & aliis, quamvis doctioribus non ingrata futura.

Tres eius erunt sectiones: quarum duæ generales, posterior particularis: singulæ suis distinctæ capitibus. Gallico quoque sermone idem donavimus in illorum usum, quibus Latinus ignotus: præsertim autem in singularem quorundam huius Regni procerum gratiam, quorum petitioni non potui, quin satisfacerem.

Pars hæc medicinæ, Græcis Diæta, primùm in praxi locum olim obtinuit: rectè enim instituta, & observata, gravissimos morbos imminentes declinat, vitamque diuturnam tuetur.

Absolvitur autem legitima sex rerum non naturalium, ut vocant, administratione: Aëre videlicet, Cibo & Potu, Inanitione & Repletione, Somno & Vigilia, Labore & Quiete, & Animi perturbationibus.

De quibus generatim hîc dicturi, dein speciatim singularum effectus, quos tàm in corpore, quàm animis hominis ingenerant, oculis subjiciemus.

In quem usũ creata omnia.

Cum enim Deus infinitè bonus, ac ipsa per se bonitas, summaque perfectio, res omnes in suis speciebus planè bonas & perfectas in hominis usum ac gratiam, ipsum denique hominem perfectissimis omnibus animæ & corporis virtutibus creasset, qui tàm eleganti palatio, & tot tantisque donis copiosissimè instructo præesset, omni-

omnibus creatis frueretur: imò & de ipsa vitæ
arbore fructus ad vitæ immortalitatem decerpe-
ret, si mandatis Creatoris obtemperasset: (in
quem finem hæc arbos tanquam obedientiæ er-
ga Creatorem proposita, erat Sacramentum, ut
ex ea perpetuitatem vitæ hauriret) per lapsum
autem, in omnibus illis corporis & animi orna-
mentis, verè proterviam fecisset: factum est, ut
justo Dei judicio propter suum peccatum non
tantùm humana caro, sed & terra, cœlique male-
dictione divina in eum undique conspirarint.

Homo post lapsum miserrimus.

Hinc tàm pellucidi ac splendidi intellectûs ejus
radii, densissimis tenebris & fœda caligine ob-
ducti: cognitio illa in eo rerum omnium diluci-
da, & tàm illustris, tetris ignorantiæ velis fundi-
tùs involuta: divina mens, quâ ad imaginem
Dei efformatus erat, infecta, & brutis affectibus
obnoxia: memoria læsa perturbataque: omnes
denique sensus, cum interni, tum externi, quo-
rum elegantiâ & perfectione, ad cœlum usque
evectus erat, miserè depravati sunt: cumque is
antea illustria in fronte divinitatis insignia ge-
staret, æternitatis notas ostentaret, ac summi bo-
ni, perpetuæ felicitatis, incussæque quietis pi-
gnore lætaretur, in has conclamatas ac calami-
tosas corporis ac animæ miserias, quibus assi-
duè conflictatur, momento præceps irruerit, ut
ærumnarum mole ævique brevitate, aliis creatu-
ris longè videatur inferior.

His omnibus, inquam, dotibus spoliatus,
quantis corporis calamitatibus obnoxius sit
redditus, opus est excutiamus, ac quibus defe-

ctibus scateant sensus ejus paulisper perpendamus. Cum enim ejus aures semper antea ab omni impedimento liberæ, ad divinarum laudum cantus alacriter paterent, prorsus nunc ad omnia absurduerunt & occalluerunt. Oculi aliàs radiantes & ὀξύδερκοι, & ad omne bonum rectumque collineantes, suffusionibus & cataractis vitiai, aut potius occœcati sunt: nares suave redolentes, fœtoribus scatent, meræque putredinis cloacæ, ac impuritatum sentinæ redditæ: gustus prorsus depravatus, loco suavissimi saporis, nil præter amarum & ingrata fastidia sapit. Cum verò manibus ad vitæ fructum perpetuæ decerpendum esset præditus: nunc summa corporis & animi anxietate, eæ ad arandam tellurem, & fodienda terræ viscera coguntur, idq; sæpius nullo fructu, & sic sententia Dei; *In sudore vultus tui comedes panem tuum*, quàm verissimè ubique appareat. Quid plura? Cum verni ejus temporis flos perpetuò viresceret, nihilque quàm suavissimos vitæ fructus explicaret, nunc sæva hiemis asperitate exarescunt ac rigent omnia: quæ nihil aliud quàm repentinam senectam, & præpoperum vitalium facultatum interitum minantur. Cum eæ animi gratiæ, affectiones, omni recreatione felici suaves, in mœrores & angustias degenerarunt: ut nihil non in perniciem tàm corporis, quàm animi nunc concurrat. Siquidem & calore & frigore, fame sitique, ac aliis id genus infinitis miseriis impertitus homo, perpetuò conflictatur, & miserandâ sorte obruitur.

Sensus hominis depravatio.

Cor-

Corpus ejus cùm alioqui optimâ & perfectâ omnium partium symmetriâ ac temperamento æquali constaret, nunc prorsus ametria omni, omnibusque ἀκρασίας generibus dissolvitur, ut nihil nunc in toto orbe calamitosius sit homine: qui pejorem etiam brutis, magisque deplorandam vitæ conditionem sortitus est. Siquidem longè majore quàm bruta morborum numero ac varietate premitur: adeò ut omnium malorum fœdissima sit sentina, quibus ab ipso ortu & incunabulis ad extremum usque senium, tanquam perpetuis comitibus ad terram, nonnunquam etiam ante annos pubertatis, deducitur. Et hæc quidem sunt peccati ac humanæ pervicaciæ stipendia, Dei mandato designata. Nec homo solùm, sed propter eum Natura universa mundique elementa maledictionis divinæ pœnam ferunt.

Hinc enim aër, qui perpetuò aliàs serenus, purus, mundus, ac spiritibus hominis, quorum erat fomes & pabulum, emundandis, ac in puritate perpetua conservandis idoneus, propemodum nunc semper caliginosus, multisque inquinamentis ac sordibus impurus, corruptus, ac pestilens evadit: quibus multos ac varios parit morbos, tàm pestiferos & Epidemicos, quàm sexcentos alios affectus gravissimos, summeque noxios.

Terra, quæ antea benedictione divinâ fœcundissima, rerum omnium producendarum vim obtinebat, è qua in usum ac pabulum hominis, grati, salubres, ac maximè utiles fructus pro- mana-

Terra maledicta propter hominem.

manabant: utpotè arcana, essentiæ, tincturæ, & balsama à corruptione vitam tuentia, nunc sentes & tribulos, omniaque homini pestifera ac exitialia procreat: ut si qui ex ea alioqui meliores fructus prodeant, infinitis tamen fecibus ac impuritatibus scateant, ita ut nunc certò pronunciare possimus, cibos potusque nobis magis insalubres ac noxios, quàm utiles ac salutares: quoque eos habemus copiosiores, aut magis iis ad delicias utimur, corpus recreaturi, eò majorem inde noxam contrahamus: ut vel hinc lapsus nostri fructus, hoc est, pœnæ suppliciaque nobis haurienda sint, ea præsertim de causa, quod elementorum corruptiones ac alterationes, cum nostra ingluvie & intemperantia conjunctæ, varia morborum genera procreent foveantque. Nec ab his tantùm afficimur, hoc est, ab aëre, cibo, & potu, sed ab inanitione etiam & repletione, somno & vigilia, motu & quiete, quæ usque adeò corpus nostrum immutare possunt, ut crebrò valetudo nostra infringatur, eorumque defectu, vel excessu prorsus deficiat vel tollatur. Atque idcircò nō naturales meritò dici possunt hæ res sex, nō quòd extrinsecùs contingant, cùm nihil sit non naturale, bonum videlicet ex prima origine, & malum ex contingente maledictione ob lapsum hominis, omnibus creaturis indictâ: sed quod omnia à Natura sua degenerarint. Siquidem elementa, quæ antea perfecta, & omni benedictione ac virtutum vitalium infinitis dotibus, à Deo instructa erant, contrariam mutationem patiuntur. Vnde fit etiam, ut ob maledictionem divinam elementorum

Res non naturales quidā?

torum inquinatio & hominis defœdata imagine ſpurcities, & variæ ſubinde mutationes minus cũ natura conſentaneæ, hominem inficiant, ac contra quam tulerat ejus procreatio, obruant, labefactent, deſtruant.

Veruntamen ſic Deus humani generis miſertus eſt, ut bonum, quod rebus creatis ante culpam hominis incluſerat, non prorſus maledictione ſua deleverit: ſed variis uſque adeò impedimentis intricari voluerit juſto judicio: ut non niſi ſeblatis obſtaculis quicquam nobis prodeſſe poſsint: nocere autem plurimum, niſi arte & diligentia medica corrigantur: ut ſcilicet malum ab eis ſeparetur, bonum verò naturale ſincerum ac purũ extrahatur, quod in uſum hominis juxta Dei inſtitutum cedat. Atque hîc ingenium Medici & ſolertia eluceſcit, ſi eas debitè depuratas ęgris pręſcribat ac adminiſtret: æger verò rectum Medici Conſilium ſequatur, & ad eas ritè excipiendas ſe componat.

His igitur ſex utitur DIÆTETICA medicina, practicæ pars tertia, quæ nobis ſigillatim ac ordine declaranda ſunt. Nemo autem miretur, ſi fuſius de ſingulis verba faciamus, ac argumentum iſtud uberiùs tractemus. Hac enim medicinæ parte non tantùm morbi profligantur, ſed proſpera etiam valetudo reſtituitur ac conſervatur. Omnibus itaque ægritudinibus, tum gravioribus tum levioribus, omni ætati, utrique ſexui, junioribus ac grandioribus, pauperibus ac divitibus, rudioribus potiſsimùm hac noſtra tractatione ingenuè conſultum volumus. Idcircò nihil omittemus,

Diæta utilitas quanta.

mus, quod ad rem faciat: ut generalis hîc regula ex vivendi ratione, omnibus sive ægris, sive sanis ad sui conservationem præscribatur.

Scopus autem noster est, ut omnes Asclepiadeos, veros & synceros medicos, præcipueque juniores medicinæ candidatos, qui ægrorum salute, charitate in proximum, & honestate potius, quam turpi lucri spe ducuntur, ad libri nostri lectionem pelliciamus, in quorum gratiam hactenus laboravimus, & laboraturi inposterum sumus: cæteros autem nummarios medicastros, & Empiricos circulatores, agyrtas item, Theriacopolas, & similis farinæ loculorum tantùm emunctores, quique in scriptis nostris legendis aliud non quærunt, quam quod vituperent & calumnientur, procul hinc arceamus, nihiliq; faciamus, quicquid nobis obstrepant: Sed potius cursum nostrum feliciter Dei gratiâ inchoatum, constanter persequamur: ubi alium omninò sequemur ordinem, quam qui medicis vulgò usitatus est, & à perturbationibus animi tractatum ordiemur. Vt enim pretium pars hæc corpore majus habet, ita morbis exposita est gravioribus.

DE

DE PERTURBATIONIBUS ANIMI.

Cap. I.

DOCTISSIME utique ac copiosissimè, quicquid ad hanc tractationem de animi pathematibus pertinet, videntur philosophi Ethnici, Plato, Aristoteles, Xenophon, Plutarchus, Seneca, compluresque alii disseruisse, & quod satis est de ejus quiete ac labore dixisse. At quivis Christianus, & veri Dei cognitione imbutus, primo statim occursu adulterina & falsa illorum documenta ex Lydio scripturæ sacræ lapide deteget: ac in lucem proferet hallucinationes falsasque opiniones, quas de natura morborum, essentiis & eorundem causis ac curatione fallaci indagine conceperunt, utcunque tamen est, elegantissimas ac eruditissimas de his rebus agitarunt disputationes, ut in illis quasdam veritatis scintillas emicuisse certum sit: quæ

Error philosophorum de natura morborum animi.

tamen

tamen nobis deducendis, ac in viam rectam dirigendis citra veri luminis prælucentem flammam splendoremque impares sint ac nimis imbecillæ.

Inter illos Plato de iis dilucidè philosophatus est: qui dum hujusmodi malorum originem scrutatur ac inquirit, animam in duas partes dividit: quarum una utpotè propinquiùs rationi adhærens & vicinior, tranquilla, pacata & cupiditatum domitrix est, quæ logica & rationalis dici potest: altera bruta, ferox, indomita, omnibus cupiditatum illecebris, ac voluptatibus addicta & mancipata.

Primam illam partem voluit omni molestia ac turbulentis motibus carere, quiete perpetua frui, cui idcircò adjunxit tanquam hospitem, Constantiam illam, quam animi tranquillitatem vocat. In altera, quibusvis cupiditatibus dedita modò voluptatum illecebris pellecta, modò mali studio compulsa, hùc & illùc navis instar contrariis fluctibus agitata, & indefessis motibus fluctuante, quæque nulla rationis anchora sisti aut retineri valeat, turbulenta omnia animi pathemata collocavit: Cupiditatem, (inquam) invidiam, iram, furorem, metum, tristitiam, & alios id genus furibundos motus.

Sedes cupiditatis, invidiæ, iræ, &c.

Hanc

Hanc ipſam Animæ partem ejuſmodi pathematis obnoxiam, idem Plato in Phædone, eleganti comparatione, feroci, effræni ac indomito equo aſsimilat: ut alteram equi manſueti, docilis, ac freno aſſueti, ſeſſoris moderamen facilè ferentis, nec non ad arbitrium ejus compoſiti, imaginem perferre docet: ut hæc ratione ſe duci ac regi patiatur, cui facilè adhæret ac obtemperat: atque idcircò fortiter & conſtanter calamitates omnes ac adverſos fluctus deſpiciat, nec magis boni ullius præſentia aut futuri ſpe moveatur, quàm occurrentium malorum mœſtitiâ ac indignatione percellatur.

Comparatio animæ cum equo.

Ex his igitur tam limpidis & perennibus ſcaturiginibus, plures Ethnici philoſophi vanam illam opinionem deduxerunt, & umbratilem illam conſtantiam exhauſerunt, qua voluptates reſpuebant: & ad ſtudium imaginariæ cujuſdam virtutis ſeſe impellebant: falsò opinati, ſibi ſuæque poſteritati hoc modo famam ac gloriam ſempiternam partam iri, ibiq́ue ſummam hominis felicitatem eſſe repoſitam.

Vana Ethnicorum philoſophorum opinio.

Qui verò majore cœli, quàm terræ, hoc eſt, rerum divinarum quàm humanarum amore rapiuntur & flagrant: diviniq́ue verbi ſimplicitati plus fidei & honoris, quàm gravibus illis philoſophorum ſententiis attribuunt, nullo negotio deprehendent, quicquid de con-

ſtantia ſua ſapientes illi garriunt ex virtutibus, ne latum quidem unguem à vitiis diſcrepare: Siquidem conſtantia aut fortitudo illorum mera pertinacia eſt, ſtuporque ſcepticus: magnanimitas, ſuperbia: prudentia, fraus & dolus: ſapientia, ſtultitia, & quam ſummè commendant abſtinentiam, tota ea honoris & inanis gloriæ ambitio eſt: ut ſolas eas virtutes dicere liceat, quæ ex ſacrarum literarum doctrina, & lumine cœleſti nobis affulgent: Nam in Deo ſolo eæ inhabitant, & ab eo proficiſcuntur omnes, ut fruſtrà in ſeſe & ſuis viribus, mundana ſapientia earum comparandarum ac aſſequendarum gloriam quærat. Ineptè igitur & inſcitè philoſophorum nonnulli, & quicunque Deum ignorarunt, divinos illos virtutum habitus ſibimet vendicârunt: cùm quicquid non ſit ex fide, purum putum ſit peccatum, nec ullum bonũ aliundè, quàm à ſupremo luminum patre, Apoſtolis ſuffragantiibus, derivetur & ſapientibus infundatur. Sapientes autem eos vocamus, qui in Deo Patre unigenitum ejus filium, in quo virtutes omnes emicuerunt, norunt & fide apprehenderunt: ſiquidem veris virtutibus ſoli ii donantur, qui Christo per fidem & charitatem copulantur: illiq; omnibus donis plenè potientur, qui perfectè ſuo cum Capite, tanquam membra corporis connectuntur.

Vere ſapientes qui.

Longè

Longè aliter Christiana philosophia, omissis moralibus dotibus, virtutes deprehendit, Ethnicis multò nobiliores: easque ex veritate sacri verbi in fidem, spem & charitatem distribuit: quibus probè instructus, homo verè sophus, non philosophus tamen dici meretur, cùm sint veræ sapientiæ suavissimi fructus, non aliunde, quàm ab arbore vitæ pullulantes.

Christiana philosophia vera philosophia.

Cætera Ethnicorum mundana luce fulgentium documenta, licet plausibilia sint, præ illis tamen flocci facienda sunt: siquidem non felicitatem aut gloriam caducam ac momentaneam à gentilibus philosophis collineatam, sed æternam Christiani ex virtutibus, gratia Dei erogatis, sibi promittunt: quæ idcircò stabilissimæ sunt ac firmissimæ, quod ex Deo solo, ejusque filio Christo deriventur ac traducantur. Hanc idcircò mundanam sapientiam, quantum possunt initiati fidei mysteriis à se excutiunt, solamque eam sectantur, quæ cœlitùs edocta, homines verè sapientes reddit, & tandem perpetua felicitate beat.

Hujus quidem beatitudinis Ethnici gustum quemdam perceperunt: ac ulterius progredi suo lumine non potuerunt: Contrà verò Christiani discipuli, luce æterna verbi divini illustrati, plenam ejus cognitionem hauserunt, ac fructum suo messis tẽpore certissimum

mum ac uberrimum expectant, portumque certissimum, in quo firmissima fidei anchora nixi, tutò considant ac conquiescant.

Nolim tamen quæcunque luce naturali sapientes, à salute alieni senserunt, prorsum explodere atque damnare. Naturæ enim sua lux est: sed cùm illa multis ex maledictione divina inquinamentis sit conspersa: ac rerum omnium homo sit corruptissimus: ex ea naturaliter nihil certi ac firmi expiscari potest, ubi tutò pedem figat. Ad clariorem igitur notitiam, & ab omni caligine liberam progrediendum est, ut veræ sapientiæ documenta ac æternæ felicitatis doctrinam hauriamus. Veruntamen multa, quæ de perturbationibus animi (de quibus hîc agitur) earumque remediis ac medelis attulerunt, admittimus, ac præclara eorum scripta spirantesque rationes, ac elegantes hujus argumenti enarrationes, quibus vitia & virtutes nobis effigiarunt, admiramur.

Siquidem virtutem depinxerunt totam suavem, gratam, & admirandæ pulchritudinis, ut ejusmodi illecebris nos in amorem illius raperent. Contrà verò vitium usque adeò deforme, turpe, fœdum ac pravum descripserunt, ut nobis odiosum prorsus ac execrandum redderent, ac tanquam horrendum monstrum exhiberent. Sed hîc vereor, ne à nostris Censoribus malè excipiar, quod medicinæ terminos

nos transilire videar: dum ex Theologia, vera perturbationum animi remedia mutuor, ac veram in cœlo beatitatem pervestigo. Sed credant illi velim, hæc tantùm obiter à me dicta, quæ omnis Christianus candido animo deosculetur, meumque laudet institutum, qui sacram philosophiam profanæ antepono.

Eja igitur hoc argumentum modicè persequamur, dignam utique materiam, quæ magna attentione ac sedulitate inquiri ac dextrè intelligi meretur.

Definitio perturbationis animæ.

Perturbationes animi, quæ vulgò accidentia animæ nuncupantur, Græcis πάθη, & Latinis perturbationes ac passiones animæ, dictæ, aliud nihil sunt, quàm motus quidam præcipites ac efferi, fervidum animum, turbulentum ac inquietum, & à recta rationis via ac terminis evagantem, agitantes, prout major philosophorum numerus arbitratur.

Sicut causa morborum corporis sunt vel interna vel externa ita & animi.

Quemadmodum autem morborum corporalium cautio, potissimum in vera causarum, à quibus pendent, cognitione posita est: sic ut morbis spiritualibus, hoc est animi affectibus succurratur, probè eorum causæ medicis cognitæ ac perspectæ esse debent. Præterea cum causæ ægritudinum corporalium, ut plurimum in duas classes distribuantur, ut aliæ internæ sint, aliæ externæ: sic nobis affectio-

num animæ causæ partiendæ sunt in internas & externas. Ad externas referuntur, probrũ, inopia, honorum ac bonorum jactura, inimicitiæ, injuriæ, & id genus alia. Quæ quidem causæ externæ dicuntur, quod extrà corpus nascantur, & aliundè in ipsum incurrãt: quæ tamen multas molestias, mœrores, indignationes, iras, in animo nostro concitare valent: atque sic perturbationum animæ causas præbere.

Internæ vel corporeæ, vel spirituales.

Internæ causæ, duorum sunt generum: aliæ corporeæ dicuntur, quod primo loco corpori occurrant, cujusmodi sunt dolores, infinitique alii affectus, qui corpus discruciant, quibus κατὰ συμπάθειαν ac arctissimam utriusque conjunctionem anima patitur, ac suo modo divexatur. Aliæ spirituales sunt: quæ sunt illæ ipsæ animi perturbationes, ac turbulenti motus, qui propriè & privatim morbi ac affectiones animi dicuntur: utpotè quæ præ aliis omnibus causis spiritus nostros & animũ exagitare ac contorquere possint. Cùm enim eæ mobiles, instabiles, ac leves sint, prorsus aëreæ & spirituales sunt: quæ idcircò ratione suæ subtilitatis ac levitatis, ejusdem naturæ spiritus nostros facilè permeant, afficiunt, ac variis, iisque stupendis motibus exercent, intellectumque ipsum perturbant. Non secùs enim spiritus nostri mobiles ac leves, ac eadem facilitate commovētur ab ejus-

modi

modi levibus, quantumvis & mobilibus cauſis, qua aër & aqua mobilia corpora, ventis agitantur, ac conturbantur nullo negotio: à quibus ſcopuli rupeſque marinæ, aut terreni montes, ne minimum quidem dimoventur.

Quemadmodum igitur Medici, ut præſens auxilium morbis corporeis exhibeant, eorum cauſas callere debent, quibus ex arte ſublatis, effectus etiam ipſos, hoc eſt, morbos extinguant: Sic & ægritudines ſpiritus, ſublatis cauſis profligari conſentaneum eſt.

Morborum animi cauſæ triplices, ſicut & corporalium.

Hæ etiam morborum ſpiritualium cauſæ, quemadmodum & corporalium dividi poſſunt, in primitivas, antecedentes & cōjunctas. Primitivæ, quæ Græcis προκαταρκτικαὶ dicuntur, ad externas, de quibus paulò antè verba fecimus, revocantur, quæ & evidentes nuncupantur: quibus idcircò quod oculis ſubjiciantur, faciliùs ac promtiùs remedium afferri poteſt, quàm antecedentibus & conjunctis, quæ internæ ſunt, & minùs ſenſibus occurrunt: attamen veræ & genuinæ ſpiritualium morborum cauſæ cenſeri debēt: quarum magnus eſt conſenſus & vicinitas, cùm antecedentes cauſæ, ex pravis humoribus, doloribus, ac gravibus morbis in corpore naſcentes, fomentum conjunctis, quæ ſunt ipſæmet animi paſsiones ac perturbationes

malè dispositæ, suppeditent. Hinc fit, ut quivis dolor, ex pravis ac virulentis humoribus, aut flatibus in corpore genitis, ac continuum solventibus, corpus discrucians, simul & spiritus & animum conturbet. Haud secus ac melancholici humores, fuliginosique vapores ipsum afficiunt: qui & aciem intellectus nostri obtundunt: sicque phantasiam aliasque animæ facultates ac functiones corrumpunt & vitiant, ut animum ipsum prorsus de sede rationis dimoveant atque deturbent, ut paulò pòst multis exemplis suo loco probabimus, cum privatim de ea animi perturbatione, quæ tristitia vocatur, disseremus.

Modus curandi animi morbum.

Ut autem prophylactica pars medicinæ, seu præservatrix, propriè ad evacuationem, revulsionem, & derivationem antecedentis causæ pertinet: therapeutica verò seu curatrix ad conjunctam, hoc est, morbi curationem: simili & eadem methodo, causæ morbi, aut morbi ipsi, qui animum perturbant ac torquent, propulsandi sunt. Præcipuum autem quod desideratur remedium, primò causæ conjunctæ debetur, hoc est, ipsi animi morbo: qui nisi corpori auxilia, sive intrinsecus sive extrinsecus adhibeantur, fugari aut tolli non potest. Primo igitur loco, corpus suis impedimentis, quibus animum etiam fatigat, liberandum est: idque duplici illa via, salutaribus remediis intrò

intrò assumptis, & topicis extrinsecùs admotis.

Quæ autem magis, tùm generalia, tùm specialia habentur auxilia, secundùm illud divinum, quod potissimùm ex verbo Dei nobis accersendum est, in quo certissimam ac copiosissimam recreationum silvam, spiritus supra modum etiam agitati & divexati nanciscuntur: Sunt cohortationes, colloquia, rationes, & exempla, nec non elegantes ac vivæ virtutis & vitii picturæ, effigies ac descriptiones, oculis ægrotantium ac perturbatorum sigillatim subindeque subjectæ, ut sic animum componant, virtutem amplexentur, & à vitiis abhorreant. Atque hæc remedia generalia dicuntur, tanquam universales medicinæ, ad omne morborum spiritualium genus aptæ & habiles: cui rei inprimis Theologus verus animæ medicus necessarius est, qui varia consolationum genera, haud secus ac medicus corporum, varia remedia ac congrua ad varios morbos spirituales è vitiis corporum procreatos, quibus animæ functiones ac facultates interpellantur & perturbantur, subministrent. Quæ quidem animi affectiones & perturbationes, ex aëreis & subtilibus humorum corporis vaporibus excitatæ, non nisi magna ingenii dexteritate, & solertis medici industria abigi possunt. Cum enim ex ejusmodi caussis, phantasia seu vis imaginatrix oblædatur ac depravetur, non

Remedia ad animi passiones.

Phantasia depravata, causa præcipua perturbationum animi.

nisi magna ingenii sagacitate ac acumine, tot portentosæ ac vanaticæ imaginationes detrudentur ac evanescent. Sic peritus ille sagaxq; medicus fuit, qui ęgrum suum sibi nasum magnitudine, ac crassitie urnæ æqualem imaginantem magna dexteritate curavit: cùm ei persuasisset novacula esse amputandum eundem: cui artificio cùm apparasset duo aut tria bubula hepata, cum novacula obtusiore cultri parte naso admota, ut contactum illius æger persentiret: acutiore magna hepatum frusta medicus rescidit, quibus totam faciem ægri cruentavit, ut hoc conspecto sibi suæque naturali formæ restitutum nasum æger crediderit, atq; sic ex opinione & imaginatione contraria convaluerit.

Varios id genus morbos suo loco, & quibus remediis curati fuerint, explicabimus: quod multis aut variis exemplis vix fidem inventuris, ostendemus: quibus tamen non sit detrahenda fides, cum superstites adhuc non parvæ notæ viri, ac fide omni dignissimi, testimoniis suis veritatem eorum, quæ dico, confirment, suisque comprobent suffragiis.

Cùm autem causas hujusmodi motuum animi radicitùs evellendas esse dico, nolim Stoicorum more stupidos homines prorsus reddere, quasi omni affectionum sensu spoliãdi sint. Neq; enim fieri potest, ut animus corporis gubernator, suis motibus careat, cũ infinitas

finitas siderum proprietates, in se naturaliter cõpossideat: quibus etiam brutorum instar cõmovetur. Etenim in bruti modum nõ potest homo appetitibus suis carere, quin fame & siti pressus, cibum & potum appetat, ceteraq; necessaria inquirat. In naturalibus itaque istis motibus foveri hominem volumus: at ubi perturbati sunt, & extrà naturæ ac rationis limites evagantur, ad rationis & naturæ cancellos, sagaci medici consilio censemus revocandos.

In Stoicos Philosophos, qui homines ejusmodi motibus exuere volunt: insurgit Aristoteles in Ethicis: eosque carpit, quod virtutem in omnium affectionum privatione constituissent, docetque in affectuum moderatione eam consistere: nec minus omni sensu destitutos damnat (qui ut plurimùm fatui, stupidi, crassi sunt) quàm eos, qui intemperãter & immoderatè, suis se cupiditatibus laxant & addicunt. Has cùm agnosceret facultates & affectiones animi Plato, tantum abest, ut damnarit, ut contrà nervos spiritus, in philebo, esse pronunciarit: indicans hac comparatione, instar nervorum toti corpori sensum & motum distribuentium, hujusmodi πάθη habere. Siquidem illa, nervorum usum spiritui præbent, ut hûc & illûc moveatur, ac modò deorsum, modò sursum feratur: Quin & inde animus sensum

Stoicorum error in affectibus radicitus evellendis refutatur.

& omnem omnium rerum cognitionem mutuatur.

His igitur si prorsus esset destitutus homo, velut immobilis jaceret, tanquam navis omni vento carens, nec quoquam dirigeretur. Hæ siquidem affectiones impellunt hominem, ut hoc vel illud aggrediatur, quas tamen ratio, gubernator hujus navis primarius, dirigat necesse est, ne præter naturam morbidæ fiant. Hinc igitur inferre licet, ut ejusmodi morbi & perturbationes seu affectiones animi curentur, non esse iis prorsus spoliandum hominem: sed perversas, ex quacunque causa vitiatæ fuerint, omnibus modis esse corrigendas: hoc est, tollendum esse ab illis malum, ut integræ ac sanæ vigeant: quemadmodum boni solent medici facere, qui non omnes ex corpore humores deturbare solent: sed vitia & impuritates eorum extirpant, ut salutares & puras functiones exerant, ad optimam crasin revocati.

Officium boni medici.

Sic quoque periti hortulani se habent, quos utique imitari liceat: siquidem ex horto suo solas inutiles, aut etiam noxias eruncant ac evellunt herbas, salutaribus relictis, quas magna sedulitate ac industria rigant, fovent, excolunt. Quod si contingat interdum nonnullas etiam bonas è suo loco extirpari, id non fit ut abiiciat eas agricola, sed quæ minùs inter sentes ac spinas suffocatæ proficiebant, liberiori

riori aëri & fertiliori solo implantentur, ubi uberius eductæ, occatæque fructus suos citra impedimentum suo tempore, non agrestes, sed cicuratos: non acidos sed suaves, & minùs acres explicent.

Quinam animi affectus evellendi?

Sic & erga animi affectiones agendum, quas non expedit ex naturæ suæ sinu promiscuè & temerè avellere: ita enim in jacturam spes lucri degeneraret. Quemadmodum igitur, ut aptè & concinnè corpori medeamur, præparantia inprimis purgantibus præscribenda sunt, quò fluxiores reddantur humores, & ad evacuationem faciliores: nec non ut minori molestia, & citra vim purgationem æger ferat: Sic in curandis animi perturbationibus, præparante methodo utendum est, qua cicurentur pravæ illæ affectiones, & mansuetiores reddantur, eademque via ægrotus ipse, post imploratam Dei misericordiam & auxilium, componatur ad admittenda remedia, hoc est salubres adhortationes, recreantia colloquia, consolationes, & id genus alia salutaria consilia, argumenta, & exempla, quæ pro passionum natura & conditione, ad sanitatem mentis restituendam explanabuntur.

Atque hæc, quæ superius allata sunt, ad universalem morborum animi curam pertinent: cui particularis nunc demum annectenda est curatio: hanc aggrediemur ab explicatione singulorum remediorum, quæ singulis passionibus

nibus sigillatim aptari debent, postquã prius illarum numerum, naturam, differentias, & causas enucleaverimus.

Triplex in homine appetitus.

Tenendum est igitur, præter appetitũ, qui nobis cum aliis rebus omnibus creatis cõmunis est: & rationis facultatem, quæ nobis est singularis, reliquis aliis naturis præter humanam, ea destitutis, animalem quoq; appetitũ nobis insidere, aliter sentientem, quo & bruta prædita sunt.

Appetitus sensitivus.

Ex hoc sensitivo appetitu, aut naturali sentiendi potentia, qua quæ bona sunt & salutaria amplectimur: quæ verò mala & noxia declinamus & refugimus, duo insignes rami tanquã ex eadẽ radice enascuntur, irascendi videlicet, & concupiscendi studium: ex quorũ dominio pendent varii illi motus & perturbationes, quibus agitamur instar arundinis ventorum flatibus hûc illûc impulsæ.

Concupiscendi appetitus sex species.

Ad concupiscendi appetitum referuntur sex diversæ perturbationum species. tres quidem ex bono, quod sibi proponit, exurgentes: aliæ verò tres ex malo, quod vitare studet. Tres primæ dicuntur esse amor, cupiditas & gaudium: quibus tres aliæ opponuntur, odiũ, aversatio, & mœstitia.

Irascendi appetitus.

Ex irascendi appetitu, qui sibi bonum proponit tanquam objectum, & ejus comparandi difficultatẽ: quippè fugam mali velut scopum sibi obiicit, cum ejus declinandi impotentia,

tentia, quinque aliæ motûs species oriuntur, spes nempè, desperatio metus, audacia & ira.

Unde quidem undecim passionum aut perturbationum genera derivant, quas alii ad septem contrahunt: Ambitionem videlicet, Avaritiam, Voluptatem, Invidiam, Curiositatē, Iram & Metum. Plerique verò quatuor tantū agnoscunt in genere, gaudiū, dolorem, spem & metum: Vnde illud Virgilianum,

Hinc metuunt, cupiunt, gaudentq; dolentq;.

Servius in 6. Æneid.

Varro & major Philosophorum natio, de quatuor passionibus verba faciunt: duas à bonis, totidem à malis existimatis reb. deducentes. Nā dolere ac timere duæ opiniones mali sunt, una præsentis, & altera futuri. Si in hoc argumentum penitiùs introire constitutū esset, in gurgites & abyssos immensi maris incideremus, unde navis nostra nunquam emergeretur. Satius igitur est hîc vela complicare, nec ulterius progredi, tantumque de illis spiritus passionibus verba facere, quæ motibus suis varia morborum genera in corpore parere idonea sunt: quod præcavere, & ejusmodi incommodis maturè prospicere, boni medici & religiosi officium est: non secùs ac Theologi partes sunt, Perturbatæ animæ motus depravatos compescere, quales sunt, ambitio, avaritia, cupiditas & invidia, quæ sæpè corpori jacturam & interitum minantur & conciliant.

Quatuor animi passiones quae.

D E

DE AMBITIONE.

Cap. II.

AMBITIO, quæ ſupremorum honoris graduum ardens eſt inſania, datur vitio, quod inanis gloriæ immoderato ſtudio teneatur, non quò publicam utilitatem ſpectet, ſed cæteris, cum faſtu tumoreque dominetur. Vnde etiam majore ratione damnatur, ſi obliqua via, & nocendi potiùs, quàm proficiendi ſtudio, ad eos gradus contendat.

Luculenta inſaniæ iſtius, quæ inter primas alias animi perturbationes in humanam ſcenam irrupit, apparuerunt omnibus ſeculis teſtimonia, inſigniaque ſupplicia: quod ubique & ſemper ſolitus ſit Deus hominum ſuperbiam & arrogantiam gravibus pœnis mulctare: Quibus ne ipſi quidem Angeli erepti ſunt. Illi enim acerbiſsimas primi omnium ſuſtinuerunt, & in æternum ſuſtinebunt ærumnas, in profunda inferorum barathra detruſi: è quibus nullus unquam futurus eſt exitus, quòd divinis ſuperbi mandatis reluctati ſint. In idem peccatum primus noſter parens Adam lapſus eſt, cum ſeſe Deo æqualem ſuperbè reddere voluit, & ambivit pares cum illo

Lapſus angelorum.

Superbia Adami & poſterorum punita.

illo dominandi honores: cujus ambitionis opera perfectum est, ut omnibus exueretur, cùm animi, tùm corporis dotibus, quibus insigniter & abundè à Deo fuerat ornatus & instructus.

Ad illius exemplum reliqui, quotquot sunt, sive Principes, Reges, Monarchæ, sive mediæ conditionis, aut inferioris etiam ordinis homines, qui velut Thrasones & Salacones cristas attollere voluerunt, miseri tandem & infames perierunt, & mole sua præcipites abierunt.

Testis est judiciorum Dei immanis ille gigas Goliath: testis superbus Sennakerib: nec non audax ille Holofernes: qui superbia sua abrepti, & furibunda audaces ferocia, in Deum ipsum insurgere, ac insolentibus dictis viventem in secula, incessere ausi sunt: humanæ suæ conditionis & imbecillitatis immemores.

Eandem superbiæ mulctam pertulerunt Ozias, quod dignitate regia minimè contentus, sacerdotium ambiret: Nebuchadnezar, quod cultum divinum, & adorationem sibi ut Deo præstari imperaret: Herodes, quod divinitatis titulos à populo assentatore sibi tributos alacriter exciperet. Nec manus Dei effugerunt potentes illi monarchæ, Caligula, Domitianus, Heliogabalus, aliique complures, qui sibi divinos honores deferri, simula-

chra sua ubique erecta adorari, seque in Deorum numerum referri, suæ vilitatis obliti, imperiosè & minaciter jusserunt, ut qui miserrimum & infelicissimum vitæ exitum in suæ ambitionis & superbiæ pœnas, experti sunt.

Hoc ipsum Poëtæ fabulis suis, veritatem rei velantes, ingeniosè expresserunt: cum Phaëthonta inducũt audacter nimis & superbè, ad agendos Solis equos procliviorem, majoraq; viribus suis arroganter molientem, contra Phœbi patris monita, filium sic compellantis:

Altiùs egressus cœlestia signa cremabis,
Inferius terras: medio tutißimus ibis.

Cujus ambitionis, temeritatis, & audaciæ, eo ipso momento, supplicium conflagratione sui pœnas dedit: ut verè dictum fuerit, rarò antecedentem scelestum deseruit pœna pede claudo. Simile quid de Icaro etiam iidem referunt, artificiosum volatum sibi arrogante, quem solutis alis per aërem volantem, præcipitem in mare ruisse confingunt: His nempè figmentis infelicem ambitionis exitum & arrogantiæ docentes. Deponit enim Deus potentes de sede, & exaltat humiles: superbos enim is ferre non potest, quin variis suppliciis mulctet, & incognitis morbis afficiat, quibus nulla medicorum auxilia conducunt: tale Ozias tulit supplicium, qui deploratam incurrit Elephantiasin: Herodes verminosum

& pe-

& pedicularem morbum. Tales etiam morbos potentissimi quidam Monarchæ nostri temporis fulmina belli, passi sunt: quos medici nulli, quantumvis eruditi, naturalibus suis remediis profligare potuerunt: utpotè quorũ supernaturales essent causæ, naturalibus remediis minimè curabiles. Quod utiq; maximè notandum, & alia cogitatione ac meditatione spectandum occurrit, cum ista captum sensus humani superent.

DE AVARITIA.

Cap. III.

AMBITIONEM cominùs sequitur Avaritia, quæ inter violentissimas & furiosissimas animi perturbationes annumeranda est. Infinitis enim fluctibus omnium propè hominum animos exagitat, ut nullo non turbine nocte dieque perpetuis vigiliis inquietos eos concutiat, emaceret atque prosternat. Instar enim freti & angustiarum Lybicarum hæc se habet; ubi perpetuis flatibus & fluctibus, iisque contrariis inter Scyllam & Charybdim, mare conturbatur, ac sursum ac deorsum pervolvitur.

Furiæ hominis effectus avaritiæ.

Cum enim differentia, metu, ſolicitudine, vana ſpe, aut deſperatione, ſæpiùs ſtipetur (quas quinque Furias ſibi ſemper adjunctas habet Avaritia) nocte dieque perpetuis vigiliis animum fatigat & contorquet, ut nulla quiete frui poſsit. Hinc fit ut Avarus inſomnes noctes ducat, rigidæ terræ incubet potiùs, quàm mollibus ſtratis: quæ impenſarum metu in ſentes, ſpinas, & urticas commutat: atque uſque adeò animum torquet variis fluctibus, ut mille mortes in horas ex ingenti illo curarum ardore ſubeat, & ſic inter pereundum vivat: Tantusque eſt ille cruciatus, ut Phalaridis tyranni incenſum & ignitum Taurum in ſupplicium crudele excogitatum, non æquet modò, ſed etiam immanitate ſuperet. Hinc Megæra illa Avaritia tot furioſis motibus animum exagitans, jure à Spiritu Dei radix malorum dicitur: à qua idcircò Polit. lib. 1. cap. 1. & ab ambitione tanquam ſeminariis, omnia promanare vitia ac ſcelera, rectè ac verè ſenſit, ſcripſitque Ariſtoteles. Huic igitur tàm horrendæ meretrici quicunque adhærent, & laqueis eius irretiuntur, inſani prorſus ſunt judicandi, & omni ratione ſenſuque carentes Quid enim inſanius, quàm furioſis impuræ iſtius belluæ motibus à caſto virtutis amore, quæ cœlo & æterna vitâ beat amplexantes, avocari? Quid non moleſtiarum & cruciatuum exhibet avaritia, non tantùm

Radix omniũ malorum avaritia.

tùm in hoc ſeculo: at in futuro etiam pœnis apud inferos æternis ſequaces ſuos mulctatura: Nullum tamen frequentiùs & uſitatiùs vitium vel inter Chriſtianos etiam, avaritiâ pullulat, ut hoc nomine ab Ethnicis etiam & infidelibus multis ſuperemur, qui ſpretis caducis his opibus immortali virtuti & gloriæ toti incubuerunt.

Demetrius Phalereus Plutarch. in Tract. de tranq. An.

Ubi nunc alter occurrat Demetrius Phalereus, qui ex mercatura ingentes conſecutus opes, audito forte fortuna Cratete, publicè docente, ac per unam atque alteram horam de laudibus, & admirandis virtutis effectis diſſerente, ſe miſerum exclamavit, qui tàm diu ignorantiam foviſſet, bonaque tàm exquiſita virtutis pauco comparanda negotio, flocci pendiſſet, ut magnis cum laboribus, & crebris vitæ periculis ad ea attentior fuiſſet, quæ uſque adeò vana ſunt & caduca.

Anacreon.

Pauci non occurrunt ſive literati ſive ignari, qui Anacreontem imitandum ſibi conſtituant, qui à Polycrate quidem tyranno tria circiter nummorum aureorum millia dono data accepit: at cùm metu & gravioribus curis inſuetis vexaretur, ſibique ſomnum eripi indignaretur, interque dormiendum ſubſultim expergefactus, ac nimia conſervandi muneris cura perpetuò teneretur, non ſolùm de pecunia, ſed etiam de vita à latronibus, vel

domesticis eripienda solicitus, cœpit de pristina sua animi tranquillitate recuperanda cogitare, ac de anxietate deponenda. Quod ut præstaret, idem argentum Polycrati restituit, addiditq; ab eo sibi plus negotii conflatū, à quo tempore suis scriniis incluserat, quàm ex eo voluptatis & delectationis inposterùm esset expertus.

Atque hæc in hunc finem dicta sint, propositaque exempla, ut quàm prava illa cupiditas & avaritia infinitis animum torqueant perturbationibus doceamus, quo minùs illis mancipemur, easque tanquam corporis & animæ perniciem ac interitum execremur.

Restat ut tanquam medici, quibus corpus humanum medicæ facultatis objectum proponitur, quàm gravibus affectibus & symptomatis impetatur ab execrando illo monstro recenseamus, & huic narrationi adiiciamus. Avarus famelica ingluvie & inexplebili perpetuò thesauris inhiat, struthionicum gerens stomachum, quo non tātùm ferrum concoquit: at aurum argentumq; solidissima inter omnia metalla absorbet atque concoquit.

Excutiamus etiam remedium, imò dignissimum avari supplicium, quo ad sedandum caninum illum appetitum, & immoderatam rabiem, utatur exigendam. Remedium tenere cu-

re cupis? frustulo panis autopyri & secundarii, secalini, sæpiusque rancidi: cœpa porrò, suilla aut bubula salitis & fumosis molligine cœnosa, salsis halecib., & id genus pessimis sive asarcorum dierum, sive sarcicorum tempore, suæ fami & hianti perpetuò gutturi consulit. In potum assumit vappam vinorum fœces & acescentes reliquias, fugax vinum & corruptum, atque id genus depravatos potus: ex quibus omnibus nihil in corpore præter salsum sanguinem, retorridum, impurū, ac pessimos humores, valetudinem ejus labefactantes gigni potest. Hinc redditur valetudinarius, & de perpetuis doloribus conqueritur.

Qualem Diætam teneant avari.

Præterea cum adversus aëris injurias, vel rigidissimam etiam hyemem propè nudus incedat, aut vili attritoq; vestimento parciùs aut segniùs sese induat: maria terrasque percurrat, noctè dieque æstivis & hybernis tempestatibus sese negotiando citra quietem torqueat: quas non potest infirmitates, cruditates, incoctiones, rheumata, catarrhos non contrahere, & innumeros alios affectus incurrere? Unde n. Pleuritides, febres, chiragræ, podagræ, & id genus alia, ex hoc nisi fōte promanent? quibus ut medeatur, quid agit? nimia nempè abstinentia, seu parsimonia sibi familiari utitur, ut qui in necessarii instaurativi locum, unicum ovum, vix adhuc integrum

grum cineribus coctum assumat: pane àqua diluto, panatellæ delicatæ aut minutalis loco vescatur: jusculum ex butyro salito & brassica conditum, in consummati alicuius optimi locum sorbeat, aut gelatinæ. In purgantis verò medicamenti vicem, si adstricta sit alvus dragmam unam granorum ebuli, rhabarbaro alioqui cariori substituit, usus alicujus veneficæ consilio: ne apud medicos & pharmacopœos sumptus ullos faciat. Eò tandem hujusmodi homines desperationis adiguntur, ut si fertiliorem messem, & viliorem annonam fortè præsenserint, quæ venditionem suorum frumentorum ac vinorum jam ex longa etjam pretii expectatione, rancidorum & pendulorum, remoratura sint, sibi laqueo vitam eripiant, vel in puteos præcipites se dent, ut hac ratione corpus & animam justo Dei judicio perdant.

Punitio divina in avaros.

Sexcenta hic annecteremus pœnarum in illos maledictos homines divinarum genera, ni obstreperet Momus aliquis aut invidus Censor, reclamaretque hæc nil ad rem futura, neque proprii esse loci in quadam de diæta tractatione tot verba, tot historias, & tot exempla percensere. Sed æquiori lectori institutum nostrum assecuto, res secùs videbitur. Satis enim perspiciet, universalem hîc à nobis, non particularem tradi de diæta tractationem, quæ idcircò nihil indictum aut

præter

prætermissum ferat. Tantus enim ejus est ac tàm necessarius usus, ut laxam hîc, non strictā ejus explicationem, in qua nihil desideraretur, proponere constituerim: cujus idcircò accuratior & longior tractatio tanquam supervacanea iniquè redargueretur. Boni igitur ac ęqui consulet candidus lector nostrum hoc institutum, nec sibi inutile futurum, aut de nimia verborum copia, ex qua non posit fructum decerpere, conqueretur.

Consultò enim me in hanc tractationem effundo, quod ejusmodi affectionum & morborum animi cognitio, maximè sit medico necessaria, & ad eas explorandas attentissimum ejus esse debeat studium, quod magnis iisque stupendis perturbationibus & sævissimis etiam cruciatibus corpus excrucient, ex humoribus, quos conturbant, & prorsus depravant: Unde etiam magnus ille Hippocrates coactus est aliquando dicere, in quibusdam morbis divinum quid inesse.

Ut igitur institutum nostrum persequamur, juverit unum idque perhorrendum de insigni Avaro sumptum supplicium, quàm brevissimè recitare: siquidem fusius alibi versib. Gallicis ante viginti sex annos illud descripsimus in nostra morocosmæa, aut cantionibus Doricis à Joanne Tornesio Lugduni typis expressis.

Episcopus Moguntinus à muribus devoratus.

Is,de quo loquimur, insignis avarus fuit Moguntinus Episcopus, qui ad querulus voces innummerorum pauperum fame pereuntium,& stipem ab illo emendicantium,tædio indignatus, omni humanitate & misericordia deposita: sed immanitate & crudelitate,sævissimos quosvis superante Leones, assumptâ,totam illam murium farraginem, ut vocabat, area frumētaria concludi jussit,atq; ædificium incendi,ut miserando ibi spectaculo, deplorandi pauperes concremarentur: sed scelestissimum ac crudelissimum hominem pœna non deseruit, divinaque vindicta. Eo enim ipso tàm nefarii sceleris patrati momento, repentinâ murium innumerûm catervâ circumvallatur, quam nullo ingenio, nullaq; vi à se excutere & summovere potuit, quin sive stans,sive sedens, sive decumbens in lecto,sive mensæ accumbens, ab illis roderetur,ac dilaceraretur. Nec juvarunt detestandum hominem latebræ,quas quæsivit, aut ergastula, quæ januis & fenestris carentia murium turbam introitu arcerent: securè illi diplomate Dei nixi, quovis irrepserunt: nec quicquam opis Satellites tulerunt, licet hûc illûc fustibus,& baculis irruerent, ferirent, seseque circumagerent Frustrà etiam arx & turris in medio Rheno extrui jussa est, qua piaculum illud includeretur, vana vitandæ divinæ vindictæ spe & persuasione, quasi mures tra-

res tranare aquas reformidarent. Repentè enim magnis turmis in aquas irruerunt, trajecerunt, turrim conscenderunt, superarunt, introierunt, execrandum illum hominem adorti sunt, vellicarunt, tandemque ab omnibus suis satellitibus derelictum, & frustrà vires humanas implorantem, devorarunt, absumseruntque.

Præter visibile illud Dei judicium, occulta alia in thesauris suis Deus asservat, quibus scelera hominum coërcet, quorum causæ abditæ sunt ac nobis incognitæ, captumque hominum superant: quæ idcircò vel acutissimorum ac doctissimorum medicorum leges & medendi normas rideant ac fallant: Ad quas tamen Christianum medicum attentum esse oportet, ne quid supra vires aggrediatur; atque aliundè remedia petat, quàm ex libris Hippocratis, Galeni, Celsi, Avicennæ, & aliorum.

DE INVIDIA.

Cap. IV.

Invidia monstrum.

HAs omnes ambitionis & avaritiæ horrendas deformitates depingere graphicè suscepimus: quæ tamen parvi utiq; momenti sunt, præ portentoso illo invidiæ monstro, quod longè horribiliore & magis execran-

Epi. Mo. ãm dev.

execranda cęteras vicit pernicie. Tanta enim hæc animi perturbatio est, tot venenis cor absumens, internis ac cœcis ignibus adurens, vel citra rationem & argumentum, quibus superiores carere non videntur, ad suorum motuum speciosam excusationem, ut nullo calamo dignè satis describi aut ratione exprimi possit. Ambitio siquidem virtutis speciem sustinere videtur: avaritia boni alicujus imaginem simulare, quo sibi & posteris consulat: At invidia nihil habet, quod jure fucum suæ perturbationi comparet.

Nam quamvis ambitionis & vanæ gloriæ ardore, rapti fuerint Alexander ille Magnus, & Themistocles inter Græcos, excusandi tamen videntur: ille, quod vereretur, ne à patre Philippo semper victore sibi nihil relinqueretur, quo gloriam & famam assequi posset: Hic, quod nihil aliud quàm Miltiadis virtute & trophæis excitatus, ipsius vestigia præclaraque gesta, non æquare solùm, sed etiam superare die nocteque meditaretur. Siquidem vilem eorum conditionem & abjectam apud omnes sortem animadvertebant, qui nullâ virtutis gloria præstitissent, nec ab egregio aliquo facinore ullam sibi famam conciliassent. Sic voluptas suos motus dulcedinis cujusdam prætextu excusat: quod in congressu & consuetudine sociorum hilariter vivatur, quod honestius sit eleganti veste, quàm

vili

vili & lacera indui, illiberalem & sordidam esse parsimoniam. Avaritia his exceptionibus tuebitur se, quod nihil sit calamitosius, nihil turpius, nihil contemtius egestate: summum bonum in divitiarum acquisitione & possessione collocari: & genus & formam à Regina pecunia donari: qua deficiente, omnia simul deficere: à medicis in morbis etiam gravissimis nullum auxilium expectari ab illo, qui censu careat. Cõsanguineis etiam, agnatis & proximis illum esse odiosum, cui curta fuerit vel nulla supellex.

His modis ambitio & avaritia se tutantur. At invidia nihil habet quod opponat in excusationem, si accusetur, nihil quod reclamet, si perturbationum omnium animi fœdissima & turpissima esse dicatur: Siquidem superiores motus, ex imbecillitate naturæ emergunt. At invidia ex improbitate nostræ voluntatis nascitur. Natura enim invidiæ usque adeò horrenda ac portentosa est, ut ex felicitate alterius suum contrahat infortunium, & ex alterius infortunio suam sibi conciliet felicitatem: hîc mala mens, hîc malus animus, cum prosperæ proximi fortunæ invidetur, & gaudium ex ejus mœrore comparatur: cum ridetur ex lacrymis ejus, & ploratur ex risu ejusdem: cum bonus ex alterius marcore habitus contrahitur: contrà cum ex ejusdem pingui habitu tabescit aliquis

Invidia cuj. sit.

Invidiosi cõparatio cum Timone Atheniensi.

quis. In summa conferri potest invidus cum Timone illo Atheniensi μισανθρώπῳ, & fortunæ & felicitatis alienæ osore, omnique charitate destituto: quod nihil ingratius animo concipiat, quàm erga homines benevolum ac beneficum Deum se habere, eosque prosperè ac feliciter prospiciat degere.

Invidus similis Prometheo.

At quem ex suo livore fructum carpit invidus? ut scilicet alter fiat Prometheus, cujus cor à vultuere acerbissimis, iisque assiduis cruciatibus eroditur & vellicatur: ipsum theatrum, ipsum supplicium, ac simul sui fiat carnifex: cui tabes illa instar hirudinis sanguinem exhauriat, medullas exsiccet, ossa absumat, ut macie, pallore, squalore, & habitu corporis prorsus deformi & horrido σκέλετον potius, quàm hominem referat. Quod utique vitium, atq; horrendum malum pulcrè depinxit poëta his versibus:

Livor tabificum malis venenum,
Intactis vorat ossibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem,
Quum quisquis furit invidetq; sorti,
Vt debet, sibi pœna semper ipse est.

Hîc aliquos istorum Censorum, qui mihi semper obstrepunt, & calamum meum in se exacuunt, ac argumentum suppeditant patefaciendæ suæ immoderatæ invidiæ, cum omnibus ejusdem proprietatibus & effectis, perbellè

bellè depictos, mihi videre videor, in quos utique cum acerbius calamo nostro decrevissem invehi, & suis genuinis coloribus eos delineare, communicassemque cum illustrissimo viro, & ex regni hujus primoribus primario consilium meum: Sapienter & graviter, ut prudentia, consilio, & gravibus sententiis refertus est, respondit in hæc verba: Conquereris, inquit, de iis quæ, non possunt non esse tibi laudi, & in trophæum præclarum concedere. Si enim invideris, hæc certissima nota est, aliquid in te esse præclarum & laudabile, cui invidetur & quod æmulatione dignum sit: simulque addidit hoc Diogenis apophthegma, qui homini apud illum de livore & odio quorundam, quo incessebatur expostulanti, hoc aperuit consilium: ut scilicet in ultionem inimicorum inceptum virtutis cursum fortiter & alacriter persequeretur, nec eum abrumperet: ut quæ certissima sit via ad vindictam de illis sumendam, qui hoc nomine sese perpetuò excruciant, & intimas cordis partes sensim & assiduè exurunt. Majore siquidem invidi cruciatu torquentur virtutib. conspectis in eo, quem imitari nequeunt, quâsi fustibus & armis ab hostibus impeterentur.

Fusiorem de his tractationem Theologis relinquam, cùm ea sint mera animi pathemata, cujus illi curam gerunt: transeamusque ad alias quatuor perturbationum animi spe-

mi ſpecies, quæ reſtant excutiendæ, utpotè quæ propiùs corpus attingant, ipſumq; conturbent, ut inde magna ſanguinis humorumque aliorum oriatur perturbatio, quæ inteſtinum bellum, & furioſos inſultus prorſus in corpore excitet. Hinc variis agitantur ægritudinum procellis, quarum nulla haberi poſſit, præterquam à ſagaciſsimo & peritiſsimo Medico, cognitio, nec turbarum ejuſmodi compoſitio, aut extinctio.

DE AMORE VENEREO.

Cap. V.

QUÆ igitur nobis reſtant enarrandæ animi affectiones, ſunt venereus amor, ira, gaudium, timor & triſtitia: inter quas primum occupat locum Amoris perturbatio, velut aliarum radix & ſcaturigo.

Fructus venerei amoris.

Ab eo enim oritur æmulatio, ab æmulatione ira & furor, à furore vindicta, ex qua injuriæ naſcuntur & læſiones, quæ demùm ſupplicii metum incutiunt, quem perpetuò triſtis recordatio, tædium & mœſtitia conſequuntur. Aut ſi aliter negotium hoc expedire velimus, ex hoc ipſo amore, abſentis boni potiun-

potiundi cupiditas nascitur: ex cujus præsentia & possesione oritur lætitia: quam brevi duraturam, ut leve mobile & mutabile bonũ, mox metus excipit, ne excidat: ita ut quantacunque sedulitate ac custodiâ difficili retineatur, de jactura fugacissimi boni semper timeatur. Ex hujus boni privatione, ingens nascitur tædium, & prorsus lethalis mœstitia ac indignatio, quæ animum nocte dieque contorquet.

Venerea cupido est basis & origo aliarum affectionum.

Venerea igitur hæc cupido, cum basis & origo sit aliarum, ut diximus, affectionum, atque inde omnium motuum, quibus animus cum corpore perturbatur & excruciatur, quoties ab ea abripi nos patimur, & transversos agi primò nobis examinanda suscipietur. Huius itaque tales sunt effectus, ut sapiẽtissimos quosque, nec non fortissimos duces, nullis bellorum æstibus aut machinis territos, invadat & concutere soleat, imò expugnet & prosternat; acutissimos reddat stupidissimos, & qui judicio pollent, dementet: prudentissimos ad insaniam redigat, moderatos effrænet, denique hominem in brutum commutet: cujus porrò tanta vis est, ut quos aggressa est, in desperationem præcipitet, ac manus sibi inferri miserando aspectu cogat: homines belluis immaniores efficiat, quas ad mortem ruere voluntariam nusquam anim-

advertimus, aut alias sui generis, unguibus ac dentibus dilacerare.

Sicuti Circe, hominẽ in pecus: ita Amor virtutem in vitium vertit.

Quemadmodum autem illa venefica Circe à Poëtis tàm decantata, fingitur eos, quos ad se intromitteret non tantùm effascinâsse, mente & judicio privasse: sed etiam in fœdissima bruta, porcos nempè, turpissimum animal convertisse: Sic quos rapit insana illa cupido de statu mentis deturbat, à studio & cognitione virtutis avocat, omnem illorum fortitudinem infringit, corporis robur enervat, functiones animæ omnes interturbat & oblædit, ad omne vitium omnemque turpitudinem præcipites agit, deniq; ex hominibus bruta animalia effingit, ut jure voluptatem alteram Circen esse dixeris.

Morbi ex venere quot & quanti?

Si morbos ex amore prodeuntes spectemus: corporis & animi mollitiem parit, languores, lipothymias syncopes, paralyses, cruditates, omnis generis arthritides, vigilias perpetuas parit, omnem threptices facultatem & œconomiam vitiat, ut subtumidi, pallidi, lividi, hujusmodi homines, omni vegeto destituti colore conspiciantur: quin & luem illam veneream tàm famosam, lepramq; qua totum corpus in frusta putrida solvitur, progignat: qua ratione Circæos porcos fœditate superat. Hæc sunt ornamenta, illæ dotes, quibus satellites suos ac milites voluptas exornat: quos tamen præ amoris insania

parum

parum reformidant, aut nihili potiùs faciunt.

Attamen ut à depravatis ejusmodi cupiditatibus & perturbationibus juniores avertamus, & medicos etiam erudiamus, qua ratione fons ille mali exhauriri ac exsiccari possit: exempla quædam subjiciemus illustriũ quorundam virorum, quibus saniores & prudentiores doceantur ex aliorum deformitate, mentem ab ejusmodi inquinamentis, pravisque cogitationibus, abducere. Solent enim aut debent lapsus aliorum, & infelices malè institutæ vitæ eventus, alios terrere, qui eadem vestigia sequantur: quique luto inter gradiendum immergitur, comiti suo meliori incedendi via autor esse debet. Alioqui nõ careat ille reprehensione, qui periculum sibi imminens non defugiat, justæque imprudentiæ ac temeritatis arguatur, qui alieno exemplo non sapiat.

Salomonis amor illegitimus.

Ut igitur ostendamus vel sapientissimos etiam veneno hoc amoris infici, occurrit primò sapientis illius Salomonis insigne exemplum, de quo dicere supersedebimus, cùm ex sacris scriptis illius historia omnibus satis elucescit. Cujus tamen exemplo pius quisque movebitur, ut ab ejusmodi illecebris avertatur: ne fortè quem audivit tot virtutum donis, tantaque sapientiâ instructum, turpiter tamen prolapsũ, imitetur,

neve idem ipſe inferioris longè conditionis, & levioribus ac nullis propè munitus præſidiis, periculum lapſus incurrat; aut graviora peccata committat: ſicque Dei gratiâ ſpoliatus graviſsimum æternæ mortis ſubeat ſupplicium.

Præter hoc, aliorum etiam ſagacis ingenii virorum, ſequuntur exempla, qui licet fortitudine præſtantes eſſent, hoc icti veneno, & rationem & virilitatem amiſerunt, & prorſus enerves, & effæminati facti ſunt. Teſtatur hoc Marcus ille Antonius, vir prudentiâ ſingulari præditus, qui Cleopatræ nimio amore incenſus, inſana etiam ejuſdem ſuſcepit ſtudia ac conſilia, nihil non imprudenter, leviter, ac negligenter tractavit, aut deinceps aggreſſus eſt, quod laudem meruerit, & famam ei conciliârit. Totus enim in eo erat, ut in amaſiæ ſuæ ſinu & amplexibus viveret, ejuſque faſcino & incantationibus uſque adeò illaqueabatur, ut nullâ habitâ ratione periculi vel dedecoris, unam Cleopatram & ſpiraret & loqueretur, ut ſcribit Plutarchus in ejus vita: cujus demùm utriuſque infeliciſsimus ac ſummè miſerandus ſecutus eſt vitæ exitus.

Marcus Antonius, Cleopatra.

Quid ego Herculem in medium producam, communem orbis humani ἀλεξίκακον, monſtrorum domitorem, totiuſque fortitudinis ſpeculum? Ille amatorio Omphales vene-

Exemplum Herculis.

veneficio infelix succubuit, & robur in fœmineam mollitiem, laborem in luxum, Martemque in delicias muliebres, appensa lateri colo, commutavit: Deliramenta fortaſsis putas? intueamur quid de fortiſsimo illo & robuſtiſsimo Samſone ſcriptum reliquerit ſacra hiſtoria: Quem alioqui invictum una mulier, quam deperibat, emollivit, & tanquã pecudem citra vim ac repugnantiam in manus hoſtium tradidit.

Lucius Vitellius.

Signatur Lucius Vitellius, Vitellii Imperatoris pater (ut ſcribit Suetonius) ſtrenuus, ingenioſus ac prudens, qui turpis & infamis libertinæ cujuſdam amore irretitus uſque adeò fuit, ut nihil non homine indignum patraret: quippè qui inter cætera, ſcorti viliſsimi ſalivam cum melle inlitum commiſceret, quo tanquam ſummo balſamo inſtaurandæ vitæ oportuno, arterias & guttur crebrò, idq; publicè, abjecto omni pudore, ad gratiam ejuſdem aucupandam perfunderet.

Mirum utique eſt uſque adeò homines mente & oculis excœcari, ut quam incurrunt ignominiam & infamiam, nequeant percipere, ego idcircò amorem depingi cœcum exiſtimo: Si enim oculorum luce frueretur, ſuæ ipſum infamiæ puderet. At ejuſmodi venereæ laſcivi homines oculorum lumine perſtricti ſunt, quod citatum modò exemplum ſatis oſtendit.

Qualis porrò iste sit amor docere nos voluit Æsopus in quadam suarum fabularum, cùm dicit, omnes animi affectiones ac perturbationes ad effingendum formandumq; amorem concurrere: Iram nempè, metum, tristitiam, gaudium, mansuetudinem, acerbitatem, æmulationem, diffidentiam, & demùm reliquas omnes, inter quas pudor unus & verecundia desiderantur.

Repetamus cursum nostrum, doceamusq; ingenti illo amore instar pecudum homines hebetari, nec solùm molles ac effœminatos fieri, qui illi adhærent: at dementiores omnibus omninò limphaticis reddi, ut sæpè etiam sese præcipites agant, ac crudelem vitæ suæ lanienam exerceant. Hujus generis monstra fuerunt Phillis, Iphis, Hæmon, Sappho, Calluce, Phædra, Timagoras, Zidica, quibus mors à se ipsis illata, quod insultus tantæ perturbationis ferre non possunt: Hisce nonnulla etiam, quę nostris temporibus evenerunt exempla, apponemus.

Geleazius Mantuæ Dux.

Geleazius Mantuæ Dux, Patavii degens, jussus à puella, quam deperibat, ut sese in fluviū profundum & ingentem conjiceret, admissis statim generoso equo calcaribus, se in flumen præcipitem dedit, ut illi morem gereret, posito omni mortis terrore, cum tamen vel sola facti recordatio, lectioq; sanæ mentis homi-

nem

nem percellat, & in quendam veluti horrorem conjiciat.

Aliis porrò hujusmodi amore captis, vel sola amasiarum jactura vel absentia mortem statim præ desiderio intulit.

Simile quid nobis exemplum suppeditat nobilis quidam Gallus juvenis, non minus strenuus quàm omnibus gratus, ex familia Alegriorum oriundus, qui cum ingenti amore Mantuani Ducis filiam prosequeretur, ab eademque vicissim coleretur: cumq; ei fortè veneno infectum pomum ac deleterium, quod in sui perniciem inscius ab alio acceperat, obtulisset, & ex ejus usu extremos illam ducere spiritus animadvertisset: deprecatus primò culpam extremo animi dolore perculsus, in sinu ejus non sine suspiriis ac lachrymis, animam prior exhalavit: quem statim illa secuta est comes. Hinc quàm potens sit amoris vis liquet, qui omnem napellum, arsenicale venenum, & quodvis aliud deleterium, quo potuit pomum intoxicari, noxæ promptitudine, & exitii celeritate superet.

Nobilis juvenis Gallus amore periit.

Aliam historiam amoris impetum mirificè referentem petere licet ex Euryalo quodam equestris ordinis, & comite Sigismundi Imperatoris Augustano, & Lucretia Sienensi puella ab eodem adamata: quorum ardor & flamma pauco temporis curriculo usque adeò increvit, ut cum Euryalo, discedente

Historia de insigni amoris vi, cujusdam Euryali aliorumq;

Imperatore, abeundum esset, discessumque sui Euryali & longum vale ferre non posset Lucretia, ex desiderii vehementia, repentinâ morte paucas post horas concidit: cujus mortem cum audisset Euryalus eundem vitæ exitum subiisset, ni recreatione amicorum, & salutaribus cohortationibus fuisset restitutus. Nec tamen per totam vitam deinceps mœrorem illum excutere, vel ulla animi hilaritate, at ne risu quidem oblectari potuit.

Æn. Syl.

Quin & prodigiosi hujusce amoris effectus eò usque provecti sunt, ut non tantum amatarum mulierum illecebræ excæcent, & homines sibi addictos intellectûs luce privent: at poculis eosdem amatoriis fortiùs pellicere, ac prorsus subigere sibi studeant: quod si secus contingat, insanæ illæ mulieres prorsus contabescunt, aut furiis agitatæ vitam sibimet eripiunt.

Caligula usque adeò ab uxore sua Cesonia amatorio poculo infectus est, ut nullam posteà nec animi, nec corporis sanitatem sit consecutus.

Cornelius Gallus, tempore Augusti Ægypti præfectus, simili potu furiosus redditus, ac prorsus mente privatus est, ut testatur Eusebius in suis Chronicis.

Hieron. in Ruffinum.

Idem scribit de Lucretio Poëta, quem ex simili poculo ab uxore Lucilla propinato (ut non-

nonnulli volunt) tantis furiis agitatum fuisse dicit, ut tandem suis ipsius manibus sibi mortem consciverit.

Idem ex antiquissimis & præcipuis doctoribus quidam, his verbis confirmat: *Livia*, inquit, *virum suum interfecit, quem nimis odit: Lucilla suum quem nimis amavit; illa sponte miscuit aconitum: Lucilla decepta furorem propinavit pro amoris poculo.* De eodem quoque extat illud Politiani in Nutritiis:

Hic qui Philtra bibit, nimioq; insanus amore,
Mox ferro occubuit, sic mentem amiserat omnem.

Sunt, qui scribunt inter præcipua amatoriorum poculorum pharmaca Hippomanes recenseri: ut ut sit nihil moror, hoc tantùm adjiciam, ejusmodi pocula ad illiciendum amorem spectantia planè esse diabolica, ac nomine Christiano indignos esse habendos, qui iis abutuntur.

At scelerati sunt quidam alii, qui longiùs progrediuntur, quos certum est intoxicatis annulis, aliisq; id genus artificiis, quas depereunt, sibi irretire, ut omnem illis pristinam libertatem prorsus eripiant, easq; sibi velut mancipia devinciant.

Quæ quidem ὡς ἀδύνατα existimarem, nisi frequentior vinciendæ ligæ, sive ligandorum ac enervandorum genitalium abusus certis quibusdam incantatoriis vocibus insusurratis, satis superq; horum scelerum fidē faceret.

Accedit hûc veterum authoritas, qui subinde scriptis suis, amatoriorum poculorum, philtrorum, annulorum, characterum, imaginum cerearum, & similium, mentionem faciunt.

Quid enim aliud Pharmaceutria Theocriti & Virgilii, per hos intendit versus?

Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit,
Uno & eodem igni, sic noster Daphnis amore.

Quidvè Dipsas illa Ovidiana hoc disticho?

Devovet absentes simulachraq; cerea fingit:
Et miserum tenues in jecur urget acus.

Quid deniq; Canidia Horatii, poculum Circes, Asinus aureus Apuleii, aliud quàm mera philtra & incantamenta amatoria innuunt? Græcis enim & Latinis, his nihil olim fuit familiarius, nihil solennius. Sed autorem horum Diabolum esse, quis non videt? Meritò igitur ex Jurisconsultorum, tàm priscorum, quàm recentiorum sententiâ, gravia in eos decreta sunt supplicia, quicunque his poculis & philtris, in amore potiundo, scelerate utantur.

Hęc insuper confirmant quidam ex Ecclesiasticis Doctoribus, inter quos est Nicephorus lib. 5. c. 27. de Amoribus Cypriani adhuc Ethnici, & S. Justinæ Christianæ: Et Epiphanius de Gnosticis, qui primi hæretici, publicis scholis magiam, & artem sortilegiorum ad amorem conciliandum, professi sunt.

Historia Cypriani & S. Iustinæ.

Deni-

Deniq; ut quæ à nobis hac de re dicta sunt, luculentius declarentur, historiam recensebimus mulieris istius tantoperè à Carolo Magno adamatæ, cujus etsi vitâ defunctæ longo post tempore fœtidum cadaver, Imperatoris cubiculum usque adeò inficeret, ut nemo fœtorem sustineret: unus tamen Imperator non tantùm non exosus est, sed tanquam suavissimum odorem violæ Cypriæ, aut rosæ Majo mense florem explicantis, odoratissimum retinuit. At primores imperatorii senatus, cùm apud Imperatorem nihil promovere possent, ut studium illius ab hoc cadavere avocarent, cogitarunt id citra incantationem & veneficium fieri non posse. atque idcircò hujusce sortilegii causam pervestigârunt, quam tandem compererunt in annulo aureo sitam, ori incantatricis istius imposito, ut sibi post obitum etiam Imperatorem devinciret. Quo ejus ore deprehenso & amoto, desiit repentè sortilegium: ita ut domũ liber imperator, & ad sanam mentẽ revocatus, ubi cubiculum suum ingressus est, nedum obturatis etiã naribus tàm tetrũ putridi cadaveris fœtorem pateretur, quinimò statim pedẽ revocavit, magnoq; clamore cadaver illud asportari illicò demandarit. Quid porrò hujus annuli asservatori posteà cõtigerit, q̃ diu ipsũ retinuit, & donec eo loco abdidit, ubi reperiri nõ posset, ut hoc fascino plenè

Carolus Magnus amore effœminatus.

Impe-

Imperator liberaretur, ex historia ipsa disci potest.

Præter autem ejusmodi incantationes, veneficia, manias, furores, stupores, & amentias, quas perturbatio isthæc vel praeclarioribus animis, senioribus ac constantioribus inducit: quibus præterea Deus bone! ægritudinibus, usq; gravissimis, quarum causæ abditæ sunt, corpus conflictatur, ad quas propulsandas celeberrimus ac prudentissimus medicus, utiq; imprimis necessarius est.

Quot puellæ, mulieres, adolescentes, viri maturæ ætatis, senes, plebeii, nobiles, humiles, potentes (cum cœcus amor nullius conditionis aut ordinis hominum rationem habeat) hac tyrannica crudelique servitute, cùm animo, tùm corpore, contorquentur, omni quiete spoliantur, prostratum habent edendi bibendique appetitum, pallescunt, emaciantur, contabescunt, ut præ deliquiis ac virium prostratione, quasi morbi alicujus gravitate oppressi, perpetuò decumbere cogantur? In horum curam si accersantur medici, ii ex pulsu frequentiore, urinarum rubore, perpetuisque vigiliis & animi anxietate aliisque signis commemoratis statim indicabunt morbum vel cachexiam esse, aut lentam aliquam primæ hecticarum speciei febrim, aut aliam aliquam ægritudinem, symptomatibus prædictis consentaneam: hinc hæc vel illa remedia

præ-

ſcribent: ſanguinis miſsionem imperabunt, benignam aliquam purgationem, aut vehementiorem præcipient: uſum lactis ſuo tempore, & dulcia balnea adminiſtrabunt: nec omittent revulſiones, derivationes: ſectiones venę ſaphenæ in puellis, ſuos menſes nondum emittentibus, aut jam ſuppreſſos habentibus: condita cardiaca ac obſtructiones reſerantia: nec non optimam vivendi rationem præſcribent. Sed fruſtrà hęc omnia, cùm ſpiritualis morbus, corporeis auxiliis non juvetur. Hîc medici ſcientia, induſtria, experientiaque requiritur: hîc certa cognitio cauſarum morbi deſideratur.

Summa Hippocratis prudentia ac ſolertia.

Idipſum ſua ætate venerandus ille medicorum Coryphæus Hippocrates prudentiſsimè ac ſolertiſsimè aſſecutus eſt: cujus ſcientia ac fama per totam Græciam diffuſa, Perdiccæ Macedonum regi inprimis innotuit: à quo chronico & gravi morbo detento tandem in auxilium evocatus eſt. Is verò cùm ad regem, unà cum Euriphonte ſocio natu majore perveniſſet, & morbi regii naturam accuratè eſſet rimatus, certiſsimis ſignis deprehendit, morbum eſſe ſpiritualem, non corporeum, eumque ex perturbatione aliqua animi foveri. Ex debili enim & languido ejus pulſu ad aſpectum cujuſdam Philæ patris concubinæ ſeſe prodente, quàm amore occulto deperibat Perdiccas, cujus tamen non audebat flam-

Soran. in vita Perdiccæ.

mam

mam aut indicium aperire, radicem morbi, quo sensim indies conficiebatur, agnovit, agnitæq; pari industria curationem adhibuit Hippocrates: siquidem Philæ affectus causam explicavit, monuitque ut Regem servaret: suavibus Perdiccæ oculis, & familiaribus colloquiis adblandiretur, & animum illius recrearet: Ex quo factum est, ut pristinæ mox valetudini sit restitutus.

Aliud subsequitur exemplum priori haud dissimile Antiochi Stratonicis amatoris, qui quòd improbis facibus arderet, impium pectoris vulnus pia dissimulatione ita contegebat, ut pater Seleucus mœrore prostratus, de solo unici filii obitu cogitaret. Hanc tamen desperationis nebulam Erasistratus medicus sua discussit providentiâ. Cum enim juxta Antiochum sederet, & eum ad Stratonicis ingressum & regressum, varios animi & corporis motus subire animadverteret, morbum illicò deprehendit, & patri exposuit, qui charissimam sibi conjugem, filio cedere non dubitavit.

Erasistrati prudentia.

Plutarch. in vita Demetrii.

Magna certè fuit illustrium horum medicorum in curandis istis principibus solertia & ingenium: ilicet turpissimo morbo, turpissimum quoque remedium, scortationem nimirum & incestum in medicamentum perscriberent. Verùm ethnicorum medicorum fuerunt hæc præsidia: quæ à Christianis

pror-

prorsus reiicienda sunt: aliaque æquiora, ejusmodi malis citrà majestatis divinæ offendiculum pervestiganda ac administranda sunt. Quæ quidem abundè suppetunt: tamq; salutaria opportunaque huic malo, ut ægri potiùs, quàm medici culpa, curationem perturbet.

Remedium optimum ad affectiones animi.

Primum autem universaleque remedium quod in hac affectione, aliisque id genus morbis præferendum est, & præscribendum, auxilium est divinum à Deo tanquam supremo medico exorandum: cujus potentiæ, gratiæ, & benedictioni, quivis medicus, seque suaque remedia committere debet, à quo vires suas mutuetur. Præterea facinoris indignitas apud eos, qui turpibus ac violentis affectibus rapiuntur, insaniaque mentis audacter exaggeranda, & oculis subiicienda est, ut morbi periculum, ad mortem inclinantis apprehendant, ac judicia Dei in se acerba reformident, cœlesti beatitudine in æternum cerituri. Atque sic veri ac fidelis medici fungitur officio ille, qui in gravibus ejusmodi morbis, periculosos ac infelices eorum exitus, liberâ prædictione ægris exponit, undè sæpè accidit, ut ægri, periculi metu proposito, sibi melius consulant, medici monitis ac præceptis alacrius obtemperent, felicemq; morbi eventum experiantur.

Hujus universalis remedii, planè divini,

phar-

pharmaca è cœlo nascuntur: solusque Deus ea suggerit ac administrat, suaq; benedictione & gratia beat, si precibus ab eodem efflagitentur.

Particularia porrò alia sunt remedia, quæ ex medici scientia pendent, tanquam Dei in hoc negocio ad restituendos ægros ministri ac famulantis.

Inter alia privata auxilia, norma est vivendi, à qua in omni alio morbo etiam medici suas curationes auspicari solent, utpotè quod supremum sit malorum remedium. Quæ verò omnium sit in hac affectionis violentia, congruentissima ac tutissima diæta, Pythagoricam utique censeo, sive parcam & sobriam: aut eam quæ à Lycurgo arcta & laudibus Lacedæmoniis instituta est: quam sobrietatis scholam vulgò in Græcia vocabant. Imperandum est igitur illis in condimentum aut restaurativum, jusculum illius gentis nigrum: quo reges ipsi, in gravissimi saporis ferculum, & tanquam delicatissimo utebantur: sed non nisi fama prius, ex laboriosa exercitatione corporis obsonata, citra quam ingratissimus erat cibus & planè nauseabundus: cujus rei testis est Dionysius tyrannus: Optimum enim condimentum est fames. Aut præscribenda est illis vulgaris illa captivorum qui non sunt solvendo, diæta, quæ pane & aqua parcissimis constat. De qua ut que-

Schola sobrietatis.

Jusculum nigrum Regum Spartanorũ.

querantur, nullo jure fieri potest, cùm vel hoc victus genere Imperator ille Cyrus, nullo morbo ad id adactus, contentus degeret. Interrogatus enim semel à quodam ex suis domesticis, quid sibi in cœnam parari vellet: nihil præter panem, inquit, mox enim ad fontem cœnabimus.

Xenephon in Cyropædia.

Hæc igitur vivendi ratio perparca & sobria mirum in modum huic perturbationi animi conducit. Sine Cerere enim & Baccho friget Venus, ad quam exercendam proni sunt, qui otio torpent: unde illud:

Quæritur, Aegisthus: quare sit factus adulter:
In promtu causa est, desidiosus erat.

Hæc inquam, arcta abstinentia (famis germana comes) quam amantibus imperamus, ex formulis remediorum Cratetis Thebani petita est. Eam enim illis indicebat, qui hoc morbi genere torquerentur. Tria quippe remedia proponebat, ut potissima & suprema, in hujus mali curationem: λιμὸν, χρόνον, βρόχον, famem, tempus, & laqueum. Nam cùm luxus sit præcipuum amoris alimentum, huc medetur fames & abstinentia: Sin aliter, tempus omnia tollens, aut certè mitigans, illum levat: Quæ si nihil prodessent, Ethnici istius damnandâ sententiâ, supererat laqueus, ut morbus extremo remedio finiretur.

Laërtius lib. 6. cap. 5

Tria amoris remedia.

Restat adhûc particulare quoddam, & ultimũ hujusce perturbationis remediũ: ut ejusmodi

modi ægri exemplis doceantur, quibus infelici aliorum exitu proposito, dedecus & mentis perturbationem vitare discant. Magnoperè enim exempla aliorum nos movent, ut meritò dicitur à Poëta:

Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.

Quod si hæc apud eos carent aculeis remedia: alia via suppetit, ut exponamus torsiones, dolores, putredinem, fœtorem, luem venereã, cancros, vultum ac totum corpus virore suo depascentes, & id genus alia symptomata, quæ sine funere perpetuum funus indies minantur, ac cruciatus inauditos ipsa morte ferociores ejusmodi ægris pariunt.

Denique proponenda sunt eis horror, turpitudo, infamia, dedecus, ex tàm fœtido nascentia affectu, nihilque præter miserandum ac calamitosum statum ejusmodi hominibus promittentia: quicquid sibi speciosum & delectabile singuli imaginentur. Non alienum fuerit ab hoc proposito, duo præclara experimenta & curationes, in gratiam quorundam amore insano perditorum excogitata, hoc loco breviter perstringere.

Hypatiæ exemplum.

Prius est Hypatiæ heroinæ, quæ præter corporis insignem pulchritudinem tantis animi & ingenii dotibus ornabatur, ut eruditione ac doctrina, præclara sui seculi ingenia superaret, publiceque docendo magnam famam

mam consequeretur. Ea cùm à quodam discipulo perditè adamaretur, ejusque cruciatus agnosceret, nolletque (ne in desperationem juvenis incideret) acrius reluctari, & postulata acerbius repellere: excogitavit lene congruumque remedium, quo illum à suo fascino liberaret: siquidem cùm eum agnosceret aliàs prudentem, & rationi facilè morem gerentem, hoc artificio usa est, ut linteamina multa congesta, menstruis & sanie sordidata illi exhiberet: nec non sublata veste, pudenda tota sanguine madentia oculis ejus subjiceret, quò turpitudinem ac fœditatem rei tantoperè amatæ aversaretur suiq; ipsius puderet. Adjecit simul hæc verba: " *Istud quidem adamas Adolescens: nihil autem pulchrum*. Hinc factum, ut præ pudore indecoræ demonstrationis ille erubuerit, flammasq; remiserit, ac modestior deinceps factus fuerit.

cc
cc
Suidas.

Posterius est Raimundi Lulli, qui cùm adamaret elegantem mulierem, ejusque amoris fructum decerpere magna importunitate contenderet: diem habuisse ab ea dictam memoratur, qua ipsam adiret. Accessit Lullus, cui illa cum sinistram mammam explicasset, & fœdissimum ulcus cancrosum palàm exhibuisset, à quo propemodum tota pars illa depasta erat: Hoc tàm turpi & abominando spectaculo territus Lullus, præsens suæ insaniæ remedium expertus est. Hac

Raimundi Lulli exemplum.

enim ratione factum, ut impudicus illius amor in castam amicitiam transierit, studiumque suum totum in curationem ulceris Christiana charitate ductus contulerit. Hinc occasionem captavit peregrinandi, cum magnis ac doctis viris versandi, ac philosophiæ chymicæ sedulam operam navandi, ut medicinam universalem investigaret: quam consecutus mulierem illam integræ valetudini restituit.

Tempus est, ut huic venereæ perturbationi finem imponamus: de cujus natura, origine, & causis tùm internis tùm externis, iisq; quæ ad curationem ejusdem pertinent, fusè satis disseruimus.

Verùm antequam finem attingamus, monebimus, nos hanc effrænem libidinem jam pridem ad vivum expressisse in doricis nostris cantionibus: ubi veri sanctique amoris discrimen ab adulterino fœdoque ostendimus.

Expressi adhuc accuratius hunc ipsum amorem, imò furorem, primo magni speculi Mundi à me editi libro; per hanc antithesin, quod Deus sit benignus, mansuetus & amoris plenus, ubi amorem Deo proprium & genuinum, qui unus, verus & rectus est amor, à nostro segrego, qui nullo moderamine fertur, in objectum concupiscentiæ, mutationum momenta, & intervalla, contrariosque motus

motus ac discordes semper subiens, nulla certitudine ac constantia veræ charitatis nixus: cùm unum & idem in Deo sint amor, constantia amoris, & charitas, ut dilucidè paucis versibus perscripsi. Nostri est igitur officii petere à Deo, ut vera ipsius charitatis erga nos cognitione imbuamur, dictoque amore ad ipsam totis animæ viribus feramur, ut Deum perinde amemus, prout ab illo vicissim diligimur. Quod potissimum est adversus effrænam hanc affectionem remedium.

DE IRA AUT BILIOSA AFFECTIONE.

Cap. VI.

INTER morales Philosophos, qui animæ affectiones descripserunt, non infimo loco Seneca & Plutarchus annumerantur: Qui quidem uterque videtur de industria recreasse & laxasse animum in describēda & ad vivū efformanda Ira, ut ex ejus genuinis lineamentis hanc tàm portentosam belluam omnes detestentur, quæ cornibus, dentibus, ungulis, aspectu truculento, & immani ferocia, minax ac terribilis est.

Effectus Iræ.

Nobis igitur illi, animæ iram repræsentant, tanquam alteram Megæram furiosissimam, truculentissimam, audacissimam, crudelissimam, ac summè omnibus terribilem: radices in se & scaturigines seditionum omnium, turbarum ac tumultuum continentem, litium, bellorum, homicidiorum, excidiorum, eversionum, ac omnium malorum abyssum: tempestatem, diluvium, ignem, machinam, tonitru ac pestem, inundantem, submergentem, urentem, diruentem, fulminantem, inficientem, occidentem, ac omnia evertentē: homines quos invasit ad omne sceleris genus præcipites agentem, è qua innumera mala stupendaque tùm in corpore tùm spiritu contrahuntur. Denique scelerata illa eò usq; improbitatis & nefandæ malitiæ procedit contagio, ut non rantùm illos in belluas & tigrides immanissimas: sed in dæmonas quodammodò transmutet.

Hîc effecta Tigridis istius, sive calamitates, quas hæc furia in orbem immittit, non est nostri instituti sigillatim explicare: satis est, quod in genere proprietates ejus, idque paucis & obiter attigerimus. Quæ tamen illa homini procreet incommoda, quod in illum jus & imperium habeat, quosque effectus progeneret, paulò latiùs explicabimus, ut investigatis causis, effectis, ut par est, medeamur,

mur, prout præcipuæ nostri officii partes postulant.

Atque ut inprimis hanc tàm effrænam & teterrimam belluam suis delineamentis, tàm intus quàm in cute depingamus, irati incompositum incessum & actiones observemus, En quanto fastu, & quàm truciore superbaque corporis agitatione, modò hûc, modò illûc volvitur ac circumfertur: quàm variè modò erubescit, modò pallescit: cubitis quicquid occurrit hinc indè propulsat atque disiicit: En ut à sua ipsius umbra etiam exacuitur, quã ferre nequit placidè: ut voce tremula, modò alta, modò depressa, ad bilis agitatæ motum aut quietem intonat? En ut labia commordet, pectus pugnis verberat, crines indignabũdus vellicat, in quos citra rationẽ involat, instar canis in lapidem ruentis, quo ictus est? Si acriùs ac propiùs irâ percitum intueri voles, & os ejus circumspicere, in quibus omnes iræ proprietates tanquam in speculo elucescunt, omnis perturbationũ generis notas in illo sævire videas: ut rubore & ferocia scintillet, ut ruffis maculis leopardi instar ubique scateat: ut igneis tędis micantes oculi truculentiam minentur, ut capilli colore bovini in Maurorum speciem arrigantur & crispentur. Deniq; in ea sæva perturbatione animi, nihil non horrendum & monstrosum cernere licet. At forma illius, quam descripsimus,

Descriptio. iracundiæ.

primis irę motibus tantùm congruit, videturque suavis ac benigna, si cum paroxysmo illius impetuq; comparetur.

Tunc enim illa infernalis Megæra, vinculis solutis rabiem totam exerit, non uno flagello simplici contenta: sed cruentatum ensem unâ, incensam tædam alterâ manu intentat: illius brachia reducta veste, nil nisi cædes & sanguinem minantur: apertum pectus fastuosè explicat; auras ictibus quasi seriò præliās diverberat, modò hûc modò illûc circumagitur: quin & horrenda voce, ad arma & cædes, ad sanguinem & ignes furiis omnibus agitatur, ac ferro ignique se vastaturam omnia comminatur: usque adeò insolens illa rabies omnibus modis truculentam & atrocem belluam refert.

Altera est iræ species superiori prorsùs opposita, quæ laudabilis ac justa dici potest, ardentissimâ videlicet æmulatio, zelus, ac fervens studium omnes in officio continendi, & in gyrum rationis revocandi, qualis est acerba reprehensio & minæ, quibus pastores gregem suum territant, ut in officio erga Deum, ipsum contineant, aut lapsum devium erigant, ac in rectam viam reducant. Sic pater justâ commotione fertur in pervicacem filium, qui à vero tramite digreditur, dum pervicaciam ejus castigat. Sic dominus servum, & præceptor discipulum stomachosè increpāt.

Hac

Hac ira Philoſophus ille corripiebatur, qui cùm in peccantem ſervum excandeſceret, moderamine & fræno ſuum furorem coërcuit his verbis: *Ni*, inquit, *iratus eſſem, multis plagis vapulares.*

Eſt & tertia iræ ſpecies, quę intermedia eſt, vera animi affectio paſsioque, quæ ſimul cum ſpiritu corpus divexat, & variis modis conturbat.

Hujus duæ traduntur ſpecies, quarum altera nihil putidi perferens ſtatim erumpit, & virus conceptum evomit: utcunq; in iis laudabilis, qui fœtidas aquas corde includi & foveri diutius damnant.

Iræ duæ ſpecies.

Altera ſimulata eſt & ficta, quam longo tẽpore clàm aſſervari poſſe ajunt: interim tamen quæ inſtar ignis cineribus ſepulti ſe habeat quibus fovetur ac conſervatur ſine ullo interitu aut imminutione.

Etſi autem irarum hæ ſpecies inter ſe differre videantur, idque ſubjecti ratione, varium temperamentum ſubeuntis: ut in melancholico alia ſit iræ ſpecies: in phlegmatico & pituitoſo alia: alia in bilioſo temperamento: Harum tamen aliæ ſemper violentiùs animum perturbant, aliæ leniùs, ut dictum eſt. Hæc volatilem ignem & Perſicum repræſentat: illa occulti cancri clàm & ſenſim rodentis ſpeciem exhibet: cujus idcircò cura difficillima eſt.

Hanc utramque speciem privatim tractandam suscepimus, utpotè quæ veræ animi affectiones & ægritudines sint, à quibus corporis nostri functiones læduntur ac depravantur: variaque morborum & symptomatum genera procreantur, in quibus curandis apprimè medici opera desideratur, ac necessaria est.

Iræ ulciscendi instrumenta.

Duobus autem utraque instrumentis utitur: manu & lingua: siquidem præterquam, quod animus desiderio nocendi exardescit: manus atrociter, non auras tantùm diverberant: sed quemlibet occurrentem feriunt, & propulsant: famam & nomen scriptis proscindunt; ac omne convitiorum genus infesto calamo congerunt: ut aculeos iratæ pennæ vel remotissimi quique persentiant, & ferre cogantur.

Linguæ vitium.

Lingua non minùs periculosa & acerba, imò manu ipsa acerbior, omne veneni genus clàm exerit: quod vix vitare quis possit, cùm occulta sint vulnera, nec facilè perspicua à quibus caveri possit. Cujus ictus si minùs apertè corpus feriunt, lethalia tamen vulnera animo infligunt, convitiis, maledictis, & horrendis execrationibus ipsum obruentes, ut jure parœmia inde nata sit, *nocentius esse linguæ, quàm lanceæ vulnus.*

Ea enim si convitiãdo, detrectando, ac maledicendo incumbat, tùm præsertim cùm bilis effervescit, tonantiorem vocem reddit.

quàm

quàm Colonienſis illius primarii & cathedralis templi organicæ fiſtulæ emittunt, follibus concitatæ, etſi ad earum ſonum aures obſurdeſcant audientium.

Morales Philoſophi (inter alios Plutarchus & Seneca) ſatis ſuperque docent exemplis quàm varia & infinita mala ex linguæ procacitate, & effræni licentia irati & furibundi hominis oriantur: ſicut ex adverſo ſummam virtutem ad ſocietatem hominum tuendam in ſilentio & taciturnitate collocant: ut ſcilicet longa ſit aurium attentio, brevis linguæ reſponſio: ſicque nihil vel pauca reſpondeantur.

Hæc igitur duo præcipua iræ inſtrumenta, manus nempe & lingua, niſi fræno & moderamine aliquo retineantur, iratum hominem & furibundum in graviſsimos affectus & perturbationes præcipitem agunt, quæ ſi, ut par eſt, ritè gubernentur, magno ſunt homini auxilio & uſui: nec minùs quàm reliqua corporis membra ſint homini oportuniſsima & utiliſsima. Hinc tritus ille verſus:

Manus & lingua, utiliſsima hominis inſtrumenta.

Nil melius linguâ, linguâ nil peius eâdem eſt.

Abſit igitur, ut animum perturbatum ſequamur, eique obſecundemus, cùm in benè compoſito animo lingua ſe canendis Dei laudibus voveat, ad quas deſtinata eſt. Manus verò iis deſcribendis, nec non piis omnibus ope-

operibus & charitati in proximum exercendis incumbat.

Prȩter illa duo ſuperiora inſtrumenta, quibus ira in acuendis ſuis effectis, & producendis utitur, ac ſeſe patefacit: alia ſunt ejuſdem indicia, eaque ferventes motus irati hominis certò præſagientia & apertè teſtantia: ſiquidem ejuſmodi homines iracundi multo faſtu turgent, multa de ſe ſibi pollicentur: & pavonum inſtar, cum mira oblectatione ac ſuperbia ſeſe circumſpiciunt: ſibi nimium blandiuntur & indulgent, præcipites, acuti, & ſubtiles ſibi videntur: parùm tamen firmi, ut qui facilè ad leviſsimum verbum, vel torvum intuitum & inopinatum, ſtomachentur & bilem moveant: quibus omnia diſplicent & faſtidium movent: ad omnemque actionem & orationem exardeſcunt. Illis ne quidem omnes Luculli coqui gratum ferculum condirent: neminem loquentem ferunt, etſi cum ratione reprehendentem aut contradicentem: ſeſe ſolos celebrant reliquis omnibus abiectis, ad quamlibet auram, aut nihili rem amantur, & querelas concitant. Eorumque animus uſque adeò delicatulus, levis, ſenſilis, mobilis, & omnium impatiens eſt, ut ex ſolo aliorum habitu offendantur: ſimilesq; prorſus arthriticorum fiũt, qui ante chirurgi manum admotam, jam de dolore conqueri & inclamare ſolent. Denique nullus non iracundus

cundus insculptas fronti trium Charitum loco gerit, impatientiam, inconstantiam, & impietatem dyscharites Eumenidas. Qui ejusmodi comitibus stipatus incedit, nihil non impium, crudele & truculentum admittit, omnique charitate spoliatur: cumque mansuetudo, pietas, ceteræque virtutes hominem lenem, benignum, constantem, lepidum ac μακρόθυμον, reddant, contrariæ bilis & iræ affectiones hisce virtutibus ex diametro opponuntur. Ut autem impietas, & crudelitas charitati adversatur: sic impatientia & inconstãtia suos motus habet admodum feroces, ut non minùs omnibus injuriæ sint ac contumeliosæ, quàm superiores.

Iracundi hominis nota.

Ex hac igitur furiosæ bilis commotione & continuis fluctibus, animus & spiritus primũ agitantur, totum corpus concutitur: sanguis aliique humores incalescunt & conturbantur, ac imprimis ipsa bilis inflammatur, quæ stomachosis omnibus & iracundis imperat: cum enim tota sit sulphurea, reliquis omnibus citius incenditur: Inde ardentes nascuntur febres, & tertianę biliosę, inde pleuritides, omnesque aliæ inflammationes internæ, ab eodem humore à suo temperamento excidente excitantur: Inde varia porrò procreãtur mala, cùm interna, tùm externa: ut cholera seu cœlicacus aut iliacus morbus, qui tanquam sumpto antimonio per inferiora & superio-

Iræ incommoda quot & quanta?

periora expurgat: ut icterus croceo colore totum corpus inficiens: ut Erysipelas ignes persici, serpigines, & nomica ulcera externas partes corporis, instar lepræ depascentia.

Hæc idcircò in medium proferimus, ut conspicuum fiat, quanta & quam varia inde in corpus mala promanent, ex morbis spiritualibus nascentia, qui ut plurimum ad mortem usque ægros suos deducunt, quod imprimis in hac furibunda affectione ex sequentibus exemplis videre licet.

Nerva Imperator.

Nerva Imperator valetudinarius ac ventriculi tanta debilitate laborans: ut crebrò assumptum cibum evomeret: cum semel in quendam nomine Regulum excandesceret, tantum pectoris dolorem sustinuit, ut confestim febre exitiali, deplorataque correptus sit.

Valentinianus Imperator.
Cuspianus.

Idem Valentiniano Imperatori contigit: qui cùm adversus Sarmatas nonnunquā propter Illyriæ vastationem in prætorio sævus infremeret: & universæ genti excidium rigidus minaretur, sanguine irrumpente animam exhalavit.

Venceslaus Bohemiæ Rex.

Simile quid de Venceslao Bohemiæ Rege historiæ suppeditant, qui ira in pocillatorem suum percitus, cum interficere eum propriis suis manibus vellet, paralysi affectus concidit, & paucis pòst diebus vita excessit. Quod utique

que summè mirandum est, ab una scilicet biliosa commotione, cujus natura fervētissima est, paralysin posse generari, cujus efficientem ac materialem causam, ad frigidam pituitam medicorum vulgus revocat; quæ quidem causæ naturæ bilis prorsus contraria est. *Cromerus lib. 18.*

Si saperent stomachosi homines, & furibundi illi Ajaces, hujusmodi exempla semper sibi animo versanda, & oculis perpetuò intuenda proponerent, ut à tam infœlici exitu, & effectis crudelissimæ perturbationis sibi metuerent atque caverent.

Sed alia præsentiora ac opportuniora habemus remedia, quæ in hujus affectionis præcautionem & curationem adferemus.

Atque ut à curatione ordiamur, primò notandum est, nequaquam spernendum esse malum, at sedulò promteque medicandum.

Ubi igitur vel levissima iræ commotio percipitur, quod expulsus elevatione & levibus quibusdam fervoribus, qui temperamentum excedere, & à naturali suo statu deflectere testantur, cognosci potest, confestim, juxtà illud Poëtæ,

Principiis obsta, serò medicina paratur,

ejusmodi ignis aquâ continentiæ à ratione sublimata & alembicata extinguendus est.

Ad id

Summa cõtinentia Socratis.

Ad id ſuppetit exemplum Socratis, qui ſimul ac in ſe primos bilis iſtius igniculos perſentiret, ad remedium convolabat, quoque illa magis ad vehementiorem motum concitabatur, eò promtiùs fræna moderationis injiciebat: quoque magis illa ad violentiam ac acerbitatem erumperet, tantò moderatiorem, dociliorem ac pacatiorem animum, corpuſque ſedatius ac compoſitius exhibebat: quod ore, oculis, geſtu corporis & omnibus tranquillæ animæ notis ſatis ſuperque teſtabatur, ut nihil deforme in ipſo conſpiceretur.

Plutarch. in tract. de Ira.

At quæret aliquis, quî in iracunda affectione aut irato homine ejuſmodi ſedativum ac illud contemperans papaver reperiatur? Si in cordis, linguæ, manuumque hortis maturè transplantetur, colatur, foveatur, & ſedulò educetur. Quomodò enim tranſplantatione & cultu, cichorea natura amara hortulani artificio edulceſcunt: Ita ſi colamus & alamus in nobis hanc contemperantiam, hoc eſt, ſi docilitati, manſuetudini, moderationi aſſueſcamus, naturam noſtram, alioqui agreſtiorem & ferociorem cicurabimus, ac ita moderabimur, ut contrarias facultates ac vires concilie acquiratque.

Ut hanc moderationem & temperantiam conſuetudine ſibi compararet idem Socrates, idque in omnibus affectionibus, quæ homini

mini molestæ esse solent: cùm acriori siti premebatur, non statim se aquis ingurgitabat; sed è puteo ipse sibi lentè hauriebat, quas super oram putei morari ac quiescere diu sinebat: ne avidiùs quàm decebat ebiberet; qua ratione frænabat desiderium, ut immoderatis cupiditatibus eluctandis ac domandis assuesceret, natura dociliorem sibi compararet, sibiq; tandem imperaret: consuetudo enim (ut communi fertur proverbio) altera est natura.

Atque hoc remedium ad prophylacticen hujus affectionis partem pertinet & spectat.

Moderationis exemplum in Platone.

Hæc eadem moderatio & abstinentia tanta cura à Platone exculta fuit, tantasque ac tam firmas in eo radices egit: ut nullâ injuriâ, convitiis, crudelitate, quibus à Dionysio Tyranno olim lacessebatur, à statu rationis unquam dimotus fuerit, aut in excandescentiam, iramvé quantumvis levem eruperit.

Hæc eadem virtus in eodem ipso Philosopho confirmatur, ac testimonio Plutarchi declaratur. Qui de illo fidem facit in tractatu, *Cur divina Iustitia scelerum pœnas differat*: Cum enim ipse Plato semel servum in culpa & gravi flagitio deprehendisset, illicò commotus & irâ percitus baculum arripuit, quasi servum eo cæsurus, sed ipso tamen momento sese conti-

continuit, nec ullum ejus puniendi dedit indicium. Id cùm quidam ejus amicus demiraretur, qui cuncta perviderat, & ſciſcitaretur, cur baculum apprehendiſſet: reſpondit Plato, ad iram propriam coërcendam, quæ extra rationis limites evagabatur, id eſſe à ſe factum.

Eadem manſuetudo diuturna conſuetudine à nobis comparata, certiſsimum nobis præbet in hujuſce perturbationis præcautionem, auxilium, prout experientia veteres illi Philoſophi didicerunt, & certam nobis hujus rei fidem fecerunt, ſuo exemplo docentes, quoſvis iracundos iiſdem aut ſimilibus in curationem ſui mali, uti poſſe præſidiis.

Trita eſt vulgariſque illa medicorum ſententia, extremis morbis extrema eſſe adhibēda remedia. Huic igitur morbo inter alios graviſsimo, iræ nempe & furioſo affectui, extremum hoc appono, novum tamen ac præſens remedium, *Patientiam* videlicet, quæ ſit illius affectionis ſpecifica theriacalis aqua, quæque à tam lethifero veneno mortales eripiat liberetque.

Iræ remedium, patientia.

Eadem patientia cordis noſtri probitatem ac integritatem apertè teſtatur, monetamque noſtram nequaquam eſſe adulterinam indicat, dum citra imminutionem aut immutationem ſui, tot iſtius paſsionis, eaq; violen-

tiſsima

tiſsima ſuſtinet incendia, noſq; auro in fornacib. excocto ſimiles reddit: quod quò pluribus ignibus probatur, eò purius, nitidius ac coruſcantius emicat, naturamq; ſuam magis ac magis retinet. Sic patientia noſtra, dum variis exercetur malorum procellis conſtantior & robuſtior redditur adverſus hujus perturbationis feroces motus: palmamque victoriæ magna cum gloria ex conflictu reportat. Siquidem palmæ ipſi planè reſpondet, quæ quò magis premitur, eò fortiùs attollitur; aut tympanum imitatur, quod fortioribus baculi ictibus percuſſum, reſonantiùs auditur.

Sed hujus porrò patientiæ ab Ethnicis ipſis excultæ elegantes effectus conſpiciamus.

Manſuetudinis exemplum in Ariſtippo.

Ariſtippus Dionyſii tyranni vitia ſemel increpans, illum in tantum bilis fervorem compulit, ut boni illius Philoſophi faciem conſpuere non vereretur: qui hac vera patientia inſtructus & probè munitus tantum abeſt, ut in iram proruperit, ut contrâ injuriam ſibi illatam joco exceperit his verbis, *Si Piſcatores*, inquit, *ut Piſculum irretiant facilè imbres aquarum perferunt: moleſtum mihi eſſe non debet, ſi in piſcando rhombo parum humecter.*

Laertius lib. 2. in vita Ariſtippi.

At ne eadem virtus aliis denegetur, & ſolis Philoſophis aſſervetur, qui omni vindictæ telo carebant; fuerunt & magni Principes

non pauci, qui Philosophos imitati sunt, nec mediocri modestia & patientia armati fuerunt. In his prælucet Antigonus, qui cùm tempore hyberno castra transtulisset in locum, ubi non erat rerum necessariarum copia, atque hac de causa milites quidam in regem maledicta congererent, ignari ipsum esse in proximo, virgâ tentorii vela diduxit. *Flebitis*, inquit, *ni longiùs semoti de me malè loquamini*. Quid hac facetia clementius? aut quid hac clementia facetius? simulabat se non indignari, quod malè de ipso loquerentur, sed quod tàm vicini, ut exaudiri possent ab eo cui maledicebant.

Modestia Antigoni. Plutarch.

Idem Rex cum nocte quadam quosdam è militibus suis audisset, omnia mala ipsi imprecantes, à quo in iter præceps & inexplicabile lutum inducti fuissent: accessit ad eos, qui maximè laborabant, eosque inscios à quo adjuvarentur, explicuisset: *Nunc*, inquit, *maledicite Antigono, cujus vitio in has miserias incidistis: sed ei benè optate, qui vos ex ea voragine eduxit.* Hanc ille solam ultionem repetiit ab inferiorib quos extremis poterat meritò suppliciis afficere, unde ejus magna elucescit patientia, clementia, ac μακροθυμία, magnitudoq; animi.

Gellius lib. 21. cap. 28.

Quid porrò de tàm insigni patientiæ & clementiæ virtute commemorabimus, qua Philippus Macedonum Rex fortiter adversùs mul-

multas gravissimas injurias, convitia & calumnias prævaluisse dicitur? quas mirum in modum patienter ac constanter pertulit variis in locis & temporibus, ut historiæ ipsę testantur. Luculentum hujusce veritatis testimonium fortasse requirimus? Peloponnenses, qui multa magnaq; beneficia à Rege Macedonum Philippo acceperant, nihilominùs in Olympicis ludis illum dicteriis prosciderant, & acriter in suis tragœdiis & comœdiis confoderant. Philippus recognita, cum à quodam ex suis aulicis, ad pœnas exigendas incitaretur, hoc consilium rejecit, & hæc verba addidit: Si tàm pravo homines isti sunt ingenio, ut eos irrideant, qui de ipsis benè merentur, quid tùm fiet, si quid mali ab iisdem accipiant? Sic Rex patientissimus ac clementissimus, prudens iniit consilium, cæterosq; docuit maledicos non esse provocandos, ne fortè magis malè dicant.

Plutarch. in Apopth.

Philippi Regis Macedonum clementia.

At quis non mirabitur simile ejusdem Regis responsum datum cuidam è suis aulicis Smicytho, Nicanorem utique de regia majestate detrahentem ac calumniantem accusanti: *Nicanor*, inquit Rex, *non habetur inter Macedoniæ pessimos. Expendendum est igitur, num mea sit culpa, nec ne.* Expendit Philippus negotium & animadvertit illum summa obrui inopia, spretumque ac oblivioni traditum, licet egregiam in bellis antè susceptis navasset operam:

jussit ergò ad eum splendidum munus comportari: unde nactus occasionem Nicanor, mutatâ sententiâ, Regis laudes ubique suis præconiis celebravit: Hanc repentinam prædicationem idem Smicythus cùm ad Regem detulisset, hoc alterum responsum clementissimum accepit: *Nunquid vides,* (inquit Rex) *in nobis esse situm, ut benè aut malè audiamus?* Quo satis dicto declaravit, Regum & primatum beneficiis, omnes homines ad benedicendum de ipsis obligari, & contrà de injuriis ad detrahendum provocari.

Plutarch. in tract. de ira.

Simile quid legimus de hujusdem Regis erga Arcadem clementia, qui de illo ubique detrahebat, quem cùm Rex seme[l] [e]xcepisset clementiùs, & blandis verbi[s] [eum] compellasset, additis simul exquisi[ti]s muneribus, Arcadem habuit suarum laudum per totam Græciam promptissimum & studiosissimum præconem. Qua in re Rex & patientiam insignem, & admirandam clementiam omnibus patefecit, simulque pessimos Arcadis mores hoc artificio correxit: qui scelere suo mortem promeruerat. Hac patientia & clementia doctiorem se medicum præstitit, & salubriorem iis, qui capitis pœna hominem mulctandum, & de medio tollendum censuerant.

Cæteris tamen præstat illud, quod de eodem Rege apud antiquos legitur, quo singularem

rem suam in Democharem declaravit mansuetudinem, qui ob nimiam linguæ procacitatem cognominabatur Thersites. Is cùm ex numero legatorum ab Atheniensibus ad Philippum missorum esset: Ipsique jam dimittendi à Rege audirent: si quid posset in Reipub. Atheniensis gratiam, se studiosè facturum: statim insulso responso, & nimiùm audaci ac temerario Regis verba excepit Demochares. *Tu*, inquit, *Rex rem civitati nostræ gratissimā feceris, si teipsum suspendio præfocaris*: Quod tàm indignum & atrox responsum, pessimè audiit apud alios legatos, qui non sine gravi murmure ac indignatione hanc cōtumeliam Regi factam pertulerunt. Hos tamen blandissimè, & citra ullam commotionem Rex compellans: *Nunciate*, inquit, *Atheniensibus, multò superbiores videri, qui ob animi impotentiam ejusmodi dicteriis & sarcasmis non abstinent, quàm eos qui impunè dici permittant, ac insolentiam talem facilè concoquant.*

Tam illustribus Philippi regis exemplis adjicietur Pericles, qui cum per integrum diem ab improbo & impudente quodam calumniatore usque adeò convitiis lacesseretur, ut ne in aperto quidem foro, ubi Pericles de rebus seriis ad Rempub. spectantibus tractabat, injurias & calumnias adversus eum remitteret: sed publicè in eum sine fronte debaccharetur. Id tamen citra omnem bilem patien-

Patientiæ exemplum in Pericle. Plutarch.

patientiſsimè & conſtantiſsimè tulit. Deinde verò cum impurus ille & ſceleratus convitiator, ipſum Periclem ſub veſperam continuatis calumniis domum uſque comitaretur & deduceret, Pericles lares ingreſſus, juſsit nocte ingruente, tædam accendi, & à ſervo detrectatorem tutò ad ſuos reduci: tantum hîc abeſt, ut ſtomachoſus in illum proruperit.

Quanta hæc ſit & patientia & moderatio animi, omnibus notum eſt. Ab hiſtoriographis Pericles tanquam clementiæ, temperantiæ & moderationis ſpeculum proponitur, quod vel in ipſo extremo vitæ anhelitu teſtatus eſt. Cum enim tunc temporis, qui ad illum accedebant amici, omnes egregia illius facta ſigillatim enarrarent & celebrarent, Obſervaſtis, inquit ille, totum vitæ meæ curriculum, & probè examinaſtis: At quod præcipuum & laudabile, de quo glorior, hoc eſt, quod nemo atratus de me unquam expoſtularit. Quibus verbis innuebat neminem à ſe unquam interfectum, cæſum, vel alio modo læſum, quem atrati amici defleverint, quàm diu Reipub Athenienſis gubernacula ſit moderatus: Proindeq; nulla unquam bile commotum, in aliquem involaſſe: ſed patientiam, moderationem & clementiam ſemper exercuiſſe: quæ magnum utiq; principem decent & exornant.

Has

Has ſi Ethnici tàm ſtudiosè virtutes excoluerunt: Nos qui Chriſtianorum nomen profitemur, ſi illorum veſtigia non ſequamur, & ab illis ſuperari patiamur, quantum dedecus & ignominiam merebimur, quos deceat longè majore in perferendis calamitatibus conſtantia, & in injuriis vindicandis clementia, tanquam θεοδιδάκτους præ illis ἀθεογνωμόνεσι eſſe inſtructos atque munitos? At cùm ſecus faciamus, in eoque gloriæ noſtræ caput poſiciamus, in eoque gloriæ noſtræ caput poſiciamus, ut nullam impunè feramus injuriam, vel ipſa voce tenus illatam, per cædeſq; mutuas credamus honorem noſtrum conſervari: qualem Chriſtianiſmum jactabimus, qui Ethnicarum virtutum gloria ſuperetur.

Plura hanc in rem à me proferrentur exempla, ni præſtantiores quique hiſtorici memoriæ prodidiſſent, quanta Artaxerxes, Piſiſtratus, Leontychidas, & alii principes in frænanda & coërcenda adverſus injurias ſibi illatas ira, virtute præſtiterunt. Quibus omnibus Chriſtiana autoritate confirmatis, iterũ atque iterum moneor, ut inpoſterum omnes malevolorum & invidorũ voces, in me oblatrantium floccifaciam, cùm præſertim illorum ſemper judicaverim contemnendam maledicentiam, quod non à judicio, ſed ab animi morbo, invidia nempè virtutis ſemper inimica proficiſcatur.

Valerius Maximus lib 5. c. 1. Bruſonius lib. 1. c. 16. Plutarch. tractat. de Ira. Eraſmus in Apopht.

Ultimum sequitur iræ remedium, cujus autorem & præceptorem laudo Athenodorũ: quod idcircò à me profertur in medium, ne quid indictum in curationem tàm exitialis affectus desideretur.

Athenodori consilium Imperatori datum.

Hoc præscripsit Philosophus ille Imperatori Augusto, cum ab eo esset discessurus ob ætatis & senii gravitatem, ad feliciter & sapienter imperii gubernacula moderanda. Tale autem fuit illud, ne quid cum ira & animi acerbitate unquam gereret: In quam tamen si quacunque gravi occasione incideret, caveret quicquam pręcipere, quin prius numerũ viginti quatuor literarum Græcarum digitis attentè subduxisset, innuens meditanda esse otiosè, nec præcipiti momento decernenda, quæ plus temeritatis, quàm sapientiæ in Imperatore arguant.

Atque hoc remedium non ad latentes illas iras, invidias, & clandestina odia spectat: at biliosis & ferventibus furoribus opportunũm est: qui bombardici pulveris instar uno momento incandescunt, & violentissimo impetu feriunt. Si quidem hoc temporis intervallo, quod alphabeticarum literarum enumeratio interponit, ut ad mentem redeatur, fervores hujusmodi iræ momentanei retineri ac coërceri possunt. Rationi enim conceditur tempus, quo omnia prudenter moderetur: & aquâ clementiæ & temperantiæ tanquã specifico

cifico auxilio flammas illas & incensos motus extinguat atque cohibeat.

DE GAVDIO.

Cap. VIII.

QUOD Galli, *Ioye ou esiovissance* dicere solent, illud gaudium Latini vocant. Græci verò in significantioribus vocibus feliciores, χαρὰν quasi κέαρ ῥέων, quòd hilaritate cor diffluat, & dilatatis meatibus Spiritus effundat ac expiret, unde repentina oritur sæpenumerò examinatio: hoc quidem gaudium vel internum est, nullus notis extrinsecus se prodens, & dicitur tacitum & occultũ: vel externũ, quod risu aut benevolo ac hilari vultu, grataq; ac jucunda congratulatione, testimonia de se profert.

Causæ gaudii.

Nascitur autem gaudium diversis ex causis: aut ex commoditate & utilitate, quæ nobis contigit, aut ex ea quam futuram speramus, quæ propriè χαρὰ & gaudium dicitur: aut ex ea felicitate exoritur, quâ fruuntur vel quam morantur, qui nobis sunt amici, quæ quidem ἐπιχαιραγαθία dicitur, id est, gaudium ex rebus aliorum secundis: pro-

prout alia gaudii ſpecies eſt, quæ naſcitur in nobis ex infauſtis inimicorum ſucceſsibus & infortuniis: atque hæc ἐπιχαιρεκακίας apud Græcos nomen habet.

Hujus gaudii apud Suetonium leguntur affectus, quo populus Romanus audita Tiberii Neronis aliorumque imperatorum morte, perfuſus eſt, quorum tyrannidem diuturnam expertus fuerat.

Gaudium ex morte tyrannorum.

Apud eundem ſcribitur, quanto gaudio Senatus Romanus ex Imperatoris Domitiani cæde affectus fuerit: cujus hæc ſunt verba:
„ *Senatus*, inquit, *adeò lætatus eſt, ut repleta ſtatim*
„ *curia, non temperaret, quin mortuum contumelio-*
„ *ſiſſimè atque acerbiſſimo accumulationum genere*
„ *laceraret, &c.* Quin & Cuſpinianus admirandum hujus ſpeciei gaudii affectum, per totam Italiam circumjacentesq; regiones diffuſum deſcribit, poſt interfectum in Sicilia Conſtan-
„ tem Secundum Imperatorem: *Adeò extule-*
„ *runt*, inquit, *animos lætitia, ut Itali Exarchus &*
„ *copiarum duces in publico gaudio nec minimum*
„ *triſtitiæ ſignum oſtendere auſi ſint, uſque adeò iſtius*
„ *Imperatoris odium capitale, omnibus inſederat, ob*
„ *ſpoliatam Romam, & tributum ab Italia tota ex-*
„ *actum.*

Hujuſmodi autem affectio adeò interdum exuberat, ut uno momento hominem perimat. Cor enim violenta & ſubitanea dilatatione à gaudio explicatum, omnes ſpiritus repentè

pentè exhalat & effundit, caloremq; nativum efflat, unde subsequitur mors. Sic Chrysippus ridendo mortuus est, dum asinum vescentem ficubus conspiceret.

Chrysippus ob nimium gaudium mortuus.

Zeuxis quoque insignis ille Pictor, qui nullam non industriam, ingenium & artificium ad perfectè depingendam Helenæ pulchritudinem appulerat: cum vetulæ cujusdam deformitatem suo artificio perfectè delineâsset, eamque attentè intueretur, usque adeò in effusum prorupisse risum legitur ob expressam χαριέντως anus deformitatem ac turpitudinem, ut animam ipsam inter ridendum efflaverit.

Cœlius lib. 1. cap. 18.

Prioribus alia quædam subjungemus exempla eorum, qui, quod prospera usi fuerint fortuna, amicosque habuerint & agnatos fœlices atque florentes, gaudio soluti è vita emigraverint.

Sophocles insignis ille Poëta tragicus, qui toties palmam ex tragœdiis victor reportarat: ex ultima sua tragœdia denuò relata victoria, tantâ amicorum ab omnibus congratulatione ac applausu exceptus est, ut nimiâ lætitiâ diffusus spiritum momento emiserit.

Sophocles. Diodorus. Valer. Max.

Philippides Atheniensis Comicus jam ætate provectus, cum in Poëtarum certamine præter spem vicisset, coronaque potitus fuisset,

set, præ nimio gaudia anima deficiens, repentè mortuus est.

Cæl. lib. 3 cap. 15.

Eodem mortis genere, ex insolenti lætitia conflatæ, uno momento spiritibus dissipatis, quidam Ænetus diem obiit extremum.

Pausanias in Laconi: & Aelianus lib. 9. de var. hist.

Insignem porrò historiam adiiciemus, de quodam parente nimia lætitia correpto, ob honores inopinatos liberis præstitos, in quorum amplexibus expiravit. Parenti illi nomen erat Rhodius Diagoras, qui tres filios juvenes habuit, bonæ omnes indolis & frugi, atque inter alios ejusdem secum artis facilè primos. Unus illorum pugillatum exercuit: alter Pancratiastes, tertius verò luctatos. Hos eadem Olympiade vidit simul triumphantes, & corona insignitos: cùm autem illi patris capiti coronas imponerent, quas adepti fuerant, & suavissimè amplecterentur, præ nimio gaudio commotus pater inspectantibus singulis inter manus filiorum animam exhalavit. Eandem narrat historiam Cicero 1. Tuscul. Veruntamen duorum tantum filiorum coronis præcinctorum mentionem facit.

Gellius.

Hæc proponimus exempla, ut innotescat omnibus, quantis viribus ejusmodi affectiones polleant, & ad nocendum potentes sint, cùm terminos excedunt, quæ alioqui, si modum servent, sanitati maximè conducunt:

Siqui-

Siquidem Joviales omnes complexiones, ut loquuntur, quales sunt lætæ & hilares inter reliquas, summè sunt salutares: alioqui usque adeò corpori humano exitiosæ, ut vita ipsum tandem idque momento spolient.

Hinc igitur monemur, ut ejusmodi affectionum alieni simus: omniaq; ita temperatè & moderatè â Dei manibus excipiamus, ut in neutram partem excurramus, sed medium servare perpetuò studeamus, juxta illud:

---*Medium tenuère beati.*

Ex his etiam à nobis propositis exemplis, medicus hunc fructum privatim referet, ut inprimis caveat, ne nuncium, quod ægris vehementius gaudium inducat, repentè deferatur, sed ut singula, quæ ad hoc faciunt, sigillatim, & variis momentis distribuantur, ut motibus illius affectionis, etsi hilaris, paulatim tangatur, nec uno impetu abripiatur, & solvatur. Præcipiti enim & immoderato gaudio, ut exemplis adhûc pluribus, ni breves esse vellemus, doceretur, plerosq; repentè concidisse & exanimatos fuisse, certo certius est.

DE

DE TIMORE.

Cap. VIII.

Metus perpetuus est comes avaritiæ & ambitionis.

INTER alias animi perturbationes sæpiùs timor nos adoritur, aliasque affectiones, ut plurimum tanquam umbra corpus comitatur. Etenim avarum sequitur comes ille perpetuus, à quo semper egestas ac pauperies reformidatur. Ambitioni adjungitur, quæ probra & vituperia metuit. Quin & amor eo stipatur, qui nocte dieque à re amata repulsam pati veretur: perturbatio sanè ceteris pertinacior, qua vix ullus carere possit, aut eam à se avertere. Imò verò reliquis affectionibus prior: Aliæ siquidem malæ aut noxiæ esse non possunt, nisi quatenus perstat earum causa, qua sublata, tollitur etiam effectus. At timor citra ullam causam conjunctam sæpè nasci potest, ut qui non tantùm præsentia reformidet, sed etiam futura, imò quæ nunquam fortè eventura sunt, cum tremore præsagiat,

Vnde tim[or]

Malum igitur hoc, quod opinione sola mali sæpè subit speciem, nos perpetuò lacessit, ac omni quiete non tantùm nos privat: sed usque adeò perterret, ut nobis mentem & rationem

tionem eripiat, sensus omnes nostros implicet ac confundat, lethargicosque ac prorsus stupidos & immobiles reddat. Quin etiam metus vel minimus, omni prorsus virtute & robore cor nostrum spoliat, tantoque ipsum constringit frigore, ut omnes febriles horrores ac rigores facilè superet. Hinc sensim nascuntur terrores vani, vel incautus etiam ille metus, qui animos percellit, ut verissimum sit Poëtæ dictum:

Pedibus timor addidit alas:

Terror Panicus.

Tantaque sit animi ex ea imaginatione perturbatio, ut ab hostibus sæpè opprimi, alioqui longè dissitis aut nullis, falsò nobis persuadeamus. Hinc terror ille, qui dicitur Panicus: quo perculsus est aliquando Brennus Gallorum in Græciam trajiciendorum ductor & imperator. Tota hæc historia de artificio, conatuque, quo in conservando suo Delphico templo usus est Dæmon impius adversus hostiles Brenni copias, & de origine & causis ingentis illius terroris, habetur apud Justinum sub finem 24. libri.

Quin & Pausanias disertè de iisdem terroribus Panicis mentionem facit lib. 10. quibus nonnunquam & equi & homines subitò, nulla apparente causa consternantur & profligantur.

Roma per leporem capta.

Scriptum reliquit Sigebertus, quo modo anno 900. per leporem capta sit Roma.

Cùm enim Arnulphi Imperatoris, à Pontifice Formoso propter seditionem civium evocati, milites lepusculum versus urbem fugientem insectarentur cum clamore: Romani timore exanimati, sese de muro dejecerunt, & hostibus per factos acervos murum ascendendi locum dederunt.)

Ex quibus apparet, hos Panicos terrores fieri nulla urgente causa, omnium propè animis uno momento consternatis. At magis particulares sunt timores, in quos facilè nonnulli solent incidere, qui varias ob causas oriuntur, sæpiùs occultas, & quarum nulla haberi potest cognitio. Sunt enim quidam, qui vel solo audito hostis strenuissimi nomine, repentè expavescunt: quemadmodum Johannis Huniadis ducis apud Turcas fortissimi nomen formidabile, omnibus usq; adeò fuit, & terrificum, ut nutrices ad comprimendos infantulorum vagitus, Huniadem adesse cõfingerent. Multos ego vidi pueros, judicio adhuc carentes, larvatum hominem aut nigredine infectum citra terrorem oculis sustinere non potuisse: imò ut coërcerentur eorum ejulatus, qui verberibus compesci non poterant: omninò audito solo horridi cujusdam aut squallidi hominis nomine, & simulata ipsius appellatione, statim obmutuisse, & clamores continuisse, usque adeò naturali i-

magi-

maginatione, citra rationem terrores ejusmodi ab illis concipiebantur.

At non solis infantibus hoc terroris genus accidit, & pueris: verùm etiam magnis ac præstantibus viris: nec non ipsis philosophis Stoicis, qui inter alios temperantiæ, continentiæ, patientiæ, aliisque id genus virtutibus incumbentes, se ab hac perturbatione animi destitutos asserere non potuerunt. Omnibus enim cujuscunque ordinis, sexus, ætatis hominibus, est adeò communis hæc perturbatio, ut nemo se ab ea liberare queat, ne quidem constantissimi, fortissimi, ac sapientissimi quique.

Hujusmodi rei exemplum nobis suppeditatur in vita Alexandri, in qua refertur, Cassandrum Antipatri filium, ob insidiarum suspicionem aliquando ab Alexandro malè exceptum, & post Alexandri mortem in regem Macedoniæ, totiusque Græciæ creatum: cum semel Delphis inambularet, & inter alias statuas simulachrum Alexandri inspiceret, tanto terrore perculsum fuisse, ut subitò toto corpore contremuerit, & ad illius imaginis conspectum æstuans ægrè se collegerit.

Plutarchus.

Cassandri terror maximus unde.

Hujusmodi pavor sive terror, non tantùm accidit ex conspectu aut recordatione eorum, qui nobis infesti sunt, quos ob injurias nobis illatas, ultionem meditari suspicemur:

mur: at diverſas alias ob cauſas aliundè etiam naſcitur.

Neque enim Leones, tigrides, aliaq; id genus ferocia animalia ob ſolum metum mortis reformidantur, etſi juſtum ſuppeditent terroris argumentum. Nec ſerpentes etiam, buffones, araneæ idcircò timentur, quod venenis ſuis nos poſsint perimere. At naturæ ſunt quædam & peculiares hominum proprietates, quæ ἀντιπάθειαι dicuntur, quibus hoc vel illud citra apertam cauſam odimus & metuimus, etſi ab eo nihil incommodi pati poſsimus. Atque hujuſmodi naturales affectiones nullam curationem ſui admittunt.

Memini magni, cujuſdam Principis, qui me inter domeſticos uſus eſt medico adhûc juvene; cujus ſumma erat animi fortitudo & adverſus hoſtes in procinctu invicta ferocia: qui tàm facilè aſpectu aut ſenſu alicujus muris in cubiculo degentis perterrebatur, ut ſeipſum vix continere poſſet.

Memini etiam Anglum quendam nobilem à me convivio aliquando exceptum cum multis aliis nobilibus viris, quem videre licuit in medio prandio corpus modò hûc, modò illûc agitare, ac torquere, modò palleſcere, modò ſudores emittere, ita ut ab omnibus crederetur accumbentibus, gravi aliquo malo conflictari: niſi ab aliquo ex convivis nobi-

nobiliſsimo viro, apud quem ille Anglus agebat, nobis narratum fuiſſet, neceſſariò in cubiculo felem adeſſe, cujus præſentiam ſimul atque nobilis ille Anglus vel oculis vel ſenſu tantùm perciperet, his animi motibus & perturbationibus angeretur. Cujus rei ratio aliò referri non poteſt, quàm ad antiphathias naturales, quibus mures natura feles reformidant, & oves lupos: ſimile quid dici poteſt de occulta Antipathia, qua nonnulli homines oderunt certa quædam animalia tùm ſylveſtria, tùm domeſtica.

Hac affectio ſeu perturbatio longè ulteriùs progreditur: ſiquidem alii aquas & naufragia reformidant, qui ὑδρόφοβοι vocantur, alii audito tonitru mirum in modum percelluntur, qualis fuit Caligula Imperator: quem ſcribunt fuiſſe naturâ pertimidum, uſque adeò, ut vel mediocri tonitru audito, formidine quateretur, & ſubterraneas latebras amenti ſimilis percontaretur.

Caligula Imperator.

Novi ſtrenuos & bellicoſos milites ac duces, qui ad aſpectum phlebotomiæ deficiebãt animo, licet illi in prælio enſes, hoſtium cruore audacter inficerent, nec ulla mortis formidine tenerentur.

Iſtud quidem timoris genus adventitium eſt, & occultis quibuſdam cauſis implicatum: aliud verò inſitum & naturale, à quo

vix, ac ne vix quidem, homo seipsum potest temperare. Atque id est, quod Zeno respondebat apud Laërtium cuidam interroganti, cur canem sibi allatrantem timuisset. *Perdifficile est*, inquit, *prorsus hominem exuere*. Quibus verbis licet inferre, hominem nunquam esse tam fortem, quin aliquando ostendat se hominem esse, & affectibus obnoxium.

Gell. lib. 19. cap. 1.

De Aristippo referunt etiam historiæ, dum navi veheretur, ob exortam subitò vehementem tempestatem, quæ naufragium minaretur, timore expalluisse: quod miles quidam animadvertens ridendo: dixit, illum parum philosophicè se gessisse, cùm ipse nihil metueret, cui Aristippus respondit:

Elegans responsum Aristippi.

Non eadem causa tibi atque mihi fuit metuendi: Tu pro anima nebulonis sollicitus non fuisti: Ego autem pro anima Philosophi: ex quibus intelligi potest, phantasia quidem mali, Stoicos philosophos moveri potuisse tanquam homines: at συγκατάθεσιν non addidisse.

Certissimum quidem est, nonnullos reperiri usque adeò forti, constanti ac pacato animo, ut nulla ratione ejusmodi perturbationibus vincantur ac consternentur, etiamsi ex improviso ipsis occurrant. At rara est talis constantia, & paucis familiaris: non enim omnes Fabricii sunt. Fabricius enim cùm

Plutarch in vita Pyrrhi

legatus

legatus esset à Romanis missus ad Pyrrhum Epirotarum regem: tentatus est ab illo, num quid de constantia & animi fortitudine, cujus insignem apud omnes reportabat gloriam, remitteret: & ad tentationem illius cùm jussisset Rex, inter tapetes celari Elephantem, qui Fabricio illâc transeunti immaniter arruderet, ac incautum perterreret, nullo modo terribili illius animalis boatu atque inopino perculsus est, imò verò cùm illud de industria factum suspicaretur, sic Pyrrhum compellavit: *Neque aurum tuum ô Rex me heri, neque Elephas tuus hodiè perterrefecit.* Atque hæc exempla sunt notatu dignissima, magnæque virtutis & efficaciæ: ex quibus liquet, tanta constantia præditos occurrisse aliquando homines, & adhuc posse occurrere, ut nullo terrore correpti, varias hujusmodi animi perturbationes citra molestiam perferant.

Insignis Fabricii constantia.

Restat tandem de timoribus quotidianis nulli non familiaribus, iisque inter alios gravioribus disserere: nempè de iis, qui ex ægritudinibus, & corporis animique affectionibus concipiuntur: ubi apertissimè innotescit hanc animi perturbationem omnium esse callidissimam & perversissimam: cujus astutia sæpiùs decipimur ac incauti opprimimur. Etenim per timorem sæpè accidit, ut etsi cornucopia rerum nobis affluat, integraque valetudine

Timor ex morbo.

dine fruamur, ut tamen inopiam rerum & sanitatis jacturam, temere reformidemus. Quid autem hoc est aliud, quàm venturis miseriis, iisque incertis torqueri, quiete nostra, qua recreari debemus, cùm opportunè occurrit, spoliari, & ante tempus divexari? Nec id solùm ab hac conflatur affectione, quin imò tyrannica ista perturbatio, malum, quod bonum revera dici meretur, nobis obiicit metuendum: bonumque aliena mali specie larvatum nobis fugiendum repræsentat. Hujus generis speciem in tribulationibus videre licet, quas velis remisque omnes diffugiunt & aversantur: cùm tamen illæ sint nobis inprimis salutares, & januam beatitudinis aperiant. Etenim ut docet Apostolus, *per multas tribulationes introire necesse est in regnum cœlorum*: Siquidem eæ nos ad DEUM cognoscendum, timendum & orandum excitant, nostrisque naturæ corruptionem oculis subiiciunt, ac mortem ex peccato ortam perpetuò commonefaciunt.

Quæ utilitas ex morbis.

Si Ethnici pridem eo nomine deplorandi, quod Deum non noverunt, ejusmodi meditationibus, calamitatum temporibus, animum exercuerint: quid de Christianis cognitione Dei imbutis colligendum & inferendum est? Nónne illos deberet pudere An-

tigoni

tigoni, qui ex gravissima ægritudine sanitati restitutus, *Hodie*, inquit, *didici* (compellans quendam ex domesticis) *ex morbo meo, me esse mortalem: Anteà enim cùm integra & firma sanitate fruererer, omnique luxu ac delitiis diffluerem, tanquam potentissimus Rex, de morte futura nunquam cogitavi.* Sic ille ex morbo momentaneam esse vitam hominis, eamque uno halitu quo fovetur, finiri, fateri adductus est: ita ut nec ulla potione medica, vix ad breve tempus valeat retineri. Atque hinc elucescit, quantum boni potiùs quàm mali ex hujusmodi affectionibus oriatur, quæ idcircò magis optandæ, quàm metuendæ sint, etsi falsò malæ ab ignaris judicentur.

Antigonus per morbum sapere discit.

Eædem prætereà calamitates ac morbi, veri antidoti adversus metum, vices subeunt: metum inquam, vel ipsius mortis: cujus amorem potiùs nobis, quàm timorem conciliant. Mors siquidem nos omnibus miseriis, ærumnis ac cruciatibus liberat, à quibus magis distorquemur, quàm ab ipso supremo fato, quod malorum omnium ultima linea est ac remedium.

Antidoton adversus metum.

Qui horrendâ quadam epilepsia invaditur: qui epulando & delitiis ac voluptatibus indulgendo, nihil minùs, quàm subitum exitium metuens repentè fulmine apoplectico

 ictus

ictus concidit: aut (si animam non exhalet) vel membris omnibus, aut media corporis parte percellitur. Quid is in reliquo vitæ cursu omnibus corporis functionibus privatus cum voluptate expetat? Imò qui non ista eum invitent, ad mortem potiùs efflagitandam, tanquam omnium malorum portum certissimum, aut meditandum, quàm vana sit & caduca vita humana, ut eam in bonorum numerum nequaquam recenseat, sed meliorem quærat, ad quam illa nos introducit?

Quos pleuritis acriter & sine intermissione lancinat, quorumque pectus magna angustia premitur: Qui colicis, nephriticis, & arthriticis nocte dieque doloribus conflictantur, mortemque in auxilium sæpiùs invocant: nunquid jure subsidium illud implorant, quod è tantis malis eos eripiat? nunquid illi, qui ex miserrimo & calamitosissimo hoc mundo egressium optant, laudatis votis commendabuntur, præsertim cum in beata vita, perpetuam quietem expectent, eamq; certò sibi polliceantur?

Sed cum certissimo Dei decreto fixum & ratum sit, ut necessariò sit moriendum, & naturæ tributum persolvendum, proindeque deserendæ hujus mundi, quæ putantur, deliciæ, ut alacriores ad exitum paremur: Deus

opti-

optimus melli deliciarum fellis nonnihil intermiscet admodum acris amarique, quo nos ab illis ablactet, ne semper iis immoremur: instarque nutricis amaris rebus mammillam sublinentis erga nos gerit, quæ alumnum suum à lacte sevocat, ut firmiori & constantiori cibo assuescat: Sic DEUS mundanis delitiis mœrores intermiscet, ut ad certiorē tranquilliorem que vitam, in qua nihil stomachum perturbet; nec animum moveat, nos provocet, & adducat. Atq; hûc spectant morbi & ægritudines tùm corporis, tùm animi, ut suaviorem regni cœlestis sedem meditemur: ad quam evecti beatè ac feliciter in æternum quiescamus.

Elegans simile.

Sed hæc videntur esse animæ, non corporis remedia. Nos verò qui corporum etjam ægrorum curam suscepimus, ut finem huic perturbationi imponamus, annectemus auxilia, quæ corpori ipsi satisfaciant, quemadmodum & in aliis morbis eidem succurre consuevimus.

Veri igitur medici officium sit, ægrum solari, eidemque bonam futuræ suæ pristinæ valetudinis spem concitare: ac periculum, si quod inesset, vitæ dissimulare. Interea tamen, etsi deploratissimus esset morbus, ipsimet ægrotanti sua solertia cognitus,

Officium verè Medici.

bonis

bonis tamen verbis à medico recreandus est: nec non ope medicinæ, in salutem hominum creatæ, ut multa sibi bona polliceatur, hortandus est: ipse Deus in optimum & benevolum medicum ac potentissimum proponendus, qui ex morte ipsa, vel exanimes possit revocare: eum esse, qui ex sepulchris mortuos eruat: in eum totam spem & fiduciam esse reponendam: nec medicorum prædictionibus immorandum, ut quæ sæpius fallaces & incertæ sint: multos in gravissimis morbis à medicis fuisse derelictos, & morti adjudicatos, qui singulari tamen Dei benignitate restituti sint: Denique non prius de vita esse desperandum, quàm spirandi finis accesserit.

Atque hæc, quæ ægris opportunè spes injicitur, magni est momenti, & insigne pharmacum, quod non minùs morbis omnibus opitulatur, quàm metus è contra lethali suo veneno omnibus est exitio.

DE TRISTITIA.

Cap. IX.

PHILOSOPHICA medicaque methodo ad amussim excutiemus, quicquid ad hanc spectat affectionem, è gravissimis animi corporisque perturbationibus non minimam. Si igitur aliquantulum in illius explicatione immorabimur, veniam eo præsertim nomine merebimur, quod ad faciliorē tantæ ægritudinis, exactamque cognitionem conatus nostros dirigamus.

Descriptio tristitiæ.

Hæc ergò passio, ut ab illius descriptione accuratum sumatur exordium, nihil aliud esse deprehenditur præter mœrorem ac languorem quendam ex apprehensione alicujus mali præsentis, aut certè proximè ingruentis metu contractum. Qui quidem metus animo conceptus cor confestim exagitat, mentem obnubilat, omnes animales facultates perturbat, omnibus sensibus, tàm externis quàm internis ruinam minatur præsentissimam: ac demùm (ut paucis multa complectar) adeò omnes nostras vitiat & inficit actiones, ut illius malignitate vis imaginaria de suo statu deturbetur: cerebrum debilitetur, & æger mirum

mirum in modum discrucietur.

Quicunque hujusmodi symptomatis afficitur, hunc sępenumerò licet videre omnis prorsus quietis expertem, dies ac noctes insomnes transigentem: lentis gressibus incedentem, obstipo capite humum transfigentem, circa sepulchra & deserta loca errantem, uberes lachrymas ex oculis emittentem, aures cuilibet passim consolationi occludentem, nilque nisi suspiria ore effundentem: Manibus is pectus lividum pertundit, lucem refugit, & latebras quæritat remotiores, seseq; ab humano secernens cõsortio, sola gaudet solitudine: cùm vultu sereno fronteque prius exporrecta vigeret, nunc iisdem livet & corrugatur: Si habitu corporis præstabat antea validissimo, tabescit sensim atque liquescit.

Hæc porrò iniqua animi passio usque adeò ægrum fatigat, & in illum sævit, ut rubigine ingenium illius conficiat, aciem mentis & vires obtundat, è forti meticulosum, è vivido somniculosum èque diligenti torpidum & segnem prorsus reddat. Denique ut stomachus malè affectus & nauseabundus, in probum chylum cibos ingestos minus potest transmutare, sic confecti męstitia, facultatum animalium nullam probè norunt exercere functionem, nullum ministerium. Quin imò si aliquando per incuriam accidat, ut gliscenti

scenti hujusce morbo non occurratur, mens sæpius de sua naturali sede & imperio dimovetur: nunc homo stupidus, & velut saxea quædam Niobe redditur, nunc furore maniaque corripitur. Atque hæc sint, quæ de natura & effectis morbi istius perniciosi dici possunt, cujus innumeræ sese offerunt differentiæ à diversa imaginationum congerie petitæ, prout sequentibus exemplis clarius illucescet.

Duplex tristitia, vera nimirum & adulterina.

Isthæc rursus affectio dividitur in veram & naturalem, cujus internæ sunt causæ: & in adulterinam, cujus externæ sunt radices: quæque à naturali & vera toto, quod aiunt, cœlo distinguitur: cum ista nil aliud censeri debeat, quàm mera inducta perturbatio, verus animi lãguor, & germano Tristitia vocabulo: cujus id est proprium & peculiare, ut locis incultis immoretur æger, seque ab hominum luce & oculis mœrendi lugendique gratia spontè subducat. Hoc tristitiæ genere vexatum Bellerophontem accepimus, de quo Poëta:

Qui solus miser in campis errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum vestia vitans.

Infiniti propemodùm homines hac olim fuêre ægritudine pessundati: prout suo loco opportunè à nobis demonstrabitur.

Altera tristitiæ species hanc revera nuncupatio-

pationem sortiri non debet, eò quod sit adulterina, & precedenti minus consentanea, quapropter luctus potius ab emunctoribus nuncupatur.

Luctus. Verùm luctus iste dolorem nequaquam naturalem sapit, imò totus est fictitius: pigmétis obductus, ceremoniis ritibusque circundatus, qui certè palàm & in propatulo ingens videtur, genuinam quandam mœroris naturalis speciem repræsentans, attamen qui longè à corde & intimis abest dissidetque præcordiis.

Hujusmodi larvatus dolor, diversis temporibus, & usque adeò variis modis assumptus fuit ab Ethnicis & usurpatus, ut inde facilè liceat colligere vanum illius spectrum & simulachrum.

Ægyptii, authore Diodoro & Herodoto, ad exequias defunctorum suorum, præsertim Regum atque Principum, celebres quasdam adhibuerunt diuturnasque ceremonias: Universus populus certis quibusdam distinctus centuriis viris & mulieribus intermixtis, unum in locum ad planctum & lamẽtationem cogebatur: vestibus discissis progrediebatur, facie cœno limoque deturpata: syndoneque subtus mammas, tùm mulieres, tùm viri cincti, bis in die novantes luctum circum ambulabant, atq; cum cantu & clangore regis virtutes numerabant: cibis animantium coctisq;

ac vino,

ac vino, omniq́ue mensæ apparatu, per septuaginta duos dies abstinebant: non lavacris, non unguentis utebantur: sed tanquam defuncto patre aut filio, per eos dies graviter lugebant.

Græci Romaniq́ue veteres suum à Chaldæis & Ægyptiis planctum in exsequiis videntur mutuati, quem ritibus penè innumeris, temporis progressu, iisq; absurdis, & à ratione penitùs alienis adduxerunt.

Luctus, Græcorum, Romanorum, aliorumq;.

Si enim apud Græcos Rex quispiam, aut Imperator diem obiisset, extremum funus solenni pompa & apparatu regio deferebatur, captiviq́ue & milites circa rogum digladiabantur, oves boveśque mactabantur, utq́ue in omnem formam luctus concederetur, equi viriq́ue tondebantur, propugnacula è mœnibus diruebantur, aræ subvertebãtur, lares convitiis traducebantur, igniśque extinguebatur.

Romani à Græca superstitione nonnullas hujus generis ceremonias in hanc rem deduxerunt, & alias quam plurimas superinduxerunt. Posteaquam enim defunctum deplorassent, & in rogum deportassent, supremum eidem *Salve & Vale* tanquam nunquam visuri, impendebant: postea *ILICET* omnes clamabant, qua voce missum populum faciebant: hujus supremi *Vale* Virg. meminit:

Virg. 3. Aneid.

—Salve æternum mihi maxime Palla
Aeternumq́; vale.

Et de Polydoro:

—Animamq́; sepulchro
Credimus & magnâ supremum voce ciemus.

Ad hæc quæ modò retulimus, rursus accedit, quod certis quibusdam personis, ære conductis, ad lugendos mortuos uterentur, quæ modò ingentes gemitus ore edebant: modò verò nænias funebres alta voce resonabant: & aliquando ad majorem pompam, organa Musica & lituos pro varia virorum dignitate asciscebant: ferri enim mortuos olim solidos ad tubam, indicat Virgil. in Æneid.

—It clamor cœlo, clangorq́; tubarum.

Et Persus poëta Satyricus:

Hic tuba, candelæ, tandemq́; beatulus alto
Compositus lecto:

Carinæ & Præficæ.

Alexander lib. 3. c. 7. & Cœlius l. 16. lect. antiq. harum muliercularum ad condendos mortuos emptitiarum, meminerunt, easque Carinas & Præficas appellari tradiderũt: eò quod luctui præessent, quæque cantu flebili carmineque funebri mortuos in funeribus lamentarentur, vitamque & præclara eorum gesta non sine cõmiseratione celebrarẽt: nec non, qui facta dictaque repræsentarent, adhibebant,

Insu-

Insuper receptior in luctu indumenti species, & ab omnibus penè gentibus celebrata, coloris fuit candidi atq; pullati. Quem ritum hodiernus adhûc viduarum luctus, non tantùm in regnis exteris, sed etiam nostro observat, in quo Reginæ post obitum Regũ conjugum suorum, candido velamine circumteguntur: unde fit ut albæ vestis gratia Reginæ candidæ toto viduitatis curriculo vocentur. Quod si quis altiùs causam voluerit investigare, cur hæc duo colorum genera in luctibus publicis fuerint introducta, nihil moror; videtur tamen hæc notio communis, & à natura parente menti humanæ insita ita quidem, ut albedo animi à corporis ergastulo soluti splendorem denotet, nigredo verò nota sit corporeæ corruptionis.

Vestimenta in luctu, qualia?

Cur Reginæ candidæ vocentur?

En fucos, en pigmenta, en falsa hujusce tristitiæ lineamenta: Hinc Carinas & Præficas vidisses; inde mancipia, & hujusmodi plebis fœces, mercede conductas, ut publicum luctum ad eos deplorandos assumerent, quos nunquam, vel de solo nomine cognovissent, ut lachrymas, inquam, pretio extorquerent, ipso citius aspectu deficientes. Adde planctus, ululatus, comarum direptiones & capillorum, immolationem victimarum, & alia hujus farinæ commenta exteriora, ad fingendam tristitiam exoticam atque spuriã, quæ sola nititur aura populari, quæq;

ſola opinione moreq́ue communi, talis doloris ingenioſo artifice, aut potiùs ridiculo ſuſtentatur.

Solin. c. 17. Val. Max. l. 2. cap. 1. de inſt. ant.

Thraces, cur ſapientes habiti.

Quocirca mirum videri non debet, ſi tàm vana conſuetudo à cunctis ferè populis minus fuerit approbata: Thraces quippe Sapientiæ titulum ea præſertim de cauſa ſibi meritò conciliarunt, quod infantum ſuorum nativitatem luctibus, funus verò gaudio plauſibuſq́ue proſequerentur: inde nimirum genus humanum edocentes, cum naſcimur nos vitam ingredi ærumnoſam, miſerrimam, & infinitis vexationibus obnoxiam: à qua cum decedimus, tot & tantis periculis extricamur, ut hujus beneficii ratione, nemo non lætitia perfundi debeat, & ſummè delectari.

Solon luctus abuſum reprehendit.

Inter ſeptem Græciæ ſapientes non infimus Solon hos luctus commentitios, à communi uſu planè cenſebat amandos, ut in illius vita Plutarchus commemorat, qui lacerationes plangentium, ceteraque ploratum excitantia, & ejulatum in alienorum funeribus ſuſtulit,

Ex ſuperioribus tamen hoc nequaquam inferri velim, non licere ſcilicet luctum facere, nec condolere in obitu parentum noſtrorum, affinium & amicorum, nec dolorem aliquem ex eorum abſtinētia teſtari, aliter enim ferinam naturam proderemus, & quaſi ſub

Cau-

Caucasea rupe à feris educati videremur. Hac quippè de causa Sapiens ille, de quo nuper, Solon funeris luctum à suis expetiit, ut elogium illius apud Ciceronem in Catone majore apertè testatur.

Solon verum usum luctus laudat.

Ne mî illugubris veniat mors, sed mihi charis
Mœrorem potiùs adferat & gemitus.

Quod si in hanc rem sacrarum facit paginarum auctoritatem asciscere, plurimis sanè locis constabit, luctum & lachrymas in mortuorum postremum honorem atq; gratiam religiosissimè ab omni prorsus hominum memoria approbatas.

Luctus Jacobi Patriarchæ.

Cum filii sui Joseph dilectissimi vestem Patriarcha Jacob conspexisset, sanguine delibutam, illumque à fera devoratum credidisset, scissis vestimentis, & succinctis Sindone lateribus, filium luxit: diu consolationem omnem respuens, quinimò adeò gravis & vehemens fuit illius afflictio, ut in infernũ usque ad natum suum deflendum cupierit descendere.

Gen. 37.

David.

David non siccis oculis sed fervidioribus lachrymis filii sui Absolon mortem lamentatus est.

2. Paralip. cap. 35.

Magnus olim planctus totam occupavit Judæam in obitu regis Josiæ: in cujus luctum Jeremias Propheta næniam conscripsit: omnesque cantores in luctu Josiæ uno con-

concentu eam in nænis canere, ut tanti Regis & memoria, & mentio foveretur, jussi sunt.

1. Mach. 9. Universus Judæorum populus magnis gemitibus Judæ Machabæi mortem legitur hisce verbis prosecutus: *Quomodo cecidit potens, qui salvum faciebat Israël!*

Actor. I. Posteaquam D. Stephanus lapidibus obrutus est, primusque suo sanguine martyrii semitam aperuisset, quidam Christianæ pietatis assertores, illius corpus curandum à Judæis impetrarunt, & magnum planctum (inquiunt divina monumenta) super eam fecerunt.

Hisce & similibus exemplis innotescit, non omnium luctuum genera damnari. At quædam decenter Christianis etiam esse concessa, quod confirmavit suo exemplo Christus, Lazari obitum gemitu prosequens: ea tamen lege, ut verus sit planctus, ut moderatus, ut à fuco penitùs absit, ut certis quibusdam cancellis contineatur, nec ullam mœrentibus inferat perniciem. Israelitis in funere corpora lacerare, & sinciput decalvare nefas erat, quod infidelium luctus esset, resurrectionem ignorantium.

Deut. 14.

Ut luctum moderatum meis assero suffragiis: sic etiam pias Christianorum exequias me ipsum comprobare profiteor, tanquam

quam veræ pietatis indices, & scripturæ sacræ consentaneas.

Abrahamo non mediocri fuit curæ, ut corpus conjugis suæ Saræ honorifico tumulo mandaretur.

Sepultura patribus olim honorifica.

Pari sollicitudine Isaac & Ismael patrem suum Abrahamum, corporis vinculis exolutum, curaverunt: cujus corpus in duplici caverna agri sepelierunt, quem ab Ephrone Hettæo vivus emerat.

Jacob Patriarcha, qui diem suum in Ægypto clausit: extremum filiis suis id muneris demandavit, ut in terra Chanaan sepeliretur, in sepulchro patrum suorum. Nec quid dissimile paulò pòst præstitit Joseph illius filius, eadem in regione è vivis excedẽs: suos quippe jurejurando obstrinxit, ut cum ipsis eorumque posteris Deus subvenisset, & ex Ægypto eduxisset, ossa sua illinc deportarent.

David non parum etiam fuit solicitus exequiarum regis Saul, Jonathæ, & aliorum ejusdem Principis filiorum. In terram enim Palæstinorum & Galaaditarum hujusce muneris obeundi gratia ingressus est.

Reg. 2. cap. 21.

Tobias jam jam spiritum Deo redditurus, unicũ præ cæteris id filio imperium reliquit, ut se mortuum sepeliret honorificè, matrem honoraret, memor dolorum, quos ejus causa

Tob. 4.

 pertu-

pertulisset, eamque vitâ functam, in eodem sepulchro honestè sepeliret.

Præterea in scriptis vetustissimorum authorum, ex historiis Ecclesiasticis cernere licet, quantoperè exequiæ à Christianis commēdatæ fuerint, & accuratè celebratæ Moderatione igitur, cum naturali affectu temperata ritus iste non nisi laudabilis, & magna gloria dignus habendus est.

Id nos doctos esse voluit magnum illud Ecclesiæ ornamentum D. Chrysost. homil. 16. ubi sic scriptum reliquit: *Honorem mortuorum non esse fletum, non ejulatum, sed hymnos, & psalmos, & optimam vitam: perditum, si in funere universam etiam habuerit civitatem, nihil tamen inde lucraturum.*

Honor mortuorum qualis esse debeat.

Hæc est genuina inter sanctum, verum, legitimumq; planctum, nec non inter falsum, fictum, & illegitimum differentia.

Ad institutam ergò de vera tristitia disputationem, à qua nimium fortè digressi sumus, iterum redeamus Huic enim præsertim enucleandæ magis nobis est incumbendum, cùm sit mera & ex naturæ fontibus deducta perturbatio: quæque talis dignoscitur pluribus signis & indiciis exactè à Celso Medicorum Latinorum Antesignano explicatis, lib. 2. de re medic. c. 7.

Suis eam satis coloribus antea expressimus & lineamentis: præcipuè autem pertinacis istius

istius mali notæ sunt, continuaque affectos solicitudo metusque comitatur, & omnis penitus quietis carentia: vultus illis subest lividus, facies consternata, oculi concavi, errabundi, caliginosi, semper cogitabundi, illi sunt nunquam non ex pectore suspiciosi, & locorum desertorum cultores, omnia suspecta habentes. Pulsum habent instar tabescentium vermicularum, lienem turgidum, ventrem variis subinde flaticus distentum, & crepitantem, stomachum humoribus acidis & vitriolatis redundantem, fameque sæpius canina eos divexari videas. Prætereà, quod ait Aëtius terra. 3 ser. 2 c. 17. nigra lotia excer- " nunt, aliquando autem & per intervalla ipso- " rum corpora torpescunt: stercora verò cal- " chanti colorem referunt, atque alvus his " ut plurimum resiccatur. Quod si demùm ca- " put habeant siccum, fuliginosum, modicumque, id pro certo ratum statuas, hujuscemodi homines omninò in hanc atram & malignam proclives esse affectionem. Quod ad causas attinet, exteriores illæ sunt, aut certè interiores: illæ à variis petuntur doloribus & ærumnis, quibus non una stirps aut origo una est. Parentes quippè filiorum anguntur interitu, filii parentum occasu discruciantur, fœminæ conjugum, cōjuges fœminarum suarum fato vexantur, amiciq; vicissim suorum necessariorum orbitate afflictantur.

Causæ tristitiæ.

Alios tangit bonorum jactura, angit honorum dispendium, aliis demùm tale quid incommodum, malaque sors fortunæ tristitiæ ansas suggerit & occasiones. His adde usum ciborum crassæ melancholicæque substantiæ, qui sanguinem procreant hac infectum contagione. Zizaniorum præterea semen, quod pluribus in locis reperitur inter frumenta & hordeaces fruges adolescens: nisi fiat in panis & zythorum confectione ejus secretio, vapores procul dubio generat: non parum perniciosos, mentemq; perturbantes, ac edentem inebriantes.

Causæ internæ quæque in ipsis nostris resident corporibus, humores sunt atrabilarii, vel sanguis melancholicus adustus, qui vel in cerebro minus calido & sicco continetur: vel per omnes venas, totiusque corporis molem dispergitur: aut certè in hypochondriis splene & mesenterio delitescit, è quo fumi, & nigræ elevantur exhalationes, quæ tenebras menti offundunt, cerebrumque obnubilant, & tenebris simile reddunt: Haud aliter enim atri illi fumi mentem afficere videntur, quàm nocturnæ tenebræ animos hominum in iis versantium terrentes & perturbantes. Hinc ratio cæcutit, & id genus nubibus circumsepta luce sua privatur, totaque passim in suis discursibus hallucinatur & errat.

Secun-

Secundùm igitur diversam harum explicationum qualitatem, è diverso sanguinis ortam temperamento : diversi surgunt fumi, fuligines atque vapores multiplices occurrunt, unde Tristitiæ sive melancholiæ diversæ species progrediuntur, quæ facultatem lædunt præsertim imaginatricem, eamq; præ cæteris vitiant atq; corrumpunt. Ex hac humorum mutatione corruptelaque, quę in melancholicis affectibus percipitur, oriuntur absurdæ multæ & inopinatæ imaginationes & phantasiæ, quibus nulla alia causa subest, præter fumos istos diversos atrasq; fuligines ex suprà dicto humore procedentes.

Diversæ tristitiæ seu melancholiæ species.

Quosdam invenias, inquit Galenus, qui se putent figlinum vas : quamobrem contactum hominum & omninò propinquitatem expavescunt, ne eo modo comminuantur, decurtenturve.

3. De locis affectis.

E prioribus quidam se vitreum opinabatur : quocirca amicis supplicabat, ne ad se proprius accederent, cum tamen cęteris in rebus perspicaci frueretur maturoque ingenio.

Sunt quos perpetuò timor percellat, ne mundum fulciens Atlas servansq; lassescat : isque feratur in præceps & omnes una pereant ruina. Proinde fugam semper meditantur, ut (si fieri posit) sese extra mundana claustra proripiant.

Cœlius. l. 17. cap. 2. Antiq. lect.

Alii

Alii in novam ſpeciem transformatos ſe exiſtimant: unde alii cuculorum, alii gallorum aut aliorum animalium voces geſtuſque imitantur.

Alii vates ſe augurantes, de rebus futuris multa pollicentur: nonnulli potentes ſe putant, qualis Hippocomus ille, de quo Muretus qui ſe Pontificem ſummum imaginabatur, certiſq; hebdomadæ diebus, Venetiis in domo heri ſui, hac de cauſa conſiſtorium Cardinalium in charta depictorum, quos alloqueretur, ſtatuebat.

Alii ſe capite, nonnulli cruribus, brachiiſque truncos putant. Aëtius refert quendam in id erroris prolapſum, ut ſe capite minutum crederet, idque paſsim lamentaretur, donec pileo ingentis ponderis ferreo illius vertici ſuperaddito, ab hac phantaſia dimoveretur.

Adoleſcens quidam naſum ſuum adeò increviſſe ſibi perſuaſerat, ut vix è loco in locum transmearet, ne fortè alicubi impingeret.

Alii quamvis mortem pertimeſcant, hāc tamen exoptant, & aliquando ſibi conſciſcunt, ut nimis multis claret exemplis.

Alii ſunt, qui ſe fame confici putant, ſeq; propterea continuis eſcis ingurgitant. Nonnulli cibum recuſant, nihil vitæ ſupereſſe exiſtimantes.

Trallia-

Trallianus scribit, se mulierem vidisse, quæ se à serpente exedi pertinaciter asseveraret: hanc autem Pharmacis vomitoriis, & supposito in pelvim æneam clanculum serpente curavisse.

Demophon Alexandri Magni Oeconomus, se ad æstum Solis infrigidari, & in opacis nemorum umbris æstuare credebat.

Ardron Argivus ferventissimum Lybiæ eremum ad frigus captandum decurrebat.

Multi inter dormiendum deambulant: sicut & alii plurimi, qui ad os etiam puteorum dormientes spatiantur: Unde forsan tritum illud proverbium, DEUM singulari sua providentia, & stultis & pueris suis pariter consulere, eosque à periculis, quæ incurrunt, vindicare.

Sunt præterea, qui se à latronibus continuò putant circumveniri & spoliari: alii verò qui à lictoribus se colligari, & mox in carcerem conjiciendos credunt.

Alii se vivos à terra absorberi & deglutiri jam tremuli exclamant: alii aliis imaginationibus, prout vitæ fuit institutum, perturbantur.

Denique alii aut contentionibus, aut studiis, aut precationibus, aliisvé institutis, quibus addicti fuerunt, toti occupati sunt, iisque

que vigilantibus hoc accidit, quod famis sæpè dormientibus contingere solet.

Hæ sunt innumeræ & incredibiles penè phantasiæ & deliria, in quæ retra hæc animi perturbatio syderatos semel flatu suo ægros præcipites agit atque deducit: quæ sæpius etiam tantam exercet tyrannidem, ut non tantum spiritus obsidendi & cruciandi vires habeat, omnibus iis modis, quos modò diximus: sed corpus etiam tot insultibus impetit ut planè ipsum obruat, & prorsus suis functionibus ineptum reddat ac inutile: Quin & tantam interdum ferociam exercet, ut mortem ejus acceleret & præcipitet.

Hujus rei certissimam nobis facit fidem Octaviæ sororis Imperatoris Augusti historia, quæ usque adeò tristitia, mœrore & dolore ex morte filii sui Marcelli, maximæ spei Principis, oppressa est, ut omnem consanguineorum suorum ac agnatorum respuerit accessum: quod nullas ab illis adhortationes aut consolationes vellet admittere, ad illorum suaves voces aures obstruens, quin potiùs omnium conspectum fugiens, latebras seorsim quæritaret, ut mœrori solitaria liberiùs indulgeret. & nati mortem abūdè citra impedimentum defleret, quem toto reliquæ vitæ curriculo pergemuit, tantisq; posteà & languoribus & mœroribus, ac animi angustiis con-

' Seneca tract. de consol.

conflictata est, ut millies moriendo mori non posset.

At ostendamus quàmplurimos etiam ex ejusmodi liberorum jacturis, quas constanter ferre non potuerunt, non nisi morte solatium sibi comparare potuisse, usq; adeò urgens & tenax est ista animi perturbatio.

Mors subitanea, ex nimia tristitia.

Adrastus cùm exercitum à Thebarum expugnatione domum reduceret, audito Megaræ de morte filii sui Ægyalei nuncio, extremo repentè mœrore correptus, exanimis cócidit, ac sepulchro illic conditus est.

Paul. in Act.

Eduardus tertius Anglorum Rex, amisso Eduardo filio suo, Principe jam illustrissimo, & multis virtutibus clarissimo, majoraque adhuc in posterum de se promittente, ex gravissimo animi dolore luctuque exanimatus est.

Polyd. l. 19

At quot videre est exanimatas conjuges, ex maritorum morte audita, quarum luctus non nisi morte finire potuerunt? Ex earum numero habentur Julia C. Julii Cæsaris filia, Pompeii uxor: item Imperatrix Irene, Imperatoris Philippi uxor: quæ audito de morte mariti nuntio, gravissimo mœrore percita, gravida intempestivumque fœtum exclusit, & paulò pòst obiit.

Cuspian. in Philip:

Hæc portentosa utique & implacabilis animi perturbatio, non tantùm mulieres adoritur: at fortissimorum etiam virorũ regum-

que

que ipsorũ corda non invadit modò, sed edomat ẽt: qualis fuit Rex Antigonus Epiphãtes, qui licèt strenuissimus fortissimus ac potentissimus, tantâ tamen animi tristitiâ obrutus est, ut vi ab hoste repulsus, ignominiosam hanc fugam ferre non potuerit. Is enim & hac ignominia suffusus & auditâ Lysiæ fugâ, à Judæis hostibus profligatis, adeò dolorem ingeminavit, ut coactus sit suis amicis fateri, se prorsus animo esse consternatum, tantoq; mœrore obrutum, ut prorsus langueret, ac concideret viribus animi, unde propediem interitum sibi extremum præsagivit: qui & paulò pòst secutus est.

Machab. 1. c. 6.
Jos. 12 c. 13.

Cuspianus narrat Justinum minorem usq; adeò gravi ex clade apud Persas accepta, mœrore correptum, ut rationem & judiciũ prorsus amiserit, demensque tandem in lethalem phrenesin inciderit.

Simili vitæ exitu Ursatus quidam Justinianus navalis belli Venetiorum dux, usus est, ob infortunium quoddam & detrimentum, quod inopinato accepit in bello.

Exempla tristitiæ alia.

Fuerunt, qui elato ac sublimi animo præditi, cùm ad optatum finem consilia sua perducere non possent, tanto mœrore aut indignatione idcircò lacessiti fuerunt, ut uno momento mortem oppetierint.

Giral. 1. tom. histor. ponti.

Philetas Cous insignis quidam Creticus, cùm

cùm sophisma quoddam solvere non posset, præ mœrore contabuit.

Quid non etiam de magno illo Philosophorum principe Aristotele Stagirita scribitur: Is cùm in Chalcidem appulisset, & in Euripi freto, crebras euntis & redeuntis maris fluctuum reciprocationes admiraretur, quæ die nocteque septies iterabantur: cùm hujus rei altius animo agitatæ & pervestigatæ rationem assequi non posset: tantum inde mœrorem concepit, ut in eum prolapsus sit morbum, è quo nunquam convaluerit. Celius progreditur ulterius: narrat enim tanta illum indignatione ac desperatione agitatum fuisse, ut se in mare præcipitem dederit: Inde natum proverbium; *Quoniam Aristoteles non cepit Euripum, Euripus cepit Aristotelem.*

L.29.c.8.

Hinc videre licet ab hac ferissima bellua nemini, cujuscunque generis sit & sortis, parci: ab eademque non tantùm animum variis modis obsideri, sed corpus etiam eò usque adigi, ut sæpissimè sibi mortem ultrò consciscat.

Nostræ igitur sunt partes, tàm gravi perturbationi succurrere, ac singularia quæque laudabiliaque remedia in medium adferre, quæ ferocissimum illud malum cohibeant & enervent.

Quemadmodum autem varias horum

morborum differentias attulimus, eorumque diversissimas causas ostendimus: sic varia, in curam remediorum genera postulari certissimum est.

Curatio igitur primò in generalem & particularem dividetur. Generalis omnibus mœrorum sive genuinorum & exquisitorum, sive spuriorum speciebus & differentiis adaptabitur.

Curatio generalis tristitia.

Præcipua autem hominis curationis universalis remedia ex duobus fontibus hauriẽtur, nempè ex plausibilibus ac fidem etiam facientibus rationibus, quæ vagum alioqui judicium & inconstantem animum sistant & roborent tristis ac melãcholici hominis, quæque certissimis documentis avertant & leniant ejusmodi perturbationem.

Alter fons remediorum est, qui variis redundat & scaturit exemplis, quæ ejusmodi tristitia affectorum oculis subjiciẽda sunt: ut in temperatum ac firmiorem statum animus eorum perturbatus revocetur: Siquidem iis exemplis doceri potest, quanta commoda ex ejusmodi curis feliciter id genus morbis exhibitis, orta sint. Cùm enim animus hujusmodi malis præcipuè ac privatim torqueatur, ad eum præcipuè etiam, ac privatim restituendum, tota nostra ferri debet intentio ac sedulitas. Juxta porrò malorum varietatem, variæ etiam rationes ac diversa exempla accommodan-

modanda sunt: singulaque ad singulas causas revocanda. Sublata enim causa facilè tollitur effectus.

Divisimus autem horum morborum causas in externas & internas. Etsi autem medicus in ægritudinibus corporeis, ex causis externis nullam curationis intentionem mutuetur, nisi quatenus eæ sunt præsentes, ut vult Galenus methodi quarto: non ita res habet de animi morbis. Etenim ejusmodi causæ licet absentes aut jam pridem adventitiæ sint, semper tamen sese animo tanquam præsentes exhibent, quarum idcircò perpetua habenda est ratio.

Octavia de qua suprà diximus, tristi hujusmodi perturbatione, ab externa causa, ex morte nempè filii obsessa: nunquam ea tristitiâ expediri potuit: quin sibi perpetuò morbi causam, etsi absentem, oculis subiiceret: Ita ut ad vitæ usque exitum perpetuò causæ sui mœroris intenta, mœrens ac deflens filii sui funera perstiterit.

Octavia.

Sed excipiet aliquis, cùm Octavia tanti Imperatoris soror, nulla ratione Romæ, ubi celeberrimi ac doctissimi totius orbis viri tum degebant, nullum auxilium percipere potuerit: quorsum igitur huic morbo nunc præscribantur remedia? at non sequitur si quibusdam non prosint semper remedia, quin aliis auxilio non sint futura. Ut enim oẽs

 corpo-

corporei morbi non omnium ergò semper curationem admittunt: sic & spirituales ęgritudines non ubique persanantur.

Livia ob filii mortem animus luctuosa, per Arium Philosophum restituitur.

Livia ejusdem Imperatoris Augusti uxor, eodem tempore, easdem ob causas, & ipsa simili perturbatione tentata, ex morte Drusi filii sui, Imperii successoris futuri, salutaribus remediis, ac summè animum solantibus, quibus eam adhortatus est Philosophus Arius, sic revocata est, ut tandem patienter ac constanter, sapienterq; filii obitum tulerit: sicque lethali illa ægritudine liberata fuerit.

Marcia ex filii morte quanta tristitia.

Marcia ad mortem usque eadem ægritudine ex jactura filii sui Metelli, eximiæ spei nobilis, omnique virtutum genere clarissimi conflictata, tandem & ipsa ad mentem revocata est, ac sapientissimis magni Senecę exhortationibus ac consolationibus, sanitati restituta.

Mutuanda igitur sunt nobis à magnis illis & præclaris viris remedia, quibus in curam hujusmodi malorum ex similibus causis procuratorum usi sunt: quorum formulas quasdam hîc præscribemus summatim: quas quivis latiùs diffundere poterit, certa industria & methodo, prout singulis viderit expedire.

Prima remedii formula fuerit, communem totius generis humani conditionem oculis subjicere: quæ quidem hujusmodi est, ut

omnia

omnia orta occidant, & aucta senescant: ita ut homines, cujuscunque sortis sint, vix nati, ad interitum properent. Docendum præterea fuerit à Deo præscriptos esse nobis vitæ nostræ limites, quos pertransire non liceat: ipsumque nosse, quid nobis expediat: atque omnia ab eo in salutem nostram derivari: ita ut vitæ nostræ fila regat, quæ producit, prout nobis expediat; vel corripit, prout è re nostra esse cognoverit: ad hæc sapientissimè omnia ab eo gubernari, nec quicquam citra ejus voluntatem contingere: cui nos subiici æquum sit, omniaque ab illo pendere, qui nobis sit pater, de cujus benevolentia dubitare filiis sit nefas: alioqui frustrà illius imperio refragemur, qui nos homunciones parum moretur, & quos halitu solo possit in nihilum prorsus redigere: Cùm igitur necessariò nobis sit moriendum, vitæ tamen nostræ exitus incerta sit hora, quæ vel acceleratur, vel differtur, prout beneplacitum divinæ fert voluntatis: quorsum tot tristitiæ, mœrores & continui fletus, cùm nihil de sententia DEI immutare valeant: cum vitæ terminus hac ratione produci nequeat: cum mors à morsu suo ne latum quidem unguem vanis istis luctibus recedat? Quid mortalibus & mortuis prosint nostri planctus, nisi ut nobis ipsis mortem consciscamus, ne dum ut alios in vitam revocemus.

Vera animi afflicti solamina.

Cùm porrò multis fletibus desiderentur, qui ex his mundi miseriis ac calamitatibus egressi, in felicem portum, tranquillum, ac ab omnibus procellis mundanis liberum, tutò recepti sunt, & æternâ vitâ, loco caducæ fruuntur: Quorsum animæ immortali invideatur, si ex ergastulo corporis, quo captiva includitur, perpetuò ad libertatem anhelet? Et cœlum summis votis adeat, unde duxit originem, ibique proprium domicilium quærat.

Si quis excipiat notissimam esse omnibus generalem moriendi legem: attamen inopinas ejusmodi mortes, non posse non defleri, florentisque ætatis ac summæ spei juvenes, immaturo obitu sublatos, non posse etiã non desiderari ac lugeri. Illi responsum sit, voluntate Dei rerum omnium legem stabiliri, magnique delirii ac insaniæ esse, si quis cujuscunque ordinis, ætatis & sexus fuerit, stultè crediderit vitam prærogativa quadam ad extremam usque senectam deleri. Quod cũ Imperatorum, Regum & Principum liberi, nullo jure privato, arrogare sibi audeant: ut scilicet vitam ultra Dei voluntatem producant: sed in cunabilis etiam ipsis cogantur animam exhalare: quid alii gregarii homines ausint sibi promittere: Hinc canebat Poëta:

Mors æquo pede pulsat pauperum tabernas, Regumq; turres.

Sed

Sed quæ lugendi aut ſeſe mœrore conficiendi ob defunctos, ſive brevi ſive diu, inter nos commorati fuerint, juſta ſeſe offert occaſio? Si enim omnibus vitiis inquinati fuerint, aut nullius in Rep. humana uſus, quorſum iſti lugeantur, quos jam pridem ex hominum cõſortio ſublatos oportuerit, & utile fuerit? Si gloria & virtutibus claruerint, quare glorioſum exitum illis invideamus, cum fortè ſi diutius in hac vita permanſiſſent, nævis gloriam ſuam aſpergere, & fœditate hujus vitæ, quæ plena eſt ſordibus, famam, (ut proclives ſunt homines ad vitium) magno dedecore conſpurcare potuerint? Nunquid ſatius fama celebres, & gloria præclaros occidere, cum in hujuſmodi exitu, immortalem apud homines vitam ſibi comparent, æternaque gloria in cœlis fruantur?

Addemus in poſtrema hujus claſſis remedia in gregariorum eſſe & infimæ notæ æominum, parumq; cordatorum numero, qui ultra rationis cancellos, ultraq; modum ſeſe torqueant: In graviſsimis etiam perturbationibus conſtãtem nos oportere animum gerere: omnia temporis edacitate abſorberi, nullumq; non dolorem tandem extingui: A natura ipſa nos doceri, vel in graviſsimis luctibus modum eſſe tenendum: à qua arguimur majoris, quã in brutis animantibus ſocordiæ ac deſipientiæ: ſi quidem ſive pecudes aut

animantes terrestres, sive volucres fuerint, ubi ex antris suis aut nidis pullos, aut genituram abreptam perceperint, eo quidem ipso momento, ex suorum jactura conturbantur: at paulò pòst perpetua oblivione damnum suum sepeliunt, hoc habentes à natura partum remedium.

Quot rationum momenta superius allata sunt, tot sunt tuta remedia præparandæ constantiæ ad perferendam tristitiam idonea, quæ ex ejusmodi causa, quam diximus, genita est. Ut autem eam prorsus evellamus & extirpemus, exemplis id præstandum est à nobis commemoratis: eorum aut illarum, quæ strenuè & constanter, magnaq; cum admiratione ac fortitudine animi, ejusmodi perturbationes perpessæ sint: indeque sibi immortalem gloriam, perpetuumq; nomen pepererunt. His enim ratione præditi homines facilè movebuntur, & ad sanam mentem revocabuntur.

Davidis aliorumq; tristitiæ exempla.

At si qui tanta obruantur tristitia, ex liberorum morte, quibus opera nostra sit impendenda, ut eos à tãta perturbatione dimoveamus: primo loco Davidis exemplum eorum oculis fuerit subiiciendum, qui filium suum ex Bethsabea conceptum videns in extremis vitæ angustiis versantem, quem ex eo ipso morbo moriturum à Propheta Nathan audiverat: toto morbi filii tempore in jeju-

jejuniis & precibus perstitit, sese in pulvere volutans, & perpetuis lachrymis ac planctibus coram Deo, noctesque diesque se excrucians, quem justa ira percitum satis sciebat, eo consilio ut irati Dei forte animum pacaret. At defuncto septimo die filio, resurrexit à luctu, corpus inunxit, atrata vestimenta in regia permutavit, cibumque tandem sumpsit. Quod mirati domestici, hujusque rei causæ intelligendæ cupidi: quod à luctu destitisset, quem mors auxisse debuerat, exposuit David, dum vitâ adhuc infans frueretur, se ingemuisse seseque jejuniis & precibus à Deo summè contendisse, ut si fieri posset, vitæ infantis misereretur, eique parceret: quod cùm secus acciderit, mortemque obierit infans, nullis jejuniis nec precibus Deum amplius esse sollicitandum, ut qui secus de illo jam statuisset: Deinde sermonem suum concludens addit, se tandem ad filium iturum: at nunquam filium ad patrem reversurum.

His paucis verbis tota remediorum à me propositorum essentia enucleatur: quæ inter consolatoria primæ classis auxilia pluribus verbis suprà attulit: Qui Deum timent, certissimum tutissimumque præsidium luctibus suis comperient, si ad tanti Regis, tamque fidelis Dei servi illustre propositum, sese componant.

His si Ethnicorum exempla adiiciamus, qui virtute quadam naturali, & philosophia humana edocti, constantiam hanc adepti sunt, & sese omni consolationum genere in perturbationibus suis recrearunt, citra ullam Dei cognitionem: quàm pudibundum nobis fuerit, & ignominiosum, si nos qui Christianum nomen profitemur, & aliam longè firmiorem eruditionem ex cęlesti schola hausimus, ab illis nos vinci patientia & constantia patiamur?

Constantia & patientia Anaxagoræ.

Anaxagoras aliquando, inter amicos familiariter de natura & proprietate rerum disserens, insusurratam auribus ab amico filij mortem accepit: quo tristi nuncio statim cõmotus, & momentum interpellata oratione, paulò post cursum narrationis suæ repetijt, eumq; constanter secutus est, hoc tantùm nũtianti respondens: *Sciebam*, inquit, *me genuisse mortalem.* Haud secus Rochardus Polyænidæ filius audito de obitu filii sui nuntio, mœrorem dissimulans respondit, *Olim sciebam illi esse moriendum.*

Pericles inter Athenienses illustris Princeps, intra quatriduum duobus adolescentibus filiis, ornatis multis virtutibus præclaris, orbatus, his ipsis diebus, & vultu pristinum habitum retinente, & oratione nulla ex parte infractiore concionatus est.

Valer. Max lib. 5. c. 10.

Si Ro-

Si Romanorum exemplis in remedia uti velimus: quis non in id genus perturbationibus admirandam Quinti Fabii, Pulvilli, Horatii, Pauli Æmilii & Catonis Censoris, ut apud Plutarchum, Valer. Max. Pontarium, & alios autores videre licet, constantiam non suspiciat? quorum virtute nulli non affecti permovebuntur, & ad mentem revocabuntur.

Plut. in vita Fabii, Aemilii, Caton. Val. l. 5. c. 19. 10.

In conclusionem hujus de constantia & patientia Romanorum orationis addam, quod Valer. Max. scribit de M. quodam Bibulo, magnæ authoritatis viro, ac multis præclaris ac honorificis muniis decorato, qui quo tempore in Syria moras ducebat, filios duos, eximiis virtutibus insignes, crudeli & immani cęde à quibusdam militibus Gabianis sublatos amisit. Quos Regina Cleopatra tantum scelus exosa, corripi jussit, colligatosque homicidas properè ad Bibulum transmisit, qui pro facinoris immanitate, dignas de illis pœnas sumeret, At ille oblato beneficio, quo nullum maius lugenti tribui potuerat, dolorem moderationi cedere coëgit: carnificesque sanguinis sui intactos è vestigio ad Cleopatram reduci jussit: dicendo, potestatem hujus vindictæ non suam, sed senatus esse debere.

L. 4. c. 10. M. Bibulus

Atq; hæc sunt tàm præclara tantorum virorum exempla, quæ exhiberi possunt homini-

minibus, hoc morbi genere affectis ex filiorum suorum jactura. Quae quidem vera sunt antidota, discutiendis hujusmodi doloribus idonea: Exempla inquam tùm in sacris literis, tùm ex profanis historiis deprompta.

Exempla quarundam mulierum.

Atque hæc viris virilia exempla in consolationem proponenda sunt: si quæ verò mulieres id genus perturbationibus tententur, habebunt & ipsæ documenta, ab exemplis illustrium mulierum & magna constantia in adversis rebus præditarum, petita: quarum aliæ Christianæ fuerunt, gravissima potiùs constantissimè martyria perpessæ, quàm quid indignum nomine Christiano perpetrarent. Quin & liberos ad atroces cruciatus constantissimè perferendos adhortatæ sunt potiùs, quàm ut eorum obitum crudelissimis suppliciis comitatum plangerent, & impatientissimè lugerent. His nemo non Christianus moveri possit, præsertim si perpendat, nihil non sibi à DEO immissum, omniaque ex DEI voluntate fieri, cui reluctari sit nefas.

Inter ea verò, quæ ex Ecclesiasticis historiis peti possunt, opportunè citari queunt exempla, Blãdinæ, Sophiæ & Felicitatæ: quæ incredibili constantia ac animi fortitudine liberos suos ad gravissima martyria comitatæ sunt, & infinitis doloribus excruciari patientissimè

tissimè viderunt. Inter has sanctas utique mulieres Felicitata, vidua Romana, quæ inter primos Christum amplexa fuerat, ejusque cognitione tēporibus Imperatoris Antonini & Severi, totam suam familiam cum septem liberis quos pepererat, imbuerat: magna constantia intuita est eorūdē liberorum crudelissima martyria: quorum sortem, tantum abest, ut defleret, ut contrà variis iisque gravissimis adhortationibus non sine magna animi fortitudine excitaret & compelleret, ut ad ultimum usque vitæ exitum in fide, quam profitebantur, strenuè perstarent, his verbis eos compellans: *Filii charissimi, in fide & confessione persistite: vos jam spectat Christus, cum sanctis suis pugnate pro animabus vestris, & fideles vos exhibete Christo.* Quos cum singulos ordine fortiter mori spectasset, illa & ipsa forti animo pòst martyrium subiit, proprio sanguine consignans eruditionem, quam de Christo liberis tradiderat, & quam animo suo Dei gratia penitissimè infixerat. Atque hæc sunt quæ Georgius in ejus laudem scriptis mandavit: *Felicitata credendo extitit ancilla Christi, prædicando verò mater Christi facta est. prædicando peperit filios Deo, quos carne pepererat mundo. Filios suos carnem esse noverat: sine dolore morientes videre non poterat: sed erat vis amoris interior, quæ carnis amorem superabat, &c.*

Felicitata.

Præter hæc sanctissima exempla, ex histo-

historiis profanis alia mutuari possumus, quibus admirandæ constantiæ virtutes nobis innotescent, mulierum etiam complurium, in morte liberorum suorum: quæque tuta remedia & salutaria exhibebunt, si attento animo recolentur, & in usum revocabuntur apud mulieres, aliosque homines, qui id genus perturbationibus conflictati fuerint.

Virtutes Laconicarum mulierum.

Primo ordine matronarum Laconicarum virtutes recensebimus in genere, quæ statim post conflictus pro Republica susceptos de more accurrebant, audituræ num filii sui generosè vicissent, aut fortiter occubuissent: quos cùm fortiter id fecisse intellexissent, magna animi alacritate vulnera, quibus interfecti fuerant, circumspiciebant: quæ si adversa patebant, in persequendis hostibus inflicta esse congratulabantur, magnoque sepulchri honore evehebant. At si ea aversa fuissent, cùm testimonium fugæ exhiberent, pudore & ignominia suffusæ, cum magna indignatione domum revertebantur, indignaq; sepulchri honore cadavera jacere feris avibusque prædam, permittebant.

Fuerunt & privatæ quædam mulieres, quæ in hujusmodi adversis rebus magnæ suæ constantiæ testimonia, eaque non vulgaria exhibuerunt. His exemplis refertæ sunt historiæ.

Fulgo-

Fulgosius mentionem facit cujusdam Laconicæ mulieris quinque filios habentis: qui omnes in conflictum pro patria alacriter descenderant: Illa urbem egressa & sciscitata ex quodam quis status esset prælii: respondit talem fuisse, qui omnes ejus liberos sustulerit, & solo prostraverit: Illa satis acerbè respondens, *Malo*, inquit, *tuo fato, hoc à te non petii, sed ut patriæ res se habeat, rogavi.* Cui cum alter iterasset, quod ad Rempubl. attineret, rem benè habere: addidit & illa pulcherrima hæc verba magna animi constantia plena, nec muliebre quid redolentia: *Lugeant ergò miseræ, ego victrice patria beatam me existimo.*

L. 5. c. 10. sua histor.

Plutarchus in Lacon. apoph. & Diodorus libro suo 12. præclaram aliam & summè admirandam historiam describunt de Archileonide Brasidæ illius generosi ac strenui Spartanorum Ducis matre: qui cùm sæpè fortitudinis animi & invictæ strenuitatis specimen pro patriæ libertate edidisset, tandem signis collatis, cum Cleone Atheniensium Duce, ad Amphipolim fortissimè ante omnes pugnans, inter stratos hostium acervos sanguinem profudit: interfecto pariter inter dimicandum, altera ex parte Cleone. Hujus tàm crudelis conflictus, cùm nuntius Lacedæmona pervenisset mortis etiam Brasidæ fidem faciens: Mater audito nuntio inter omnia sciscitata est, num Brasidas gloriosè

& for-

& fortiter dimicans occubuisset: quæ cùm resciviſſet, nullum illi in certamine fuiſſe virtute parem, nullumque magis ſtrenuè in hoſtes irruiſſe: Hallucinamini, inquit, viri, video non ſatis vobis cognitos eſſe Lacedæmonios. Vir quidem erat bonus, filius meus, verax & ſtrenuus: ſed qui pleroſque alios longè ſe virtute præſtantiores habuerit antea, & reliquerit concives. His verbis paſſim per urbem divulgatis, Ephori publicis honoribus ac laudibus ornarunt Archileonidem, cui patriæ laudes & majeſtas publica, filii ſui gloria chariores extitiſſent. Quis vel extremâ triſtitiâ languens, his tàm eximiis & illuſtribus exemplis non permoveatur & recreetur?

A Spartanis ad Romanos tranſeamus, ut enim Roma jam nobis peperit illuſtrium virorum inſignia exempla, qui tam conſtanter hujuſmodi animi affectiones pertulerunt, non minus celeberrimarum mulierum in hoc virtutis genere indiguit, quæ ſeſe generoſas ac fortes in hujuſmodi perturbationibus ferendis ac edomandis exhibuerunt.

Melaniæ Conſtantia.

Teſtis eſt inter Chriſtianas Melania quędam Romana, è nobili oriundi familia, & Marcelli Conſulis uxor: cujus meminit D. Hieronymus in Epiſt ad Paulam, ſuper obitum Bleſillæ. Atque hæc quidem Melania, poſt-

postquam eodem tẽpore & maritum & duos filios amisisset, strenuè & constanter hanc jacturam ferens, devoluta in pedes exclamans ad Deum, hæc dixit : *Expeditiùs tibi servitura* ‹‹ *sum Domine, quia tanto me onere liberasti.* ‹‹

Inter Ethnicas Livia quædam fuit (cujus jã mentionem fecimus) fuit & Rutilia, Arria, Cornelia Scipionis filia ac Gracchorũ mater, quæ omnes in filiorum jactura eximia constantiæ ac patientiæ exempla, summaq; admiratione digna, in omnem hominum memoriam propagarunt.

Notabile Amatriciane exemplum.

Sed in Colophonem tàm illustrium exemplorum liceat hoc admirabile Amataicianæ, gregariæ mulieris, addere : quæ cùm audiisset filium suum, qui ad supplicium trahebatur, animo concidere, accurrit ipsa ad eum, hortãs ut temperaret à lachrymis, nec mortem formidaret: at sursum cor & caput attolleret, ubi cœlum & solem intueretur: cui dicta materna audienti addit illa, *An*, inquit, *ignoras fili, confestim te in arces illas emigraturum? ac vix unius momenti dolorem, perpetuam tibi quietem & voluptatem pariturum?*

Quis tanta tristitiâ, tàm atrâ bile inter Christianos vexatus, ob amissos liberos, propinquiores agnatos, aut fidelissimos amicos, his exemplis non moveatur & recreetur: quibus tantam animi constantiam ac generositatem in perferendis rebus adversis, vel apud

ipsos Ethnicos extitisse, perspiciet? Quis, inquam, Christianorum non tantũ illos imitari, imò constantia ac fortitudine animi non conetur superare: præsertim cum certum habeat (q incognitum fuit Ethnicis) resurrecturos esse mortuos, mortique expenso tributo Dei filios vitâ beatâ in perpetuum esse potituros?

Quomodo tristitia sit arcenda.

Si nascatur tristitia ex fortunarum jactura aut simili casu: remedia, quibus ratio uti debet hæc sunt, ut scilicet doceatur ob rem nihili & nullius momenti, dolorem concipi: siquidẽ & bona hæc externa, & mundana gloria, si in sese attentè spectentur, titivillitio sũt viliora: etsi ab hominibus, iniquis æstimatoribus, magni fiant, qui in hac sententia plurimũ hallucinantur: presertim cum satis notum sit, hanc æstimationem prorsus esse naturæ contrariam, quæ paucis sit contenta, nec quicquam superfluum ambiat.

Intueamur ipsa hominis rudimenta. Cùm is in lucẽ editur, solo lacte contentus fovetur & recreatur: commodeq; hoc uno vesci potest etiam toto vitæ cursu cum pane & aqua: quæ quidem regula à natura præscribitur. At inexplebili appetitui & famelico abdomini, multa alia præter naturam desiderantur cùm hujusmodi homines naturæ legem violantes, caninam famem sibi ipsis ultro contrahant, quæ nunquam expleri possit: at quo magis vorat, eò minus exsaturetur. Sic qui bonis & fortu-

fortunis inhiant, nunquam tot opes sibi accumulare possunt quibus acquiescant, sed acervos acervis, nulla nec corporis intermissione & quiete adhibita cumulant & superimponunt. Atq; id genus homines cùm nunquā sibi satisfaciant in paupertate, quam fugere cupiunt, perpetuâ versantur: nec felicem unquam vitam degunt, etsi totum etiam mundum possederint: siquidem in eo posita est bonorum felicitas, ut quisq; sua sorte sit contentus.

Felix, qui sua sorte contentus.

Prętereà quî bonum illud dici potest, quod uno momento potest excidere & elabi? Deinde quā stultum & vesanum illud est, divitē jacturam bonorum suorum facientem, mœrore idcircò confici & tristitia conflictari: cùm nihil è suis bonis perdiderit? Omnia enim mundi bona, sic à Deo nobis concredita sūt, ut quando jubeat eorū reddere rationem, & restituere, nusquam liceat detrectare. Frustra igitur lugeat, aut desperabundus indignetur, si cōmissi & depositi rationē Deus expostulet.

Hæc sunt utiq; remedia, quæ animis Medicus iis proponere debet, qui hujusmodi perturbationibus ex honorum & bonorum jactura conflictari solent.

In documenta proponentur eorum exempla, qui ad summum felicitatis humanæ fastigium evecti, in calamitatum & miseriarū abyssos tandem devoluti, & præcipites acti sunt,

 ut his

ut his documentis addiſcant, quàm varius & inconſtans ſit rerum humanarum ſtatus: nihilq́; in hoc mundo ſtabile, unde nos promoveri aut mœroribus confici oporteat.

Crœſus Lydorum Rex inter potentiſsimos ſui temporis Principes relatus, eo nomine à Solone correptus eſt, quòd ſuam beatitudinem in divitiis & opibus conſtitueret: illud enim certo certius ſummus ille Philoſophus ſibi perſuadebat, nullum, inter mortales, hominem exiſtere, qui ante obitum felix meritò nuncuparetur. Hæc tamen verba malè apud Crœſum audierunt, propter quæ Solonem tanto eſt odio proſecutus, ut ſuo regno ejiceret & exulare cogeret, tanquam ſtultum hominem, & omni judicio carentem. At tandem Crœſus à Cyro Perſarum rege captus in bello, quod adverſus eum iniquius ac audacius, quàm par erat, ſuſceperat, tunc ſe hominem agnovit: cumq́ue ſe buſto proximũ cremãdum videret, tum exclamavit, ô Solon, Solon: ſaluberrimi Solonis conſilii licet paulò ſeriùs recordatus. Cyrus Crœſo longè prudentior, & res humanas attentius pervidens, cum Solonis hanc vocem ex Creſo audiviſſet, Crœſum ab incendio liberavit, & apud ſe toto vitæ tempore honorificentiſsimè habuit: inſtabilitatis & inconſtantiæ rerum mundanarum memor.

Quomodo Crœſus evaſerit ſupplicium.

Per me deinceps id genus ægris, nempè gra-

graviore tristitia ob bonorum jacturam sese cruciantibus, opportunè objicitur Polycratis exemplum, ab Herodoto descriptum: Is Samiorum fuit Tyrannus, qui toto vitæ tempore non tantùm fortunæ alumnus dici poterat, at ipsemet fortunæ pullus, ab ea conceptus & editus, usque adeò mundana omnia ex voto succedebant & arridebant. Attamen cùm mortem obiret infamem, probrosam & calamitosam, quantæ infelicitati tandem fuerit mancipatus, cui bonorum omnium suorum auxilio non potuit eripi, satis superque patefecit. Licet enim innumeris opibus scateret, illæ tamen non impedierunt, quin ab Oronte Persarum Satrapa captus, patibulo miserè & ignominiosè suffigeretur.

Miserabilis interitus Polycratis.

In ultimum exemplum afferemus M. Crassum, qui ex inope dives factus, imò inter Romanos omnes opulentissimus, ut qui non vereretur jactare, sibi neminem videri divitem, qui per annum integri exercitus impensas nō sustineret, miserandum tamen fatum immensis suis divitiis non avertit, quin miserè à Sureno Parthorum Duce caperetur, captus bonorum omnium jacturā pateretur: quin imò à victoribus trucidaretur, & trucidati caput truncatum & amputata dextera ad Hyrodem Armeniæ Regem in trophæum mitterentur.

M. Crassi exemplum.

Hæc & similia exempla eorum oculis subiicienda sunt, qui hujusmodi lethalibus ægritudini-

dinibus correpti sunt ob amissos liberos naufragia bonorum, honorum imminutionem, & aliud aliquid simile. Sic enim eorum frustrà agitatus spiritus ob res nihili, quæ vel potentissimis hujus mundi Principibus illudũtur, revocabitur, & in sedem suam postliminio restituetur.

In ultimum hujus malorum curandorum scopum, revulsio est spiritus à tristibus cogitationibus facienda, quæ præstabitur, si jucunda omnia, grata & voluptuosa ægro exhibeantur: quod utique remedium aptissimum est, maximeque necessarium omni mœrori & tristitiæ tâm ab externis, quàm internis causis ortæ.

Veri igitur medici in hujusmodi malorum curam vocati officium fuerit: objecta grata ac animum recreantia, omnibusq; modis spiritus exhilarantia proponere: sive verbis facetis & delectantibus id fiat, sive musica vocali, aut instrumentorum harmonia, concentibusque summè mentem reficientibus, quæ spiritus & animum omni delectationũ genere pascunt & erigunt: ista enim in hujusmodi ægritudinibus summè conducunt, unde sic canebat Menander:

Sermo enim est tristitiæ remedium solus:
Tristitiam enim benevolus scit mederi sermo:
Sermo medicus est, quæ est in animo passionis:
Animi ægrotantis est medicina sermo.

Quos

Quos equidem versus in Gallica nostra hujus tractatus versione, metris Gallicis reddidimus.

Præter orationem, quæ non mediocri cuivis est solatio, diximus, & harmoniam musicam, expressamque fidibus vocem, suis numeris concinnè adaptatis, & varietate rythmorũ aures ac animum summè oblectãtem, hujusmodi morbis non parum succurrere. Cum enim simile simili plurimum afficiatur, animusq; noster ex Pythagoræ sententia, sit natura quædam ex harmonia & numeris cõstans, non modicum certè illis recreatur & juvatur in suis perturbationibus. Etenim in vocali musica atq; organica, tã exacta est numerorum, rythmorum hæc proportionum concordia (ut Plutarchus, Boëtius, Glareanus, cõpluresq; recentiores musici testatur, & scriptis suis docuerunt) ut nihil sit, quod magis animã permoveat & recreet, nil quod per externas auras suaviter diverberatas, magis illã afficiat atq; oblectet, quàm concentus & exactæ proportiones: quas cũ ingenti voluptate concipit, prout re ipsa facilè cõprobatur. Si aliquis quippè, qui quatuor aut quinq; vocũ elegãter temperatarũ harmoniã ac melos aurib. hauriat: præcipuè si à vocibus optimè selectis, canoris & suavibus, ut in hac aula regia videre licet, proficiscatur: is proculdubio mecũ fateatur necesse est, nihil unquã elegãtius aut sua-

 vius

vius audiri posse, nec re ulla magis animos hominum permoveri ac recreari: cum vel ipsa anima propemodum à corpore, prę nimia dulcedine abstrahatur, abripiq; videatur. Id ipsũ in choreis, emuncti judicii quilibet homo perspiciet, in quib. mens delectatione rapta, tripudiare potiùs, quàm corpus advertitur. Neq; enim corpus ad modulos movetur, quin ab ipsa anima agitetur, ut elegantibus motib. hûc & illûc impellatur. Accedat hoc superioribus miraculum, quod vel ipsos infantes ratione carentes, in gremiis suarum nutricũ ad suaves ejusmodi cantus, & instrumentorum musicorum harmoniam, suapte natura moveri suosq; ejulatus videas compescere. At nunquid ipsimet rustici, vel agrestiores homines, prorsus rudes ac terreni, recreantur ejusmodi instrumentorum suavitate? Quid de belluis & pecudibus dicemus, nunquid constat hac melodia omnes passim moveri: sed præcipuè aviculas, quæ ad hujusmodi cantus partes suas præstare & ipsæ velint, cantibusq; suis melodiam istam imitari, aut etiam superare conẽtur? Quod satis inter alias philomelæ aut lusciniæ, serini, ac achanthides testantur, quæ quò magis intonat harmonia, eò spiritus intensiores edunt, vel media etiam nocte, ut victoriam tantæ suavitatis ac melodiæ reportare obnixè contendant Hinc factum, ut poëtæ, nec citra rationem confinxerint, ab Orpheo

Quanta vis Musica.

illo

illo Thraico suaviter lyra modulante, arbores & rupes pellectas, & de suis motas sedibus, arbores radicitus erutas, quæ tandem melos sequerentur, belluas vel ferocissimas cicuratas, & ad tactum lyræ abreptas atque lenissimas redditas. Quæ utiq; Poëtarum fictio aliud nihil voluit, quàm admirandos harmoniæ musicæ effectus repræsentare.

Orpheus Thracius.

Sed omissis fabulis ad rem ipsam veniamus, ostendamusque, quanta sit potentia hujusmodi rythmorum & concentuum in morbis animi leniendis: Ac primum Saulem Israëlitarum regem intueamur: qui quotiescunq; humore quodam melancholico & furioso spiritu agitabatur, sola Davidis lyra demulceri & recreari poterat.

Saul Rex Israëlitarum lyra Davidis à melancholia restitutus.

Quin & in ictis Tarentulæ venenosæ morsu, miram melodiæ & concentuum virtutem animadvertimus. Etsi enim varia pro varietate humorum in homine gignantur symptomata, omnia tamen cujuscunque sint generis instrumentorum sono, & Musicæ harmonia restitui solent Scaliger 185. suarum exercitationum adversus Cardanum, & Matheol. 57. cap. 2. lib. Dioscoridis, mira de ea prædicant. De ea ipsa admiranda concentuum potestate ipse disserui 4. lib. meorum poëmatum, quæ magnum mundi speculum inscribuntur.

Musica harmonia curat Tarentulæ morsum.

Atq; hæc sunt, quæ melancholiæ, & tristitię remedia exhiberi possũt postrema, ab exter-

 na cau-

na causa suscitatis: quin & harmonia musica, aliis quoq; mœrorib. ex atro humore & melãcholico in nobis dominante, procreatis aptabuntur, & opportunè succurrẽt. De cujus humoris curatione nunc nobis dicendum, prout alter ille humor, variè suis exhalationib. spiritus nostros afficit, ex diverso temperamento, quo quisq; prçditus est: unde varii producũtur effectus, quales sunt stultæ cogitationes, & variç in phantasia impressiones: quibus cerebrũ multis modis perturbatur. Sive enim morsus tarentulæ alios ad risum cõpellat facetum, juxta hominis temperamentum, sive ex melancholico humore tristitiã & luctũ, ictis progignat; sive ferociã sive stupiditatẽ sive mobilitatem, sive garrulitatem, sive furorem, aut quid aliud simile ex eodem temperamẽto suscitet: quemadmodũ ex ebrietatis effectis in vino repletis, varia virorũ symptomata progignũtur, diversasq;, homines ebrietate correpti juxta suum singuli temperamentum, proprietates, gestus aut gesticulationes edunt: ut alii inde garruli & faceti, alii lugẽtes, alii ridentes, alii saltitãtes, alii stupidi, alii cogitabũdi, alii dormiturientes, alii perpetuò vigiles, alii tripudiantes, alii furibundi conspiciãtur: Sic in iis, qui à Tarentula feriuntur, res babet: quæ tamẽ omnia symptomata, ut diximus, harmonico cõcentu cõpesci solent, juxta tamen humoris melancholici ægrũ possidentis proprietatem.

Variũ melancholiæ affectus.

Jam

Jam verò præter melodias, ut accuratè medicus succurrat: perpendẽdum est, ex quo genere melancholiæ malum oriatur, ut aptum humori peccanti remediũ adhibeat. Etenim alter ille humor, cùm sit præcipua & potissima hujusmodi ægritudinũ causa, danda est opera, ut præparantibus ac purgantibus medicamentis, iisq; melanagogis aptis & specificis excludatur, cui rei opportune adhibebuntur syrupus de pomis fragrantibus: violaceus, de buglossa, de epithymo, de cotoneis, de fumaria, ut sint præparantia remedia, eaq; vulgaria: quibus succedant, quæ sequuntur, remedia, lapis lazuli, helleborus arte spagyrica præparatus, ut decet, quæ non postremum virtutis locum occupant inter purgantia vegetabilia. Hisce remediis exhibitis, ad revulsiones, ut derivatione, transeundum: quibus addantur posteà, quæ leniunt & tristitias demulcent, quæ hujusmodi humore pascuntur.

Sed nec tempus, nec locus, nec nostra fert intentio, ut specifica alia plura remedia, hîc attexamus, sive interna, sive externa, quæ tùm ex vegetabilium, tùm ex metallorum familia, infinita erui possunt. Ea enim abundè aliquãdo Pharmacopœa nostra suppeditabit: suggeret etiam alia Diætetica seu optime vivendi ratio. Quin & Chirurgia, sanguinis missione & hæmorrhoidum apertione, aliisq; manuum operationibus, suas partes explebit.

Cæte-

Cæterum cum imaginatrix vis in hujusmodi morbis potissimum depravetur & lædatur: ad eam totũ nostræ curationis scopũ dirigamus oportet: ut scilicet à falsis suis & illusoriis cõceptionibus avertatur, impressionibusque phanaticis liberetur: Qua in re non parva desideratur Medici solertis industria.

Diximus suprà, tres aut quatuor phantasticæ imaginationis ægritudines nonnullis accidisse hominibus, quæ, ut mox dicemus, sagaci Medici artificio curatæ sunt: qualis fuit istius hominis depravata imaginatio, qui nasum se credebat habere urnæ magnitudinis instar, quem diximus lusoria illa impressione fuisse liberatum à Medico, accommodato illius naso bubulo hepate ex quo magna frusta rescindebantur, novacula inversa naso admota, ut aliquid doloris naso inferretur, qui testaretur excessum illum excindi, frustis hepatis undiq; sanguinem profundentibus, quo tota facies cruentata est: ut hinc sibi nasum restitutũ æger crediderit, & falsis stultisq; suis imaginationibus fuerit hac ratione explicatus.

Historia de quodam, qui nasum se credebat habere urnæ magnitudinis instar.

Similis fuit & ille, qui certò credebat, se in ventriculo à serpente torqueri: cujus curatio fuit, ut imposito polubro serpente vivo, & vomitorio ægro medicamento ingesto, facilè ille persuasus fuerit, hunc serpentem vomitu ex stomacho expulisse: utque sic se suo morbo expeditum crediderit.

Alius credebat se in ventriculo à serpente torqueri.

Sic

Sic in aliis id genus morbis, ubi falsis stultisque imaginationibus illuduntur ægri: magna dexteritate & solertia eorum curationi incumbendum est.

Ut tandem huic perturbationi finem imponam, historiam admirandam & narratu dignam, hoc postremo loco insertã, insignis curationis similis, & id genus morbi, quæ à viro docto & Magni nominis Medico, vetere meo amico D. Pena industriè & prudenter præstita est.

Historia notatu digna, de eadem melancholia phantastica.

Dominus Viel insignis Medicus, & historiographus regius agnatum quendam habuit virum doctum & celebrem, qui hujusmodi morbo phantasiam depravante, & spiritum perturbante laborabat: is sibi imaginatus fuerat, & credebat certò, sibi à quodam amico ex Italia reverso, ingestos in corpus duos spiritus, qui in colloquium cum ipso sæpè veniebant: à quibus multa audiebat, sed qui præsertim mortem sæpè interminabantur, aut grave aliquod malum, quo torqueretur. Is cũ Domino Viel rem patefecisset, & morbum suum exposuisset, agnovit ille statim phantasiæ elusæ esse morbum. Cumq; juvãdi consanguinei studio teneretur, consilium iniit, qui morbo illius mederi posset. Atque hi cùm Lutetiam appulissent, rem cum D. Pena communicaverunt, qui malum confestim agnovit, facultatem videlicet imaginatricem esse

vitia-

vitiatam (quin imò æger ipse fatebatur, spiritali se morbo conflictari) atq; idcircò non nisi mentalibus remediis juvari posse. Huic exemplo adstipulatus est D. Tena, pollicitusq; se idoneum excogitaturum remedium, quo restitueretur in pristinam sanitatem, & vindicaretur à spiritibus, qui singulis horis mortem aut gravissimum malum intentarent. Hîc multis strophis utendum fuit, variaque stratagemata excogitanda, quibus hujusmodi impressiones à phantasia excluderentur: quod eò difficilius videbatur, quo vir doctus & perspicacis ingenii æger, volebat omnia sibi communicari, quibus medici in curam uterentur: sed tædiosum fortasse fuerit, si singula quæq; fusè persequi velim: præcipua tãtum hujus rei capita attingam. Sic igitur in curam processum est:

Confingendi fuerunt in libello characteres, & spirituum nomina: nec non persuadendum, committendos esse fortiores spiritus, cũ iis qui corpus torquebant, ut in hac pugna potentiores ex corpore debiliores ejicerent. Arrisit hoc medicandi genus ægrotanti: Interim dum tempus opportunum expectabatur administrandi hujus remedii, alia præscribebantur remedia, quibus indies utebatur æger ad atram bilem fugandam: atq; id per aliquod tempus continuatum est, dum canicula occideret, & feliciores dies orirentur.

Tan-

Tandem medici ut rem suam peragerēt, magnam aulam quandam selegerunt, ut illûc & characteribus suis & invocatione spirituũ, ac aliorum conjuratione confictis phantasticam illam imaginationem explode rent. Ad hoc institutum delectus est honestus & prudens quidam Chirurgus, qui invocati spiritus personam ageret, quiq; optimè calleret, quid sibi dicendum & faciendum esset. In quo loco horaq; electa delineatus tādem est quidam circulus, aliæq; adhibitæ ceremoniæ, quibus spirituũ conjuratores & Necromantici uti solent, quas attentè observant. In medio circulo collocatus est æger, monitus ne quid reformidaret. Deinde post insusurrationes quasdā & cœca murmura: convocatus est primò orientalis spiritus, ut accederet: eadem & meridionali spiritui facta est conjuratio, sed frustra. Tertio demùm loco, convocatus ille spiritus, qui opportunus videbatur, assurgit tūc prudens ille Chirurgus, latitans in quodam obscuro illius aulæ loco: qui sese in larvā spiritus dat conspiciendum. Monetur rursus æger, ne quid metuat, qui ob spem & expectationem valetudinis, quam ex hujusmodi præstigijs certò præsagiebat futurā, respondit, nihil se reformidare. Tādem res ita peracta est, tamq; dextrè, ac artificiosè ducta, ut sibi prorsus æger persuaserit, à se suos spiritus prorsus exclusos, & integræ valetudini se restitutum,

Atq;

Atq; hac ratione & industria imaginatrix ejus facultas prorsus depravata ad sanam mentem revocata est. Nec tamen desiit doctus Pena promovere confirmationem valetudinis ęgri, remediis atram bilem purgantibus, ut reliquias omnes morbi excuteret. Tandem post humensem, prorsus expurgato hujusmodi humore: & restitutus æger, cum doceretur ab atra illa bile falsam illam de spiritibus intra corpus opinionem temerè concepisse, erubuit, quod tàm parum firma mente fuisset, & ingenio adeò debili lubricoque.

Hæc recitata à me historia est, ut prudentes Medici abstrusorum hujusmodi morborum remedia venentur, & artificiosis modis, ratione morbi sedulò explorata, si quæ sint ejusdem generis, curationes aggrediaantur.

SECTIO

SECTIO SECUNDA DIÆTETICI POLYHISTORICI, DE AERE.

Cap. I.

FRustra celebrium ac verorum Medicorum nomen ſibi arrogant, in ſcriptis tantum Hippocratis & Galeni exercitatiſsimos & verſatiſſimos ſeſe opinantur: quaſi cetera omnia, quæ in immenſa Natura diffuſa, nec hactenùs cuivis obvia, inveſtigatione digna non ſint: credaturque medicinæ caput, diligenter medicorum libros evolviſſe. At cum medici ſit naturæ commentarios & lucem intueri & ſectari, juxtaque ejus leges ac methodum medicinā facere, fruſtrà ſe medicū jactitet, quicunq;ab illius ſemita aberrârit. Etenim quorſum tot illa nobis produxit aſtra, ſydera, planetas, mediocres minoreſque ſtellas, cum tot

Vnde veræ medicinæ ſcientia ſit haurienda.

motibus, aspectibus, mutationibus, variisque influxibus, corpori humano tàm salutaribus quàm ad morbos gignendos efficacissimis? quorsum cœli conversiones & aversiones, serenitates, procellarum turbas, si earum rerum cognitio, à medico, solis chartis vel Hippocratis, vel Galeni, seu aliorum affixo laborem tàm præclararum rerum detrectante, cõtemnatur? Nunquid ubiq; ac passim, vel à medicastris vulgaribus, morbi subinde varii, in humanum genus grassantes non observantur, & experientia comprobantur?

Meteororum cognitio medico necessaria. Differentiæ eorum.

Omninò harum rerum cognitionem callere, nec immorari vanis humanarum opinionum bullis, apprimè medico & utile & necessarium est. Quin & meteororum idem, ex frigidis & humidis vaporibus procreatorum, qualia sunt nubes, pluviæ, nimbi, nives, gelu, & id genus alia, rationem adjunget, ne in eis hæsitet: nec non & eorum, quæ ex siccis & calidis progignuntur, exhalationibus: quales sunt coruscationes, tonitrua, fulgura, fulmina. Ex horum enim exacta cognitione humani quoque corporis frigida humida, calida sicca, meteora notabit, & facilè deprehendet eorum veram originem, formationẽ, & differentias. Inde cognoscet rheumata seu fluxiones, tinnitus aurium, paralyses, apoplexias, in aërea microcosmi regione: quæ veræ sunt illius pluviæ, venti, nubes nives & gelu,

Meteororum macrocosmi cum homine microcosmo magnam esse similitudinem.

vastis

vastis illis macrocosmi meteoris analogia omninò respondere. Quæq; fiunt in majore mundo meteora calida, ut tonitrua, fulgura, varii cometæ, & id genus alia, quæ nihil quàm phrenitides, Epilepsiæ, vertigines, maniæ variæ minoris mundi censenda sunt.

Quod si aëris, & quæ ex eo aut in eo, cognitione imbutum esse medicum oportet: non segnius, quæ ex elemento aquæ producuntur, investigabit, & eorum effecta attentè perscrutabitur, ex quo tot ac tàm varii fructus exoriuntur, ut eorum necessariò virtutes ac proprietates, diligentem medicum, nequaquam latere possint. Sic tota terra illi intus, & in imo quàm maximè pervia & notissima esse debet: in qua tot ornamenta, tot flores, tot herbarum succi, tot radices, tot arborum diversa genera, tot semina, tot animalia, tot mineræ, tot metallicæ fodinæ, quas sinu suo fovet, ex elemento aquæ exceptas, & id genus innumera, crescunt, quæ cùm in usum hominis creata sint, sive ad vitam sustentandam, sive ad morbos propulsandos: quomodo quis medicum se profitebitur, quem tanta rerum seges & series subterfugiet?

Sed hoc argumentum fusiùs in hoc tractatulo persequar, qui decreverim per totum illud subjectum in libro meo de recondita natura, liberius expatiari.

Peregrinatio medico, ratione officii sui, imprimis necessaria.

Porrò præter hanc generalem totius orbis cognitionem, singulas etiam mundi partes, si fieri posit, aut saltem varia illius climata pervestigabit: ac in singulis, quæ rara sunt & notatu digna observabit, memoriæque mandabit, quæ maximè necessaria, præsertim in vegetabilibus, mineralibus, ac metallicis: prout in singulis singulares fructus ex proprietate regionis nascuntur: nec non quæ morborum genera in singulis singularia grassentur: quibusve remediis iis occurrendum. Quæ omnia non solis voluminibus, sed longis peregrinationibus: nec tàm privatis collegiis, quàm in castris & Nosocomiis potiùs discuntur.

Quid medicus de loci conditione observare debeat.

Ad medicum etiam pertinet, observare situm loci, num planus, num montosus, num palustris, num siccus: quibus ventis perflertur, quibus fluminibus, aut maritimis auris, quibus cœli influxibus obnoxius: an arenosus, an lutosus: & id genus alia, quotidiana observatione, ab ejus loci medico discentur.

Proinde ut & aquarum, vinorum, aliorumque fructuum natura: ratio victus incolarum, cum moribus, studiis, & id genus aliis.

Denique nihil non prætereundum, quod accuratissimè non notet, nisi vanus & bullatus, bulla inanior & jejunior medicus haberi velit,

velit, quorum magna ubique turba. Hi falsò sese Hippocraticos & Galenicos esse jactitant, qui μαμμόθρεπτοι vix limen domesticum egressi, ut aliquid ex naturæ luce discerent, laborum impatientes, loquentiæ librorum sese totos ultrò addixerunt, & garrulitate potiùs, quàm medicinæ veritate praxin suam absolvunt, & modo loculos suos impleant, mortuorum ægrorum loculos non horrent.

Galeni certè variæ peregrinationes, terra marique discendi causâ susceptæ, eos prorsus futilitatis arguent. Celebris satis ejus in investigando solertia, memorabile ab omnibus etiam rusticis & aniculis discendi studium, quod tamen ejus purpurati hoc seculo sua majestate indignum judicarent. At ne erremus,

Galeni variæ peregrinationes.

Ipse etiam est olitor sæpè opportuna locutus.
Sæpè & in attrita latuit sapientia veste.

Et rusticus nuper inglorius (ut paucis attingam) in acuranda vertigine contumacissima cujusdam amplissimi & magni nominis viri, solo stercore pavonis plus præstitit, quàm variæ nostræ consultationes.

Et peregrinando sanè multa nobis observari, de quibus domi ociosi ne somniassemus quidem, tantum abest, ut in aliorum voluminibus ea reperirentur, nemo est, qui eat inficias: in morbis præsertim, quorum hac ætate novi subinde, Galenos & Hippocrati nũquam

 quam

Sudor Anglicus nova morbi species.

quam auditi. Exemplo ſit ſudor ille Anglicus, ſub Henrico VII. anno 1486. primùm manifeſtus, cujus reliquię quędam certis adhûc temporibus ibi efflorefcunt. Sudor hic tàm funeſtus & lethalis fuit, repentè invadens, cum graviſsimo capitis ardore & ventriculi incendio: ut antequam à medicis inveſtigando de eo aliquid conjiceretur, ægros animo exueret. Qui ſi ægros interdiu veſtitos occupabat, veſtimenta penitus abjicere: ſi in lecto quieſcentes, ſtrata omnia ob nimium æſtum & ſudorem cum inexhauſta ſiti dejicere cogebat, nullo tamen fructu: ſiquidem ſuppreſſo venenato & evacuando ſudore illo, mors certa ſubſecuta eſt in iis, qui non hîc fuiſſent cautiores. Remedium igitur inventum, ut qui interdiu corripiebantur, mox ita ut induti erant, lectum peterent: Qui verò noctu aut in ſtratis deprehenſi, ſine ullo motu (nullâ vel minimâ jactatione) ad vitandum frigus, quod ſudorem ſenſim & leniter diſtillaturum impediret, lecto affixi perſeverarent: donec ſic ſudando quietè, & 24. horis à cibo & potu omninò abſtinendo, priſtinæ valetudini reſtituerentur.

Remedium ſudoris Anglici.

Scorbutum & ejus ſymptomata.

Scorbutum, ejuſq; malignos à liene vapores, unde ulcera oris & pedum cancroſa, gingivarum putredo, dentium pernicies, non opus eſt inculcare: Cui ſpecificum non autores & volumina veterum, ſed diligens invaſtigatio, &

tio, & experientia subministravit remedium, ut libra una decoctionis hordei, vini albi unc. vj. raphani agrestis minutim concisi unc. ij. Cochleariæ, quæ Nasturtii est species M. iij. contusæ & expressæ sine coctione, in succum quotidiè manè & vesperi bibendum cōcinnentur, præmissis purgationibus. De quibus plura apud Reusnerum.

Remedium contra scorbutum.

Cochlearia Nasturtii species.

Taceo Colicam in Alsatia, Moravia, Tyrolensi ducatu frequentem ab acetosis spiritibus: quæ remediis depromptis ex tractatibus de tartaro à Paracelso editis curari solent: nec non & aliis à Schenckio in observationibus propositis.

Colica in Alsatia, Austriaq; &c.

Non inculco febrim Ungaricam ardentem, cum nigredine linguæ, quod symptoma prunellam vocant, cui remedium ex sale nitro præparato cum sulphure, *Sal prunellæ* destinatum Sal & sulphur incendium illud extinguunt, quicquid intereà mirentur multi medici, qui hæc duo ex communi & trita sententia naturæ igneæ esse clamant, ideoque remedium aut mirantur, aut omninò abjiciunt, quod scilicet nihil simile Hippocratis aut Galeni suppeditet solennis autoritas. Hi si in Ungariam aliquando se contulissent, & illinc naturæ libros evolvissent, didicissentque ex colloquiis doctorum virorum, quis, unde & quomodo morbus ex sua natura esset curandus: jam pridem mirari desinerent: Sed benè est: Admirationis mater ignorantia.

Febris Ungarica, prunella vulgò dicta.

Sal nitrum petræ & sulphur calida caloris accensi remedia.

Plica Polonica.

Plica quoq; novum morbi genus Polonis familiare: est morbus contagiosus, lui venereæ affinis, cujus signum pathognomonicū est pilorum contorsio, & complicatio capillorum: adsunt & quædam variolæ, & alia symptomata luem veneream simulantia, quæ tàm sævè vigent, ut vel diæteticis remediis, vel unctionibus Mercurii, aliisque vulgaribus subsidiis vix curari possint: sed solùm quibusdam particularibus alexipharmacis: de quo uberrimè Hercules Saxonia.

Scrophulis Hispani obnoxii. Aliisq; alii plures.

Scrophulis Hispanos obnoxios videbit, qui eos adierit: Qui Ferrariam, ibi tibiarum ulcera curatu difficillima: Patavii numeros reperiet cæcos. In Gallia Narbonensi vulnera capitis ægrè sanabilia: Maltæ omnia ferè, vel minima etiam lethalia. Propè Narbonam anthraces esse admodum frequentes ac familiares: ut & apud Sabaudos Tarentenses & Morianenses montanosque in illa plaga, tumores illos gutturis immensos, bronchocelen: In Carinthia plures simul, nec unam tantū strumam frequenter sub mento, & fœminę quàm viri frequentius, gestant. Imò ipsi quoq; equi ab aquis ejus strumosi fiūt. In eadem etiam videas plurimos ipso ortu & nativitate fatuos, & mentis omninò impotes.

At unde Medicus ratiocinetur hanc vel illam regionem id genus morbis vexari, eorumq; causas afferat, cui natura loci, hoc est, terra-

terrarum, fructuum, aquarum, & similium ignota? Unde bronchocelen Sabaudorum oriri affirmaverit, si aquas non habuerit perspicuas: quæ cũ ut plurimum, ex nivibus perturbentur, au scateant, nil mirum, si gutturosum illum tumorem, fœminis præsertim excitent abstemiis, quàm viris vino potius, quã aqua utentibus. Remedium igitur ad præservationem hujus mali est, aut abstinere à potu, aut solo uti vino. At tumor deformis, si guttur jam invaserit, ut sensim tabescat & absumatur, frustrã incidentia & resolventia admoveantur auxilia: peregrinatione ab ipsa gente tanquam domesticum discitur medicamẽtum, ut scilicet spongia marina, vel ex paliuris nata, accipiatur, ea in cinerem redigatur, qui quidem cinis in lagena vini albi plena macerandus reponatur, de quo à plenilunio ad novilunium unc. iij. aut duæ propinentur, ut sic sensim tumor iste contabescat, dum prorsus fuerit absumptus.

Remedium spetificum contra bronchocelem.

In Galliæ nostræ tractu Limoxensi, cum ante triennium colicos dolores & contracturas frequentissimas observassem, examinato diligentius loci illius cœlo ac solo, nullas ibi ferè alias arbores, quàm castaneas observari, arva filicibus obsita. Filix autem acutissimũ salem alcali continet, ex cujus cineribus vitrũ fit. Alimentis igitur, quæ hoc sale abundant, causam morbi adscribendam facilè liquet.

Colici dolores Limoxensibus familiares.

Eodem fundamento, morbo remedia opposita, abstinentia, ciborumq; consuetorum, imò si opus sit, etiam loci mutatio.

Contractura in Misnia

In Misnia Germaniæ provincia similes quoq; contracturæ, quarum causam vino alii, alii etiam aquæ, ex qua cerevisia conficitur, imputant. A sale in iis contento hæc orta quis dubitet?

Sed ad excutiendam veteranorum socordiam hæc sufficiant. Meliora enim speramus, de juniorum ingeniis docilibus, quàm de tritis illis & rigidis errorum mancipiis. Frangas citius hîc aliquid, quàm corrigas.

Hæc igitur accuratè à vero medico observanda sunt, si in officio bona fide & fideliter versari velit, peragrãda illi sunt maria, & variæ regiones, si quid certi, rati & præclari in rerũ natura cognoscere, & tutò medicari cupiat.

De mirabili potestate antri cujusdam & lacus ipsi vicini.

Qui Româ Neapolim iter confecerunt, duo quædam admiratione digna observare potuerunt, quæ huc referre non abs re fuerit. Alterum est ad oppidulum Puteoli dictum: ubi duo aut tria circiter milliaria trans Neapolim, Siciliam versus, occurrit antrum parvo lacui vicinum: ex quo exhalat usq; adeò perniciosus ac venenosus vapor, ut si vel in limen ipsius aliquod animal intrudatur, statim suffocetur & pereat: nullaq; vitæ spes relinquatur, nisi promptè in lacum proximum immergatur, unde spireret. Immersum enim illuc statim ad se redit, alioqui mox periturũ-

ut multis experimentis in ſexcentis ac mille ſervis, aliiſque capite damnatis facta eſt fides, nec aliud vitæ ſubſidium aliundè ſperari poteſt, quàm ab ipſo lacu: ſiquidem qui ex antro educti in lacum demergebantur, confeſtim reſurgebant: Quibus verò hoc auxilium denegabatur, illis eſſet prorſus intereundum, uſque adeò ſagax natura ſuis alumnis proſpicit, ut ubi cauſa aliqua morbi aut mortis, ibidem quoq; remedium domeſticum & familiare ſemper, modò illud noris, reperire poſſis: Ea ipſa, quæ nobis thoram exhibuit, antithoram etiam illius remedium ſuggeſsit.

Alterum eſt, quod à menſe Junio, ad exitum uſq; æſtatis, imò etiam ad bonam autumni partem, æſtu non amplius urgente, ſed & pluviarum copia prius contemperato, nemo hominum auſit citra vitæ diſpẽdium Româ Neapolim proficiſci: unde etiam omnibus tùm temporis via illa interdicta, ne quis ſponte, vel inſcius pereat: feliciter quidem ſuccedit iter: ſi trans Neapolim, Siciliam aut Milten etiam verſus iter protrahitur. At mox aut cum aliqua mora Romam redituro, nulla vitæ prorſus ſervandæ ſpes affulget, rariq; periculum hoc tentantes, mortis diſcrimen effugiunt. Inter alia mala viatores febri ardẽtiſsima, caput potiſsimum infeſtante ac contorquente, cum vehementiſsimo incendio infeſtantur, ſuccedentibus ſævisſimis deliriis.

Quor-

Quorum remedium tanquam præsentissimum, exiguæ tamen spei hoc ægris offertur, ut nempè, caput eorum crebris incisuris scalpatur, cauteriis, iisq; tùm potentialibus, tùm actualibus aperiatur, omnibusq; rationibus cutis ad vapores illos ardentes & incensos è capite exhalatione dissipandos pateat. Sed frustrà ferè semper omnia: cùm vix unus aut alter ex centum aliis, ne sic quidem periculo eripi possit, quin omnes miserè vitam finiant. Hoc periculum complures nobiles Galli amplissimarum familiarum, Italiam lustrantes, dum pertinaciores, ac parum consiliis seniorum amicorum obtemperantes, tentare ausi essent, noctis frigiditati fidentes, quàm ad iter faciendum potiùs, quàm diem eligebant, ut temperatiorem & minus noxium aërem experirentur: dum aspernati omne consilium, sese Româ Neapolim in viam dederunt: & ea lustrata reditum Romam aggressi, vitæ suæ dispendio experti sunt, quam parum tutum fuerit pertinaciæ indulgere. Idem passi sunt non ita pridem etiã hujus urbis generosi quidam juvenes cum satellitibus & servis. Hinc quàm necessarium sit, medico, rerum experientias callere, regiones perlustrare, & observationibus seriis diligenter incumbere, elucescit. Causa autem tàm præcipitis & necessariò succedentis interitus subitæ aëris mutationi adscribitur. Cùm enim Romanus aër crassior

crassior sit: Neapolitanus verò subtilior: si à tenui & subtili aere in crassum revolvimur, facilè corpus nostrum offenditur: patentibus enim tunc omnibus corporis meatibus, per quos crassior aër ingreditur, fit reverberatio quædam incensorum spirituum intra caput compulsorum, qui exagitati crassos illos vapores tandem inflammant ac incendium augent. At à crasso subtilem progressus, crassitiem densioris aëris corrigit, efficitq; ne noceat, nisi fortè maligna quadam syderum qualitate, uterque aër pugnet, fortiorque victoriâ potiatur.

Ille igitur medicus, qui ipsis oculis ista viderit, de iis cum doctis regni viris communicârit, & rationes illorum audierit: nunquid longè eruditior revertetur, & peritior illis, qui ex librorum commentariis historiam tantū legerint, aut eandem ex relatione aliorum exhauserint? Unde causas tàm stupendarum rerum ex libris cæteri educant, quarum veritatem solis αὐτόπταις licet certissimam deprehendere.

DE

DE AERE.

Cap. II.

NON alienum est à ratione, inter sex illas res non naturales, aërem à medicis primo loco recenseri, ut qui sit inter omnia summè ad vitæ humanæ conservationem necessarius, cujusque perpetua inspiratione, ne ad momentum quidem carere possumus.

Aer spiritualis subjectus est variis mutationibus.

Ut autem aër est tenuis & spiritualis vapor, sic variis mutationibus sua mobilitate & instabilitate obnoxius est, siquidem modò has modò illas qualitates facilè excipit, ut ex calido repentè frigescat, ex frigido pröptè etiam recalescat, ex humido siccescat, ex sicco humescat, prout ab elementis, cœlo, terraque, variè in ipsum agentibus, exercetur. Hunc cùm assiduè hauriamus, fit ut temperamentum nostrum variè immutetur secundùm varias ejus qualitates. Hoc ipsum est, quod docent Aëtius & Ægineta in hæc verba: *Verùm*
„ *ambiens nos aër, temperamenta mutat atque per-*
„ *vertit, dum aut immodicè calidior, aut frigidior,*
„ *aut siccior, aut humidior evadit. Nam reliquis*
„ *causis non omnes simul obnoxii sumus, neque per*
„ *totum*

totum diem occursamur: Aër autem nos ambiens forinsecus omnibus nobis circumfusus est, & per inspirationem trahitur. Necesse igitur, ut ad mutationes ejus, juxta temperamentum ipsius coafficiantur etiam animalium corpora &c. Nec difficile est, diversas ejus mutationes dignoscere, siquidem ad quatuor anni tempora, prout cursus Solis, aut syderum influxus eum exceperit, mutari solet. Verno enim tempore, cũ Sol ad naturam aëris accedat calidam & humidam, mediocriter benè temperantur omnia ab optimè temperato. Æstivis verò diebus cum acrius ex Sole incalescit, ardentior etiam & siccior, quàm bona ferat temperies, evadit. Sic autumno frigidior & siccior est quàm fert ejus natura: hyeme verò totus refrigescit ac humescit.

Varia corporis dispositio pendet ab aëris variis mutationibus.

Nec verò Sol ipse in eum vires exercet, sed Luna quoq; proprietates omnes suas, easque varias imprimit, juxta quaternam illam formam, quam crescendo & decrescendo assumit: ita ut in quovis quaternione sui cursus, quatuor modis aërem etiam diversimodè afficiat, ut scribit Galenus, & post eum Aëtius. Primus enim septenarius à novilunio usque ad septimum diem similis est veri, calidus & humidus: secundus verò septenarius usq; ad plenilunium, æstati: tertius septenarius decrescente luna, Autumno: Quartus & ultimus, hyemi.

Diversæ lunæ proprietates juxta quatuor ipsius septenarios.

tetr. 1. serm. 1. cap. 162.

At

At ejuſmodi mutationes non tantùm in ſingulis quatuor anni vel menſis temporum quaternionibus, juxta ſolares & lunares periodos agnoſcuntur: verùm etiam ſingulis diebus quadripartitè etiam dimenſis obſervantur, ut iidem authores ſcripſerunt: ſiquidem cum matutinum tempus calidum ſit & humidum, reſpondet veri: idcircò corpora etiam tum ſanorum, tum ægrorum melius habent, & febrientibus, hoc tempus benignius. Medium diei æſtati confertur, ut crepuſculum autumno, & veſpera hyemi.

Virtutes aſtrorum & ſtellarum.

Quin & in ipſa nocte, quatuor iſta diſcrimina notantur, primaque illius pars Veri, ſecundo Æſtati: tertia Autumno, & quarta Hyemi aſsimilare poteſt. Unde medicis de morbis judicandi magna occaſio.

Quin & ulterius progrediendum eſt: ſiquidem ortus & occaſus quorundam ſyderũ ac ſtellarum, cùm heliacè oriuntur, vel chronicè occidunt, juxta pręſcriptam ipſis à Creatore legem magnas pariter ſubitaſque mutationes inducunt: quibus aër afficitur, ut contingat etiam ventos inde, contra naturam ſuã, varias alterationes ſubire, aliter quàm pro more ſpirare: ac præternaturales qualitates inferre. Nonne id magni intereſt obſervari a medico & ſtudiosè diſci? cùm ſanorum corpora, multoque magis ægrotorum, juxta aëris ſtatum alterentur, ut ſuprà diximus.

Aſtronomia medico neceſſaria.

Atque

Atque hinc liquet, cœli, hoc est, astrologiæ cognitionem, usque adeò necessariam esse medico, ut ejus ignarus medici nomine sit planè indignus.

Et ut potisima attingam, exempli loco hîc astrorum præcipuorum effectus proponam: hæc contemplatio etiam vulgò, nautis, ipsisque quoque agricolis, ut medicos non attingam amplius, solennis sit & frequentisima.

Varii astrorum effectus in inferiora.

Constat enim circa 21. aut 22. Martii diem, quo tempore Sol arietem ingreditur, & Pegasus equus manè exoritur, existente tum verno æquinoctio, magnas mutationes in aëre, & perturbationes, incalescente tum aëre, fieri, unde tellus antea sterilis imprægnatur, sinus suos reserat, succos exprimit, & germina quæque cum floribus explicat: ut longè quid disimile à priore aëre, magna cum voluptate intueri liceat. Nec minus alternationem istam aëris persentit aqua, ex conjunctione & concursu stellarum & astrorum: siquidem maria tum temporis magis turgent, quin & vina syderum vires experiuntur, dum doliis suis inclusa infervescunt, turbantur, nec non etiam vappescunt, & aliquando corrumpuntur Non dubium est igitur, etiam corporis nostri perinde commoveri humores, & unà plurimos morbos inde procreari.

Proprietates Pleiadū.

A 18, 19. & 20 die mensis Aprilis, atque

 aliquot

aliquot pòst diebus, Pleiades ad tauri oculum sitæ, exoriuntur cum Sole: quæ cum sydus sint frigidum, usque adeò calorem Solis illicò coërcent & refrigerant, ut longè frigidior aër reddatur, quàm mense Martio: tunc temporis certi quidam dies dicūtur vulgari proverbio, vindemiatores, qui vindemias anni tunc temporis expediant, quos vocant Georgetum, Marquetum, & Creusetum, quod scilicet tunc temporis nonnunquam vitium germina congelarint, & omnem uvarum suo tēpore colligendarum spem præciderint.

Proprietates Orionis, & hyadum, in ipsorum conjunctione.

Vigesimo octavo ejusdem Mensis, Orion cum Sole aut propemodum æque citò occidit: hyades verò circa primum Maij heliacè oriuntur: quæ quidem sydera nihil præter tēpestates, pluvias & magnas id genus mutationes, cùm propè Solem consistunt, minantur & suscitant. Hinc aëris rigores & congelationes, hybernis æquales mense Majo sæpè deprehenduntur.

Septimo Maij Pleiades incipiunt manè exurgere, à quibus Sol recedere indicatur, paulatim Tauri domum deserens, ut ad Geminos transeat Amyclæos: quo tempore aër temperari incipit omnisq; tollitur vehementioris frigoris metus.

Ad sextum Junii statim post occasum Solis Arcturus occidit: nono verò die Delphinus ante Solis exortum emergit: tertioq; aut

aut quarto & vigesimo Orion pariter manè oriri incipit, quo tempore Sol cancrum ingreditur, Solstitiumq; æstivum fit, ubi per aliquot ante & pòst dies, aër miras alterationes subit, quibus idcircò corpora nostra acutis & periculosis morbis afficiuntur.

Mutatio temporis in Solstitio æstivo.

Tertio Julii die, totum Orionis astrum ad Orientem conspicitur, cujus præter tres illas stellas insigniores & primæ magnitudinis, eundem ordinem retinentes, quas idcircò Galli lituum aut Musicam fistulam vocant: nec non & reges tres illos Orientis, seu Magos, triginta & quinque aliæ tùm secundæ, tùm tertiæ magnitudinis extant, quæ non ita citò nec æquo gressu apparent, quod aliæ aliis longiùs distent. Unde diximus supra 24. Junii Orionem illum cœpisse mane: tertio verò Julii totum & integrum exoriri.

Decimoquarto ejusdem mensis Procyon aut canicula manè exoritur. 19. Canis, stella ardens & ignea mane quoque surgere incipit, cùm Sol Leonem ingressurus est, quæ est domus exhalationis Solis, qui ad canem accedens ab eo ardentius irradiatur: totusq; aër inde acrius inceditur: unde tùm temporis insignes quoque aëris mutationes & perturbationes maximæ excitantur: atque hi dicuntur caniculares dies, qui corpora nostra valdè incendunt, ut non immeritò præceperit venerandus Hippocrates,

Caniculæ virtus.

 ante ca-

ante canem, & post canem difficiles esse medicationes.

Observatio de canicula scitu digna. Observabimus ante aliquot annos, nec ita pridem, dies istos caniculares, non ita fuisse in Gallia impensè calidos, quod ex Planeta Saturni accidisse certum est: qui cum cursum & sphæram suam non nisi triginta annis absolvat, tunc temporis in signo Leonis & virginis divertebat, cujus frigore Solis & caniculæ ardor temperabatur. Hinc fit, ut verum sit, quod vulgò dicitur, nullam esse regulam, quæ exceptionem aliquam non admittat. Nec inferendum est, etsi Saturnus à nobis recedat, futuros tamen posthac ardentissimos caniculares dies: aliter enim ex diversis Planetarum aspectibus & stellis hyemalibus, quæ tum temporis etiam vigere possunt, absente etiam Saturni Planeta contingere potest: ad quod advertere debet animum medicus.

Arcturus aerem turbat. Decimo septimo Septembris Arcturus exoritur, qui ortu suo magnas turbas & mutationes excitat in aëre.

Decimo nono assurgit spica manè pariter: quæ aërem paulò ante & post exortum per aliquot dies exagitat quoque & perturbat: ilicò post, Sol libram ingreditur, ubi Æquinoctium fit autumnale: quo etiam tempore magnæ aëris turbæ & commotiones suscitantur: nec non aquæ & terræ simile quid patiuntur, quemadmodum verno Æquinoctio,

ctio: ut suprà docuimus, affici solent: Unde & tum temporis corpora nostra variis morbis ex humorum perturbatione lacessuntur. Eam ob causam cavendum, ut monebat Aëtius, ne venam secemus, neque purgemus, neq; aliàs corpus vehementi motu exerceamus à decima quinta Septembris usque ad vigesimam quartam ejusdem mensis.

Periculosum, medicari sub æquinoctio verno.

Vigesimo tertio Octobris, quo tempore Sol oritur, Plejades eodem occidunt: quo momento magna aëris perturbatio.

Circa finem Octobris & Novembris initium perspicitur Orion vesperi, in oriente exurgere, cùm Sol occidit & adhuc moratur in Scorpione, Orionis capitali hoste: Unde magnæ tempestates in aëre, qui variis turbinibus & horrendis procellis exagitatur. Cujus rei memini quarto mei magni mundi speculi libro: Ubi cum de cęlo tractarē, varias astrorū influentias, & diversos eorum effectus descripsi: inter quæ hæc sunt, quæ de Orione cecini:

Orionis proprietates

Vous qui les vents esmeus oyez boursouffler d' ire
Aspremment tempester, siffler, gronder, & bruire,
Accusez Orion ce chasseur nuageux,
Aquatique, cruel, pasle, triste, orageux,
La terreur des Nochers, qui craignans le naufrage,
Arcbrent leur nef au port de quelque seur riuage.
Soudain que de leur œil ils vont appercevant,
Que cet astre reluit en Octobre au Levant.

Que d' vn traistre ennemy le venin il evite,
Quand recors de sa mort il s' en rend opposite. &c.

Temporis observatio à stellis petita.

Primo Decembris canis occidit matutinis horis, quæ dies, ut scribit Aëtius lib. & cap. jam citatis, si tempestuosa (ut à multis observatum est) perseverat, plerumque aëris turbatio ad dies 37. Si verò serena fuerit, per totidem dies serenitatem promittit.

Caper aut Capra manè etiam occidit aliquot diebus ante hybernum Solstitium: quo tempore Sol ad Capricornũ divertit, hyemsque glacies suas in regione aëris inchoat: unde corpora nostra rheumatis & defluxionibus opportuna fiunt, scribit Ægineta lib. 1. de re med. cap 100. *Solstitium hybernum*, inquit, *auget in humoribus defluxionem ac humiditatem usque ad æquinoctium vernum.*

Has si tempestates in aëre, & in corporibus nostris commovẽt ejusmodi sydera: quid de utroque illo magno luminari dicemus, quorum effectus tàm dilucidè nobis, revolutione, motu, cursu & recursu, varias ac insignes aëris mutationes inducentibus patefiunt? Cùm enim Sol annuo suo curriculo, quatuor tempora constituat, vires suas apertè testatur, & rerum omnium ortus, incrementa, statum & earundem decrementum ac interitum tandem efficit.

Sol vis & efficacia.

Siquidem à nobis eo recedente conglaciatur aër, rigescunt omnia, frigore constringuntur

guntur meatus, calor vitalis prorsus suffocatur: planatæ arescunt & virore suo spoliãtur, arbores ipsæ quoq; fructuũ steriles veluti moribundæ languescunt. Tũc præsens rebus ferè cũctis incũbit interitus; quæ humore destitutæ caloreque privatæ, & subinde, frigore nimio exsiccatæ, virtute radicali & humiditate prorsus exhauriantur.

Vnde planterum & arborum mors.

Eodem ad nos redeunte & domicilium arietis ingresso, incipit frigus illud mitescere, tepidisq; ejus radiis ac summè vitalibus aër ac terra recreatur: quæ sensim incalescens & sinum suum reserans, humorem radicalem in animantes omnes dispergit, quo eædem revirescunt, repullulant, nec non tandem fructus ad maturitatem perducunt: prout ea, variis naturæ ignis gradibus, à magno illo luminari irradiata promovetur & ad operandum excitatur: qui ignes ut diversis illis anni temporibus, verno scilicet, æstivo & autũnali variantur: sic varia producuntur fructuum genera. Nec tantum istius luminaris effectus & vires in plantis conspicuæ sunt: sed in animalibus etiam omnibus, præcipueq; in homine elucescunt. *Nam*, scribit Actuarius, *Nostrum omnem in imo sibi familiari cognatoque delitescentem loco, calorem ad cutem prolicit: atque ob ejusmodi impetum ex insidente etiam materia, multa variaq; circa totius corporis summam cutem jam efflorescunt: quippe exanthemata papulæq; ac sudamina*

mina seu sudores erumpunt. Quemadmodum enim terra toto Vere amori indulgere videtur, quo incipit fœtus suos, id est, germina efformare, fovere & excludere : Sic animalia ad eam temporis mutationem, tota amoribus & libidine rapiuntur: tunc aviculæ ovis incubant; omniaque speciei sibi simili producendæ incumbunt. Naturalis quoque noster calor, anteà intrò à frigore compulsus, incipit per totum corpus liberè expatiari, & membra nostra sensim concalefacere, unde tandem sanguis noster fervere & turbari, ut vina in cellis excandescere cernuntur. Hinc variæ papulæ, pruritus, scabies & sudamina circa corporis summam cutem efflorescunt, hinc varia exanthemata erumpunt. Hinc præ nimia sanguinis aliorumque humorum commotione paroxysmi morborum à parentibus contractorum, ut arthriticorum, & id genus aliorum, alioqui delitescentes & quieti, excitantur.

Atque hæ sunt ingentes & admirandæ aspectuum diversorum summi illius luminaris in omnia naturalia virtutes, quibus permotus Actuarius, libro & capite jam citatis addidit, quæ sequuntur: *Porrò jam pridem tum animalium, tum plantarum essentia marcore tacuisset, nisi demirandas has anni tempestatum mutationes, Sol esset molitus. Nunc verò cum alia aliis præparet & dispenset, rerum ortus interitus opifici*

opifici ceu instrumentum est effectus. Terra enim, mare, omniaque ejus facultate referta sunt: adeò Sol in omnibus, quæ mutantur corporibus, mirandum est opifici instrumentum. Adhæc Luna suis incrementis, decrementisque tempestatum vicißitudines imitatur.

Hujus autem secundi luminaris, utpotè terræ citimi, vires & effectus usque adeò omnibus patent, ut plura de his dicere hîc supervacaneum videatur. Hoc tamen possumus addere, quatuor ejus periodorum septenarias mutationes, non parum ad dierum decretoriorum cognitionem conferre: Quod à medico cognosci, & optimè intelligi summè necessarium est. Sed hujus rei tractatio alium locum sibi opportuniorem postulat.

Coronidis loco addere lubet huc de aëre pestilenti & venenato paucula, doctis notiora, vulgò tamen, cui non minus hoc scripto prodesse voluimus, ignota & rariora. De quo argumento sic olim Aëtius: *De popularibus & paßim vagantibus ac pestilentibus morbis: sed & regionis natura sæpè communes morbos invexit, aëre quem inspiramus à putredinosa evaporatione inquinato: causa verò talis putredinosæ evaporationis, aut mortuorum multitudo est, velut in bellis contingere solet: aut stagnæ, aut barathrum aliquod profundum, aut paludes quædam in propinquo, quæ venenosam ac pravam exhalationem emittant.*

Tetr. 2. sect. 1. c. 4.

Sic Ægineta lib 2. de re med. cap 3. de popularibus morbis inscripto, eadem propè docuit his verbis: *Sed & locorum naturæ cõmu-*
" *nis*, inquit, *morbos sæpè invexerunt, quandoq; palu-*
" *strium, quandoq; barathrũ vicinum habentiũ, quod*
" *exhalationem venenosam ac pravam emittit, Atque*
" *hæc frequenter contingere solent. Verùm ambiens nos*
" *aër mutat temperamenta sive immoderatè calidior,*
" *sive frigidior aut siccior, aut humidior fiat.*

DE VENTIS.

Cap. III.

DE insignibus ventorum mutationibus jam tractatum est; postulat argumẽti series, proinde de variis aëris qualitatibus aliquid nobis dicendum. Ventus enim aliud nihil est, quàm aër in aliquam partem fluens, aut aëris commotio, vi sese quadã insinuans, & quo collineat, rectà tendens: Aut cursus aëris paulò vehemẽtior solito. Aër enim fluit quidem & movetur: sed quàm levissimè & subtilissimè, ut sensum omnem fugiat. At vẽtus flatus est vehementior. Hinc disci potest discrimen inter aërem & ventum, ut scribit Seneca, apud quem, quæ sit ventorum materia, quæ causa eorum præcipua, aliaq; multa hujus

Definitio venti.

lib. 5. quæst naturalium.

hujus argumenti, præclarissima legi possunt, quò idcircò lectorem relego, ne videar prolixior. Hoc ergo solum in medium afferã, vẽtorum inde magnam nasci pugnam atq; cõmotionem, quando vapores tenuiores, qui à terra exurgunt, & ad frigidam illam ac glacialem aëris regionem attolluntur, progredi ulterius nequeunt, sed remeare coguntur, ubi in recessu sulphureis quibusdam exhalationibus aer undequaq; constringitur ac cõprimitur, liberumq; exitum captivitatis impatiens quærit, regrediendo cum impetu, omnia confringit & disiicit magnaq; vi cõspirat, ut ex angustiis istis emergat. Inde fit, ut vẽtus oriatur pro materiæ copia & moderatione, modò lenis, modò vehemẽs, modò magnis boatibus aërem replens, modò blandiùs spirans. Ejusmodi effectus indicat aqua globulo ferreo vel æneo inclusa, qui formam seu tubulum admodum angustum habeat, aciculis lingulæ non dissimilem, nec ampliorem. Is, inquam, globus, si variis ignibus admoveatur, qui aquam expirare cogant, quæ tamẽ liberè ob foraminis angustiã exhalare nequeat: videre licet quanto strepitu ventum globus ille producat, ut hujusmodi instrumentum flabellum aquæ inde à Philosophis vocatũ sit, quod etiam sua flatus violentia, vim idoneã habeat metallum liquandi. Qui hujus demonstrationis sedulò expẽdẽdæ fuerit studiosus illius indicio

Vnde ventus oriatur.

Vulgare exemplum, quo venti generatio demonstratur.

Flabellum aquæ.

dicio facilè ventorum origines sive lenium, sive violentorum percipiet. Quod jam antea pridem, abundè in 3. magni mei speculi mundi libro pertractavi, ubi fusè de natura, differentiis, causis tum materialibus, tum formalibus ventorum disserui: nec non de eorum situ nominibus, numero, tum ex antiquorum, tum recentiorum sententia.

Nomina, numerus, et situs ventorum.

Idcircò hîc tantum repetam nomina; numerum, & situm eorum: quorum cognitio apprimè utilis & necessaria medico est, ob varias mutationes, motus & affectiones, quas singuli ex sua proprietate, certis temporibus in corporibus nostris excitant.

Motum autem suum venti inchoant à superioribus aëris partibus, obliquumq; eum habent, ad latera scilicet & partes sibi oppositas spirando: Eandem illi originem, naturam & qualitatem obtinent: at quæ ex variis locis, ubi nascuntur, aut per quæ transpirant, novas proprietates & mutationes acquirunt.

Auster unde humiditatem suam acquirat.

Auster in Lybia calidus est & siccus: at cum per mare transit mediterraneum; magnam ex eo humiditatem contrahit, unde redditur calidus & humidus; atque hinc putridus & corruptus, qualis in Gallia Narbonensi deprehenditur. Boreas maximam suæ frigiditatis partem ex nivibus & rigoribus Scy-

Boreas unde frigidus.

thiæ

thiæ, per quam transit, contrahit. Atque sic de aliis.

Communes aut quotidiani venti, frequentius Vere & Autumno spirant, quã æstate & hyeme: idq; quod temporibus illis copiosiores vapores & exhalationes in aëre generentur: quæ æstate, Solis ardore, statim absumuntur: hyeme verò in penetralibus terræ ventos procreari, horum rationes & causas videbis apud Senecam.

Cur venti frequentius spirent Vere & Autumno quam reliquis anni temporibus.

Quod ad numerum, nomina, & situm, ventorum, quatuor sunt præcipui, qui cardinales vocantur, quorum sedes sunt orientalis plaga, occidentalis, meridionalis, & septentrionalis, qui singuli ad unumquodque latus singulos alios habent ventos collaterales, unde numerus consurgit duodecim ventorum.

Præcipuus orientalis plagæ ventus Subsolanus dicitur: à nautis Est vocatur: qui recta sub Æquatore spirat versus auroram. Eurus qui nautis SubEst dicitur, illi adstat à parte Solstitii hyberni: Cœcias vero dictus Nord Est à parte ea cœli, ubi in longissimis diebus Sol ortum suum habet, quod Solstitium æstivuum est. Inter illos Subsolanus, omnium saluberrimus est & temperatissimus, in quam partem spectare deberent ædificiorum fenestræ. Eurus, alter ejus collateranorum, cum strepitu & vehementia spirat, multasq; densas & aquo-

Nomina ventorum.

& aquoſas caligines ſuſcitat: Cœcias verò ſeu NordEſt alter collateranus, inſtabilis eſt, & inconſtans, ac propemodum ſemper nubilus.

Qui verò ventus ex diametro Subſolano opponitur, Favonius eſt, Græcis Zephyrus,& nautis SouEſt,qui occidentalis eſt ventus,Gallis *Ponant* dictus,blandus ac lenis fruguinq; nutritor, quod ſub eodem Æquatore perſpirat ab occidentali plaga,cujus ex ſociis unus à parte ſolſtitii æſtivi, Corus vocatur, vel NordEſt nautis, qui plerumque nobis grandines ſuſcitat ac nubibusOrientem caligat: Qui verò à patre eſt hyberni ſolſtitii vocatur Lybs, aut nautis SouEſt, qui Auſtri vicini ſui naturam participat. Qui quidem Auſter aut Notus, nautis Su, recta linea à meridionali parte ſpirat ad axem ſeu polum Antarcticum.Comes illi à parte Orientis aſtans,Euro Auſter dicitur. Qui verò ab occidente eum ſtipat Auſter Aphricus. Hi omnes venti,calidi humidi,pluvioſi & proceloſi ſunt.

Qui huic Auſtro meridionali vento è directo opponitur, Boreas dicitur,Gallis Byze, Tramontanus aut Nord nautis: ventus utiq; frigidus & ſiccus, nubeaſque fugans, ſolemq; reducẽs,ut canebat Virgilius:comitem habet ab Orientali parte Circium: ab Occidentali verò Aquilonem,ventum ſanè violentum,

tum, rigidum & asperum, ac omnium vehementissimum.

Cæterùm hîc notandum est, ventos, qui è directo inter se opponuntur, ut auster & boreas, Subsolanus & Favonius: nūquam eodem tempore simul sub eodem spirare horizonte: at qui obliquè sese intuentur, simul conspirāt ut plurimum: ac quo obliquiores sunt, eò majores concitant tempestates.

Observatio de ventis simul spirantibus.

Inter eos, Orientales, ut diximus, aliis sunt salubriores: secundum locum obtinent septentrionales: tertio salubritatis loco censentur occidentales; At australes & meridionales sanitati corporis humani sunt infestissimi. In hoc argumentum consuli potest, quod scribit Aristoteles lib. 2 meteor. cap. 5. & 6. Item Plinius lib. 2. cap 21. In ventorum autem virtutibus ac effectis licet seriò Divinam providentiam demirari, quæ ob diversas rationes utiles & necessarias, sic de illis constituit, ut in aëre varias ac diversissimas operationes exercerent, modo aërem, ne torpeat & putrescat otio, commoventes & exagitantes, ut quicquid putredinis habet, suo perflatu excutiant: quò animantibus omnibus reddatur utilior: modò cœli terræque temperiem foventes, qua interdum nimius Solis ardor refrigeretur, ne, quæ ab eo reguntur rerum semina, oblædantur, & vitali suo humore exsiccentur. Interdum verò venti præ-

Qui venti sint salubriores.

De usu & utilitate ventorum.

præstant, ut calidior aër non mediocri cum commodo frigidiusculus reddatur, & hoc auxilio terræ producta maturescant, & ad justam perfectionem promoveantur. Calidiore enim aëre opportunè reddito & ventis idoneis agitato, radicum succi ad fructus suos pertrahuntur, frigorisque meatus terræ constringentis vis infringitur, ne quod amplius ad fructuum plenam maturationem impedimentum accedere possit. Interdum illorum flatibus terra humectatur, unde capit alimentum, quod pluviis fit hîc illîc cadentibus. Solent enim agitatione sua venti pluvios nimbos huc & illuc dispergere, ne quid in terra cœli benignitate destituatur. Aquilo nubes à septentrione fugat ad meridiem; Auster meridionalis ad Septentrionem. Sic de reliquis autumandum in genere. At privatim in singulis regionibus, quantæ sint eorum utilitates, apertè elucescit, ut qui aliunde ex variis locis excessus, & impedimenta afferuntur, de medio tollant: at quæ ingruunt procellæ & tempestates frænent avertantque. Quid porrò de ventis dicemus, nunquid illos omnium sordium, putrefactionum ac infectionum esse repurgatores ac emundatores agnoscimus? nunquid ipsorum operâ, ipsa frumentorum grana, spicæque sua lanugine & immunditie expurgantur, & sordibus excutiuntur?

Præ-

Præterea quantus alius ſit ventorum uſus, hinc liquet, quod maria alioqui invia, ex Dei providentia trajici, & permeari poſsint, imò ex ſententia Senecæ lib. citato, ut inde negotiationes & commercia inter homines, admodum natura & moribus inter ſe alienos, exerceantur, & familiaritates amicitiæq́; cõtrahantur, atque ut *Homo, quæ procul à ſe diſtât, cognita habeat*. *Etenim*, inquit, *mera pecus fuiſſet omni experientia carens, ſi concluſus manſiſſet natalis ſui ſoli cancellis*. Hîc arrigant aures quidam medicorum, qui tantum ſibi arrogant, ut alios perfrictâ fronte (cum ipſi nihil norint, ſed in perpetuis cineribus ad focum ſuum volutentur) cenſuris ſubiicere conentur: Diſcant ex Seneca, quàm aptè illis congruat hæc lectio.

Ad inſtitutum redeamus, & oſtendamus porrò de ventis, quæ perindè ac aër præſagia portendant. Docti ac in experientia rerum verſati medici, prudenteſq́; agricolæ, gubernatores navium in arte ſua peritiſsimi ac inſtructiſsimi: ſagaces Duces ac milites opportunè mutationes iſtas obſervant, earumq́ue uſum aptè uſurpant. Illud ipſum animalia norunt: quorum vivax & acutus ſenſus eximiè mutationes iſtas ſubodoratur.

Animalia à temporum mutatione prognoſtica ſumunt: nec non & ipſi homines.

Quin permultos vidi homines, qui ex dolore capitis tempore mutationum certo certius præſagiebant. Qui herniis aut rupturis

 obno-

obnoxii ſunt, illud ipſum facilè percipiunt. Auſtrum enim mox perflaturum prænuntiant. Boreali vento ſpirante & ſerenitatem aëris afferente, qui auditûs gravitate laborant, aut ſubſurdeſcunt, tunc facilius audire incipiunt, qui alioqui cum denſus nubilus ac pluvius eſt aër, Auſterque furit, omni propemodum audiendi facultate privantur: quo etiam tempore increſcunt defluxiones, & omnia catarrhorum genera. Unde ſatis ſuperq; conſtat ex diverſis vētorum mutationibus & proprietatibus, varias in corpore noſtro, ejuſque humoribus alterationes ſuſcitari.

Sunt quidam venti, qui peculiariter in quædam corpora & nonnullas regiones effectus admirandos edunt. Thraces enim ob craſſum regionis, quam incolunt, aërem, craſſum itidem habent cerebrum. Obliviosi enim planè ſunt, deſides & torpeſcentes, ita ut ultra quatuor unitatum numerum, dum ſubducunt rationes, progredi non poſsint, quin priora oblivioni tradantur, ſi plurium unitatum numeri adiiciantur. Guido Bituric. ex Herod.

Thraces craßi cerebri & labilis memoriæ.

Bœoti ob aëris impuritatem craſsis ingeniis præditi fuerunt, unde Horat.

Bœotum craſſo jurares in aëre natum,

Bœoti similes Thracibus.

In Lesbo apud Mytilenem Auſtro flante ęgrotant homines: Coro tuſsiunt: à Septentrione in integrum facilè reſtituuntur.

Quin

Quin & observatur certis annis, menses quosdam usq; adeò incalescere interdum, ut fruges omnes terræ hoc caloris excessu prorsus exardescant, prout mense Junio anni 1113. accidit, quo spe omni suarum frugum, quam conceperant maximam agricolæ, ex illius mensis adustione prorsus cassi fuerint. Illo etiam anno menseq; accidit, ut silvæ aëris incendio prorsus absumptæ fuerint. Ex qua tanta intemperie paulò pòst graves & diuturni morbi, variè in corpora humana grassati sunt, quos lethares pestes secutæ sunt.

Cœl. L. 2 c. 18. antiq. Lection.

Circius ventus tanto furit impetu ac vehementia in occidentalibus Norvegiæ ripis, ut si quis ipso flante iter suscipiat ac susceptũ perficere tentaverit, id citra suffocationis & vitæ periculum non præstet. Is porrò ventus in illis regionibus, usq; adeò intensè frigidus est, ut nec arborem, neq; fruticem germinare permittat. Quo fit, ut ob eorum defectum in ignibus struendis, cibisq; coquendis, ossibus magnorum piscium utantur, ut scribit Olaus Magnus.

Circius ventus.

lib. 1. a. 10.

Sed ne aliunde ex longinquis regionibus aëris mutationes arcessamus, en quid hoc anno 1605. inter nos accidit: Scriptæ sunt ex Hispania, Italia, Narbonensi Gallia, aliisque calidis regionibus literæ, quibus certa fides, usque adeò intensum frigus fuisse (ubi tamen aliis annis ob situm earum, levissimũ

De insolenti anni 1605. constitutione.

& brevissimum esse solet) ut vel maxima flumina, glaciei aliàs impatientissima concreverint: hoc verò clyma nostrum Parisiense, natura illis longè frigidius, vix glaciolam unius noctis, aut nivis globulum sustinuerit. Tanta hæc tamque insignis & inusitata mutatio, nihil aliud quàm hûc & illûc varios grassaturos esse morbos, arguit. Atque hæc sufficiant de magnis in genere ac variis mutationibus, quibus aër est obnoxius: qui etsi vulgò creditur (quatenus purum elementum) naturâ calidus & humidus: Instar tamen Portei, ut Chamæleontis variatur, & diversas formas qualitatum induit.

Præterea eas porrò mutationes, quas ex astrorum planetarumque motibus subit: alias ex varietate regionum, & locorum situ diverso acquirit. Si enim alicujus loci aër sit crassus, nubilus, pluvius, aquosus, corruptus & malignus: aliquando ex locorum stagnis, paludibus, mortuis & infectis aquis depravatur, aut etiam cloacis, gurgitibus, & putidis exhalationibus è terra surgentibus, nec non animalium cadaveribus, aliisque id genus corruptionibus inquinatur: unde hominum habitationes inficiantur, ibi homines hærere nequeunt citra valetudinis detrimentum: quod aër, quem singulis momentis hauriunt prorsum illis sit adversus & exitialis, assiduamque mortem minetur. At ubi ædes hominum

Aer salubris vel insalubris.

num aëri sereno, claro, puro, & malignis omnibus exhalationibus carenti expositæ fuerint; ibi vita hominum diu conservatur: ac ejusmodi diversoria, iis qui vitam diu sartam tectã, & integram sanitatem, quantum natura patitur, tueri volunt, quærenda sunt.

Aerem alium corrigi posse, alium non.

Veruntamen notandum est, inter varias illas aëris qualitates; nonnullas esse, quæ vitari nequeant, aliæ verò possint. Cùm enim aër ex cadaverum putredine, excrementorum, lutorum, ac sordium infectarum pravis qualitatibus inficitur, iis sublatis facilè restitui potest. Nec absurdè hęc adferam, quæ in urbe Tholosana aliquando observavi (ubi marinus ventus non secus ac in tota Narbonensi Gallia putidis humiditatibus, quas secum perflando mediterraneum mare convehit, inquinatus sæpè vigere solet) eam scilicet urbem, sæpè peste tentari, quam secum advehat pestifer ille ventus: Ad tandem dilatatis urbis vicis & compitis, purgatis diligenter stercoribus, liberioreq; aëre captato, libero gaudens ventorum transitu urbs ab ista contagione liberata est, aut non ita frequẽter eâdẽ visa est infestari amplius, ut solebat. Hinc docentur præfecti urbium, vigiles esse debere, in repurgandis vicorum & compitorum sordibus & infectionibus: Qui quidem ordo in hac urbe Parisiensi præsertim, summoperè esset instituendus, & diligenter observandus,

Tholosana civitas bene constituta.

 quæ

quæ tot ſcatet ſordibus uſque adeò fœtidis ut æſtate præſertim vicorum fœtor citra nauſeam & animi deliquium ferri non poſsit.

Qualis ſit aer, qui emendari nequit.

At alius eſt aër, qui facilè emendari non poteſt, is nempè qui in locis ſtagnoſis & paluſtribus perpetuo ſitus eſt: & montibus undiquaque cinctus, ubi vix maximis etiam æſtatis diebus, Sol per horam unam, aut alteram affulget: qui cum non poſsit corrigi, ejus incolas, ut valetudini ſuæ conſulant, in meliorem migrare neceſſe eſt.

Qualitates aeris calidæ vel frigidæ corrigi poſſunt.

Quod verò ad ejus caliditatem, frigiditatem & humiditatem attinet, quas ex locorum, temporum, aſtrorumque varietate contrahit, his nullo negotio ars proſpicere & mederi poteſt: quæ aërem ad morbos etiam accommodare poteſt. Si enim æſtivis diebus aër impenſius incaleſcat, qui ardentem ægrotantis febrem foveat, imò adaugeat: poteſt aliò traduci æger, in aulam videlicet aliquam inferiorem, quæ minùs aëris caloribus ferveat: idem etiam perfuſionibus cubiculorum & irrigationibus ex aqua frigida, & herbis refrigerantibus factis, temperari poteſt. Quin etiam præter refrigerium deſideratur aliquod corroborans, quod corpus recreet, ut in febribus hecticis: aër etiam iſtis perfundi poteſt: & juxta Tralliani conſilium (in hujuſmodi morbis) conſternenda ſunt vitium foliis pavimenta: nec non ſalicis, lentiſci ſemper

Quomodo aer calidior corrigi & refrigerari debeat.

vivi,

vivi, rosarum, & similium: quæ refrigerandi, & simul corroborandi vires habent.

Hujusmodi quidem aër, inquit Trall. omnibus hecticis conducit: maximè verò, quibus pulmo, vel cor, igneum ardorem primario senserit. Etenim à cibo & potu refrigerante, non tantùm juvantur illæ vitales partes, quantum ab aëris inspiratu: Contra majus à cibo sentiunt commodum, quàm ab aëre, partes nutritioni famulantes: ut sunt ventriculus, jecur & intestina, &c.

Trall. l. 12. c. 9.

Si verò hyberno tempore, morbo alicui frigido accommodandus est aër calidus. eligendus locus optimè circumseptus, & undiquaque circummunitus, ut nulli auræ pateat: quin & luculentus ignis in eo excitandus est, quo aër, ut satis est, incalescat. Si verò natura morbi postulat, ut cum calefacientibus corroborantia misceamus, ut plerumque pectoris morbi id exigunt: ignes suscitabimus ex lingnis, laurino, juniperino, medicarum arborum seu Arantiorum, Rosmarini, lentisci, & id genus aliorum. Quin imò & in quibusdam morbis, opportunum fuerit, cubicula suffire suavibus odoribus, ut caryophyllorum, avicularum Cypriarum, aut suffumigio aliquo alio ex fragrantibus rebus suavissimi odoris concinnato.

Quomodo aer frigidus calefaciendus sit.

Hujus generis ſimplicia ſunt, grana juniperi, myrti, benioini, caryophyllorum, galliæ muſcatæ, & ſimilium.

Germani ſuis hypocauſtis ad temperandum frigus aëris utuntur, ut illis hyems vernũ tempus, nec non æſtivum referat: Neq; id tantum in hypocauſtis & domiciliis: ſed plenis campis moliuntur, ut acrimoniam frigoris multis fructibus noxiam moderentur. Hoc ego Heidelbergæ & Caſſelli in hortis Principum vidi, ubi magna fit lignorum ſtrues, quæ in hypocauſtis quatuor angulorum horti, ut aër illius loci temperetur, opportunè incenditur, ut hybernis etiam diebus & mala medica, granata aut punica cum limonibus ac ficubus conſpiciantur florere & matureſcere, uſq; adeò ut ne hyeme quidem nati fructus, â Galliæ Narbonenſis fructibus bonitate vincantur. Atque hoc dictum ſit, ut conſtet, aërem artificio & induſtria immutari poſſe, prout decreverit artifex. Sed hîc de aëre dictum ſit ſatis. Ad cibum igitur & potum, ex rebus non naturalibus unam tranſeamus, quæ ſecundùm aërem, altera eſt, conſervationi vitæ maximè neceſſaria.

DE

DE CIBO ET POTU.

Cap. IV.

CAPITI de aëre proximè annectenda sequitur de cibo & potu tractatio, quæ non minus videntur necessaria ad vitæ humanæ conservationem, quàm ipse aër, licet is utilitate & subtilitate præcedat. Cibo enim & potu quicquid nectaris nostri & vitalis humoris, calore, laboribus vel inedia exhaustum est, restituitur, pristinasque vires corpus cibo recreatum, recuperat: languoremq; suum ex recepta simili sui substantia, vitalique balsamo deponit, & novas vires reperit. Iisdem enim nutrimur, quibus constamus. Opportunus quidem hîc esset locus difficillimæ quæstionis enodandæ, *An scilicet perstare quis diu possit & vivere citra alimenti, aut potus cibique assumptionem?* Cujus solutionem rationesque aliò rejicimus. Afferam hûc tantum, quæ mihi Constani vidisse contigit ante annos sex, & quæ de re nova & parum usitata breviter dici possunt, explicabo. Illic enim, suscepto in illos tractus itinere, vidi puellam

Num homo diu citra cibi potusq; usum vivere possit.

Historia de puella quadam Constanensi.

tres aut quatuor annos natam, quæ jam sine cibo ac potu per ſeſquiannũ perſtiterat. Mirabantur omnes tàm ſtupendum caſum, multique ſibi perſuadebant, aliter fieri non poſſe, quin alimentis clam paſceretur. Ubi verò ego ventriculum, hypochondria, meſenterii, & inferioris abdomis regionem attrectavi, dimovi illos à ſiniſtra opinione, apertè docens in illo abdomine uſque adeò depreſſo, & inſtar marmorei lapidis indurato, nihil colligi poſſe, cùm nihil in illas partes traiici, nec influere queat: Subiit me quoque non levis tàm novæ ac ſtupendæ rei admiratio, quî vita perſtare poſſet, in organis illis naturalibus, omnibus facultatibus ac functionibus deſtitutis. Tandem meditatis iſtius rei cauſas, intuli coägulatas illas partes & prorſus exſiccatas, non minus ſubſiſtere ac à corruptione ſe tueri poſſe, quàm infans ille, qui in utero materno in lapidem converſus, ibi per multos annos citra ſui, matriſque corruptionem perſtitit, prout omnibus hujus rei nota eſt hiſtoria.

Ratio cur homo vivere poſſit citra alimenti aut cibi uſum.

Quod autem puella illa frueretur vitâ citra alimenti aut cibi uſum: ratio eſt, quod potiſsimæ corporis partes, in quibus vita potiſsimam ſuam ſedem habet, cor videlicet, pectus & caput, admodum vividæ & vitales perſtarent: quæ cùm ut alia ignobiliora membra craſſum alimentum non deſiderent, quale ventriculus, hepar & lien, ut in quotidiana cibo-

ciborũ cõcoctione animadvertitur: quibus ut vita conservetur, nec non cor, pectus seu pulmones, & caput, necesse est, ut in aëream & spiritualem substantiam à ventriculo & hepate præparentur: Alioqui si crassior esset ciborum substantia ab illis spiritualibus partibus non reciperetur, quæ similibus, non aliis oblectari solent. Cum, inquam, eæ partes sint spiritualiores, & magis aëreæ, spiritu etiam & aëre easdem foveri, certo certius inferre licet. Hinc fit, ut cor statim prefocetur, si ad momentum aëris ad cor meantis per pulmones aditus intercipiatur. Hinc docent etiam medici cerebrum odoribus foveri, & partes pectoris & cordis aëreo spiritu recreari: quæ quidem partes cùm vita fruuntur, eam non sibi tantùm retinent, sed in totum corpus, si pateant, meatus diffundunt. At cùm in illa puella solæ illæ partes in toto capacitate abdominis sitæ, extinctæ & demortuę prorsus essent, & omnibus suis functionibus destitutæ, quæ necessariæ etiam non videntur ad cibi, cerebri, pulmonum & cordis, hoc est, ad aërei & spirituosi attractionem & concoctionem, nisi de cibo crassiore agatur, qui in spiritum & aërem præparari debet: mirum amplius esse non debuit, si præcipuæ & nobilissimæ totius corporis partes, vita fruantur, cum illis organis carere possint ad vitam suam tuendam.

Verùm

Verum quidem est, eas bona sui nutrimenti parte destitui, quæ ex cibo à ventriculo, hepate, liene præparato, ad ipsas transfertur: satis tamen alimenti ab exteriore aëre, & odoribus percipiunt, quo vivant ad aliquot annos. Restat adhuc & hic dissolvendus nodus: cur extinctis tàm nobilibus partibus, & toti corpori summè necessariis, quales sunt ventriculus, hepar, lien, mesenterium, intestina, reliquum corpus non corrumpatur. Diximus ad alimenti aërei distributionem nobilissimas illas tres partes, facilè carere functionibus, & præsentia ventriculi & reliquorum: At quod demortuis his partibus reliquæ non intereāt, ratio est, quia nullam aliis corruptionem inferunt, qua inficiantur ac depereant; imò tantum abest, ut corrumpant, ut contrà balsamo suo eas potiùs foveant. Cùm enim mors istarum partium nil aliud sit, quam facta sensim carneæ essentiæ in salinam & lapidosam substantiam conversio, quæ quidem salina substantia (ut salis proprium est) non corrumpit, sed à corruptione conservat: nihil mirum, si lapidosæ ejusmodi partes sese ipsas in corpore tueantur, & aliis nullam noxam inferant. Fatebimur tamen, ut par est, cum hoc duplici medio vita corporis humani foveatur, aëre videlicet externo, & cibo ingesto, tū integram & perfectissimam in nobis vitam vigere, & corpus in oēs suas dimensiones extendi,

In quo vita corporis humani persistat.

tendi, cùm utroque hoc modio homo uti potest. Hîc rursus curiosus aliquis quærat, quomodo eæ partes in marmoream substantiam verti possint. Sed cùm omnia non sint unius loci propria, differemus aliò hujus quæstionis solutionem: de qua tamen hîc obiter dicemus, in microcosmo minerales etiam aquas contineri, quæ in salem & lapides, carneas substantias commutent: prout in macrocosmo multas similes videre licet, quæ quicquid in eas iniicitur, sive sint herbæ sive ligna, congelant, & in marmora, saxa, lapides vel metallicam substantiam, pro sua natura convertunt.

Num interna corporis partes lapidescere possint.

Eandem puellam aliquot post menses, cum per eandem urbem transirem, in eodem statu comperi, ita ut per integrum annum, me aliquando præsente & invisente, talis perstiterit. Referebat illa melancholicum temperamentum, taciturna admodum, ut ne verbum quidem unquam vel vix hisceret: pendente semper capite, reliquis membris, ut brachiis & cruribus moveri nesciis: quod scilicet aëreo tantum & spiritali cibo fruens, non crassiore, quo crassiores & solidiores partes firmantur, ad motum corporis esset impotens. At (quod me magis in admirationem rapuit) ab eo tempore, quo mihi visa est, intellexi: illam crevisse, incedere etiam & tandem naturalem edendi ac bibendi appe-

appetitum recepisse. Hinc constat non prorsus in lapideam substantiam conversas fuisse illius puellæ partes, quemadmodum fœtus ille in utero totus in lapidem commutatus est, quod tamen fieri potuit, quodque ex insigni duritie conjiciebam: sed tantum tartareis fęcibus, iisq; densis ac spissis circumquaq; involutas ad tempus: quæ vel natura, vel arte in liquorem solutæ, sensim evanuerunt, & ex partibus exclusæ sunt: unde repurgata membra ad pristinas facultates, & destinatas functiones redierunt.

Alia opinio de eadem historia.

Agitur jam quoq; tertius aut quartus annus: ex quo aliam vidi puellam, octodecim annos aut circiter natã, temperamento quoq; melancholico, quæ citra cibum & potum supra triennium vixerat.

Alia historia de quadam alia puella ab omni ciborum potusq; usu abstinente.

Illa sensim primò panis, deinde ciborum aliorum omnium appetitum, vel fructuũ etiam amiserat. Ad aliquod tempus jusculis nutrita, paulatim etiam usum illorum remisit: Tandem aliquot cochlearia vini, aqua diluti, ei oblata sunt, donec & usum illius prorsus etiam respuens, non ferente potum stomacho, ex dolore & cruciatu, quem illic præferebat: ita ut ad extremum ἄσιτ☉ citra ullius rei ingestionem; hac inedia aliquot dies duraverit, dein & hebdomadas, ac tandem integrũ annum, quo citra ullius alimenti usum, quàm aëris vivebat valetudine integrâ.

Puella

Puella hæc (quæ Apollonia Chrier nuncupabatur) nata erat in quodam pago ſeu oppidulo Galz dicto, ditionis Bernenſis, inter reliquas Helveticas potentiſsimæ. Senatus Bernenſis ſumma prudentia ac ſapientia præditus, accepta inaudita fama, juſsit Bernam & matrem & filiam adduci: quas in Xenodochio urbis collocari, & ibi obſervari à cuſtodibus voluit, num mater filiæ aliquid clam porrigeret, ne quid fraudis ſubeſſet. Cui rei cum per aliquot dies accuratè invigilatum eſſet, cognitum tandem verè fuit, & certiſsimè, illam citra ullam alimenti ingeſtionē vivere. Tanti miraculi rumor ſtatim totam Helvetiam, longiuſq; perſuaſit. Tunc ego Soloduri eram cum illuſtriſsimo ac ſapiētiſsimo viro Dn. de Sillery Galliæ Procācellario) domino, inquam, mihi plurimum colendo) quem illûc eram pro ea, qua me amplectitur amicitia, comitatus, in ea legatione ex regis mādato ſuſcepta, ad inita inter Regē & Helveticas reſpublicas renovanda ac confirmanda fœdera: quam quidem uſq; adeò ſapienter & feliciter obiit: prout in omnib. graviſsimis regni muniis ſibi demādatis verſari ſolet ſapientiſſimè, ut nō hîc tantū, ſed ne ibiq; gentiū ejus virtus & gloria ſatis abundè prædicetur. Hic igitur Illuſtr. dominus adeò ſtupēdæ rei fama perculſus, optavit, ut Bernam quinq; tantùm miliaribus Soloduro diſtantem me conferrē, ut ex

co-ut ex teste oculato rei veritatem certius cognosceret.

Cum & puella superior & hæc posterior dicantur primo sensim appetitum amisisse, quàm abolitus prorsus esset cibi usus: Rationemque suprà non pereuntis sensim appetitus, & tandem prorsus extincti: sed vitæ tantum citra usum alimenti permanentis breviter explicaverimus: hîc visum est annectere causas, unde nobis appetitus vel paulatim imminuatur, vel tandem totus prosternatur.

Unde appetitus prosternatur.

Referunt Doctores eximii in suis Academiis, appetitus destructionem oriri, vel ex nimio calore ventriculum & spiritus esuriei deservientes, in eoque habitantes exsiccante; vel à nimia frigiditate, eosdem spiritus congelante; vel ab obstructione partium, qua spiritus illi per suam sphæram vagari perhibentur, & munus suum obire. Has causas jure merito censemus admittendas, siquidem experientiâ quotidianâ docemur, in extremis caloribus appetitum languere, ut sitibundos in hepate spiritus ad potum exacui: Sic nimio frigore internas partes congelascere, easque tartareis fœcibus ac lapidosis, quas illi pituitosas vocant, interdum involvi & obstrui. Quæ cum vera sint, causarum tamen istarum veritas, ad externas intemperies simpliciter non est referenda: sed ad internas potiùs corpo-

Cur homo æstate plus bibat, quam edat.

corporis humani, ſuorum tunc aſtrorum intemperiem,& influentias ſuſtinentis. Quin & obſtructiones, quibus eæ partes ſcatent, modò ſenſim, modò uno momento genitæ (ut in infantibus vix natis, jam grandiores veſicæ lapides ferentibus, videre licet) à ſpiritibus tartareis aut mineralibus: vel ſenſim (ut cum paulatim creſcēte frigore tandem aqua congelatur) vel uno momento (ut cùm ad gelidiſsimum unius noctis aſtrum, flumina conglaciantur) procreantur, & motum partium illarum, fluxumque ſpirituum cohibent; quo fit ut appetitus vel ſenſim, vel uno momento pereat.

Cur appetitus langueat, vel prorſus pereat.

Ubi igitur non eſt appetitus, ibi neque attractio; ubi nulla attractio, inanis eſt quoq; retentio: retentione verò vitiata, digeſtionis quoq; vanus & irritus erit conatus, ſicut & ſimiliter excretionis. Hæc eſt aurea illa Homeri catena, continuis vinculorum annexionibus abſoluta, ex qua colligi poteſt, quòd, ſi facultatum una aberret, alteram quoq; ſtatim vitiari ac perverti, neceſſe ſit.

Inſtrumentum autem ſive motor primarius omnium harum facultatum, hoc ſeſe ordine ſubſequentium, eſt ipſe appetitus, excitatus ab humore acido ſive melancholico, qui per meatum ſplenicum, à medicis vas breve & venenoſum appellatum, tranſmittitur in ventriculum, ut vulgaris medicorum fert:

Vnde appetitus edendi oriatur.

opinio: Ubi potiùs hîc statuendi sint spiritus famelici sive famē inducentes, acidi & vitriolati, qui exhaustis & consumptis alimentis, adeò ut nulla amplius residua sit materia, in quam ipsi actionem suam, id est, rosionis ac mordacitatis vim exerere queant: superius ventriculi orificium (quę pars corporis exquisitissimo sensu prædita est, ut in quam implātati sint duo rami, è sexto nervorum pari seu conjugatione derivati) adoriuntur, idq; spirituali sua aciditate stimulant, vellicāt ac pungunt. Ex qua vellicatione seu lancinatione excitatur sensus, ex sensu appetitus, ex appetitu fames, quæ ex iisdem famelicis spiritibus provocata ac producta existit. Hi enim sunt ipsi, qui esuriunt & sitiunt, & qui post absumptam alimenti ac ciborum materiam, confestim aliam novam appetunt, quam attractam acidâ sua & mordaci dissolvendi ac conterendi facultate confringunt, quæ dissolutio ac contritio, postea à medicis appellatur concoctio sive digestio. Hac dissolutione sive digestione peractâ, quæ quinque aut sex potissimum horis absolvitur, alimentosæ substantiæ fit conversio in chylum, idque mediantibus famelicis istis spiritibus, aut igni naturæ potiùs formali, quàm materiali: Quam concoctionem ad hunc modum factam, nullus alius calor externus sive igneus, quantumvis vehementissimus ac ferventissimus, vel

per

per plurium etiam dierum ac septimanarum durans spatium, perficere unquam posset. Cùm verò hi spiritus esurientes à suarum functionum officio impediuntur, sicut id fieri facile potest à causis suprà dictis, ubi videlicet appetitus fuerit depravatus, vel prorsus etiam abolitus, fit tandem, ut licèt omni manducandi desiderio sublato, fame prorsus nulla urgeatur homo: tamen sine ulla ciborum ingestione vivere possit: nec aliunde accipiat vitæ producendæ fomentum, nisi à solo isto vivifici nectaris fonte, & vera aqua vitæ, remanente ac residente in sanguine, jam in ipsis venis & arteriis contento: Quæ aqua vitæ, cùm sit spiritualis aëreæque substantiæ, ab aëre quoque, quem quotidie haurimus & inspiramus, fovetur & alitur: ab eoque à suffocationis & extinctionis periculo custoditur: unde illa, velut ignis suaviter accensus, ad tempus etiam diuturnū, vitalem calorem benignè fovet ac sustentat, & ita consequenter vitam prorogando conservat: in tantum tēporis spatium, quò major aut minor illius fuerit copia, in quantitate & qualitate. Ubi necessariò quoq; requiritur, ut vasa illa, (quæ aquam hanc divinam continent,) sint optimo & Hermetico sigillo occlusa, hoc est, ut venæ, arteriæ, & ipsa corporis substantia, ne sit plus justo densa aut rara, aperta & perspirabilis: aliàs enim inde sequeretur aut tardior,

Cur homo diu persistat sine ciborum usu.

aut celerior ſpirituum attractorum, expiratio & diſsipatio.

Videor mihi hîc audire, tonitruoſum quendam aliquorum Cenſorum ſtrepitum, ac magnum boatum, qui à vano contradicendi ſtudio inflammati, mihi obiicere haud verentur, me contra medicorum theoremata, diuturnis hactenus artis operibus ſtabilita, & tanquam infallibilia & irrefragabilia, audere quid novi inferre, ac præſertim hâc invictiſsimam, uti opinantur, artis legem infringere velle, qua paſsim declamatur, calorem naturalem & humorem radicalem, continuo fluxu indies exhauſtum & diſsipatum, debere rurſus reſarciri ac reparari, beneficio cibi aut potus, ſeu alimentorum ingeſtorum ſuffectione. Sed quomodo quæſo, ô Anatomici, ſtabit hæc veſtra diſtinctio ac diſtributio partium nobilium & principum, cerebri ſcilicet, cordis & hepatis, ſine quorum functionibus animal vivere non poſſe indubitanter aſtruitis: ſic nec citra functiones reliquarum partium, non minus, uti putatis, ad vitæ conſervationem utilium ac maximè neceſſariarum, ut ſunt ventriculus, ſplen, inteſtina, pulmones, renes, veſica, quibus ſecundum dignitatis ordinem, in vitæ œconomia attribuitis? Cùm tamen ex his duobus exemplis, ſuprà à nobis allatis, certius certo affirmari poſsit, adeò, ut id vel digitis palpitare, & niſi voluntaria cali-

Duplices corporis partes juxta Anatomicorum doctrinam.

caligine offundi velitis, oculis ipsis intueri possitis: quod vita subsistere & perstare nihilominus queat, nec adhuc extinguatur, licet tùm functiones jecinoris, ventriculi, lienis renum & vesicæ sint vel depravatæ & corruptæ, vel omninò etiam destructæ & ablatæ. Hæc duo raritatis, vel potiùs mirabilitatis exempla, cõfirmari adhuc possunt aliorum plurium exemplorum authoritatibus.

Plinius lib. 2. hist. natural. & post ipsum Cæl. lib. 24. cap. 21. ant. lect. scribunt, quod in extremis Indiæ finibus, ab oriente versus fontem & scaturiginem Gangis, populi quidam sint, Astomi dicti, qui solummodò ex odoribus & subtilibus exhalationibus quarundam radicum, florum & fructuum, per narium inspirationem attractis vivant.

Populi quidam ex solo radicum florumq; odore viventes.

Olympidorus Platonicus, interpres Aristotelis scripsit, quod homo quidam fuerit, qui toto ætatis ac vitæ suæ decursu, nihil unquam manducarit, sed in Sole semper versatus, ex eo spirituale sibi nutrimentum attraxerit. Plato in Phædone simile quid habet.

Vitæ nutrimentum à Sole extractum.

Sed ut nostri seculi historias & exempla, tanquam recentiora, tandem adducamus: Albertus Magnus lib. de animalibus scriptum reliquit, quod fuerit fœmina quædam Coloniæ in Germania, tempore Imperatoris Friderici undecimi, quæ interdum per viginti, sæpe-

Mulier quædam vixit citra cibum & potum.

sæpenumerò etiam per triginta dierum spacium, ab omni esculentorum & poculentorum usu, abstinuerit.

Alia historia.

Gerardus Bucoldianus, aliique complures authores gravissimi narrant, quod anno Christi 1539. inter Spirensium subditos, in pago quodam Rhodo, inventa sit puella quædam, nomine Margarita, filia Suffridi VVeis & Barbaræ, quæ annum circiter decimum agens, levi quodam capitis ventrisque dolore tentata, ipso die festo S. Michaëlis, cibum capere, & manducare non abhorruit usque ad festum nati Salvatoris nostri: à quo die ciborum usum cepit fastidire & prorsus abdicare, cessantibus simul alvi excretionibus. Eadem post dies paschales, recusavit quoque poculẽtorum usum, nullamque amplius urinam reddebat. Imperator Ferdinandus, obviam ire volens tali imposturæ, si qua esset, mandavit medicis suis, ut hanc rem diligenti inquisitione, ac summâ industriâ, penitiùs cognoscerent.

Hæc historia non absimilis est illi alteri, suprà commemoratæ, quæ in ditione Dominorum Bernensium in Helvetia accidit.

Hinc videmus, nullam esse thesin sive regulam in Medicina tàm probabilem, certam ac firmam, quæ non exceptionem aliquam admittat.

Potus

Potus necessarius est ad cibum, liquore aliquo imbuendum: ubi multos inveniri videmus, qui potiùs cibi quàm potus usu, ad tempus carere possunt. Sic etiam nulli dubium est posse aliquem æquè siti perire, ac fame. Id si necessitas postularet, exēplis in medium allatis, iisque quàm pluribus, facilè demonstrare possemus. Præterea notum est omnibus, famem ipsa siti tolerabiliorem esse: quamvis negari non posit, aliquos etiam repertos fuisse (quod etiam inter rara contingentia annumerandum est) uti Magonē Carthaginensem, & Lasyrtam Lasionensem, qui sine ullo liquidorum usu, totam ætatem exegerint: assumptis nihilominus & comestis cibis salitis: ut Athenæus annotavit.

Potus aquæ necessarius est ac cibus

Aliquos vixisse citra potus usum.

Athe. lib. 2. c. 2.

Cœlius scribit, quod quidam Neapoli, natione Tomacelliensis, totius vitæ curriculum absq; potu absolverit.

Aristoteles quodam in loco mentionem facit cujusdam Andronis Argiensis, qui per omnem vitæ decursum nunquam sitierit aut biberit, usus interim multis cibis sale confectis & exsiccatis.

Idem profectus Hammonium, licet in itinere nullis prorsus oblatis aquis, ipse sola farina sicca viveret, ab omnibus tamen liquidis omninò abstinebat, quod & reliquo ætatis cursu continuò facere consuevit.

Causæ cur quis non urgeatur siti.

Non hîc diutius in ejusmodi causis Sitis tolerandæ inquirendis immorabimur, hoc saltem notandum voluimus, quod hac in re natura,& temperamentum humidum ac pituitosum, & solita ac consueta vivendi ratio, plurimum poßint: Quod facilè demonstrari poßit exemplis, ab hydropicis sumptis, qui per potus abstinentiam (licèt intolerabili & ingenti torqueatur siti) tamen curati fuerint. Verum quidem est, illos ab initio extrema siti fuisse cruciatos: sed paulatim, consuetudine facillimè à poculentis posthac abstinere poterant. Imò fuerunt, qui ab hoc affectu liberati nunquam posthâc, quamdiu viverent, liquidis uti voluerunt, idq; maximo quodam recidivæ metu: ut in historiis paßim legitur, tùm de Julio Viatore Equite Romano, tùm de aliis pluribus.

Sed quia hanc materiam fusius ac plenius tractandam differimus in lib. nostrum de recondita rerum natura, hîc quiescimus, contenti iis, quę à nobis superius obiter dicta sũt, ubi aliis subtilioris ingenii hîc occasionem & locum dabimus, qui inventis melioribus rationibus, demonstratione liquidiore explicare poterunt hanc quæstionem, *Cur homo citra omnem cibi potusq; usum, ad tempus etiam diuturnum vivere poßit?*

Recurramus itaque ad tractationem nostram de cibo ac potu, ubi in recitandis duabus

bus hisce historiolis, scitu dignissimis, substitimus, summam nimirum ex his declaraturi *Dei Optimi Maximi*, qui omnia gubernat, potestatem elucere. Nec præterea eædem historiolæ alienæ ab instituto nostro cuiquam videri debent, ut qui de cibi ac potus usu, ac conditione multiplici hîc tractamus; sine quibus aliàs homo ex ordinata & præscripta Dei institutione vivere nequit: cùm nihilominùs tamen in his duabus puellis, & aliis singulare raritatis & admirationis speculum nobis propositum sit, ex quo infinita Dei omnipotentis gloria conspicuè elucescit.

Continuatio tractatus de cibo & potu. Primo nostri parentes quibus usi fuerint cibis.

Antequam antiquitas plenam habuerit multorum frumentorum, leguminum, granorumque aliorum varii generis cognitionem: plures glande vescebantur: alii peculiariter eorum fructuum genere, quibus abundabant, quemadmodum de Argivis scribitur, qui pyris pascebantur, Athenienses verò ficubus, quibus ita abundabant, ut illis pecora enutrirent. Medis pro cibo erant amygdalæ: Æthiopibus arundinum fructus: cardamum Persis: Palmulæ Babylonis: Ægyptiis lotus, ex cujus semine quædam panis species conficiebatur, ut scribit Aëtius tetr. 1. Successu temporis aristæ, hoc est, frumenti omne genus melioris nutritionis inventum est, quod utilius cæteris omnibus vegetabili-

Alex. l. 3. c. 11.

bus & granis præbet alimentum. Ex eo hodie conficitur panis noster; illorum granorum usus ubiq; nunc familiarissimus est: atq; inde basis omnis nutritionis salubris & necessariæ statuitur.

Varia Cereris epitheta.

Finxerunt Ethnici Poëtæ, olim Cererem primam frugum inventricem fuisse, granorumque colendorum, molendorum, nec non pinsendorum & in formam panis aptandorum ac coquendorum solertiam excogitasse: Hinc variis nominibus & titulis apud Poëtas legitur insignita, ut modò fulva, rubra & frugifera vocetur; quæ certè nomina ad varia messis tempora referenda sunt, eò quod frumentum pro gradu maturitatis varios colores induat, uberemque frugum copiam exhibeat. Eadem ex alimento, quod accipimus πολυτρόφος nuncupatur; ὀνησιδῶρος, καρποφόρος, ζωηδῶρος καὶ βιοδῶρος, atque id genus aliis decoratur: ut inde, quàm magna ad Rempubl. humanam ex agriculturæ inventione accesserit utilitas & compendium innotescat. Harum inventionum fidem facit Ovid. 3. Metam. his versibus.

Cui acceptum ferendum sit frugum inventum.

Prima Ceres unco terram dimovit aratro:
Prima dedit fruges alimentaq; mitia terris &c.

Nos qui certiorem habemus de Deo cognitionem, quam Ethnici illi, qui idolum de

Cere-

Cerere constituerunt, artem agriculturæ granorumque omnium cognitionem & usum, quæ ad humanam vitam pertinent, ad Adamum ejusque posteros opportunius revocabimus, eisque accepta feremus: sacris quippe literis accepimus, post diluvium & longè ante quàm Chaldæi, Græci, Latini, eorumque idola Cybele, Ceres, & Bacchus extarent, edoctum Noë has artes restituisse, terram arasse, & vitem plantasse, unde agricola & vinitor dictus est: ejusque temporibus panis, vini, aliorumque fructuum optimæ nutritionis, fit mentio, ut non sit fas aliò inventum tanti boni referre citra scripturæ sanctæ contumeliam.

Fatendum tamen earum rerum industriam, ubi cœpit orbis populis scaturire, auctiorem fuisse: extitisseque solertiores aliquos, & subtilius colendæ terræ, & solertius maturandarum frugum, atque præparandorum omnium in usum hominis alimentorum, peritos, quos tamen non licet Ethnicorum more inter Deos recensere, sed ut instrumenta Dei summi opificis agnoscere. Quare non nisi turpissimè & cum summa impietate lapsus est Janus ille, Latii Rex (ubi constructa pòst Roma fuit) qui cùm agriculturæ & frugum serendarum rationem unà cum subditis ignoraret, artemque agrorum colendorum à Saturno

Ianus in Deorum numerum relatus ob agricultura usum quē à Saturno didicerat.

Saturno profugo, regnoque à filio suo expulso, didicisset, non tantum illum ob insignem utilitatem, quam acceperat, in societatem sui regni ascivit, sed in Deorum quoque numerum retulit.

Quibus ex antecedentibus duos Ethnicorum errores agnoscimus, prior est, quod illi panem & vinum, reliquosque fructus, nec non carnes & pisces à Deo summo creatore in usum & utilitatem hominis creata esse, ignorarint: posterior verò, quod perperam de alimentorum adeò salubrium præparatione senserint; quæ singulari Dei Opt. Max. benignitate sensim hominibus fuit communicata: unde necessariò consequitur, quod ad divinum numen & inventionis frugum, & præparationis earum gloria ubique referenda sit.

Antequam ciborum artificium ab omnibus gentibus cognitum fuisset: multæ earum diversis in conservationem vitæ suæ alimentis usæ sunt: aliæ siquidem in hunc finem agrestes feras venabantur, ut Getuli: aliæ pisces ut Ichthyophagi: aliæ testudines, qui Chelophagi dicebantur: alii locustas, ut Ægyptii.

Alex. l. 3. cap. 1.

Indorum victus qualis?

Quin & hodiè Jndorum victus longè alius à nostro, imò longè barbarior, ac inhumanis-

manissimus perspicitur, ut qui carnibus etiam humanis pasci non horreant, quod testantur historiæ.

Sed barbaros istos homines, ac plùs quàm ferinos cum crudeli vivendi genere relinquamus, tantumque de illarum gentium victus ratione loquamur, quæ in Europa sitæ sunt; quæve cultiores ac politiores habentur, quàm in ullis aliis orbis partibus. Earum propè omnium idem est alimentum, ratione tantum præparationis aliud ab alio differens.

Sed cùm ego Gallus Gallis nostris hæc potissimum & privatim scribam, ut patriæ meæ usui sim: cumque de ea victus ratione, quæ ad vitam conservandam maximè confert, mecum sit propositum tractare, nec usquam alibi melior, quàm in nostra Francia occurrat, de notanda vivendi ratione apud provincias Gallicas recepta, pauca quædam subjungentur.

DE VARIIS PANIS ET POTUS ARTIFICIIS, IN alimentum hominis.

Cap. V.

Panis nutritionis fundamentum.

SUPRA diximus, ac repetimus iterum, in pane basin & fundamentum nutrimenti præsertim esse positum, quod ex granis multo spiritu, aqua vitę & balsamo fœcundis, quæ cum nostris spiritibus & vitali nectare magnum habent consensum, eleganti artificio, & præparatione salubri concinnetur. Etsi autem plus spirituum, quàm panis, vinum cõtineat; ejusq; odor, vel solo olfactu spiritus nostros confestim recreet, qui utcunque in syncope dispersi à corde, aut prorsus nulli in nobis esse videntur: cùm tamen vinum glutine illo aut vinculo careat, quo diutius retineri necesse est, ne statim à stomacho nostro avolet, siquidem naturâ liquidum ac fluidum est: hinc fit ut minus solidam ac firmam corpori nutritionem, quàm panis exhibeat: citra quem aut aliquid simile, quod constantis sit corporis, commodè vivi non potest: at sine vino foveri vita facilè potest.

Cur vinum à pane, nutriendi vi superetur.

Diffe-

Differentiæ autem panum nunc nobis excutiendæ ſunt, quarum præcipuas, & quæ in Francia noſtra uſitatæ ſunt, deſcribemus.

Varia panis & frugum ex quibus panis conficitur differentiæ.

Fit panis multis in locis ex ſiligine, qui paulò acidior eſt, mediocre alimentum præbens, quiq; laxam alvum temperatè reddit. Non infrequens ejus eſt uſus multis in locis, & in ipſis quidem nobilium ædibus.

Ex hordeo quoq; pinſitur panis variis in provinciis, cujus vis eſt refrigerans: at non ita hordeaceus gratus eſt palato, ac ſiligineus. Eo potiſsimum veſcuntur agricolæ, quod alio ſæpè frumento careãt, præſertim meſsis tempore, quo citius hordea démetuntur, quàm reliqua farra. De hoc pane in hæc verba ſcibit Aët. *Panes autem hordeacei omnes minus nutriunt, quam tritacei, & magis ventrem ſubducunt, quàm illi.*

tetr. I. ferm. 10. cc cc

Conficitur etiam ex fabis, aliiſque leguminibus panis, ſed gravis eſt, ponderoſus ac parum grati ſaporis.

Apud Bearnos, & in altioribus regionis Armigniacæ locis, panis ex milio familiariſsimus eſt: cujus triplex genus præ cæteris conficitur: unum ex milio in farinam redacto à ſuo furfure mundatam: ex qua cum aqua, aliorum more ſubigitur panis, paſtaque ſalita ac fermentata, in clibano aut furci, coquitur in panem: Hoc veſcuntur cujus

Triplex panis genus ex milio.

cujus gustus subdulcaster est: satis est boni alimenti: sed qui diutius assumptus fastidium parit.

Alterum ex milio panis genus in Vasconia Miques vocatur, qui parvi sunt globi, ex ejus farina subacti, magnitudine globos referentes, quibus palemario lusu colluditur. Hi coquuntur in aqua, & in jentaculum infantibus offeruntur: singuli globuli venduntur denario.

Tertium panis genus id est, quod brasarium appellatur, cujus usus in bellariis est: satis est delicata gratique saporis esca, dicta idcircò brasarium, quod inter prunas ardentes, Gallis *brasier* dictas, quibus panis in foco undiq; involvitur, coqui soleat. Is panis quadratæ est formæ, pedis longitudinem habēs, & dimidii pedis aut circiter altitudinem, Obvolvitur autem ille panis brassicæ foliis, cum inter prunas foci sepeliendus est, ut coquatur, ne cineribus conspurcetur. Atque hæ sunt tres panis miliaris coctionis species, de quibus loquitur Actuar. atq; alii veteres, ut paulò pòst docebimus, in clibano nempè, in aqua, & inter prunas.

...plex
que... co-
nem.

In Vasconia ex farina ejusdem milii, pulmenta fiunt aqua diluta, quæ sale condiuntur, ... ad consistentiam coquuntur. Istorum pul... ...orum nomen est Armotes, quæ deliciæ sunt ...icis, multis in locis. Diluitur etiam farina

farina hæc lacte, ex qua mixtione meliores redduntur pultes. Gal. lib. de Aliment. facult. cap. de milio & panico, hanc pultis speciem ex milii farina factæ describit: quæ rusticis antiquitus in cibum erat familiaris.

In regione Limoxensi, & quibusdam aliis locis circum vicinis (ubi abundant castaneæ) ex castaneis fit panis, quo vulgus & rustici pascuntur.

In caritate annonæ, & aliorum granorum inopia, fit etiam panis ex avena: quod equorum magis, quàm hominum proprium est alimentum.

Germani quodam jusculi aut pulmenti genere, Habermuß ab illis dicto, utuntur, ex granis avenæ mundatis, & aqua cõstante: quod instar ordeati est; ejusq; cibum admodum salubrem autumant.

Panis optimus quis.

Inter autem omnia ejusmodi panum genera, nullum bonitate, sapore, salubritate ac nutritione ad panem nostrum accedit, qui ex tritico aptè paratur & conficitur.

Tritici autem tres aut quatuor sunt species, quas distinguere expedit, ut melior seligatur, unde optimus panis, saluberrimus & alimentosus concinnetur.

Quod nascitur in Turcia frumentum & Barbaria, grana crassa producens, rufi coloris, non æquat bonitate illud, quod spelta vocatur, cujus color albus est, flavus & granorum

minorum, sed firmiorum ac solidiorum dente judice: quodve majorem reddit farinæ copiam, quàm alterum furfure abundans: Quod nobis sedulò observandum est, ut suadet Galenus primo libr. de alim. facult. c. de tritico: ubi videre licebit, omnia panum discrimina, sive bonæ sive malæ nutritionis: sive frumentorum varietas spectetur, quorum alia aliis vel meliora vel deteriora sunt, idq; vel ex natura, vel ex varia præparatione, vel ex trajectione per cribrum exactiore, aut negligentiore: sive ex fermentationis & coctionis artificio. Quæ omnia in pane conficiendo, ut sit salubris & sapidus, diligenter observanda sunt.

Sequuntur quæ de his scribebat Galenus eodem lib. & cap. ubi de diversa frumentorũ natura cùm disseruisset, de differentiis quoque panum, qui vel meliores, vel deteriores
» conficiuntur, hæc subiicit: Cæterùm medii
» inter mũdissimos & sordidissimos panes, lon-
» ge lateque pro minoris majorisve ratione in-
» ter se discrepant. Alii namque mundi: alii
» sordidi nominantur, & revera sunt. Præter
» hoc tamen aliud est panis genus, planè in his
» medium, Græci ἀυτόπυρον vocant, eò quod
» ex confusanea farina, furfuréve, neuti-
» quam cretis conflatur. Illum panem anti-
» qui medici syncomistum appellarunt: Ve-
» rùm & inter istos ipsos, qui ad unguem

Panes alii mundi alii sordidi.

medii

medii inter furfuraceos, & quàm nitidissimos panes esse videntur, non mediocre est pro varia tritici natura discrimen. Etenim ex denso prægravique semine, panis præstantior, ex stolido levique deterior fit. At panis quidam sincerissimus, cùm à Romanis tùm ab omnibus ferè, qui illorum subjacent imperio, siligineus vocitatur: huic proximus similaceus: tertio medioque loco is, quem αὐτόπυρον, vel syncomistum appellari diximus. Quartus ab his est sordidus: postremus furfuraceus, qui inter omnes imbecillimus est, quique quàm citissimè per alvum descendit. Ægin. libr. 1. de re medica cap. 73. Actuar. lib. 2 cap. 3. de iisdem differentiis secundùm Galenum loquuntur, pronunciantque furfuraceum panem, omnium esse deterrimum, & minimi alimenti. Cùm enim is sit omni farina spoliatus, quæ glutinosa est, non potest nec in sese cohærere, nec ventriculo firmiter adhærere, unde minus alit, ac minus salubris est. Ex farina tenuissima & subtilissima gluten fit, vinciendis ac conglutinandis multis rebus perutile, quod furfure tamen præstare nulla ratione queat.

Qualis fuerit panis Romanis optimus.

Panis furfuraceus omnium deterrimus.

Sed hactenus satis sit dictum de granorum differentiis, de farinarum & panum varietate; illud verò constet inprimis, eos pro optimis habendos, qui ex farina optima medio-

mediocriter à suo furfure separata probè confecti sunt.

In confectione autem magnum requiritur artificium. Nam etsi tales habentur farinæ, quæ desiderantur: solertia tamen non levis in ea, aqua diluenda, pinsenda, fermentanda, sale condienda, dextreq; panè apparando & coquendo requiritur.

In pane optimo conficiendo, quid observandum.

Ut igitur bonus concinnetur panis, palato gratus, salubris, & boni nutrimenti, primò optimum frumentum, quale expressimus, deligendum est: quod cribro sedulò à sordibus emundetur: cui ut nihil desit munditiei, omni diligentia procuretur. Illud ut benè fiat, triticum aqua pura eludendum est, postea ad Solem exsiccandum: sed lolium imprimis diligenter repurgetur, veluti prorsus noxium non tantum quod inebriet: sed quod firmissimum etiam quodvis cerebrum vertiginibus feriat, attonitos homines reddat atq; prosternat.

Pistrina Casselli artificiosa.

Quod delectum est frumentum, mola aut pistrino albo, ut vocant, exterendum est. Hoc enim pistrino longè candidior farina, & melius à furfure suo repurgata redditur. Vidi in pistrinis Casselli, quibus elegantiora à me nullibi conspecta sunt, tantum ac tàm solers artificium, ut ea, qualem farinam, sive crassiorem, sive tenuiorem desiderent molitores, talem præparent, eamque simul à furfure secludunt,

cludunt, tantum furfuris detrahendo, quantum detrahi ad purissimam farinam reddendam (quam florem vocant) vel secùs visum fuerit. Atque hoc obiter dictum sit, ut discatur ubique ac præsertim in Francia nostra, eadem inventione & artificiis uti expedire ad laborem & tempus redimendum, quod farinæ molendæ, postea seorsim à suo furfure separandæ, idque minus perfectè nimirum impenditur.

Farina igitur delecta, solerter aqua diluenda, fermentanda, condienda sale, pinsenda, & in pastam panemque colligenda, qui porrò inutilis aut noxius futurus sit, ni ritè coquatur. Ex panis enim congrua coctione, nec non ejusdem fermentatione præcipua utilitas ac saporis suavitas exoritur. Quod idem Gal. exprimit eodem libr. suprà citato his verbis: "Panes autem ad concoctionem appositissimi sunt, qui plurimum fermentati & approbè elaborati in Clibano, igne moderato percoquuntur. Nam profusior ignis, primo statim occursu adurens exteriorem superficiem, in testæ modum indurat: ex quo utroque ineptum, pravumque panem fieri contingit: utpote qui cruda incoctaque interiora habeat: ambusta, obarida & crustacea exteriora. Ignis verò justo minoris vis, in totum panem nequit penetrare: ideoque illum non percoquit, sed relinquit crudiorem, maximeque

Notæ panis melioris & salubrioris.

„ intimas partes. Qui autem longiore ſpatio,
„ undiq; æquabiliter peraſſatur, hic & probiſsi-
„ mè in ventriculo concoquetur, atq; ad ſequē-
„ tes functiones erit accommodatiſsimus, &c.
„ In Clibano igitur ſalubrius, quàm inter pru-
„ nas coquendus eſt panis.

Fermentatio in pane concinnando neceſſaria

Quod ad fermentationem attinet, quæ cum fermento fit acido, ea inter cætera artificia, ſummè neceſſaria eſt. Hæc enim paſtam attollit, & levitatem idcircò pani conciliat atque ſaporem: qui citra eam gravis & inſalubris redderetur, atq; idcircò noxius & inutilis. Præterea panis mediocriter ſalſus, melior ac ſalubrior eſt inſulſo, etſi multi aliter ſentiunt.

Magiſterium Chymicum in panis confectione obſervandum.

In ſumma, panis eo modo, quem diximus, apparatus, magnum & elegans magiſterium exhibet, in quo nobiliores & perfectiores Chymicæ operationes eluceſcunt. Primò puri ab impuro apparet ſeparatio, hoc eſt, farinæ à furfure: Secundò puri cum ſua aqua conjunctio, quæ ibi trituranda, hoc eſt, pinſenda, malaxanda, fermentanda, digerenda, ac demùm perfectè coquenda, ex qua mixtione ſic elaborata, panis ſalubris, vivificus, hoc eſt, lapis philoſophicus, immenſæ virtutis progreditur. Denique longè aliquid pręſtantius eſt panis quàm farina. Si quidem quæ nobis grana natura exhibet, niſi artificium hominis in præparationem accederet, lon-

longè noxiora, quam utiliora homini futura essent. Accuratè igitur, & præparandus, & coquendus est panis: alioqui frumentum, quod simplicitur ex aqua coquitur, quocunque modo velis, nunquam alimentũ utile ac salubre allaturum est. Quod testatur Galenus eodem lib. supra citato, historiam referens, cum aliquando rus expatiatum animi laxandi gratia profectus esset, paulò ab urbe remotius, ubi panis erat inopia: se vidisse duas rusticas in suam cœnam triticum ex aqua & sale coxisse: ad quod epulum ipse Galenus cum duobus aliis sociis invitatus, avidè accessit, appetitu ex itinere contracto, eoque cibo copiosè & ad satietatem, aliique simul cœnati sunt; cujus epuli exitus qui fuerit, ex Galeni ipsius verbis audiamus: *Verùm à cœna*, inquit, *gravitatem invenire adinstar incumbentis luti cœpimus sentire: postridieque toto die crudi, cibum fastidientes, languebamus, adeò ut nihil possemus omninò assumere. Præterea flatulento spiritu pleni, caput dolebat, oculique ceu per nebulam cernentibus caligebant.* Addit se ex rusticis quæsivisse, num aliàs eodẽ cibo usi essent, & qui ex eo valuissent: qui responderunt, aliarũ rerum inopia (prout ipse Galenus tunc premebatur) frequenter se ejusmodi cibum in usum assumpsisse, qui semper gravis stomacho fuisset, potiusq; noxius quã utilis, quod facile citra experiẽtiam colligi, & judicari poterat.

Quid Galeno acciderit ex usu panis haud probe cocti.

Farina enim frumenti ejusmodi, etsi purior est frumenti substantia, cum sit concoctioni rebellis, noxam parit, nisi (inquit idem Galenus) per salem, fermentum, conspersionem, triturationem, furnumq; edometur ac perficiatur. Quis hinc non intelligat (addit) rude & illaboratum triticum, firmissimum ac pertinacissimum esse: contrà si congruè præparetur, ut suprà diximus, optimum esse nutrimẽtum, ac corpori humano summè necessarium utilissimumque.

Frumentum crudum insalubre.

Si triticum inter vegetabilia omnia nutritioni imprimis, ac vitæ hominis conservandæ congruentissimum, ex aqua tantùm, & citra ullam aliam præparationem coctum, tãtas noxas & incommoda infert, ut verè scribit Galenus: quid de sexcentis aliis granis dicemus, seminibus, radicibus, herbis, floribus, ex quibus varia concinnantur remedia? nunquid graviora corpori nostro incommoda paritura sunt, cum iis tantùm ex aqua coctis crassissimo modo, vulgus pharmacopœorum in medicamenta, quæ apozemata, syrupos, julepos, &c. vocant, utatur, & ægris sic parata, hoc est, venenosa potius, quàm salubria exhibeat.

Si Censores nostri ista seriò meditarentur, non usque adeò latratibus suis veras medicamentorum præparationes, ex quibus (summa Dei gratia) indies insignes effectus & virtutes pro-

prodeunt, lacesserent. Cũ enim illæ juxta conditiones ab Hippocrate desideratas, tutò, citò & jucundè operentur: quorsum ignari isti putidas suas decoctiones, & fastidiosas stomachoque invisas, inscitè & impudenter præferre ausint?

Redeamus ad panem, quem ut sit bonus & salubris, Galenus veluti ex optimo tritico, & à suo furfure separato fieri, mediocriter candidum, optimè pistum, fermentatum, sale conditum, &, ut par est, coctum.

Oribasius lib. collect. medic. cap. 8. de panibus triticeis loquens, idem sentit cum Galeno his verbis: Optimus panis & saluberrimus, inquit, est, qui plurimum fermenti, plurimumq; salis habeat, quiq; plurimum sit subactus, & elaboratus, ac in clibano moderatè calido sit assatus: Hoc verò, quod dixi, plurimum fermenti atque salis in gustu dijudicari debet atq; discerni. Quod enim in copiosiore horum mistura est, jam molestum id, & noxium est,

Ad panem conficiendum necessaria sunt fermentum & Sal.

Ex his apparet Galeni & Oribasii aliorumq; multorum authoritatibus, quàm salubris sit panis mediocriter salitus, quamq; inter alios laudabilis: cùm tamen sint medici quidam, qui salem in vino prohibeāt: qui planè error est popularis.

Ex his, quæ suprà diximus, liquere potest, quæ apud pistores placentæ, pastilli, & id genus

Placentæ pistorum

Absque fermento coctæ, noxiæ.

genus crustaceorum panum, qui omni fermento carent: prorsus esse insalubres & noxios, tùm ægris tùm ēt sanis. Ejusmodi enim pastæ fermento destitutæ, dum subiguntur, & manibus elaborantur, aqua subinde dilutæ, tandem in gluten & collam vertuntur, & ichthyocollam, qua fabri lignarii utuntur in conglutinandis suis asseribus, duritie adæquant: quin etiam usq; adeò solida ac dura evadunt hæc condimentorum & liborum genera, ut duritie lapidem vincant. Quod minime fermentatæ pastæ accidit. Hinc fit, ut ex infermentatis id genus pastis variæ obstructiones in corporibus nostris nascantur, causæq; materiales calculorum, aliorumq; id genus morborum, ad hunc fontem jure merito revocentur.

Excussis singulatim ac confusè omnibus iis, quæ de pane dictu necessaria nobis visa sunt, deque granis aliis, quæ in cibum nostrum accommodantur, & quæ in farinam ac pastam subigi possunt: de reliquis alimentis, ne quid silentio supprimatur, opportunè consequenter dicendum esset: ac imprimis de carnibus tot tamque variorum animalium, quæ partim in terra gradiuntur, partim in aëre volitant, & partim in aquis tùm marinis, tùm fluvialibus natitant, quibus omnibus vesci solemus. Quin & hîc aptè

de va-

de variis terræ fructibus dissereretur, tùm æstivis, tum hybernis, qui suis temporibus nobis enascuntur in usum quotidianum ad voluptatem potius & delicias, quàm ad firmum & solidum alimentum: quorum tamen aliqui in medicamentum etiam nobis cedant. Sed cùm tractatus noster brevis, tantam rerum copiam non ferat, quæ magnum & prolixum volumen impleant: cumque apud authores ubique abundè de iis disseratur, ab eorum fusiore examine supersedebimus, breviter tamen de iis in sectione tertia hujus tractatus disceptaturi, cùm, qui nobis sint utiles cibi, & quæ alimenta noxia, ostendemus.

Hîc subiiciemus de vino, præcipua altera alimenti nostri parte, & usitatioribus aliis potibus explicationem cui caput proximè sequens assignavimus, ad quod benevolus lector, cùm opus fuerit, poterit divertere.

DE VINO ALIISQVE POTIBUS, TUM IN ALImentum corporis nostri, & vitæ conservationem, tum in morborum curationem necessariis.

Cap. VI.

SI verum est, quod asserunt Philosophi, in frigore mortem, in calore vitam esse repositam, nonnullorum opinionem, ignorationis aut pertinaciȩ spiritu magis, quàm amore veritatis contendentium, apertè erroneam demonstrabimus, dum axioma hoc suũ tueri volunt, frigidam aquam usui hominis in alimentum, & vitæ conservationem, vino esse aptiorem & utiliorem. Cum enim vinum calidæ sit essentiæ, spiritibus vitalibus abundet, & à Deo Opt. Max. nobis datum sit in recreationem cordis: sicut panis in hominis alimẽtum, id regio Propheta disserente, quis ibit inficias, apprimè nostræ naturæ esse amicum atque consentaneum? Facessant igitur isti homines, qui judicant vinũ in hominis detrimentum

Error quorundam de vino confutatur.

Psal. 104.

mentum potius, quàm commodum fuisse à Deo concessum: suam alibi pertinaciam ostentent, ignorantiamq́ue patefaciant, qui non vereantur, tàm falsam tueri opinionem, quam neque ratione, neque authoritate ulla fulcire possint. E contrà verò nulli non constat, uno consensu omnes Philosophos ac Medicos scribere de singularibus vini virtutibus, imò etiam vinum inter optima ac maximè substantialia ac succosa alimenta recensere; ut Gal. de eo sentit lib. 3. de alimentorum facultatibus, ubi nonnullorum medicorum sententiam impugnat, qui asserunt, alimentum quod & cibus, edulium, & esca dicitur, contrarium potus seu potionis quid esse, ea de causa vinum alimentum vocari nolunt.

2. dialog. de leg.

Quæ sint vini proprietates ac virtutes.

Plato imprimis in id genus homines insurgit, qui tantum de vini bonitate & virtute detrahunt, in eosque hæc scribit, *Vinum*, ut ferunt nonnulli (inquit) ad ultionem hominibus datum est, ut insaniant. Ut autem sermo habet noster, remedium & medicina in contrarium, ut anima quidem pudorem: corpus autem sanitatem & vires adipiscatur.

Quin & in Timæo idem Plato, ut naturā & qualitates vini propriè definiret, scribit in hæc verba: Quod animam simul cum corpore calefacit, vinum dicitur.

Denique ea est omnium medicorum sen-

tentia

tentia, vinum esse calidæ facultatis ad generandum sanguinem aptissimum, in cujus naturam facilè transit: Unde inter præcipua alimenta secundùm panem connumerādum est, primumque nostrorum spirituum instaurativum. Quam etiam opinionem sequitur Gal.lib.3.de Aliment. facult. in quo de vino privatim caput scripsit, ubi sententia eorum quæ suprà dicta sunt, continetur: nec in eodem libro, de aqua uspiam tanquā de alimento tractatur, ut quę inter alimēta nō cēseatur.

Galeni sequitur sententiam Oribasius, easdem qualitates ac facultates vino tribuens in lib. suo εὐποριστῶν cap.12. his verbis: *Vinum* igitur recreat, ac calorem suscitat nostrum: atque ideò concoctiones meliores fiunt. & sanguis probus gignitur, alimentumq; in omnem corporis partem à vino, quia vim habet permeandi, diducitur. Quocirca eos, qui tenues ex morbis fiunt, habitiores reddit, & simul etiam appetitum alimentorum affert, pituitā attenuat, bilem urinis expurgat, jucunditateque & alacritate perfundit animum, & robur addit. Vinum ergò moderatè potum (inquit) est horum bonorum causa, immodicè verò, contrariorum.

Hinc constat ex usu, non abusu vini, magnas ejus esse facultates ac vires, tùm ad alendum, quòd copiosum gignat sanguinem, tùm ad virtutem cordis corroborandam, tùm etiā ad in-

ad instaurandos languentes aut deficientes nostros spiritus, tum ad multa alia præstanda, quæ corpori humano maximè utilia sunt, sive conservanda sit sanitas, sive morbi profligandi, quorum curationi conducit, ut paulò pòst suo loco dicemus, postquam de differẽtis ejus disseruerimus.

Galenus tertio commentario, quem in librum de ratione victus in morbis acutis Hippocratis edidit. Aët. tetr. 1. ser. 1. tr. de. vino, & de victus ratione in morbis acutis. Ægi. lib. 1. de re medica cap. 15. Actuar. de Spirit. ani. nutr. cap. 8. Hi, inquam, authores varias vinorum differentias constituerunt, quas in medium primò proferemus: deinde nostras adjiciemus.

Variæ vinorum differentiæ.

Prima vini differentia in colore statuitur, quatenus aliud est album instar aquæ, aliud flavum & coloris paleæ aut stipulæ: aliud heluellum, & colorem rubini dilutioris ac vivacioris referens; aliud rubino vegetiori, aut coloratiori simile: aliud granato clariori: aliud granato rubicundiori & obscuriori colore respondens.

Secunda in sapore posita est: alia enim vina dulcia sunt: alia austera & pontica: alia gratissimi saporis: alia insuavis gustus: alia matura: alia non satis cocta.

Tertia vinorum differentia, consistentię rationem habet, ut alia sint admodũ tenuia

& spi-

& spirituosa, qualia sunt vina Græca & Canariana, aut nullas aut paucas fœces gignentia: alia verò crassa & admodum materialia, magnam tartari atque fœcum copiam deponentia: Alia inter utramq; hanc differentiam medium tenentia: qualia sunt in Gallia nostra, vina, quæ dicuntur de Grave, & quæ in aliis Vasconiæ variis locis crescere solent. Hujusmodi sunt vina, quæ in Gallia Narbonensi, *vin de Cante-perdrix*, dici solent, *vin de Beaulne* in Burgundia, & varia alia, quæ in multis Galliæ locis nascũtur, vina, inquam, tenuia spirituosaque potiùs, quàm materialia & crassa: quæque idcircò salubriora & præstantiora sunt, aliis longè terrestrioribus & multas fœces ex se deturbantibus.

Quarta in odore sita est, quem gratum & suavem bona omnia vina obtinent: reliqua ingratum. Hinc fit, ut docti bibones, odore vini bonitatem vel pravitatem, priusquam degustent, experiri soleant, pronuncientque de vino sententiam. Alia odore carent: quo arguuntur spiritu carere, ideoq; bonitate: quod vini bonitas in spiritu ejus posita sit.

Nec alienum fuerit à proposito hoc loco narrare, quid in vinis tẽtandis fiat Burdegalæ, quod cum sit verissimum, multi tamen in dubium vocaturi sunt, nisi qui ibi rei periculum fieri (ut ego, qui primã illîc in studiis ætatem trivi) viderint. Omnia Vasconiæ vina,

quæ

quæ mari in varias provincias avehenda, Burdegalam comportantur. Illuc convecta, in cellas publicas immensæ longitudinis ac latitudinis, ut forum vinarium verè dici posſint in hunc finem conſtructas, & ab urbe paulisper ſubductas, reponuntur: atque ita compreſsis ordinibus ſeriatim componuntur, ut inter ordines deſit ſpatium ad perforandum dolium, è quo vinum hauriatur. Quo fit, ut mercatores, vina empturientes, & in hac re verſatiſsimi, non ex guſtu vini notent, quæ probant, vini dolia: ſed ſuper ſingulos ordines vaſorum gradientes, in ſingulis vaſis, greſſum prementes, facilè dignoſcant, quæ ſpirituoſiora ſunt & leviora, atq; idcircò ut meliora ſigillis ſuis adnotent. Levius enim ac agilius ſuper meliora incedunt vina, quàm ſuper craſsiora ac terreſtriora, quæ graviorem & tardiorem greſſum reddunt.

Aliæ porrò ſunt vini differentiæ ex tempore petitæ, ut cùm vina alia aliis recentiora, aut vetuſtiora ſunt: ſiquidem pro varietate, & vetuſtate temporis, variam qualitatem contrahunt: alia enim temporis ſpatio potentiora & calidiora redduntur: colore, ſapore & ſubſtantia variant: alias verò viribus imminuuntur, & brevi temporis intervallo fugiunt.

Differentiæ aliæ vinorum petuntur ex regionibus & terræ varietate, ubi creſcunt:

quod ut doceam, non excurram aliò, quàm in Galliam nostram, ubi in hoc climate alia vina, in alio alia diversæ naturæ, sive ex soli qualitate, sive ex racemi natura id fiat, producuntur. Quicquid est, satis nobis constat; vina hîc, quàm illîc meliora: nec ubique æquali bonitate nasci: imò in eodem vineto vineas alias aliis vini melioris esse feraciores, alias deterioris, quotidianâ experientiâ confirmatur. Sic vinum *de Coussy, d'Haï*, & similia probata sunt Aurelianis salubriora, atque idcircò Regibus nostris congruentiora, quod non ita vaporibus & fumis suis caput feriant, ut alia. Hinc in Oeconomia Regis nostri sancitum est lege domestica, ne Oeconomus, cũ ad hoc munus vocatur, Aurelianum vinum Regiæ Majestati ausit propinare: quod bona fide & jurejurando se præstiturum promittit: Etsi Aureliana vina inter cætera sapore quàm suavissimo excellant.

Postrema vinorum differentia ex eorum facultatibus & proprietatibus desumitur.

Sed hîc quæritur quid utilitatis, istarum omnium differentiarum cognitio Medico pariat? Maximam testatur Aëtius tetr. 1. ser. 1. his verbis: Quandoquidem verò, inquit, plurimas in vino differentias reperimus, distinguendum est de ipsis, quàm brevissimè id fieri potest. Rubra itaque & crassa ex omnibus

bus ad genernandum ſanguinem commodiſsima ſunt, ut quæ parva egeant in ſanguinē transmutatione. Deinde nigra, ſimulq; dulcia & craſſa: Deinde colore quidem rufa aut nigra, compage verò craſſa & habentia ſimul adſtringentem qualitatem. Hîc minùs valent alba, ſimulq; craſſa & acerba ad nutritionem. Minimè verò omnium alunt, colore alba, cōpage tenuia & quodammodò aquæ ſimilia. Concoquuntur autem in ventriculo, & magis diſtribuuntur dulcia, quàm auſtera, utpotè calidiore vi prædita: ſed & ventem magis ſubducunt. Cæterum valdè craſſa & tardius concoquuntur, & tardius in corpus diſtribuūtur. Ubi autem ventriculum robuſtum nacta fuerint, ut probè concoquantur, amplius nutrimentum corpori prębent. Manifeſtum eſt autem, quod & alvum ſiſtunt, & urinæ ciendæ incommoda exiſtunt: in quibuſdam craſſum ſuccum generantes, Quædam ex ipſis etiam jecur & lienem, ac renes obturant: atque inde aliqui in aquam intercutem incidunt: aliqui è calculo laborant ex nimio ipſorum uſu & præſertim ſenes. Tandem Aëtius ſic concludit: *Optimum vinum eſt*, & ſanis, & ex morbis ſe recolligentibus, commodiſsimum, quod colore rufum, compage tenue, & leviter ſubaſtringens exiſtit.

Ex his omnibus, ac ex iis quæ ab Hippocrate ſcripta ſunt lib. 3. de ratione victus in

morbis acutis, nec non à Galeno in principio commentarii tertii ejusdem libri, aliisque locis, medicus discat, quæ vina meliora, salubriora, ac conservandæ sanitati congruentiora sunt, ut quæ in curam multorum morborum concedantur, tùm mera, tum plus aut minus aqua diluta.

Lib. Meth. med. & sanitatis tuendæ.

Non enim tantùm alendo nostro corpori aptum est vinum, aut cordi recreando, & instaurandis ac roborandis spiritibus nostris: Quin & ejus facultates ac virtutes ad medicandum curandumque protenduntur, ut non solùm ex Hippocratis testimonio probabimus libro jam citato, Galenoque ejus interprete: sed ex omnium celeberrimorum medicorum, Græcorum, Arabum, & Latinorum uno, eodemque consensu. Quod idcircò in medium proferimus: ut qui nituntur vini tãquam humanæ naturæ noxii usum explodere, desinant antiquorum, quos malè consuluerunt, authoritate, errores suos tueri. Nec desunt & nostra ætate tales medici, cùm non ita pridem mihi relatum sit à nobilissimo viro fide digno, & inter Galliæ quæstores ærarios primario (mihiq; pro meritis colendo) quosdam esse, qui tàm absurda, & à veritate antiquorum aliena non erubescant docere, & aliis persuadere velle. Quæ cum ille, dum hoc argumentum tractarem, mihi recitasset, promisi, ex testimonio & consensu antiquorum

omnium

omnium medicorum me errorem illum, quo imbutus fuerat, facilè confutaturum. Unde arripui ocuasionem, horum fusiùs explicandorum, quæ æqui boniique benevolus quivis lector consulet.

Hæc sunt etiam quæ Aretæus inter antiquissimos Græcos, ab Hippocrate, cujus summus est imitator, testatur de usu ac proprietate vini in phrenesi etiam, deliquio animi aut syncope stipata. Sed cùm metus sit, ne in vaporem humiditatemque homo dissolvatur, unicum subsidium vinum est: celeriter enim substantiam alendo instaurat, & quoquo versus ad extremitates usque permeat: tenori tenorem apponit, & spiritum torpentem expergefacit: frigiditatem calore temperat, laxantem madorem adstringit, extrorsum erũpentia ac diffluentia coërcet: olfactu suavi delectat: vires demum fulcire ad vitam prorogandam potest, atq; in insania ad animum demulcendum optimum est. Hæc omnia epotũ vinum simul pręstat, iracundia enim mollescente animus conquiescit; atq; ipsimet ad recreandas vires cibos accipiunt: quin etiam se ipsos ad voluntatem replent,

Aret. lib. 1 de cur. acut. morb. cap. 1 de cura phrenit.

Hæc una tanti viri authoritas satis esse deberet ad errorem illum diluẽdum, quo isti sibi licere putãt aliis imponere: veruntamen alias authoritates citabimus, quæ nostram hanc sententiam confirment.

Dum virtutes vini commendo, ejusque proprietates enarro, nolim inde inferri, omnibus nullo discrimine administrandum esse, aut quibusvis ægrotantibus, ut febricitantibus, inflammatione interna laborantibus, & id genus aliis, ubi ptisana, aut alius liquor humectans ac refrigerans congruentior sit exhibendus. Idcircò medici prudentia requiritur, ut quibus morbis aptum sit, vinum præscribat, juxtaq; naturam ægrotantis, quã nosse debet, naturam morbi & causarum illius, idoneos potus administret.

Sed ut ostendam vinum sine ulla exceptione longè insignius ac utilius magisq; necessarium alimentum, aquâ: utq; diluam erroneam istorum hominum opinionem, proferam iterum aliud Tralliani testimonium, qui 12 lib cap. 4. de hecticis loquens, iis usum vini concedit, idq; non sine moderatione à prudente medico præscripta, qualis ille fuit. Atq; hæc sunt, quæ scribit. Vinum iis qui frigidam siccamq; intemperiem in solidis particulis habent, & marasmo ex morbo (ut vocant) detinentur, exhibere necesse est, ut quos calefacere simul & humectare oporteat: quæ omnia vinum moderatum præstare ipsis potest. Qui verò cum febre marcescunt, præsertim, qui macie torrentur: iis vinum dare cautio est, ut quod eis, si quid aliud, maximè adversetur.

Idem

Idem Trall. eodem libro, cap. 3. de syncope tractans hæc scribit: Vinum dare febris quidem causa non oportet: verùm ob crudiorem materiam superantem eorum, quæ sensim extenuare & calefacere possunt, usus existit. Nihil itaque absurdi est, vinum tenue, quod in corpus facilè distribuitur, & nullam manifestam adstrictionem, aut dulcedinem obtinet, exhibere. Ætate verò non nimium recens, neque vetus esto, neque colore nigrum, sed potius subfulvum, & album, & substantiâ tenue. Cupimus enim ut quàm primùm in venas, totumq; corpus distribuatur: præsertim cùm vires collapsas, & in periculo interius constituas, recreare festinamus. Quin etiam, si ab igneis inflammationibus deliquia animi suscitentur, vitæque periculum subesse cognoveris, vinum mox exhibebis, maximè quod chondro incocto superfuderis, &c.

Ut autem ostendat, quanta virtute polleat vinum ad instaurandas corporis vires, vel etiam imbecillimas & totas probè prostratas, idem scribit, quæ sequuntur: lib. 7. cap. 14. Sin autem vires urgeant extremorum perfrictiones, convulsionesque, & animi defectio oriatur: salutare est etiam vinum decocto admiscere. Nam vinum (addit) omnium maximè subitò & celeriter vires collapsas refocillare potest: ac multos novi ex sola

" illius potione, præter ſpem, mortis periculum
" evaſiſſe.

Producendus adhûc nobis hîc eſt alius locus ex eodem Tralliano, inſignis & elegans. Ubi, qui in ſanitatem corporis & curationem morborum præferunt aquam vino, ipſumque tam protervè reſpuunt ac vituperant, quaſi exitiale quid potius, quàm ſalubre & utile, erroris & falſitatis ſuæ damnationem audient.
" Hæc igitur verba ſunt Tralliani, dum agit de
" phrenitide curanda, quæ ad noſtrum iterum
" faciunt inſtitutum. Quin & vinum (inquit)
" quod ſitim reſtinguat, dare phreneticis au-
" dendum eſt, in quibus multæ urgent vigiliæ
" & vires ſunt imbecillæ: febres autem nondũ
" vehementiam, neque ardorem habent: ſed
" quædam concoctio urinarum quoque in
" eis apparet. Præterea illis cum fiducia dan-
" dum eſt, qui per ſanitatem quoque vinum a-
" mate conſueverunt, & os ventriculi imbecil-
" lum & natura frigidius obtinent. In his enim
" tempeſtiva eſt vini potio, & omnibus mente
" alienatis, ſi modicè aſſumatur. Nam ferociam
" ipſorum mutat, & ferinos mores ad hilarita-
" tem transfert, ſomnumque conciliat, eò
" quod cibum celeriter concoquat, & in totum
" corpus diſtribuendum adjuvet. In quibus i-
" gitur nulla fervens inflammatio aut magnus
" admodum calor præcordia infeſtet, & vires
" infirmentur, audacter vinum ipſis exhibeto.

Majus

"Majus enim ex eo commodum erit, quàm quæ noxa fore putetur. Si enim vires recollectæ fuerint, & non collabi permissæ, omnia tentare possumus, & multifariam ægro succurrere. Collapsis autem ipsis, omnis medicorum curatio desperata erit. Quare metiri convenit, & noxam, quæ ex vino expectatur, & commodum: atque si plura fuerint, quæ permittant, propinare debes, minorem offensionem contemnendo. Fieri enim haud potest, ut id quod juvat, aliqua etiam parte non noceat. Medici autem est ejusmodi tùm metiri, tùm judicare. Nam si universa moderata quantitate, qualitate, ordine & tempore adhibeantur, totam artem absolvunt, consummantque, & finem bonum imponunt.

Atque hæc sunt, quibus prudens Medicus intentus esse debet ex consilio Tralliani, ut usum vini in gravissimis etiam morbis vel concedat, vel detrahat, prout viderit expedire, non ut prorsus reiiciat ac damnet, quasi perniciosum quid potiùs, quàm utile.

Pergamus ad aliarum vini facultatum expositionem, ut tandem finem huic orationi imponamus: Omnibus venenis contrarium est, ut vult Celsus, libr. 8. de re medica cap. 27. "Quidam, inquit, post rabiosi canis morsum, protinùs in balneum mittunt, ibi-

» que patiuntur desudare dum vires corporis
» sinunt, ulcere adaperto, quo magis ex eo quo-
» que virus destillet: Deinde multo meracoque
» vino excipiunt, quod omnibus venenis con-
» trarium est.
»

Vinum porrò inter omnia alia præsidia, summa est senectutis medicina: quod docet Aëtius tetr. 1. serm. 4. cap. 30. de ratione victus senum: Vinum verò, inquit, senibus uti-
» lissimum est. Sit autem ex calidioribus natu-
» ra, quale est quod substantia quidem tenue
» est, colore autem fulvum, aut flavum. Atque
» unum quidem hoc maximum bonum seni-
» bus accedit, quòd calefiunt omnes eorum
» partes: deinde quod serum sanguinis per uri-
» nas purgatur.

Quid præterea de vino dicemus, quod non tantùm nutriendo corpori, recreandis & corroborandis cordis viribus, & innumeris ægritudinibus curandis aptum est: sed & mentis medicamentum optimum est ex Oribasiii sententia? Sic enim Oribasius libr. 3. Medic. collect. cap. 7. scribebat; Quin etiam vinum poterit animum quodammodo afficere, quippe cum vinum sit mœroris medicamentum: Atque Helena quidem mihi videtur hoc crateri infudisse, ut mœrorem sedaret.

In

In hoc argumentum Plato quoque dicebat; Equidem, inquit, si infinita commemores, nunquam invenies, in quo per jocum, sine omni prorsus periculo, spectare ingenia, sicut in vino, licet.

1. dial. de legibus.

Satis superque de natura, differentiis & singularibus vini proprietatibus ac facultatibus, ex spiritibus, quibus abundat, ei comparatis, dictum est. Similes secundùm vinum tritico, ac omnibùs frumentis, granisque ex quibus elicitur farina, insunt: ex quibus sola fermentatione, aquæ vitæ adurentis copia extillari potest, qualis ex vino prolicitur; ex fructibus quoque, sed minore copia, ejusdem fermentationis vi, aqua vitæ similis extrahi potest. Quin & per eandem fermentationem duplex potus genus optimum ex pomis & pyris in Normandia conficitur, quibus potibus inebriantur etiam, qui immodicè iis utuntur, perinde ac vino: nec non ex illis etiam ardentissima aqua, ut diximus, educi potest.

Iidem aut similes spectantur effectus in variis cerevisiarum generibus, quæ ex hordeo granisque aliis concinnantur: quibus potantur Angli, Belgæ, & plerique Germani, vini loco, non minus caput afficientes, quàm vinum ipsum: ex quibus etiam aqua

vitæ ardentissima educitur, quæ vim in ipsis alimentosam & roborantem latere, satis arguit. Propria enim sunt hæc spirituum officia, & effectus, qui idcircò non absurdè (sed inprimis virtus ex vino expressa) spiritus & aquæ vitæ à præclaris Philosophis vocantur : quibus cum aqua simplex careat, nullo modo alimentosa; nec corroborans dici potest : nullumque est alimentum, qualecunque fuerit, sive vegetabile, sive animale, quod ejusmodi spirituum non sit particeps : unde ingeniosus artifex, & verè Philosophus, aquam vitæ non extrahat ea ratione & methodo, quam in pharmacopœa nostra Dogmaticorum restituta, cap. de aquarum restitutione, ad educendos ex omnibus granis, seminibus, radicibus, foliis, floribus, spiritus, docuimus? Quod caput de aquis, cum initio ejusdem meæ pharmacopœæ me inscio jam in lucem editum sit, fiet inde, ut integram primo quoque tempore eam typis subiiciendam curem. Id jam pridem à me factum fuisset, nisi in convitiis quorundam Censorum, tuendi honoris causa, refellendis, tùm infinitis distractus negotiis, tempus per integrum annum aliis inserviendo perdere, coactus fuissem. Illic videbitur, præsertim in tractatu de signaturis

rerum

rerum internis, & de priſcorum Philoſophorum medic. materiæ præparandæ modo, quanta, qualiſque ſit vini cum ſanguine noſtro analogia & conſenſus, quem calorem, quemve motum ex ſe vini ſpiritus producat: Quin & ibidem animadvertetur, eaſdem ex ſanguine operationes educi, quæ ex vino elaborantur. Quæ quidem operatio, Lunaria major à Lullio dicitur: veraque eſt ac vitalis ſanguinis anatomia, quæ verus Philoſophus in eo longè quid majus deprehendit, quàm quatuor ſolas illas humorum ſpecies, ubique in ſcholis hactenus decantatas. Atque illæ ſunt tàm elegantes operationes, quas citra cauſæ cognitionem nonnulli furiosè impetunt, quibus non ſecus myſteria illa patent, quàm cœcis cognita eſt colorum varietas, de quibus judicium ferant.

Præter ejuſmodi cereviſias, pomaria, & pyraria vina, alioſque id genus potus, quos neceſsitas invexit variis in locis, nec non utilitas ad alendum corpus: plura alia ſunt potuum genera excogitata, quæ & alimenti & medicamenti vires ſuppleant Hujus generis ſunt hydromella, quæ antiquis maximè familiaria fuerunt & uſitata. Variè autem concinnantur, quin & nonnulla etiam fiunt uſque adeo vinoſa, ut malvatica vina

Hydromel.

vina bonitate & generoſitate æquent: quod immoderatè potum façilè inebriat, tantumque aut plus etiam, vel potentiſsimo vino calfaciat: Ex eo magna aquæ ardentis copia, ejuſque potentioris, quàm quæ eſt vini, prolicitur, quamvis ex ſola aqua & melle, debita proportione mixtis, debitè exhalatis, fermentatis, & ad ſolem aliquandiu, vel in cella vinaria, non uſquequaque humida decoctis, conſtet. Hoc idem Hydromel ſeparato ſpiritu, uſque adeò aceſcit, ut vini acetum quam fortiſsimum ſuperet.

Denique vires obtinet, ac qualitates admodum calefacientes, ut quod ex materia roris cœleſtis ac ſpiritualis, digeſtionem in animali, hoc eſt, apibus jam paſſæ, partim confectum ſit: Quæ quidem apum digeſtio longè potentior eſt, omnia alia quæ per vegetabilia perficitur: cum & vegetabilium digeſtio ſub animalis digeſtione, quod primò herbis paſcitur, contineatur: Sed de tam eleganti Philoſophia, apertius in aliis meis operibus diſſerui, ad quæ lectorem relego, ne toties dicta repetantur.

Multæ ſunt aliæ hydromellum ſpecies, & ſimplices, & compoſitæ, tùm in alimentum, tum

tum in medicamentum utiles, de quibus in Pharmacopœa nostra restituta, omnibus satis superque tractabimus.

Varia etiam ptisanarum genera conficiuntur, quæ in morbis, loco vini usurpantur, quas hic non opus est inserere.

Vina medicata. Quin & medicata vina multorum generum concinnantur: Qua de re consulendus est Myrepsus inter omnes, sect. 37. cap. 29. Aët. tetr. 1, serm. 3. cap. 58. 60. & 61. Oribasius lib. 5. medic. collect. cap. 25. Trall. lib. 1. cap. 15. Ægineta libr. 1. de re med. cap. 23. & libr. 7. cap. 9. Celsus lib. de re med. 4, cap. 5. De stomachi morbis eorumque curatione. Apud illos liceat videre, innumera vinorum genera, purgantia & alia, quorum jam aliquam in pharmacopœa nostra descriptionem exhibuimus. Atque hæ sunt variæ utilitates & proprietates vini, aliorumque potuum, è quibus facilè est perpendere, an ad potus aquarum accedant, & cum iis ullo modo conferri queant.

DE

DE AQUA.

Cap. VII.

COMMUNIS aqua (utpotè ad elementum aqueum proximè accedens) frigidæ est & humidæ qualitatis : non caret illa vitiali principio : ut nec reliqua omnia creata, prout alibi docuimus: ejus usus admodū necessarius est, ac utilis (si quid aliud est) ad vitæ conservationem. Terra enim ejus irrigatione, germina, & fructus producit, quæ alioqui sterilis, & infrugifera langueret. Ea aquantur animalia alia cum hominibus, ut sitim extinguant, nec commodè alioqui citra ejus usum viverent.

Usus aquæ.

Hac diluitur farina, ut pasta fiat, & panis; nec citra illam edulia in usum hominis coquuntur: hæc pariter non parvo usui est ad multos potus alimentosos ac medicamentosos conficiendos in salutem hominis. Denique si hûc congerere omnes illius usus, ac commoditates proposuerim, nullus unquam fiet finis. Satis est mihi illius proprietates indagare, quæ diætæ sanitatique conservandæ congruæ ac necessariæ fuerint. In quem finem

finem summè necessaria est medico facultatum illius cognitio. Atque id ipsum est, quod nos docet Ægineta lib. primo de re medic. cap. 50. De Aquis, inscripto, quod sic orditur: « Oportet etiam (inquit) aquarum virtutis ac « vitii peritum esse. Multi enim usus sunt aquæ, præ omnibus fere rebus aliis, ad omnem victus rationem.

Variæ differentiæ aquarum.

Aet. tetr. 1. ser. 3. 163

Ut autem bonas ac laudabiles aquas à vitiosis distinguamus, differentiæ illarum primò nobis cognoscendæ sunt: quæ ex sententia Aëtii in genere spectatæ, quintuplices numero sunt: aqua pluvia, fontana, putealis, fluvialis, & stagnosa vel lacunosa: quæ quidem generales differentiæ, in alias specialiores dividendæ sunt. Aquæ enim pluviæ nomine intelligi potest, quicquid ab aëre in terram defluit, aquæ formam obtinens. Quod cùm variè accidat, diversas quoq; distinctiones, ut necessarias postulat.

Aliæ enim sunt pluviæ lenes ac suaves, quæ nulla aëris commotione decidunt: aliæ sunt procellosiores. Præterea nivalium quoque aquarum, à pluviis distinctarum, nobis statuendum est discrimen: quæ etsi inter levissimas censentur, quod sublimatæ & destillatæ fuerint, ideoque putrefactæ aut digestæ: hoc nomine tamen inter optimas aquas non sunt reponendæ, ut quæ febricitantibus & ictericis incommodæ & detrimentosæ sunt,

ut ſcribit Aëtius eodem loco: Verùm febri-
entibus, inquit, & iis qui bilem supernè & in-
„ fernè reddunt, & regio morbo, incommoda
„ eſt. Subjungitque poſtea: Quare neque ex-
„ terget, neque concoquit, neque madefacit, &
„ excretiones impedit: diuturniorque, tardiùs
„ item concoquitur ac digeritur: De aqua plu-
via loquitur. Anteà enim dixerat, eam non
niſi recentem eſſe utilem: idq; ſi traiiceretur
aut tranſcolaretur. Quæ magna eſt moleſtia
& nimia ſervitus, in potu aquæ. Nec dubium
eſt tamen, quin ciſternarum aquæ in Italia u-
ſitatiſsimæ, & quæ in Gallia nunc frequentes
eſſe ſolent, liberent aquas hac trajectionis
moleſtia. Siquidē ejuſmodi aqua per arenam
transfuſa, atq; ſic repurgata, leviorque reddita
inter optimas cenſetur, ſive guſtus, ſive vale-
tudinis habeatur ratio.

Quod ad fontanas aquas attinet, uſita-
tiſsimæ ſunt omnium, atque inter optimas
connumerantur. Veruntamen adverten-
dum eſt accuratè, in quam qartem fluant,
& quo ſole ſpectentur. Si enim ab Oriente
id fiat, cæteris præſtant, ut ait Oribaſius,
humiditate, tenuitate, odoris ſuavitate, &
moderatè refrigerando, moderateque ca-
lefaciendo. Aëtius loco præcitato in hujuſ-
modi aquis exigit, ut per meatum quendam,
aut terram puram excolentur, caleſiant ac
refrigerent citiſsimè. Has ait inter alias eſſe
opti-

Notæ optimarum aquarum.

optimas, nisi aliquod vitium ex cloacis contrahant.

Fontanæ verò aquæ (addit Aëtius) quarum fontes ad septentrionem erumpunt ex petris stillantes, solem aversum habent, incoctiles ac tardi transitus sunt, tardeque calefiunt & frigefiunt, idcircò aliis deteriores sunt: Quæ ad occidentem vergunt, ut ait Oribasius, violentæ sunt, & refrigeratione, & duritie. Quæ ad meridiem spectant, magis salsæ sunt, & calidiores, & ad mejendum non idoneæ, sed ad descendendum per intestina promtiores.

Aqua ex puteis vivas scaturigines habentibus, ex quibus in horas hauritur aqua, si nullum aliunde vitium accedat; inter bonas censetur, & quibusdam hominũ naturis congrua est. De ea sic scribebat Aëtius eodem libro & capite: At puteana, inquit, frigida est, " terrâ difficulter excernitur, ægrè digeritur: " propterea æstuoso stomacho aut ventri com- " modior est, quàm fontana. "

In examen aquarum fluvialium & putealium, naturæ terrarum, & loca unde scaturiũt, nobis imprimis observanda sunt: sive sit locus planus & campestris: sive monticulosus, aut etiam montanus: Nam qui fontes aut putei in planis locis siti, in suo nativo solo scaturigines nacti sunt, minus commodas ac salubres

aquas producunt, quam quæ ex altioribus & montanis locis decurrunt. Ut enim scribit
„ Oribasius libro jam citato, colles & montes
„ ad bonas aquas eructandas potiores sunt hu-
„ miliore & planiore solo. Nam & puriores &
„ tenuiores, ac odoratione, dulcedineque sua-
„ viores aquas emittunt.

Distinguenda porrò sunt ejusmodi loca. Quædam enim sunt plana quidem, sed sub quibus rupes delitescunt, ex quibus aquæ frigidiores emergũt, quàm ubi nullæ sunt. Quędam enim sunt arenosa, aut pinguia & opima arva, ex quibus quæ scaturiunt origines, semper meliores aliis habentur.

Quod verò ad eas aquas attinet, quæ ex montibus & collibus delabuntur, cùm alii montes aut colles sunt terrei, (ut ibidem scribit Oribasius) alii petrosi, pro varia natura diversas etiam aquas emittunt. Terrei siquidem ferunt præstantiores, & mollitie, & minoris frigiditatis: Saxei aquas habent deteriores, tùm duritie, tùm frigore: Puriores tamen, quàm aliæ sunt, minimumque habent subsistentiæ.

De fluvialibus verò & stagnosis aquis Aëtius loquens, eodem ipsas ordine collocat,
„ cùm sic scribit: Fluviales, inquit, aquæ & sta-
„ gninæ, omnes malæ sunt, Nili aquâ exceptâ:
„ hæc enim (addit) omnibus virtutibus exornata est. In summa, mirum in modum laudat

dat fluminis illius aquam: à qua cùm procul distemus, parum tot illius laudes nobis conferunt. Hinc tamen inferre possumus, cùm istud flumen lutosius sit, quàm arenosius, à quo tota Ægyptii regio (ut ferunt historiæ) quotannis, cùm ab alveo suo excurrit, impinguatur: omnes fluviorum pingues aquas, pari modo, aliis ex torrente arenoso profluentibus, esse præferendas. Hinc fit, ut Sequanæ lutosa & pinguis, Ligerinam aquam sabulosam bonitate superet: Non enim ex Ligeri exundante impinguantur arva, quæ potiùs adeò arena conteguntur, ut inde sterilescant: At cum Sequana lutosam aquam & pinguem, per opima arva transfluens, obtineat, meliorem idcircò exhibet aquam, tùm quod onera ferat graviora, quàm alii Galliæ fluvii, tùm quod equos impinguet, leguminaque citiùs, & melius coquat, quæ bonæ aquæ certissima sunt indicia, ut paulò post dicemus. Hinc concludimus inter optimas recensendas esse Sequanæ aquas, præsertim si ab hypostasi sua repurgatæ fuerint, aut in cisternas depurandæ infunduntur.

Celsus fluviorum aquas, nec ipse eodem loco, quo stagninas statuit, quemadmodum nec Aëtius: At secundo loco fontanas illas æstimat, putealibus etiam eas præferens. De stagnosis verò ac palustribus, quæ quiescunt, nec moventur, ita ut mortuæ videantur, censet in-

Lib. 2. de re medic. cap. 18.

ſet inter peſsimas & ſummè noxias eſſe reponendas. Quare (ut inquit Aëtius) nunquam talis aqua, alia præſente debilibus exhibenda eſt.

Hæ ſunt omnes aquarum differentiæ, & qua ratione vitioſæ à bonis ſecernendæ ſint: quarum conditiones & qualitates propriæ, ut verè bonæ dici poſsint, hujuſmodi eſſe debent, nempè ut bona aqua ſit levis, pellucida, limpida, & oculis grata, ut omni ſapore & odore, aliáve id genus qualitate careat: quæ tamen palatum delectet: ut ſitim facilè ſedet: ut parum diu ventriculo immoretur: ut promptè incaleſcat, prompteque refrigeretur: quæ hyeme calida ſit, æſtate gelida: qua legumina facilè, & citò, nec non carnes, reliquaque edulia percoquãtur. Ea etiam (inquit Aëtius) bona eſt, quæ cibos in ventre benè concoquit. Hæ omnes notæ, bonitatem aquæ ſignificant: quæ tamen pro variis gradibus illarum conditionum, vel melior & deterior redditur.

Quæ bona vel mala inferat humano corpori aqua ſimplex & cruda, idem Aëtius eodem libro abundè edocet: ubi tamen quæſtionem reticet, *an aqua elementum ſit, nec ne: an* » *nutriat, nec ne, num alimenti vehiculum ſit.* Nõ eſt, » inquit, propoſitum hîc quærere. Ut tamen » magnam ejus utilitatem oſtẽdat, quam ſuprà » expoſuimus initio hujus capitis, hæc addit:
Quod

Quod verò dicere necessarium est, hoc est, quod sin aqua alimentum concoqui non potest, sicut neq; citra aquam, quicquam commodè coqui potest.

Oribasius Hippocratis sententiam referens, quæstionem solvit, quam Aëtius videtur de industria subticuisse, aut in dubium vocasse. Sic enim scribit, Porrò aquam non alere, sed vehiculum tantummodò alimenti esse, & Hippocrates & cæteri præstantissimi medici dixerunt: ob eamque causam non potest vitalem facultatem roborare; & hoc fuit in causa, ut Hippocrates ab aquæ usu in ægrotātibus abstinens, ad mulsam, oxymel & vinum se contulerit &c. Quę Oribasius ex Hippocrate, nec non etiam Galeno, in commentario de ratione victus in morbis acutis transcripsit. Sequuntur verba Hippocratis, quæ postquam de vini usu, etiam oligophori, de hydromelite & oxymelite, usitatis potibus, & in multis acutis morbis concessis, disseruit, de aqua subiicit: Aquæ quæ in acutis bibitur, nullum sanè aliud habeo, quod concedā officiū. Neq; enim in peripneumonicis tussim sedat, neque sputum educit: imò cæteris minùs, si quis aquæ potione utatur: verùm si inter oxymel & mulsam parū aquæ instilletur, ob qualitatis passionum transmutationē sputum educit, &c.

Lib 5. med. collect. cap.

Aqua non alit, sed est alimenti tantum vehiculum.

Galenus in suo commątario addit, quod

quod ſequitur, quodque Oribaſius ex ipſo mutuatus eſt ad verbum, in eo textu, quem ſupra citavimus. Hæc igitur (de aqua optima verba faciens) quanquam optima ſit, multo tamen tempore in ventriculo manet, fluctuationesq; plurimas parit: quo fit ut cùm bilioſus ventriculus fuerit, corrumpatur & illa. Præterea cum ex ventriculo ad jejunium inteſtinum ægrè perveniat, non facilè diſtribuitur, neque in hepar, & minùs in renes, thoracem, & pulmonem: Quo ſit ut neque urinas movere poſsit, neque ſputum educere: imò neque per totum corpus molitur tranſpirationes: id namque ſubſtantiæ, quæ tenuium ſit partium, opus eſt, calidæque non frigidæ, nec craſſarum partium. Neq; præterea ſitim ſedat, quod in amplis, tùm ventris, tùm inteſtinorum animalis inſtrumentis, pluſculo maneat tempore: neque prorſus inanes penetrat partes, neque ſiccitatem humectat. Quòd autem non alat, ante eſt dictum: quo fit ut neque vitalem facultatem roborare poſsit: Atque ea eſt cauſa, propter quam Hippocrates, ad mulſam, oxymeli & vinum ſe contulit, in ægris ab aqua ſimplicibus abſtinentibus. Illud ipſum eſt, quod Hippocratis interpres Galenus docuit, cùm ſcripſit: aquam nullam habere alendi facultatem, his verbis: At quæ nullo pacto nutriunt (ut aqua) ea neque virtutem habere, neq; imbecillitare, neq; roborare

Quales a-l que potu proprietates

Aqua vitali facultate caret.

rare quispiam verè dixerit, nisi id aliquando "
per accidens contingat. Aqua scilicet non ut "
alimentum vires recreat: sed benè, ut medi- "
camentum ad temperamenti symmetriam, "
quæ propter ipsius immoderationem imbe- "
cilla sunt, reducens. "

Ex verbis Hippocratis & Galeni primo appulsu, nullius usus, nec effectus, aquam quis dixerit ad alendum; prout expressis verbis scriptum legitur: imò ne in medicamenti quidem usum transire: veruntamen si attentè expendantur sententiæ & distinguantur, ut par est, satis constabit, nec ab Hippocrate, nec Galeno usum aquæ in medicamentum explodi. Quin argumentum ipsius libri Hippocratis, & tota illius tractatio contrarium docet, præsertim cùm hæc scribit: In quibus autem maximè utendum sit aqua, & quando valdè multa, & quando gelida, & quando calida, partim quidem antea dictum est: partim verò suo tempore dicetur. Quin & aliis locis idem Hippocrates censet aquam inter alia, ad vitam summè esse necessariam, etsi in curam morborum plures alias potiones commendet, cùm ipsa compositas, ut ptisanam, hydromeli, oxymeli: & quæ ab herbis viridibus, uvis passis, vinaceis, pyris, cnico, myrtis, panico, & aliis parantur: (ut eodem libro scribit) quas quidem sim-

Nam aquæ usus ad-quis sit in medicamentum.

"

Lib. de victus rat. in morbis acutis.

 plicis,

plicis aquæ potui præfert ob rationes superiùs allatas.

Hoc ipsum hodiè adhûc inter nos in usu est inter medicandum: ut scilicet in pleuritidibus, febribus ardentibus, propinetur ægro citiùs, ptisana, aut similis alius potus, mediocriter detergens & humectans, quàm simplex aqua frigida: quam tamen ego quicquid dicant alii, naturæ vitalis ac alimentosæ esse participem censeo: ut quæ ad naturam elementi sui proximè accedat: quæque benedictionis fructum ferat, quam Deus illi impertitus est, cùm jussit, ut aquæ producerent reptile animæ viventis, &c. quæ quidem benedictio permanet adhuc, & permanebit in finem seculorum. Hujus aquæ vitalis fidem faciunt, quæ construuntur privata vivaria ad asservandos pisces: qui licet voraces sint, & ex præda aliorum piscium victitent: qualis est Lucius, ingentes truttæ, & id genus alii, tamen diu in vita perstant, citra prædam ullam sola aqua vitam foventes, quæ illis foret inutilis, si vitali omni spiritu, & alimentosa facultate, destituerentur.

Cur aqua vitæ particeps esse dicatur.

Nolim tamen inferre aquam, vino aliisque potibus, æquales nutriendi habere facultates: quos necessitas ad conservationem vitæ in usum nostrum excogitavit, quod & salubiores

Aqua minus vitalis spiritus possidet vino & aliis potibus.

res essent, & magis alerent, quàm potus aquę: Quæ quamvis omnibus sit communis, ea tamen non contenti homines alios sibi potus meliores, majorisque alimenti indagare omni ingenio non desierunt, prout necessitate adacti fuerunt. Sic Americani, aliæq; barbaræ gentes, vineæ plantandæ ac colendæ imperiti, ex succis fructuum quarundam arborum potiones concinnare in usum compulsi sunt: quemadmodum & illi apud quos vina nasci nequeunt ob caloris defectum, & terræ repugnantiam, quales diximus esse cerevisias, pomaria, pyraria, & id genus alia.

Atque hæc de aqua, pane & vino, nec non aliis alimentis, quæ præcipua sunt cibi & potus fundamenta, satis superque dicta sint: Restat, ut quæ vel bona vel mala per temperatum, aut immoderatum eorum usum homini accidant, exponamus.

DE

DE VARIIS SOBRIETATIS AC GULÆ EBRIETATISVÈ effectis.

Cap. VIII.

QUEMADMODUM ad conservandam ac prorogandam vitam, nihil utilius magisve necessarium, temperantiâ ac sobrietate: Sic contra intemperantia (quæ dicitur medicorum nutrix) aut ingluvie ac ebrietate nihil perniciosius: quæ idcircò vitia nunquam satis sunt hominibus execranda & detestanda. Ubi enim tanta spurcities vitiorum ejusmodi, mundum ingressa est: statim hominis deformitas & miseria apparuit, qui cùm inter creata omnia (utpotè creaturarum omnium designatus princeps) esset perfectissimus, ideoque inter omnia animalia temperatissimus ac integræ sanitatis: intemperantia sua successu temporis, factus est animalium omnium miserrimus: ut qui longè pluribus ac gravioribus, quàm reliquæ omnes simul creaturæ, morbis sit obnoxius.

Intemperantia est fons & origo plurimorum morborum.

Fue-

Fuerunt certè patres nostri prisci seculi, longè temperantiores, ut qui planè lacte, melle, fructibus, herbis contenti, luxum & delicias hodiernas respuerint, & detestati sint. Hinc fit, ut salubrius vixerint, & diutius.

Et quanta isthæc luxuria est? quantus excessus, ut fercula ferculis, acetaria acetariis, fructus fructibus, cruda coctis, & in prima, & in secunda mensa, tertia etiam superaddantur? Pisces, carnes, recentes, salsi, variorum generum assa, elixa conchylia, turdi, ac (ne quid excidat) multa farciminum, minutalium, placentarum operis pistorii genera, uno & eodem epulo ingurgitentur, aut ad multã satietatem vorentur? Quis ignorat ex tanta ciborum varietate in ventriculo promiscuè congesta infinitas turbas excitari, dum alia citiùs alia tardiùs mollescunt, & in corpus dividuntur, (ut venerandus scribit Hippocrates) Hanc ob causam scripsit Plinius, simplicem cibum homini esse utilissimum, contra verò ingluviem ac intemperantiam detrimentosissimam ac perniciosissimam. Hinc etiam Seneca dicebat, *Diversa Cibaria inquinant & non alunt.*

Cur simplex cibus saluberrimus.

Hæc utique vitia, vel multis etiam barbaris innotuisse satis constat, qui cùm perniciem hujusmodi intemperantiæ, vitæ suæ & valetudini infestam agnoscerent, ab ejusmodi

inglu-

ingluvie ideò abstinebant, ut sanitati consulerent: non ut Dei mandatis, quem nullum noverant, obtemperarent. Tales fuerunt: *Samanæi populi, Brackmanni, Essai, ex Iudæorum stirpe oriundi*, ut scribit Josephus.

Lib. 2. de bel. Iud.

Lib. de Inst Cyri.

Honestatis studium quantum in veteribus Persis.

Persę olim tanta moderatione & sobrietate usi sunt in sua victus ratione, ut (quemadmodum scribit Xenophon) apud ipsos non solum expuere & emungi, & flatus plenos videri turpe haberetur: sed etiam vel mejendi, vel alterius alicujus ejusmodi rei gratia, euntem aliquo conspici: quod præstare non possent, (ut addit idem Xenophon) nisi & modico nutrimento uterentur, & humorem laborando ita consumerent, ut aliò quopiam secederet.

Arabum natura.

Idem de Arabibus scribit Jovius, Frugi, inquit, in convictu sunt homines: nulla cibi intemperie vires alunt: temperantia valetudinem tuentur, multaque exercitatione: ad invictum robur habiles artus confirmant.

Quæ inter Græcos emicuit magna sobrietas apparet ex legibus, quæ inter primos Athenienses & Lacedæmonios severæ in luxum & intemperantiam à Lycurgo & Solone sancitæ fuerunt: quæ quidem longo satis tẽporis curriculo inter illos viguerunt: at ubi delitię in eorum Repub. irrepserunt, aliorumque Græcorum, utpotè Jonum (quos Valerius Max.

Max. primos secundorum ferculorũ, hoc est, secundæ mensæ & bellariorum inventores fuisse narrat) exemplis corrupti, se resque suas miserè perdiderunt: Sic Spartana civitas (ut idem scribit Valerius) severissimis Lycurgi legibus obtemperans aliquandiu civium suorum oculos à contemplanda Asia retraxerat, ne illecebris Asiaticis capta ad delicatius vitæ genus delaberentur. Cęteri verò Græci pariter ad immodicos sumptus, & omnia non necessaria voluptatis genera deflexerunt.

Inventores secundarum mensarum & bellariorum qui?

Prisci Romani inter alios populos apprimè erant sobrii. Nam (ut ait Plinius) in agris hortos suos habebant, & ex hortis vivebant: damnantes pulmentaria quæ alio egerẽt pulmentario. Horti maximè placebant, quia non egerent igni parcerentq; ligno, unde & acetaria dicta. Tandem tamen (ut postea videbimus) sic intemperantiæ & deliciis addicti fuerunt, ut planè essent illis enormis ac monstrosus luxus, & immoderatæ comessationes occasio interitus & excidii.

Sobrietas Romanorum. lib. 19 c. 4.

Satis in genere de sobrietate scripsimus: videamus nunc, quàm præclaris multis ac celebribus viris privatim ea cordi fuerit, ut eorum exemplis discamus esse frugi.

Zeno Cittiæus, & Aristippus Cyrenæus, usque adeò frugalitatem ac temperantiam colne-

Exemplum sobrietatis.

coluerunt, ut ex illo natum sit proverbium, Zenone temperantior est: hic vero qui Socratis fuit discipulus, non tantùm abstinens: sed abstinentia ipsa dictus.

Musonius lib. de alim. Suidas Laert. lib. 2.

Hæc sunt quæ de Socrate scribit Laërtius, cum ab amico admoneretur, quod excepturus hospites, tenuem admodum fecisset apparatum: Si boni sunt, inquit, satis erit: si mali, plus satis: frugalitate certè, & temperantia sua effecit, ut cum Athenas pestis sæpenumero exagitaret, ipse nunquam ægrotarit.

Lib. 6. cap. 6. ant. lect.

Epaminondas, ut scribit Cœlius, inter hujus ordinis frugi laudatos viros, sobrietate & temperantia summè claruit: Cujusmodi fuit etiam Cato & Cicero inter Romanos, ut ex eorum vita à Plutarcho descripta satis liquet.

Ut tandem hominũ frugi ac temperantiam colentium finiamus exempla: atq; doceamus quam utilis & necessaria sit in conservationem vitæ frugalitas ac sobrietas: utque porrò Ethnicorum exempla nobis præluceant: que nos, ut verum Deum cognoscentes ac colentes, ad officium revocent, nec patiantur hisce virtutibus inferiores, imò superiores, subiiciemus tandem illustrem, si quæ sit, in hoc argumentum historiam, ab Adriano Berlando enarratam.

Historia in sobrietatis laudem.

Is de quo agitur, vocabatur Pyrrhiniculus Vasco

Vasco, qui peregrè iter faciens, cùm ad meritoriam tabernam venisset, & apposita esset cœna omni ex parte olitoria, cum vino dilutisimo; omniaque administrarentur quàm parcissimè: finita cœna, jussit ad se vocari medicum, ad mercedem capiendam. Igitur Caupo cùm respondisset; Ecquid, malum, in viculo agresti medicum requiris. Ibi ille. Nũ, ô bone, te ipsum ignoras? quo sit igitur merces operæ suæ par, medici pretium accipe, non cauponis: Sensit autem (addit Adrianus) frugalitatem sobrietatemque optimam hominis esse medicinam.

Jam verò ostendamus, qui sint intemperantiæ effectus: à qua præter valetudinis interitum, nihil aliud expectandum est. Hos autem effectus patefaciemus contrariis gulosorum ac ebriorum exemplis, quæ in medium producemus: ut appareat quàm turpis, fœda ac ingloria illorum adhuc memoria fœteat, & proinde ejusmodi tàm horrenda vitia tanquam pestilens venenum fugiamus ac detestemur.

Exempla intemperantiæ.

Quanta isthæc vecordia atque insania est, nos involuntarium interitum, quem nobis imminentem cernimus, præcipites dare? At quid aliud est, quàm in exitium voluntarium ruere, ingluviei & ebrietati indulgere?

Intemperantia Cleomenis Aelian. lib. 2. de var. hist. Polyb. lib. 5. hist.

Cleomenes intemperantia sua enormi ac fœda ebrietate, quibus inter Scythas versando (commessationibus ac compotationibus deditos) assueverat, tandem variis obrutus est morbis, immaturè senescens: arthriticis cruciatibus distortus, & omni ratione sæpius destitutus, ac mente alienus. Gens enim illa Scythica usque adeò intemperans ac vino addicta est, sive sint viri, sive mulieres, ut non tantùm ad guttur usque hauriant, & cum voluptate revomant: at vestes etiam suas tam grato liquore perfundant, præclarum hoc ac beatæ vitæ genus existimantes, ut scribit Cœlius. Hæc vini perfusio κατασκεδάζειν dicebatur, quasi aspergere, ut vult Suidas.

Lib. 25. 6. ant. lect.

Ex simili vitio Lacides quidam, philosophus, paralysim incurrit, qua interiit. Quin & Q. Ennius septuagenarius, pari vitio deditus cum magnis cruciatibus & arthriticis doloribus intemperantia & ebrietate contractis vitam finivit: de quo sic scribebat idem Cœlius:

Lib. 28. c. 30. ant. lect.

Ennius ipse pater dum pocula siccat iniqua,
Hoc vitio tales fertur meruisse dolores.

Aristoteles in politicis mentionem facit immensi Syracusanorum luxûs, addens Dionysium minorem nonnunquam ad nonagesimum usque diem, ebrium perseverasse, atq; ob eam rem cæcutientibus ac vitiosis oculis fuisse.

fuisse. Atq; hæc sunt mala, quæ ingluvies & ebrietas corpori procreant.

Et ut animum quoq; attingamus, in prima acie illos collocabimus, qui monstra potius quam homines dici debent: ac imprimis legamus apud Ælianum & Herodotum præclaram, scilicet Mycerini cujusdam Ægyptii, mortem: qui cum vaticinium Latonæ e Bure urbe afferretur, brevitatem vitę prædicens, oraculum eludere volens, tempus duplicando, noctes adiiciens diebus, vigiliasq; agens poculis indulgebat.

Ael. lib 2. de var. hist. Herod. li 2. Exemplum ebrietatis punitæ.

Quin & memoranda ac faceta duo Epitaphia in gulosorum ac ebriorum totius orbis principes conscripta, Timocreontem Rhodium, & Bonosum Hispanum, adiiciamus: prioris Epitaphinm hoc ferebat:

Multa bibens, & multa vorans, mala multaq; dicẽs
Ipse viris, jaceo Timocreon Rhodius.

De posterioris verò origine Valer. Aurelianus Imperator, solebat facetum hoc dictum proferre, *Non ut vivat natus est, sed ut bibat.* Cuspianus aliiq; de hoc guloso monstro, has laudes prędicant: *Quantum*, inquiunt, *bibit, tantum minxit: nec unquam pectore, aut vesica gravatus est, veratro crapulam eiicere solitus:* imperium in Gallos arripuit, victusq; à Probo, laqueo vitam finivit. Tũc quidem jocus extitit, Amphoram pendere, non hominem.

Extremæ ebrietatis monstrum.

Legere licet apud Cicerorem & Plutarchũ,

 quan-

quanta ignominia & dedecore exceptus Antonius Triumvir, qui nimium potus, dum munus suum publicè obiret, coram universo populo Romano, crapulam turpissimè, & maximo pudore evomuit: gremiū suum totumq; tribunal incoctæ cœnæ frustis, vinumq; redolentibus replevit.

L. 1. cap. 3. Notus bibulis est Philoxenus Euricidis filius cum suo collo gruis, ut tradit Theophilus: & quidam Melanthus, ut scribit Atheneus: ipseque Aristoteles in libris Ethicorum.

Alii fuerunt, qui terra marique has delicias quæsierunt: summum bonum in hac sua voluptate collocantes. Talis fuit Archestratus quidam, de quo idem Athenæus lib, 2. cap. 2. qui non minori studio, ubi singula edulia optima nascerentur, in gastrologia sua exposuit, quàm qui descriptiones orbis & navigationes aggrediuntur. Hunc Chrysippus Philosophus, ducem fuisse Epicuro, ejusq; discipulis, testatur.

Archestratus scribit lib. de arte coquinaria.

Hujus farinæ fuit quidam Suitrigalus, Lituaniæ dux, qui nullum unquam iter peregrè suscipiebat, quin dispensatorem percontaretur, an librum quem de arte coquinaria componi curaverat, secum ferret. Cœna ab illo in sex horas ad minimum protrahebatur, ferculis non minus CXXX. utebatur, ut testatur Æneas Sylvius lib. 2. com. in Panormit. At hæc de gulosis, vinoque & ingluvie deditis, egre-

Monstrosum gulæ & ingluviei exemplum.

egregia facinora ab authoribus, fide dignis, enarrantur: quorum fama interdum illis dedecori futura eſt.

Sed duobus iſtis gulæ principibus hujus generis comitem addamus, Apicium quendam Romanum: quem ſcribit Seneca Minturnam profectum, ut ſquillis veſceretur: Alexandriam ut aſtacis: in Africam transmittẽs ſquillarum cauſa, ubi nullas reperit, provinciam execratum, atque ita regredi inſtituiſſe, ne unquam terras illas attingeret. Atque hæc totius guloſi aliorumque ſimilium gloria, ſcilicet, percelebris eſt.

Apicii Romani ingluvies.

Omitto ſponte enormes apparatus, ac ſumptuoſiora, aut potius monſtroſiora Imperatorum Vitellii, & Antonini Heliogabali convivia, ex ſacrorum piſcium jecinoribus, murænarum lacte, Phaſianorum ac pavonum cerebellis, Phœnicopterorum, pavonum, & luſciniarum linguis, atque id genus inauditis ac inuſitatis, maximorumque ſumptuum eduliis parata atque confecta: quibus illorum menſæ replebantur, ut refert Suetonius, nec non Cœlius lib. 28. cap. 4. ant. lect.

Convivia ſumptuoſa Imperatorum Vitellii & Antonini Heliogabali.

Hæc duo exempla duorum ſummè gulæ, ebrietati, ac intemperantiæ addictorum, ſuperaddidimus, ut tanto magis ab hoc vitio abhorreamus, unde tot corporis animique mala progignuntur: frugalitatem-

que ac ſobrietatem amplectamur, quibus & vita, & honos hominum frugi conſervatur.

DE VIGILIA ET SOMNO.

Cap. IX.

D. BERNARDO familare dictum erat, dormientem monachum DEO mortuum eſſe, neque ſibi, neque ulli utilem. Ex lege igitur contrariorum inferre poſſumus, vigilantem monachum Deo vivere, nec non & ſibi & aliis uſui eſſe. Quod utique non tantum de iis, qui religionis voto in monaſteriis degunt, commodè dici ac pronunciari poteſt: ſed de reliquis etiam omnibus, cujuſcunque ordinis & conditionis tandem homines ipſi fuerint. Potiſsimum enim in vigilias creata eſt lux diei: cui ſi ſuccedat nox in quietem, id in animalium potius gratiam à Deo factum eſt, quàm hominum, qui perpetuis vigiliis in contemplandis admirandiſque operibus ſummi opificis, illiuſq; maximis decantandis laudibus verſari debent: etſi quieti etiam hominis aliquot horas Deus conceſſerit ad re-

ad refocillandam naturam, & actiones, quæ communis vitæ conservandæ gratiâ necessariò suscipiuntur, commodiùs obeundas. Sic enim scriptum legitur:

Luce vigent operosæ artes, it miles in arma
Luce, gemunt feßi sub juga luce boves.
Delia non noctu venatur: nocte quiescunt
Pulpita: sed luce est docta Minerva vigil.
Luce minax Pallas: vigilatæ quot bona lucis
Corpora, dij, sensus, ingenium, arsq; vigent.

Unde liquidò constat, quàm longè vigilia sit somno anteponenda, & quomodo horum alterum altero sit magis appetendum, magisque necessarium ac utile, in quibusvis scientiarum generibus. Idcircò posthabito ordine illo medicorum, quo somnus præmittitur vigiliæ, nos contra sermonem inchoabimus à vigilia, eique priorem locum destinabimus.

Commendatio vigiliarum.

Ut igitur demonstremus, qua ratione præstantiæ nobilitate vigilia somno præluceat, nos illum, vel etiam eximiæ maximæque dignitatis virum, vigilantem, attentum ac diligentem appellamus, quem singulari honoris laudisve titulo ornatum cupimus: cum secus, si parum honorificè de aliquo sentire volumus, & stupiditatis aliquid inertiæque exemplar introducere, segnem & somniculosum ejusmodi hominem nuncupamus.

Hoc enim nomine notamus humani ingenii extremam aliquam & deplorandam tarditatem, craſsitiemque: quandoquidem vigilantia ſemper præ ſe ferat laudem & gloriam, individuamq́; comitem habeat ſingularem ingenii promptitudinem ac eminentiã. Homerus Jovem fingit continuò vigilantem: ut patet ex his verſibus.

Iliad. 2.

Tum reliquos omnes divoſq́; hominesq́; tenebat
Pernox ſomnus: at inſomnis Saturnius unus.
Pectore ſollicito volvebat, &c.

Eodem elogio extollit Agamemnonem, quem, dum reliqui duces alto proflarent pectore ſomnum: ſolum interea indefeſsis vigiliis, noctem inſomnem tranſegiſſe laudat. Quod idem Virgilius in ſuo Ænea imitatus eſt. Ideoque vigilantiæ laudem ſolis principibus viris competere, teſtatus eſt idem Homerus, eo verſu, quem Eraſmus inter proverbia eſſe voluit.

10. *Iliad.*

Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα.
Turpe duci totam ſomno conſumere noctem.

Artaxerxes vigilans.

Artaxerxes magnus, ne ocio tempus perderet, commentariis noctu conſcribendis rerum invigilaſſe, notum eſt.

Epaminondas ſobrius & vigilans. Lib. adverſus Ducem imperitum.

Epaminondas celeberrimus ille Thebarum Dux, ac Princeps magnanimus, interea dum cives Thebani petulantes, nimis genio ſuo ac luxui indulgerent: ſolus vigil (ut ſcribit Plutarchus) ac ſobrius arma & urbis mœnia perlu-

perlustrabat. Rogatus verò, cur id faceret; Respōdit sobrium esse se, & vigilare, quò reliquis liceret temulentos esse ac dormire. Unde summam existimationem, & immortale nomen consecutus est.

Cujus & alii forti & generoso animo viri imitati sunt vestigia; qualis fuit inter alios Philosophos Plato, qui, ut scribit Cœlius, non plus dormire solebat, quàm quod satis esset ad evitandum ex nimia vigilia malam habitudinem. Cæteros etiam admonere solebat, ut nocte surgerent, ad res tum publicas tum privatas obeundas. Somnum enim immodicum, & corpori, & animo obesse dicebat, parumque inter mortuum & dormientem interesse. Itaq; ut quisque vivere & sentire cuperet, sic vigilare oportere, quantū salva corporis valetudine fieri posset.

Lib. 30 c. 9 ant. lect.

Platonis vigilantia.

Proposuimus breviter vigilantiæ encomia & exempla: videamus si lubet, ejus moderatæ in corpore humano commoda, & contrariò ex abusu incommoda.

Commoda vigiliarum moderatarum.

Mediocres enim & modicæ spirituum distributionem per totius corporis partes adjuvant, sensibus stuporem torporemque excutiunt, quo singulæ corporis facultates, naturalis, vitalis, & animalis, promptiùs sua obeant munia: earumque beneficio legitima & naturalis alimentorum concoctio ac digestio perficiatur: superfluitates autem &

excrementa ex corpore tanquam noxia pellantur.

Sed de his plura apud Oribasium libr. 6. Medic. Collect. c. 6. ex professo de harum usu ibi tractantem, ex quo ad stabilienda ea, quæ diximus, hîc annotare nonnulla placuit. Vigilia, inquit ille, plenitudinem per halitum digerit, quæ in ventre sunt, minuit, & ut per partes infernas exeant, præparat: languorem dissolvit, gravitatem dispensat, resoluta corrigit, & robur naturæ atque animo adjungit, sudores cohibet, &c. En præclara illa & insignia proprietatũ dona, quibus vigiliæ ad præscriptam mediocritatis naturæque legẽ moderatæ insigniuntur: utpotè per quas corpus nostrum in convenienti temperiei symmetriâ, bonaque valetudine perpetuò conservetur, quemadmodum id palàm ex illarum effectis apparet. Verùm si immoderatæ, naturæ præscriptos terminos transgrediantur, à quacunq; etiam causa accidentali id fiat, sive ea sit interna, sive externa: statim temperamẽtum hominis mutatur: facies pallescere incipit, corpus maciè contabescere: oculi in capite concavi cum austero & tristi vultu: frons vel serenissima ac placidissima, deformes anilesque contrahit rugas: omnes facultates naturales depravantur: unde harum vitio mala & perversa cõcoctio procreatur, crudorũ ac malignorũ humorũ copiâ: Sic deinceps vitales attenuan-

Incommoda vigiliarum incommodarum.

tenuantur vires: nec hinc animales excipiuntur, ſed etiam læduntur adeò: ab impetuoſo illo & hoſtili humorum incurſu, ut corrupta v ti taq; cerebri temperie, ſenſus tam interiores, quàm exteriores à naturali inſitaq; agendi ratione deflectant ac aberrent, ac ſæpenumero actio illorum omninò pervertatur. Humores enim & ſpiritus nimium calefacti & inflammati, progignunt omnis generis febres ardentes, & ſiccas ægritudines: quæ in cerebro ſuſcitant phreneſin, maniam, deliria & id genus alia: Hinc non immeritò ejus generis vigilias Plinius refert inter corporis mala. In qua re ad evitandos præcavendoſq; hujuſmodi & ſimiles errores, medici induſtria & prudentia plurimum valet.

Cauſæ immodicarum vigiliarum. Lib. 2. c. 12.

Oportet igitur medicum ad conſequendum ſcopum ſuũ, imprimis indagare ac noſſe earum cauſas, quæ ut plurimum ſecundum Actuarium à nimia ſiccitate & caliditate oriuntur. Quandoquidem, inquit, quæ deſiccare conſueverunt, hæc ſuapte natura vigilias introducunt.

Aëtius ejuſdem opinionis tetr. 2. ſerm. 2. cap. 23. de memoria amiſſa: Sola quidem, ſcribit, humiditas redundans, profundos ac longos ſomnos facit, ſola verò ſiccitas vigilias.

Quoniam igitur conſtat, hujus affectus cauſam pendere à ſiccitate, petendum neceſſa-

cessariò erit remedium ab humidis, tanquam siccitati contrariis Ubi ad generalem curam, prout illa communiter instituitur, conducit balneum dulce & appropriatum, nisi aliud quid obstet; Ad particularem autem prosunt, lotio pedum, frontalia, irrorationes cerebri, factæ ex floribus Camomillæ, sambuci, nenupharis, capitibus papaveris, foliis mandragoræ, semine hyoscyami, lactuca, cum amomo, anetho, camphora, croco & similibus: ex his omnibus coctis in aqua communi, aut maceratis in aquis convenientibus, concinnari possunt Epithemata hypnotica ad cerebrũ: quæ non tam ratione humidæ istius qualitatis, quam virtute sulphuris narcotici, quod ut plurimum abundat in illis simplicibus, somnum provocant. Hæc, & hujus generis similia remedia conferunt propriè iis vigiliis, quæ natæ sunt ex causis interioribus, utpotè morbis quibusdam, qui corpus humanum divexant: ut sunt dolores, febres calidæ & ardentes, maniæ, melancholiæ & similes.

Remedia ad somnum.

At si fortè iste vigiliarum affectus eos comprehendat, qui nulla corporis ægritudine conflictantur, illarumque causa extrinsecus accedat, vel à tristitia, aut alia quadam animi pasione: tunc necesse est, ut ejusmodi tristitiæ mentisque perturbationi inprimis, & quanto fieri potest studio, consulatur, propositis omnis generis rebus jucundis ac gratis,

quæ

quæ mentem exhilarare, lætitiamque afferre queunt, ut sunt lusus jocosi & faceti, instrumenta musica & similia. Ad quod institutum etiam remedia acersenda sunt, suprà capite de tristitia proposita.

Adducemus hûc locum ex Æginetæ lib. de remed. cap. 98. quo huic vigiliæ reprimendæ in hunc modum remedium præscribitur: " Verùm, inquit, nunc de sanorum vigilia di- " cendum est: Si igitur aut ob tristitiam, aut " curam, aut aliquam animalem affectionem vigilarint, primùm quidem tristitiam, & id quod molestum est, quantum ejus fieri potest præcidemus: posteà etiam jucũdorum sonorum " auditu cogitationem ab illis abduce- " mus: & quidam sanè sonum aquæ placidum, " ad hoc machinantur, quo deliniti ad som- " num deducuntur. Sed & balneis maximè ve- " spertinis, ubi probè cibum concoxerint, utan- " tur: Et victu humectante velut lactucis & si- " milibus: & papaveris nigri quandoque folia " viridia obsoniis admisceant, & pisces conco- " ctu faciles edant: vinoque uberiore, tenui, " non vetusto utantur. Vbi verò reclinari vo- " lunt, rosaceo caput ungant, aut oleo in quo " papaveris capita aut mandragoras incocta " sint. Quin & anethinum oleum non vetu- " stum ex somnificiis est. Novi & post præ- " gressam lassitudinem, quietem derepentè " succedentem, somnum induxisse. Sed & coitus

Causæ avertentes nimias vigilias.

„ tus moderatus idem hoc efficit. Alii si aut ca-
„ put, aut pedes perfrigerentur, facilè in som-
„ num delabuntur. Si verò ob multitudinem
„ aut malitiam cibi stomacho gravati vigila-
„ runt (nam & hoc factum novimus: quemad-
„ modum rursus alii præter consuetudinem à
„ cibo abstinentes aut modicum cibum capien-
„ tes vigilarunt) considerare hoc & causam re-
„ cidere oportet.

Hæ sunt vigiliarum causæ & scaturigines, quæ hominem sanum invadere possunt, atque affligere, earumque opportuna remedia, de quibus (uti videtis) satis prolixè hîc ab Ægineta tractatum fuit. Sunt præterea alia adhuc vigiliarum genera, quarum causa nimis occulta atque abdita est: propterea, quod illi, qui hoc affectu corripiuntur, tanto eam studio celant, ut de illa inquirenda neminem patiantur quicquam dicere: Vbi prudenti Medici sagacitate opus est, in ejusmodi veris pervestigandis causis, debitisque ac salutaribus medicamentis inveniendis. Qua industria atque dexteritatis laude, claruerunt olim Hippocrates & Erasistratus, quorum ille Perdiccam: hic verò Antiochum restituit.

Vigiliæ aliæ species.

Ejusmodi laboriosâ vigiliarum molestia conflictabatur C. Mœnenas primarius quidam

dam aulicorum Cæsaris Augusti, qui nimis molestè ferens amorem illicitum Terentiæ uxoris suæ (quam Augustus deperibat) & morosæ uxoris repudia deflens, cùm nec mero, nec aquarum fragoribus somnum allicere posset, toto triennio vigilavit, & vix tandem per symphoniarum cartum, ex longinquo lene sonantium sopitus est, sicut scribit Seneca lib. de providentia.

Ex qua historia videre licet, quanta vis sit Zelotypiæ: quantaque efficacia sit harmoniæ: ad sedandos & consopiendos spiritus, nimiâ vigiliâ perturbatos.

Sed de vigiliis, quibus pro nostri instituti ratione satis à nobis invigilatum huc usque fuit, dictum sit satis. Tempus nunc postulare videtur, ut ad optatæ quietis soporisque portum nos conferamus: ubi in posterum docebimus, quæ commoda vel incommoda proferat somni moderati, vel immoderati usus.

DE SOMNO.

Cap. X.

DIXIMUS ſuprà, ingentem eſſe neceſsitatem utilitatemq́ue vigiliarum, legitimarum ac modicarum: adeò ut in harum gratiam lux & tempus diurnum ſit datum ac inſtitutum: quo homo & omnia animalia, ad vitæ ſuſtentationē, omnium actionum, laborum, negotiorumq́ue curam vigilando ſuſtineant: animaq́ue & ſpiritus tanquam idonea vigiliarum organa, tunc diffuſi ac diſtributi in ſingulas corporis partes: huic ſenſuum dona largiantur, & reliquas inducant facultates, ut ſunt audiendi, videndi, odorandi, guſtandi, tangendi, ambulandi, aliasq́ue functiones neceſſarias adminiſtrandi: Poſteaquam itaq; corpus, diurno hoc vigiliarum labore ſatis fatigatum ac defeſſum, incipit ſenſim langveſcere, ſenſus item torpeſcere ac paulatim obtundi: ſpiritusq́ue reſolvi ac diſsipari: tunc ad horum omnium inſtaurationem ac refectionem, homo nactus eſt gratiſsimum illud nocturnæ quietis ſoporisq́ue bene-

beneficium: ex cujus debito legitimeque usu percipit infinitas ac maximas utilitates.

Etenim Somnus moderatus spirituum infirmitatibus medetur: perturbatæ mentis affectiones reprimit; cunctas facultates instaurat: corpus imbecillius redditum corroborat: alimentorum concoctionem & digestionem adjuvat: crudiores humores coquit: membra labore defatigata ac enervata reficit: omnis generis defluxiones impedit, caloremque naturalem & humorem radicalem adauget. Præterea illum appellare licet refrigerium & solamen Spirituum, omniumque corporum ægrotorum morbidorumque.

Quantæ somni utilitates.

Hic nobis astipulatur Ægineta, qui dum tractat quæstionem illam, quid sit somnus, has posteà ipsius eximias recenset utilitates, his verbis: Somnus, inquit, animalium facultatum quies est, bona humiditate cerebrũ rigante contingens: Quod si rectè admittatur, multa bona facere potest. Nam & cibos concoquit, & dolorem mitigat, lassitudinesq; lenit, & distentorum laxitatem efficit: sed & animalium affectionum oblivionem inducere potest, & emotam mentis rationem corrigere. Non igitur sine causa factum est, quòd ab antiquis Poëtis appellatur pax & tranquillitas omnium rerum, nec non quies Spirituum: ita enim canit Ovidius his versibus:

1. lib. de re med. cap. de Somno.

Somni encomium juxta Poetas.

Somne quies rerum, placidißime, Somne, Deorum,
Pax animi, quem cura fugit, tu pectora duris
Fessa ministeriis mulces: reparasq; labori.

Et Seneca in Tragœdia Herculis furiosi definit somnum in hunc modum.

Tuq; ô domitor somne malorum,
Requies animi, pars humanæ melior vitæ.

Hac ratione Somnus, ut saniori & Christiano more loquamur, est Dei donum eximium ac præstantissimum, generi humano in quietis locum datum. Unde primus homo, tempore adhuc suæ integritatis, sensit ex permissione & voluntate divina, primas illas & singulares somni virtutes, dum Deus illum sinebat labi in somnum profundum, ut de illius corpore sumeret costam, ex qua crearet sociam: Res certè plena maximi & admirandi mysterii.

Gen.c.2.

Ejusmodi singularia commoda & insignes utilitates, quæ somni beneficio in genus humanumq; derivantur, occasionem olim dederunt Ethnicis, ut illum in Deorum numerum retulerint. Hinc factum est, ut hymnorum Orphei (qui author illorum æstimatur fuisse) unus dicatus sit Somno: quem Regem Deorum hominumque non veritus est nuncupare. Hesiodus in Theogonia ipsum nominat filium Noctis. Hinc etiam ab Ovidio lib. Metam. relegatur ad Cimmerios Scythiæ copulos, quæ regio est frigidissima, gla-

ma, glacialis & tenebricoſa: quo innuere vult, quod tempore hyemis, brumaliſque ſolſtitii noctes ſint longiſsimæ, quibus ut plurimum homines tẽpus dormiendo inſumant. Virgilius & alii Poëtæ vocitant ipſum mortis filium. Nihil enim eſt, quod propiùs accedat ad ſimilitudinem mortis, quodq́; illam magis repræſentet, quàm ſomnus, cujus lectus ſepulchrum eſt. Hinc idem Ovidius arcem ſeu palatium Somni definiens, in hæc verba erumpit:

Muta quies habitat; ſaxo tamen exit ab imo
Rivus aquæ lethes.

Paulò pòſt addit:

Ante fores antri fœcunda papavera florent.

Eò quòd omnia oblivioni tradantur, tàm in ſomno, quàm in morte: Papaver namque inducit ſomnum & ſtupefacit. Hæc deprompta ex naturali Philoſophia, ſub illis fabulis & allegoriis tacitè inſinuant proprietates ipſius immoderati & præternaturalis ſomni: in quo ſenſuum functiones prorſus impeditæ ac proſtratæ jacent: adeò ut aures non audiant: oculi non videant: os nihil loquatur: manus tangendi poteſtate priventur: pedeſq́ue ambulare non poſsint. Præterea, homo ſenſuum rationiſq́; expers, vera & ipſiſsima mortis imago eſt, ut non malè ſomnus ἀδελφὸς θανάτου dictus ſit.

Papaveris proprietas.

Porrò intemperatus ejusmodi somnus non est, nisi via quædã & dispositio ad lethargum, carum, apoplexiam & similes soporiferos affectus, qui sorores germanæ sunt ipsius mortis, ipsorumque interventu tandem in illam delabimur.

De somni utilitate.

Redeamus ad somnum moderatum, ac ostendamus, quonam tempore eo debeamus commodè uti: ubi ulterius diligẽter consideranda veniunt ipsius qualitas, quantitas ac aliæ circumstantiæ, quæ hîc occurrunt scitu dignissimæ.

Jam antea diximus, quod dies factus sit in usum vigiliarum, ex quo concluditur, noctis tempus esse constitutum ordinatumque pro quiete somnoque capessendo, qui tunc omnium naturalissimus, & maximè tempestivus judicatur.

Quoniam autem nulla est regula tam communis, quæ non aliquam admittat exceptionem, ita & nos non omninò damnamus somnum diurnum in certis quibusdam hominibus, qui si consueverunt in multam vigilare noctem, tardiusque ire cubitum, coguntur certè bonam diei partem quieti attribuere: Nolo autem hîc inferre, quasi ad hoc propositum solummodo sit requirendum tempus matutinum: neque occasionem ansamque iis præbere, qui præsertim in aulis, vix ante horam decimam aut undecimam ante-meri-

Quibus & quando somnus diurnus sit concedendus.

meridianam è plumis stratisque suis tandem solent exurgere: sed potest in hanc rem eligi tempestivius commodiusque tempus, uti est pomeridianum: hora scilicet una atque altera à prandio. Quod tempus erit commodissimum iis, qui dolore aliquo corporis, aliave quadam ægritudine impediti, nocturnam quietem capere nequeunt. Item si quis tanta membrorum lassitudine premitur, ut erecto corpore stare nequeat; huic etiam permissum est paululum conquiescere, &, si potest, dormire. Similiter & iis, qui debili & imbecillo laborant ventriculo, ac in quibus alimentorum concoctio difficulter, magnoque negotio perficitur.

Sed necesse est, ut ejusmodi homines in sella erecto capite dormiant: neq; somnus excedat spatium unius aut duarum horarum, idq; fiat prima aut secunda post prandium, ut dictum est.

Hîc enim summoperè ac diligenter circumspiciendum est, ut & salubrior & tempestivior deligatur somnus, qualis est nocturnus, tertiâ ad plurimum horâ post cœnam inceptus: propterea quod talis somnus potentissima sit causa procreandorum benignorum ac salutarium vaporum; qui mediante alimentorum concoctione à ventriculo in cerebrum ascendunt, cujus naturali refrigerio congelantur ac condensantur, tandemq; convertun-

Quæ sit causa somni.

vertuntur in rorem benignum utilemque: quo suffunduntur meatus sensuum cerebri, aliarumq; partium, unde talis quædam oritur (si ita dicenda est) stupefactio, quam somnum appellamus.

Si igitur interposita aliqua mora eousq; vigilatur, donec vapores alimenti prorsus evanescant & consumantur (id quod post illius concoctionem perfectam, absolutamque, quæ spatio quatuor, quinque aut sex horarum, prout ventriculus se melius pejusve habet, perficitur, fieri potest) somnus hoc modo vi quasi coactus, nulla ratione bonus erit, nec naturæ consentaneus. Id quod intelligi tantùm velim de iis, qui bona temperataque sunt corporis constitutione. Nam reperiuntur nonnulli, quorum cerebrum naturâ tam humidum est & nubilosum, ut non indigeant ejusmodi alimentosorum vaporum ad somnũ excitandum, sed sua sponte omnibus horis ac momentis somnolenti dormituriunt: quibus potius interdicendus est somnus tàm diurnus, quàm nocturnus, nec nisi parcissimus concedendus.

Quibus interdicendus somnus.

Quod ad modum cubandi attinet, alii diuturna sed mala consuetudine resupini solent jacere, oculis sursum versis: alii verò in contrarium proni, ventre videlicet inferius versus lectum demisso: Sunt & aliæ aliorum recubandi varietates, quæ neutiquam sunt proban-

probandæ. Hæc ratio optima, ubi in principio somni cubatur in dextrum latus, postea post primum somnum in sinistrum: Situs verò supinus esto paucus ac rarus, ad evitandam renum inflammationem.

De quantitate, diuturnitate & brevitate somni diversæ sunt considerandi viæ, pro variis nempè differentiis, diversorum hominum temperamentorum, proq; multiplici ætatum aliarũq; circumstantiarum discrimine. Nam ii, quorum ventriculus benè temperatus, prõptè & facilè cibos coquit ac digerit, non tantum temporis dormiendi requirunt, quàm illi, qui imbecillioris sunt ventriculi, quique ad promovendam digestionem auxilio aliquo externo indigent, quale est somnus, qui ad hoc institutum plurimum confert. Ubi prioribus illis sex aut septem horæ sufficiunt: hi verò plus temporis postulant. Juvenibus sanis ac robustis satis erunt sex horæ: at plures sibi poscunt senes.

De somni quantitate.

Ex his apparet, quomodo ratione temperiei diversæ, & ætatis, quantitas, ac diuturnitas somni varietur:

Exempla somnolentiæ addam animi gratiâ. Endymion quidam à Luna adamatus (ut fingunt Poëtæ) à Jove impetravit copiam perpetuò dormiendi in monte Atmiæ in Caria sito: hæc inepta petitio omnique reprehensione digna occasionem posteà dedit

Somnus Endymionis.

Cic. lib. 2. quæst. Tusc.

adagio isti in homines somnolentos & desides : Endymionis somnum dormire. Ubi contra in honorem & gratiam illorum, qui pro Reipubl. commodo ac utilitate per multas noctes, assiduo literarum studio ac continuis vigiliis vacant, inventum est istud alterum : Scopeliano more invigilare. propterea quod Scopelianus celebris Philosophus ac sophista inter cæteros minimè deditus erat somno: qui singulis noctibus, absoluto studiorum penso, inter ambulandum subinde hæc repetere solebat verba : ô Nox, tu quidem sapientiæ divinæ obtines plurimum: Contra P. Scipio (magnæ aliàs authoritatis vir) ob nimiam somnolentiam à Pop. Rom. publicis opprobriis & contumeliis affectus est. Plutarch. lib. polit

Summa Scopeliani vigilantia.

Cel. lib. 20. cap. 11. antiq. lect.

Aristoteles ad fugiendam vitandamque ejusmodi somnolentiam, grues imitatus, Sphærulam manu tenebat, subjecto lebete æneo, quę per somnum delapsa strepitu suo dormientem excitaret : ut Laërtius in ipsius vita commemorat.

Aristoteles somnolentiæ osor.

Lib. 16. Alexander Magnus.

Ammianus Marcellinus simile quid enarrat de Alexandro Magno, Aristotelis discipulo : qui cùm dormitaret, brachio extra cubile protenso, pilam tenuit argenteam supposita pelvi, ut cum nervorum rigorem sopor laxasset, pilæ elapsæ tinnitus somnum abrumperet. Vigilavit uterque tàm pro literis, quàm

armis

armi, dispari fine; eodem tamen imitaturis exemplo.

Julianus Augustus tam extremè flagrabat amore & studio philosophiæ, ut arma gerens contra Persas & Alemannos sive Teutones, à quibus licet variis ille modis, ac quàm plurimis impedimentis irretitus & districtus tenebatur, nihilominus alacriter & summa cum dexteritate suo perfungeretur officio, humique jaceret dormiturus, totamque propemodum noctem scribendo ac legendo consumeret, dum interim reliqui somni beneficio fruentes, molliter conquiescerent: Sicque noctem divideret in tria tempora, quietis, reipub. & Musarum, Alexandri Magni exemplo.

Julianus Augustus parum dormivit.

Marcel. lib. 16.

Cùm contrà, & olim, & nunc, omnes dormitatores, qui similes sunt Smyndyridæ Sybaritano, & Pontico Histiæo, qui se jactabant, viginti annis nec Orientem, neque Occidentem Solem vidisse (vox nec pecudis, nec hominis) omnes, inquam, tales dormitatores & somnolenti glires visi sint nihil aliud promeruisse, quam ignominiæ ac vituperii opprobria: ut qui digni censendi sint, appellari turpissimo & sordidissimo suum porcorumque nomine, quorum voluptas deliciæque sunt cœno noctes & dies volvi.

Dormitatores.

Quare Romani olim diei initia a media nocte duxerint.

Cœl.lib.11. cap. 1. antiq. lect.

Sapientiores Romani hanc olfacientes summam utilitatem & nobilitatem vigiliæ, cujusque beneficio rerum omnium actiones perficiantur, Civilis diei initia à media nocte duxere: ut solis exortus esset quidem operis initium, tempus verò quod præcedit, apparatui impenderetur. Quippè paratos instructosque obire negotia oportet, non inter obeundum instrui apparative.

Quod ad incredibiles illos & nimis diuturnos somnos attinet, quibus complures olim fuere correpti, si historiis credendum est, veluti est exemplum somni Epimenidis Cretensis, qui cum rus ablegaretur oves pasturus, & ob nimium Solis meridiani ardorem æstumque in antrum aliquod refrigerandi se causa, ingrederetur: ibi somno oppressus dormivit per spatium quinquaginta septem annorum, ut Plinius & Apollonius volunt, aut quadraginta, juxta Pausaniam: ejus generis sopores, quamvis scriptis historicorum tùm Græcorum, tùm Latinorum pro veris passim approbentur, nihilominus tamen pro incredibilibus potius & prodigiosis habendi videntur.

Historia de septem dormientibus.

Sic etiam miraculosa censenda est historia illa, cujus à Sigeberto in Chronicis, & ab aliis probatis historiographis Ecclesiasticis fit mētio; de septem illis dormientibus (ut vocantur) nempè Maximiano, Malcho, Martiniano, Diony-

Dionysio, Joanne, Serapiano, & Constantino, qui cum ob immanem & crudelem Decii persecutionem ex hominũ cõspectu abire, ac, ne fortè proderẽtur, se in loco quodã remoto ac occulto abscondere cõstituissent: in quandam tenebrosam ac inhospitem cavernam ingressi sunt, ut videlicet ibi per tempus aliquod laterent: Tandem autem deliberatione facta, cibisque ad corporis recreationem sumptis, eam sententiam unanimiter omnes inierunt, multò videlicet satius sibi videri, si relictâ istâ latibuli spelunca, in lucis propatulum prodirent, seseque impavido ac constanti animo, atrocissimo martyrii istius supplicio subiicerent: sed cum jam exituri essent è caverna, singulari Dei providentiâ subitò, tàm diuturno ac profundo correpti sunt sõno, ut ibi cõmorantes dormirent per 196. annorum spacium: sicuti id ex temporum computatione facilè colligitur. Nam expergefacti & resuscitati sunt à tanto somno, die paschatis, anni 30. regni Theodosiii junioris. Hæc & similia inquam, omninò sunt miraculosa, & captum ingenii nostri, omnemque admirationem, imo & fidem excedunt.

Satis dictum est hactenus de his, quæ pertinent ad somni quantitatem: Transibimus nunc ad ipsius qualitatis considerationem, ubi se offerent quædam scitu quoq; non indigna.

In quo-

Somni accidentia sunt insomnia et nocturnæ visiones.

In quolibet somno solent plerumque apparere insomnia & nocturnæ visiones, quæ ipsum non aliter ex accidente comitantur, quàm umbra corpus. Unde mirari subit, quid sibi velit illud quod scriptum reperitur apud Plutarchum de quodam Cleone, item apud alios de quodam Thrasymide: nec non id, quod Herodotus observavit, & post illum Pratensis, de Atlantibus videlicet, Aphricæ populis, quos affirmant nullis unquam somniis aut visionibus esse obnoxios. Quod utiqne vix credibile est. Fieri autem posse non negamus illos ejusmodi apparitionibus minùs subjectos, minúsve pronos ac proclives, idq; peculiari quadam victus ratione, aut singulari nativi propriiq; temperamenti complexione: ut qui sint cerebro solidiore ac fortiore, à quo vapores illi & exhalationes, à quibus ejusmodi insomnia aliàs excitari solent, multò facilius citiúsque dissipentur.

Lib. de oraculis.

Homines quidam nullis obnoxii somniis.

Metam. lib. 11.

Triplicia somnia.

Poëtarum est, fabulis suis aliquid utile innuere: inter quos Ovidius facile princeps lib. metamorph. similiter somno affinxit tres ministros, quorum primus ab eo appellatur. Morpheus: qui in visionibus nocturnis humanas ropræsentet figuras, tàm masculas, quàm fœmineas: ideoque ab autore etiam dicitur:

Artifex, simulatorq; figuræ.

Alterius autem nomen est Icelus sive Phobetor, qui insomniis & visionibus refert animalium

lium brutorum formas ac figuras: de quo idem author his versibus.

Fit fera fit volucris, fit longo corpore serpens:

Et: *Hunc Icelon superi, mortale Phobetora vulgus. Nominat.*

Et propterea, quod Phobetor insomniis repræsentat bruta animalia, quæ nobis terribiliora videntur ipsis hominibus, dictus est φοβητωρ, qui Græcis significat perterrefactorem.

Tertius Phantasus, qui in apparitionibus nocturnis repræsentat & exprimit omnis generis species ac formas illarum rerum, quæ animalis animæ sunt expertes.

Tres somniorum differentiæ. Lib. 10. comment. de divinat.

Horum autem somniorum ac visionum tres sunt differentiæ: vel enim illa sunt divina, vel supernaturalia: vel naturalia. Peucerus ea distinguit in divina, diabolica, allegorica, prædicentia, & naturalia: quæ omnia ad hanc trium differentiarum classem, haud incommode reduci possunt.

Quid in somniis divinis observandum.

Somniorum divinorum origo & inspiratio pendet â solo Deo Opt. Max. qui horum adminiculo, tãquam idoneo medio & instrumento usus ad Prophetas, suosque fideles servos locutus est De illorum autem veritate aut certitudine nemo sanæ mentis dubitabit unquam, modò ob oculos sibi ponant autorem, qui ipsa veritas est. Misit autem Deus spiritum suum vel etiam angelos in hominum ministe-

nisterium creatos, qui fidelibus per somnia revelarent omnia ea quæ divina ipsius & bona voluntas decreverat, sive id spectaret communem Ecclesiæ salutem, sive privatæ personæ consolationem aliquam: quamvis definitum temporis terminum Deus sibi soli reservarit. Ejusmodi revelationum visiones, dormientibus noctu contingebant, ut videre est ex somniis Danielis. Nonnunquam talia visionum genera habebãt certas & peculiares eventuum significationes, ut ex plerisque Patriarchurum, Prophetarum, item ex Sanctorũ Petri Pauliq; in novo testamento somniis, colligitur. Voluit quoq; Deus ejusmodi apparitionum participes fieri nonnullos qui ab Ecclesia separati erant: idque in hunc finem, ut vel populo succurretur, & mundanæ Reipub. consuleretur: vel ut specialiter domesticorũ vitæ servandæ & incolumitat i subveniretur, ut snnt somnia Pharaonis, ipsiusque duorum ministrorum. Horum enim principalis & præcipuus finis erat, ut Joseph ex diuturno & indigno carcere liberaretur, & in aulæ Pharaonis Principem eveheretur, atq; ita totius Ægypti commodo & utilitati prospiceretur: tandem in specie quoq; ut inde domus & familia Jacobi Patriarchæ conservaretur. Sic nullum alium finem spectabat somnium Nebuchadnezaris, nisi ad emolumentum ac salutem Ecclesiæ Dei.

Diabo-

Diabolus igitur hostis & contemtor maximus Dei & operum ejus mirabilium, dum ipsa conatur imitari, potius ea corrumpit, depravat, & mentitur. Hinc in suam Synagogam introduxit falsa & abominanda sacrificia: sic etiam sua invexit perversa iniquitatis somnia quę, quamvis ad decipiendos solummodò homines, veritatis quandam speciem præ se ferant, non tamen nisi pura puta mendacia, & perniciosæ ac calamitosæ depravationes existunt: quod Deus fieri permittit in talium superstitiosorum idololatrarum jussimam pœnam ac vindictam.

Diabolica somnia.

Erant autem hęc diabolica somnia divisa in duo genera: primum requisitorium vocabatur, ubi ab Ethnicis inquietudinis spiritu exagitatis, somnia illa requirebantur, & detestandis conjurationibus impetrabantur: cui execrandæ actioni, certa quædam loca & templa destinata ac consecrata erant: in quibus illos, peractis prius memoratis istis conjurationibus ac ceremoniis, dormire oportebat: & quicquid inter dormiendum somniabant oraculi loco habebatur.

Duplicia sunt somnia diabolica.

Hæc autem sunt primaria loca istis somniorum accersendorum ritibus dicata: templum scilicet Amphiarei, & ara Ardalia in urbe Trœzene: quo misera Ethnicorum gens, turmatim ab omnibus mundi angulis convolabant.

Præter

Præter hæc alia quoque erant: ut antrum Charonis in urbe Tralles: & in Ægypto templum Isidis, Deæque Melopidæ: nec non in Epidaurio templum Æsculapii, in quo, prout Ethnici certò sibi persuadebant, ægroti, qui illuc veniebant, certissima & aptissima remedia per somniorum visiones inveniebant, ad curãdos proprios morborum vel ẽt deploratissimorũ & immedicabiliũ languores & infirmitates. De cujus rei effectis portentosis ac prodigiosis, passim literis proditum est in historiarum commentariis. In eodem Æsculapii templo, ut refert Pausanias, erectæ erant columnæ, quibus insculpta cernebantur, cùm nomina eorum, qui sanitatem recuperaverant, tùm etiam remedia, quibus ex consilio Oraculi ac visionum, ipsis dato, usi fuerant.

Satanæ astutia.

Idem mos fuit apud Romanos usque ad Antoninorum tempora, id quod ex tabella marmorea Romæ in Æsculapii templo in insula Tiberina inventa, & usque in hanc diẽ apud Maphæos conservata, intelligere licet. In qua tabula, teste Hieronymo Mercuriali, medico doctissimo ac celeberrimo, scriptum reperitur (scriptura est translata è Græco in Latinum) quodammodo oraculum docuerit Cajum & Valerium utrumque cæcum, modum recuperandi visum: idque factum est publi-

publicè coram omni populo, & maximo cum applausu. Item aliud remedium, pro cruenta sanguinis spuitione revelatum fuit per Oraculum Juliano: & cuidam Lucio, qui gravissimo laterum dolore laborabat, adeò ut prorsus desperatus ab omnibus relinqueretur, remedia illa, qualia fuerint, notata invenies in ipsa tabula.

Alterum genus somniorum diabolicorum.

Est adhuc, præter illa requisitoria somnia, aliud somniorum diabolicorum genus, quod inopinatum dicitur; propterea quòd ejusmodi somnia accidere solent ex improviso, præterque omnem spem & expectationem quæque neque accersita, neque postulata unquam fuere: idque ex solo diaboli instinctu & fraudulenta machinatione, dum modò hoc, modò illud ad prædicendum præsagiendumque sese offert: solummodò in eum finem, ut imponat illis, quos insidiosis suis falsarum persuasionum, præstigiarumque cassibus irretitos ac captivos tenet. Id quod abundè testantur somnia veneficiorum, nigromanticorum & talium fanaticorum hominum, qui Enthusiasmo, nescio quo, afflati creduntur.

Sed relictis his somniis & terriculamentis diabolicis, nos ad illas somniorum differentias, suprà à nobis constitutas, recurramus: ubi primo loco de divinis egimus: sequuntur nunc ordine supernaturalia, quæ

Somnia supernaturalia.

medio loco se habent inter divina & naturalia: utpote quorum causæ, neq; ad ipsum Deũ immediatè referendæ sint, neque etiam ad pravorum humorum malignitatem, à quibus naturalium somniorum origo dependet. Sed ad animam nostram, quæ dormiente etiã corpore vigilat: quæque raptu quodam supernaturali excitata, præsertim bono genio inspirante, per somnium ac visiones nobis repræsentat multa phantasmata, quæ plerumque certi aliquid præsagiunt, quorsum certitudo utplurimum per rerum eventum cognoscitur.

Solent autem ejusmodi somnia plerumque matutino tempore contingere, quando nimirum cerebrum est liberum, & à vaporosis istis ciborum exhalationibus immune, quę aliàs illud offuscarent: & ejus generis visionibus obstaculo essent.

Exempla ejusmodi somniorum quam plurima passim occurrunt, ubi somniantibus sæpenumerò visum fuit, aut in morbum aliquem incidisse, aut ab eodem convaluisse: quibus visionibus postea respondit similiter eventus ad omnia, quæ in somnis antea prę viderant: quamvis illa non fuerint neque accitata neq; postulata, sicut acciri solent diabolica somnia.

Aelii Aristidis alio-

Ælius Aristides Rhetor Smyrneus, cum quondam peste laboraret, somniabat se Lysin poste-

posteriorem fabulæ partem videre, ex quo somno convaluit.

rumq; plurium somnia, eorumq; effectus.

Phayllus dux Phocensium sub initia sui imperii effigiei cuidam æreæ, (quæ Delphis inter donaria spectabatur, ab Hippocrate Medico dedicata) hominis cui carne consumpta sola superessent ossa similem se somniabat: nec multis post diebus tabe periit.

Pausan. lib. 10.

Quidam, ut refert Cœlius ex Galeno, visi sunt in somnis, pedes in lapideam substantiam induruisse: non longè post paralysi infestabatur ea par spedis, ubi nulla mali suspicio antea à Medicis deprehensa fuerat.

Cœl. l. 27. c. 15. ant. lect.

Arnoldo de Villa nova insigni medico, sicut scribit Fulgosius l. 1. c. 5. noctu in somnis visum fuit cato quodam nigri coloris in pede se sauciatum: sequenti statim die erupit in eadem pedis regione, malignum & cancrosum ulcus.

Auenzoar, in somni visione, invenit medicamentum, quo oculi affectum curavit; in cujus diuturna inquisitione, incassum antehac laboraverat: ut scribit idem Fulgosius.

Artemidorus scribit libro quinto, quod aliquis in somnis sibi visus fuerit accepisse vulnus à Marte: cui ex tempore quoque prorupit ulcus in podice: quo secto apertoque lanceola quadam, subitò restitutus fuit.

Aelian. in lib. var. hist. 12. illustris historia de Aspasia.

Extat apud Ælianum historia quædam memoranda de Aspasia, filia Hermotimi, (quæ postquam mater ob difficiliorẽ partum ejusdem mortem oppetierat) à parente suo, singulari modestia disciplinaque fuit enutrita ac educata. Hæc frequenter admodum somniabat se nupsisse cuidam specioso, eleganti ac magno viro: sed dum interea temporis tardiùs labentis, mora aliqua introducitur: accidit, ut fortè in ipsius mento tumor quidã ingens enasceretur: qui ob ejus insignem magnitudinem & horribilem aspectum faciei pristinam formam totam immutavit, eamq; adeò deturpavit, ut sine summa molestia ac animi ægritudine, id neque parens, neque ipsamet etiam ferre posset. Hinc motus parens, in consilium, auxiliumque filiæ accersivit medicum: is ubi rem cognovit, continuò eam percurandam suscepit, sed ea lege, si tres sibi stateres persolverentur. Cùm autem pater tantum se non habere diceret, medicus puellam incuratam dimisit, quæ ob id in acerbissimo luctu versata est. Verùm posteà cum præ dolore non cœnasset, plane opportunus eam somnus invasit. In somno autem visio oblata, hæc verba protulit: Bono animo esto: valeant medici cum suis pharmacis: Tu verò rosam Veneris cape, eamque contritam tuberi impone. Hæc ubi audisset & executa esset, tuber evanuit. Porrò Aspasia inter omnes puellas

las: adeò forma, vitæ honestate, incorruptisq; moribus emicuit, ut primùm Cyro Persarum Regi, eo autem interfecto, Artaxerxi etiam nupserit.

Plinius narrat historiam de matre militis, qui longiori locis distantia ab ea remotus erat: Hæc admonita fuit per visionem, ut colligeret radicem rosæ sylvestris, quæ Cynorrhodon alias dicitur: quam ipsa die præterito hesterno, in horto cum animi quadam delectatione ac voluptate aspexisset: & ut eandem radicem illicò mitteret ad filium suum, quâ in lacte infusa macerataque, pro potione medica uteretur. Id quod mater fecit. Et hinc paulò pòst accidit, ut miles iste, unà cum ipso medicamento, matris acciperet literas, quibus filium summoperè hortabatur, ut sine mora exequeretur id, quod scriptum esset in literis. O quàm opportunum certè nuncium! Nam miser ille tunc temporis læsus canis rabiosi morsu, in tanto vitæ periculo versabatur ut ex hujus veneni profundiores radices agẽtis, nimià atrocitate, jam incidisset in hydrophobiam, quæ mortis certissimum indicium est: hoc autem matris usurpato remedio, ab interitu se inopinato prǫservavit: quod postea à multis aliis feliciter quoq; usurpatum probatumque fuit.

Plin. lib. 25 cap. 2.

Herba contra morsum rabiosi canis.

Hæc dicta sint de morbis, deque horum curandi ratione, desumpta ex somniorum visio-

ſionumque nocturnarum præſagiis ac prædictionibus.

Ex his jam intelligi poteſt, quanta ſit vis & efficacia ſomniorum, ut quorum beneficio ac interventu quamplurimi, in vitæ etiam diſcrimine conſtituti, evaſerint. Hæc tamen à nobis non dicuntur in eum finem, quaſi ad nimiam ſuperſtitioſamq; ſomniorum obſervandorum diligentiam quemvis pellicere velimus: cum ſomnia interdum fallere poſsint: ſed noſtrum eſt propoſitum ſolummodò indicare & commonefacere, non ſemper contemnenda eſſe eadem, legemque illam Catonis, *Somnia ne cures*, non ita generaliter de omnib. ſomniis, ſed cum certa quadam limitatione intelligendam eſſe.

Cic. lib. 2. de divinat. Simonidis ſomnium.

Simonides per ſomnium admonitus, ne illo die quẽ conſtituerat, ſe committeret, mari, ſalutariter obtemperavit: Nam reliqui omnes, qui tunc navem conſcenderant, fluctibus & procellis in conſpectu ejus obruti ſunt: ipſe interim ſibi gratulatus eſt, quod vitam ſomnio, quàm navi credere maluiſſet.

Plutarch. Aliud Themiſtoclis.

Themiſtocles etiam ex maximis inſidiis, quas ipſi ſtruxerat quidam Epixyes in pago Leontocephalo (quod ſignificat Leonis caput) liber & incolumis evaſit: cum nimirum in ſomnio vidiſſet matrem his illum verbis alloquentem: *Evita Themiſtocles Leonum caput, ne in leonem incurras.*

Cice-

Cicero in eodem libro divinationum: & Suetonius in vita Augusti Octavii quoque referunt: cum copiæ Augusti & Antonii ex una parte, & ex altera Bruti & Cassii jam instructæ essent ad prælium committendum in cāpis Philippicis: M. Artorium, Medicum Augusti, oblata visione, Mandatum à Minerva accepisse, ut hortaretur Octavium tunc ægrum, ne se contineret etiam per morbum, quin ipsemet in præsens iret prælium. Quod cum Cæsar audivisset, lectica se in aciē ferri jussit: in qua cum supra vires pro victoria laborasset, morbo liberatus est, & à Bruti militibus, de cęde ejus cogitantibus, castraq; diripientibus, & lecticam inanem jaculis & pilis trajicientibus, liberatus.

Quot regnorum ac imperiorum mutationes ac translationes, per somnia ac visiones, longo antè tempore, prævisæ ac prædictæ sunt à multis potentissimis ac summis viris, aut ēt ipsorū propinquis & cognatis, ad quos regna illa ac imperia posteà pervenerunt?

Somnium Olympiæ & Philippi Regis Macedoniæ.

Olympiæ matri Alexandri, visum est in somnis prima nocte, qua legitimo ac matrimoniali thoro Philippo, marito suo, jungebatur: è visceribus suis prosiliisse tonitru immēsum & fulgur: cujus flamma sese in amplissima & remotissima quæque loca diffunderet. Philippus similiter somnibat eadē nocte, se in ventrem Olympiæ, uxoris suæ, impressisse fortis-

fortissimum queudam leonem. Omnia hæc præsagiebant Alexandri filii ipsorum, summã imperii alicujus amplitudinem ac maximam potestatem. Hæc in vita Alexandri apud Plutarchum, & Sabellium.

Sabel. lib. 9 cap. 9.

Aliud somnium Antigoni.

Antigonus somniavit, se à Mithridate, (quem cum filio suo Demetrio intimo amico simul educabat ac sustentabat) regno suo spoliatum & expulsum fuisse. Quod somnium Antigonus filio suo Demetrio revelavit, sed ea juramenti lege, ne verbulum quidem referret ad Mithridatem, quem adeò amabat: quemque Antigonus constituerat, clam interficere. Demetrius, licet silentii juramentum præstiterit, ægerrimè tamen ferens hoc patris nefandum consilium, in necem amici sui fidelissimi, susceptum: cogitare cœpit de ratione præmonendi de hac re Mithridatem, & cum ambo soli essent, accepit telum suum, cujus acie hæc in terram exarabat verba: *Fuge Mithridates*: Quod simul ac intellexerat Mithridates, statim arrepta fugâ, sequenti nocte trajecit in Cappadociam usque: Id somnium autem Antigoni, mox fatum comprobavit: amplam enim & bonam regionem Mithridates regni Pontici occupavit: sicut habetur apud Plutarchum in vita Demetrii.

Julius Cæsar, antequam Dictatoris nomen & dignitatem gesissiet, per somnium visus cum matre sua concubuisse quod, ut somnio-

mniorum conjectores interpretati sunt) terrarum imperium illi promittebat: cùm terra sit omnium mater, quam subactam sibi viderat per quietem.

Plutarch. in vita Cæs.

Octavius & Actia parentes Augusti Cæsaris videbant in somnio, filium suum magnum olim monarcham futurum: quod idem viderant Philippus & Olympias, ut suprà diximus. Nam Actia dormiens in Apollinis templo, visa est cum dracone commisceri, peperitq; expletis ad pariendū mensibus. Ad hęc antequam pareret, somniavit viscera sua sublime in cœlum ferri, & in totum terrarum orbem diffundi. Eadem nocte Octavius Solē ex utero uxoris oriri in somnis vidit. Nigidius Figulus Senator statim patri summum imperium prædixit. De his consule Suetonium in vita Augusti.

Somnium Octavii & Actiæ parentum Augusti Cæs.

Trajanus, Hadrianus & Marcus Antoninus Philosophus eadem somnia & visiones habebant, priusquam ad imperii gubernacula accesserunt. Sicut scribunt Xiphilinus, & Dion Nicæus in illorum vita.

Sed ne solummodò profanas historias, in mirabilibus ejusmodi somniorum & visionum effectis demonstrandis, afferamus, loco conclusionis annectemus adhuc unicum verissimum exemplum, quod literarum monumentis mandatum apud Theodoretum lib. 5. cap. 6. & 7. & alios Ecclesiasticos Doctores: quod

quod de verbo ad verbum transcriptum ita habet.

Somnium Theodosii notatu dignum.

Theodosius dux exercitus adversus barbaros à Gratiano Imperarore constitutus, oblatam sibi in somnis Meletii Antiocheni imaginem vidit, paludamētum sibi Imperatoriū injicere & coronam capiti imponere: nec caruit eventu visio. Nam bello feliciter contra barbaros cofecto, à Gratiano paulò pòst imperator designatus est. Annoque sui imperii tertio, Christi 383. Synodum Constantinopolitanam pro fide Nicena confirmanda indixit. Cum Episcopi convenissent, Imperator Meletium sibi indicari vetuit, facturus periculum, utrum imagini per somnium conspectæ, vera esset Meletii facies responsura. Ingressus ad patres ad Meletium confestim agnitum accurrit, eumque complectens osculatus est, & somnium coram omnibus exposuit.

Satis dictū est de somniis supernaturalibus, quorum nonnulla divinorum naturā non obscurè æmulantur. Reliquum est, ut nunc agamus de naturalibus, ut quæ specialiter ad Medici considerationem pertinent. Somnia naturalia sunt passionum animi & corporis indicia: proinde sunt à Medico contemplanda, ut ait Aristoteles De his etiam scripserūt Hippocrates, Galenus pluresq; alii medici, sed plenissimè Artemidorus.

Autores qui de somniis scripserunt.

Susci-

Suscitantur ejusmodi somnia plerumque à causis cùm externis, tùm internis: Externæ sunt, vsus ciborum, copiosos vapores excitantium, & eorum, qui gignunt sanguinem torridum & melancholicum: Ex intempestivo caulium usu tristia somnia suboriuntur: phaseli turbulenta insomnia inducunt: Cæpæ & alia terribilia. Ita etiam aliorum ciborum noxiorum immoderatus usus potest dormiẽtes ejusmodi molestis & tristibus visionibus perturbare. Hæc omnia pedent à causa externa: sicut & aliarum mirabilium visionum causæ creduntur esse varia animalium corda, capita, & dormientium capitibus supposita, ut docet Albertus magnus. Ad eandem quoque causarum externarum familiam referre licet id quod Olaus notavit in suo lib. 18. cap. 8. Hæc sunt ejus verba: in Suecia septentrionali Gulo animal voracissimum capitur: Pellis ejus pretiosissima: dormientibus sub harum pellium tegumentis evenire solent somnia: quasi ejus animalis vitæ naturæque conformia, & cum insatiabili vorandi cupiditate, & bestiis insidiis faciendis & præcavendis.

Variæ somniorum causæ externæ.

Quod ad causas internas attinet: illæ sunt humores maligni atque melancholici, qui tenebrosa sua caligine mentis lucem obfuscant, illique varia molestiarum genera imprimunt: ut manifestè cõspicitur in omnibus

Internæ.

bus

bus iis, qui melancholico temperamento sunt præditi.

Sed, quod magis stupendum est, ejusmodi somnia & visiones, non tantùm sensuum functiones, sed ipsius etiam motus, afficiunt.

Testis est Theon Stoicus, qui inter dormiendum ambulabat: ejusdem rei testimonium perhibet servus Periclis, qui domus tectum dormiens conscendebat.

Hujus quoque testis extat ipse Galenus de se ipso scribens lib 2. de motu musculorum cap. 4. Qui noctu aliquando iter faciens obdormivit inter eundum, & stadium fermè integrum dormiendo peregit, somnia videns, nec prius excitatus est, quàm in lapidem pede impegisset.

Remedia ad somnia molesta & inquieta.

Remedia igitur, quæ ad præcavenda ejusmodi somnia, bonam noctis quietem interturbantia, adhiberi debent, talia sunto: ut videlicet ab initio imprimis cuivis caveatur ab omniū ciborū usu, qui illorum causam fovere possint: utque præterea usurpentur remedia, purgantia humores istos melancholicos, qui talia in nobis somnia plerunque excitant: ut adhibeantur quoque corrigentia atque alterantia, antidoti & medicamenta alia appropriata: item revulsiones ac derivationes ad dissipandam nimiam fumosorum vaporum exhalationem, qui ascendentes in cere-

cerebrum, talium molestiarum causæ existũt: ut denique non omittantur etiam opportuno tempore & loco sanguinis missio, cucurbitularum applicatio & alia remedia à Chirurgia mutuata.

Simplicia quædam medicamenta contra insomnia.

Medicamina particularia sunt, semina lactucæ in jusculo sumpta: semina quinetiam portulacæ lecto imposita, insomnia arcent secundùm Amech. Albertus laudat pulverem cutis serpentis pulvinari suppositum. Margaritæ suspensæ collo timorem in somno abigunt, secundùm Avicennam. Anisum insomnia levat suspensum in pulvino, ut dormientes olfaciant, juxta Plinium. Galenus commendat anethum sub cervicali positum ad stertentes, & eos qui è lecto exiliunt. Et Rasis dicit, quod dentes equi positi sub capite dormientis, eum continent. Coronidis loco, hoc quoque tibi somnum conciliabit tutissimum, ad insomnia, phantasmata, & malos spiritus profligandos, Deo sese commendare ab eoque custodiam bonorum geniorum exorare.

DE

DE EXERCITIO ET QUIETE.

Cap. XI.

INTER res alias maximè utiles, summeque necessarias, ad humani corporis integram sanamque constitutionem conservandam, plurimosque ejusdem languores & infirmitates præcavendas ac propulsandas, in quas aliàs homo ex nimio otio ac quiete facilè præcipitaretur, exercitium primum sibi locum jure vendicat. Est enim illud nostri caloris innati verum fomentum, & fuliginosarum superfluitatem in corporibus redundantiũ, aptum remedium: omnis plethoræ sive plenitudinis inducendæ obstaculum ac impedimẽtum: agilitatis ac promptitudinis corporis comparandę incitamentum: nervorum & juncturarum corroborandarum idoneum & opportunum auxilium: nec non præcipua ac primaria causa apertionis pororum ac meatuum per quos fuliginosa illa & superflua sãguinis & spirituum, qui aliàs vitę nostrę fomites ac sustentacula sunt, materia foras propellitur ac dissipatur. Unde fit, ut singulę corporis

Effectus exercitii.

poris

poris facultates corroborentur & instaurentur: omnium sensuum tàm interiorum, quã exteriorum actio promptiùs ac rectiùs perficiatur: liberior fiat pulmonum inspiratio ac respiratio: cordis robur ac vigor restituatur; partes quoque nutritioni inservientes meliùs concoquant, digerant & assimilent alimenta, eorumque excretionem citiùs absolvant. Hæc sunt insignia illa emolumenta, quæ legitimũ moderatumque comitantur exercitium, in tempore scilicet, & loco, ut mox dicemus, institutum. Paulus Ægineta de exercitio scribens, nostram sententiam his verbis confirmat: Exercitium est, inquit, motus vehemẽs: vehementiæ terminus est respirationis mutatio ad densitudinem: Exercitia verò præparant partes instrumentales, ut ne facilè offendi possint, & robustas ad actiones efficiunt. Faciunt etiam alimenti attractionem fortiorem, & alterationem promptiorem, & nutritionem meliorem, propter exorientem caliditatem: expurgant quoque meatus & superfluitates evacuant propter fortem spiritus motum, &c.

Lib. 1. de remed. cap. 16.

In eundem modum ferè scribit Oribasius: Exercitatio, inquit, est vehemẽs motus, Terminus vehementiæ est anhelitus ad frequentiorem alteratio. Porrò laboriosæ exercitationes membra organica præparant, & robustiora ad actiones, & ad validissimam

Lib. 1. synops. cap. 2.

alimenti

„ alimenti attractionem, promptiſsimamque „ alterationem, & meliorem appetitum propter calorem excitatum reddunt, meatus „ purgant, & vehementi ſpiritus impetu excre- „ menta expellunt.

Variæ exercitiorum differentiæ distinctæ in tres species.

Ex hac itaque definitione Oribaſii, illoque laborioſi vocabulo, quo utitur, intelligere licet, plures eſſe exercitiorum differentias: quæ nos in tres ſpecies reduximus, eaq; distinximus; 1. in laborioſa vehementia ſeu violenta: 2. in mediocria ſive media: & 3. in parva ſeu levia. Hæc eſt generalis exercitiorum diviſio, quæ ſpecialius conſiderata, pro diverſa ætatum ratione ulterius diſtinguitur: proutque alii aliis plus minuſve laborum ferre queunt.

Eſt præterea advertendum, qualia-nam exercitia vel in genere corpori conveniant: vel in ſpecie ſingulis ejus partibus, ut capiti, collo, pectori, humeris, brachiis, manibus, renibus, coxendici, cruribus, & reliquis.

Ratio quoq; non minima habenda eſt loci, quo inſtituuntur exercitia: Alii enim magis aſſueti ſunt ſe exercere, ſuper vel ſubter terram: alii verò in aquis, ſtagnis, fluviis, mari aut ſimilibus locis aquaticis: circa hæc enim elementa duo homines operando communiter verſantur.

Sic ſimiliter temporis conſideratio hîc admo-

admodum est necessaria: Sciendum enim est, quodnã exercitio tempus sit maximè idoneum: matutinum ne, an vespertinum: ante vel post pastum. Quorum omnium usus legitimè ac debite administrandus erit, pro ratione varia corporis, aliarumq; circumstantiarum: interim tamen ingenii exercitia minimè debẽt negligi: quæ sæpenumerò corporis exercitiis longè prævalent.

Quoniam autem nunc constituimus, veterum, cum nostri seculi exercitiis, paulò exquisitiùs ac fusiùs conferre: vix aberit, quin Momus aliquis hîc sibi calumniandi ansam arripiat. Pergat ergò ille calumniari, quãtum lubet. Tu verò, benevole lector, æqui bonique consule, quicquid in tui gratiam & utilitatem hîc de exercitiis elucubraverimus. Apud antiquos passim in usu fuit ars illa Gymnastica, quæ successu temporis, simul cum mundana luxuria ac intemperantia adeò increvit, ut quam plurima ejus vestigia, hodierno adhuc seculo inter nos reperiantur, sicuti paulò infra suo demonstrabimus loco.

Ars Gymnastica.

Extat de hac arte, ex neotericis Hieronymi Mercurialis celeberrimi medici, elegans sanè & doctus liber.

Hæc ars est primùm inventa â Græcis, teste Cicerone, qui Gymnasia, delectationis & exercitationis gratia primùm à Græcis inventa asserit, quod vocabulum Gymnasii est

1. de Orat.

derivatum à Græco γυμνάζειν quod exercere significat. Accipitur quoque Gymnasium pro quolibet exercitii loco, ut luctandi, currendi, disputandi, literas tractandi, ut Plautus testatur. Et Gymnasiarchus sive Gymnasiarcha dicitur is, qui supremum obtinet locum, in quodam horum exercitiorum ludo: sicut refert idem Cicero.

Duo exercitiorum præcipua capita.

Quantum ad horum ludorum sive exercitiorum differentias attinet, illarum quidem plures recenseri possunt: quas tamen in hæc duo præcipua capita reducimus: (pendent autem utraque illa à motu naturali, accedente arte,) quorum alterum est simplex: alterum verò comitem habet æmulationem ac imitationem: Simplex seu antecedens erat, quando homo solus vel saliendo, vel currendo, vel sine socio aliter se exercendo ludebat. Hoc secutum est mox alterum illud æmulationis videlicet, qua ingenti quodam desiderio ac omni conatu sese attentabat lusor, ut vel idem exercitium ad unguem imitaretur, vel etiam alterum colludendi socium majori industria sua vinceret: unde orta est primùm invidia: ex invidia obtrectatio & maledicentia: ex maledicentia verò lucta, quæ non nisi inter duos ad minimum fieri potest: qua alter alterum supplantare conatur studetque.

Luctæ causæ.

Pro varia horum certaminum conditione, varia quoque exercitiorum nomina inventa, va

ta, variaque inter luctatores præmia divisa fuerunt. Dicebantur enim digladiatores illi palæstritæ, pugiles sive palæstræ lusores. Athletæ verò dicti sunt ἀπὸ τῦ ἄθλυ, hoc est, à præmio.

Athletæ unde dicti.

Luctarum autem harum sive exercitiorum quinque erant præcipuè genera: nempe cursus, lucta, pugilatus, saltus, jactus disci, saxi, & jaculi. Hi qui palmam reportabant, pentathli appellabantur: Latinè Quinquertiones.

Pentathli.
Scalig. lib. 1 poem. cap. 22.

De his quinque ludorum generibus, nostro adhûc seculo vigentibus, sermonem deinceps habebimus. Ordiemur autem à cursu, cui locus publicus destinatus erat, cujus longitudo erat spatium bis centum & viginti quinque passuum, aut ducentorum cubitalium: ac qui vincebant cursores in genere vocabātur: in specie verò eorum alii dicebantur stadiodromi, qui stadium semel tantùm in longum percurrebant, & in limite quiescebant. Virgilius mentionem facit septem stadiodromorum, qui ludis illis intererant, quos Æneas celebrari curavit in Sicilia, in honorem sepulchri Anchisæ parentis sui; ii verò, qui peracta meta & decursu eo, demùm sine intermisione revertebantur, unde cursum inerant, Diaulodromi dicebantur. Qui verò sexies repetito cursu statim obibant, perpetuoque impetu duodecim stadia decurrebāt

De cursu.
Stadiodromi.
L. Æneidos. 7.
Diaulodromi.

Dolichodromi. Dolichodromi nuncupabantur: hi verò, qui sine intermissione ac quiete, sineque ulla inrespiratione per totum diem à diluculo usq; ad vesperam cursum continuabant, vocabantur Hemerodromi. *Hemerodromi.*

Tale cursus exercitium usitatum est adhuc in pluribus Galliæ locis. In nostra enim Vasconia vix reperies ullum pagum, in quo incolæ non quotannis solenne aliquod festum celebrent, sicut hoc quoque apud alios non inusitatum est. Instante verò tali aliquo festivo die, undique ex proximis adjacentibus pagis convolant & congregantur coloni: ubi juvenes videas à prandio se exercere in variis ludorum generibus: hîc ludunt & se exercent sclopetarii: illic arcubalistarii, alteriusve generis lusores: ubi ludorum varia constituta sunt præmia illis qui victoriæ palmam ludendo impetrant. Ex dictis exercitiis, cursus quoque familiaris est ipsis confluentibus scilicet finitimorum locorum exercitatioribus cursoribus. *Cursus ludus familiaris Vasconibus.* Longitudo cursus æquat ad minimū dimidium milliare Vasconicum, quod integrum facit Francicum. Hujusmodi cursores numero interdum decem aut undecim, plus minus, in unum congregati, simul omnes à metæ ipsis præscriptæ uno termino cursum incipiunt; eumque continuant usque ad alterum metæ terminum, cui alligatus est aut vitulus, aut vervex quidam pinguis, aut pileus

corol-

corollis ornatus, aut quiddam aliud, quod in præmii locum offertur illi, qui definitam metam primus decurrendo attigerit. Vbi variis ipsi utuntur strategematibus, omniqúe studio ac industria in id sunt intenti, ut alter alterius gressus antevertat. Qui verò sunt exercitatissimi, hi sua currendi celeritate freti, ab initio tardius sine magna passuum frequentandorum festinatione, ingrediuntur, idq; ad cōprimendum anhelitum: hoc verò continuant usq; ad metæ præscriptæ medietatem solummodo, qua appropinquante, tanta pedum velocitate, reliquam metę partem decurrunt: ut pedes alatos eos habere existimes: Ac non lōgè post, ipsos quoq; à tergo post se relinquūt, qui ultra mille passus antea præcurrebant, & quibus à spectatoribus, ex primo aspectu, jam vota præmiorum & honorum cursus designata fuerant.

Palæstra & Palæstritæ.

Cursores in palæstra, vel palæstritæ, sunt ipsi lusores palæstræ, Gallicè *des Barres*: Hic lusus specialiter ad exercitium cursus pertinet, & valdè usitatus est in Gallia, præcipueque in Vasconia nostra: in eo se plerumq; exercent juvenes literarum studiosi, ad corporis fortitudinem ac robur explorandum. Nam contingit sæpenumero, ut ex hujus ludi longiori continuatione, non solùm sudor provocetur, sed totum etiam corpus interdum, prorsus madore irrigetur.

Autor palæstricæ artis. Pausanias in Atticis hujus palæstricæ artis inventorem statuit Theseum: quæ etiam pertinet ad luctatores, dictos palæstritas vocabulo Latino, quod derivatum est à Græco πάλη, id est, lucta, *luicte* Gallicè: Unde παλαιστικὸς luctator, qui in ipso luctæ impulsu tantùm & tractu, & pressione, & supplantatione adversarium prosternere potest, sed non cædere: ut scribit Scaliger in eodem libro & capite suprà citatis. Ejus generis lucta hodie quoque adhuc conspicitur in maximo usu esse in Gallia, in eadem Vasconia, nec non in aliis regionibus. Proponuntur præterea alia duo luctarum genera ab antiquis olim observata: ubi videlicet aliquando luctatio illa fit amplexu mutuo ab ileis & humeris: interdum consertis brachiis, manu apprehensis.

Modus luctandi. Denique luctaturi olim, vestimentis depositis, nudoque corpore in arenam descendebant, ac ceromate inungebantur, hoc est, quodam linimento ex oleo & cera composito: & ministri, qui in ejusmodi ceremoniarũ ritus observandos constituti aderant, Ceromatistæ appellabantur. Hinc Stat. palæstram vocat pinguem; Claud. liquidam, & Ovidius unctam: aliique Poëtæ illam nominant madidam sordidamque palæstram, ut annotavit Ravisius.

Secun-

Secundùm Thucydidem, Lacedæmonii primùm in hujusmodi ludis Gymnasticis, modum inungendi & denudandi corpus introduxerunt: ob quam denudationem ars ista præsertim nomen Gymnasiæ accepit.

Cœlius & Alexander literis prodiderũt, quod & ipsæ filiæ Lacedæmoniorum nondum adultæ Palæstra exercebantur nudæ. Quod studium Plato nequaquam improbavit: censuit enim ut non modò puellæ, sed & anus luctarentur cum viris, ut patientes laborum eò facilius res arduas subirẽt: quorum studio inposterum adeò infecti sunt, ut pro fortibus militibus se bonos Palæstras & Athletas dici potius exoptarint.

Cœl. l. 7. c. 26. ant. lect. Alex. lib. 1 cap. 25.

Lucta Lacedæmoniis familiarissima.

Sabellicus confirmat hoc ipsum de iisdem puellis Lacedæmoniis, addens, nudationem illam nil turpis habuisse, aderat nempe verecundia, aberatque omnis petulantia. Sed quamvis sint, qui honestatis quodam prætextu, huic strumę bitaphum quendam prætexere conantur: me tamen judice, talia ludorum genera, verecundiæ modestiæque fines longè excedunt. Neque enim viros, neque fœminas aut puellas unquam decent nuda hujusmodi exercitia. Fuit hæc consuetudo simul etiam cum luxu accrescente introducta, ut quæ nullibi antehac apud priscos in usu erat. Athletæ olim ferulatis campestribus certabant, ut scribit Thucydides: certabant tecti aut veste, vel

Lib. 2. Ennead.

1. Histor.

vel etiam armis, ut est apud Hippocratem. Hinc Augustus morem & consuetudinem hanc inverecundam ac turpem deprehendēs, omninò prohibuit ejusmodi spectaculis fœminas interesse. Utimur ejus generis exercitiis in Gallia, ratione paulò modestiori ac decentiori: ubi & in lucta & in cursu Palæstræ, interdum vestimenta quidem detrahuntur usque ad indusium, ut corpus horum onere sublevatum, expeditius ac habilius ad currendum reddatur: Sed nunquam exutis omnibus vestimentis, plane nudo curritur corpore.

Tertium antiquorum exercitium est pugilatus, unde pugil dicitur, qui pugno plagas impingere potest, & adversarium solo percussu prosternere Est illud genus pugnandi, quod Gallicè dicimus, *se battre à coups de poing*, id est, pugnos invicem conserere: Agreste nimis & indecens exercitium, quo tamen nihil familiarius in Gallia servis & pedissequis, & ejusmodi inferioris conditionis petulanti turbæ: quo de pluribus agendum non est, quia satius est illud dediscere, quàm addiscere.

Ex his duobus exercitiis pugni scilicet & luctæ, surrexit quoddam aliud certaminis genus, quod Pancratium apud priscos nominabatur. Tales enim dicuntur, qui corporis totius conatu, etiam calcibus, etiam genibus, etiam

etiam dentibus, omniique virium contentione insurgunt in pugnam, ut adversarium superent. Cœlius hujus inventionem asscribit Theseo, quando in Creta absque gladio Minotaurum aggressus est. Quod licet ita sit, est tamen exercitium potiùs Sycophantarum & hominum nauci, quo hodie dicti isti servi ac pedissequi, & hujus farinæ bajuli, se solent oblectare, ubi ipsi in tali pugna, pro sui defensione & obtinenda victoria, contra adversarios simul cum pugno, inferunt etiam dentes & pedes, & genua, & alia corporis membra. Egregius certè ludus, si diis placet, qui in 28. Olymp. primum invectus est. Nihil ipso communius est in hac Parisiensi urbe, ad quem videas tanto concursu se congregare, tot otiosos spectatores, *Badauts* Gallice dictos, qui finito certamine, de eorum postea virilitate, ac heroica (scilicet) roboris præstantia, quasi re benè gesta, judicium ferunt.

Lib. 13. ant. lect.

De quarto antiquorum exercitio, quod est saltus sive saltatio, abundè satis scripserunt Athenæus, Alexander, Cœlius, Julius Scaliger: quò lectorem relegatum volumus. Hoc tantùm obiter placet hic monuisse, majores olim nostros non minori studio huic exercitio incubuisse, quàm adhuc nostro seculo fieri solet non solùm in Francia nostra, sed propemodum ubivis locorum.

Ath l. 14. Alex. l. 2. cap. 25. Cœl. l. 5 c. 3. ant. lect. Scal. lib. 1. poet. cap. 18

Inventores saltatoriæ artis.

Hujus primi inventores fuerunt Orpheus & Musæus: tanquam suo tempore saltatoriæ artis Coryphæi, qui & festivitates & ceremonias omnes, ut & cætera omnia, ut honestissimum quiddam, legibus sanxisse videntur initiati cum rythmo & saltatione.

Luc. lib. de Saltatione.

Antiquorum saltandi ratio quanam?

Prima omnium, antiquorum saltandi ratio, non erat, nisi simplex, levisque corporis commotio, sive unius solius, sive plurium, manibus catenatis invicem cohærentium: Græci eam appellabant ὄρχησιν: Latini saltationem: Galli Bal, seu *Danse*: quæ sine cantu & instrumento musico fiebat: Idem saltandi modus, multis adhûc in locis, apud plures in usu est. Posteà verò accessit cantus vocalis, à quo ipsam saltationem χορείαν nuncupabant: cujus usus frequentissimus existit hisce adhuc temporibus inter plebeios.

Tandem etiam omnis generis instrumenta musica fuerunt adhibita: quorum tot tamque diversa hodie genera habentur, quibus etiam prisca illa tempora caruerunt. Progressu enim temporis, artium ac scientiarum fœcunda inventio, magis magisque accrescit.

Principales saltationum differentiæ.

Idem Scaliger saltationem dividit in duplicem potissimum speciem: in statariam nempè unam: & in motoriam alteram: non quod alterutra citra motionis ministerium per-

perficiatur: aliàs enim ſaltationis nomen ſterile ac inane eſſet: cujus tamen proprius finis eſt corporis exercitatio quædam, ſive ea ſit levior, ſive paulò vehementior: Sed quod ſolummodò oſtendatur differentia, majoris aut minoris commotionis, omnium corporis membrorum. Cujus rei exempla ſe offerunt manifeſta, & omnibus nota in illis ſaltationum generibus, quibus tùm Galli, tùm aliæ nationes utuntur: ut ſunt (nominibus ſimul cum re & populis ipſis natis, ignoſcite quæſo Latini) Voltæ, Curantæ & Galliardæ: quæ majorem corporis requirunt motum, ſicut oſtendit nominum illorum derivatio: quàm cæterorum populorum, ut Germanorum aliorumque conſuetudo fert, qui inter ſaltandum primum leviori, ac tandem in ſecunda ſaltationis parte, paulò majori corporis impulſu commoventur.

Ex his duabus generalibus differentiis poſſunt aliæ plures deduci: idque vel ratione corporis plus minúſve laſsitudine oppreſſi: vel honeſtatis, ubi ſaltatio alia modeſta, & laudabilis eſt, alia verò laſciva & inverecunda: vel à loco ipſarum regionum, ubi primum inventæ fuerant: vel à ſingulari quadam & artificioſa membrorum diſpoſitione. Sic & aliç ab imitatione & varietate melodiæ, muſicis inſtrumentis præcantatæ: & ab habitus ſive indumenti, tali exercitio deſtinati, qualitate.

Erant

Erant præterea alia saltationum genera antiquis consueta, quæ vel ipsorum authorum ac inventorum, vel etiam aliorũ, in quorum gratiam instituta fuerant, nominibus insigniebantur: ut est Pyrrhica saltatio, pro juventute in armis se exercenda, à Pyrrho inventa ac celebrata: Et tripudium Castoris cujus fit mentio â veteribus: in quo saltandi genere juvenes, armis induti tripudiabant, & pedibus terram feriebãt. Quæ saltandi ratio introducta fuit in gratiam & honorem Castoris à Lynceo interfecti.

Pyrrhica saltatio. Plin. lib. 7. Laci. lib. de Saltat.

Duæ quoque aliæ saltationum principales species erant, quæ vocabantur vulgares & Theatricæ: Vulgarium usus erat in nuptiis & sacrificiis. Antiquitùs enim nulla fiebant sacra sine saltatione & choro musico. Proderant enim (ut Cœlius memorat) puerorum Chori tibiis ac cithara præcinentibus; inter quos exercitatiores & peritiores ad saltandum eligebantur: & illorum cantiones ab hujus saltationis usu appellabantur hyporchemata, ita dicta, quod inter saltandum ferè generosum quiddam servarent & virile. Sed cantus solus sine saltatione, stasima ipsis dicebatur.

Lib. 5. cap. 3 ant. lect.

Hyporchemata Stasima.

Theatricæ verò distinctæ erant, ratione argumenti sive materiæ ipsarum fabularum, quæ in theatris induci agiq; solebant. In tragœdia enim, tanquam materia tristi, saltatio erat

Theatricæ saltationis differentiæ.

erat gravis,certis numerorum gradib. distincta ac luctuosa:quam appellabant ἐμμέλειαν. In Comœdia verò saltus erat liberior ac festivior potius,quàm lugubris:qui nuncupabatur κόρδαξ. Satyrorum autem saltatio conjuncta erat cum summa levitate,ac lascivia, quæ propterea dicebantur σίκιννις.

Hæc sunt præcipua antiquorum saltationum genera, è quibus plurimam partem tàm in Gallia nostra,quàm in pluribus aliis regionibus adhuc hodie vigere, cuivis studiosè inquirenti patebit.

Hæ saltationns sive choreæ,vocibus ac instrumentis musicis adaptatæ, apud Ethnicos olim non solùm usitatæ, magnique æstimatæ fuerunt,sed in sacris quoq; literis easdem approbatas fuisse, ex sequentibus videre licet exemplis.

David Regius ille propheta , lineo cingulo succinctus totis viribus saltabat,& simul cum ipso tota ipsius domus : dum nimirum, cum magna jubilationis vociferatione, adhibitis simul omnis generis musicis instrumentis, ut cithara , buccina , tympano , decachordo , tuba & cymbalis benè sonantibus, arcam fœderis à Philistinis Hierosolymam reducebat.

1. Sam. 6.

Sic quoque Judith celebris illa heroina, Holoferni capite abscisso & detruncato,hacque ratione copiis Assyriorum nimio terrore per-

perturbatis ac prostratis, urbeque ab obsidione eorum sic liberata, à cunctis mulieribus Israeliticis, laudis & glorię benedictione ac plausib. excepta, oleæq; ramo præcincta, thyrsum gestans, & chorum mulierum prçcedens, cum omni populo Israelitico, hymnum triũphalem Deo æterno ac maximo, saltando decantabat, eique immensas ac immortales, pro tàm admiranda ac incredibili victoria, gratias referebat.

Hoc exercitii genere, non solummodò homines plebeii ac juvenes olim usi, eoq; delectati sunt sed fuerunt etiam magni quidam reges, ac Philosophi sapientissimi, qui eandẽ artem in summis deliciis habuerunt, didicerunt atque exercuerunt.

Socrates saltandi arti deditus.

De Socrate legimus, quòd artem saltatoriam, non solùm summis prosecutus sit laudibus: sed & ipsam quoque addidicerit, nec veritus sit in provecta etiam ætate saltare, eamque simul cum aliis gravissimis scientiis conjungere; multum tribuens venustæ concinnati & elegantiæ, tum apto motui, neque non moventis afformationi. Hinc videmus adhuc hodie in usu esse, dum pueros nostros aut puellas, hac in arte erudiri volumus, potissimùm id fieri, ob morum elegantiam, concinnamque corporis compositionem comparandam, Magnũ enim discrimẽ apparet inter illos, qui hujus artis periti aut imperiti sint, quique

quique illam addidicerint, vel non addidicerint.

Ath. l. 1. c. 16.

Adeò magni faciebat Socrates hanc artem, ut familiariter cum amicis loquendo, illam membrorum ac totius corporis exercitium utilissimum esse, prædicaret: & subindè diceret, scitè tripudiantes maximè esse idoneos rebus bellicis. De quo hi versus extant:

Lucian. lib. de salt.

Qui rectè scivere choris decorare deos, hi
Optimi & in bello.

Inter Reges olim eodem saltationis exercitio summoperè delectabatur Antiochus magnus, nec non & alii plures. Poëtæ quoque in Deorum laudes usi sunt saltatoris titulo. Pindarus & Homerus Phœbum Orchesten saltatorem appellant. Idem nomen & Jovi attribuitur. Homerus præterea dicit, saltationem certis temporum intervallis, & musicis rythmis mensuratam, esse donum cœleste potius, quàm mundanum aut terrestre. Sic igitur ditur divino hoc munere donatus homo, à cæteris distinguitur animantibus eo destitutis: ut qui non sit merum animal, sed Deus mortalis.

Ath. lib. 1. cap. 16.
Cæl. l. 5. c. 3.
Encominum saltationis.

Dum autem hic generalem saltationum commendationem instituto, non propterea in specie & illas approbare consilium est, quæ indecoræ & lascivæ sunt, finesque honestatis transiliunt; Neque etiam illas, in quibus tot

tot tantæque ridiculæ gesticulationes, indecentes quoque ac nimis impetuosæ corporis hinc inde dimotiones atque agitationes, aliæque sexcētæ ejusmodi fatuitatum ineptiæ cōspiciuntur: quæ saltandi ratio detestanda, potiùs convenit circulatoribus, quàm hominibus liberali ingenio natis & educatis: quæque ab omnibus Rebuspubl. benè constitutis quondam damnata, & tanquam sordida, vilis & abjecta, maximeq; infamis, repudiata fuit; quam & ego ipse summoperè abhorreo & detestor (necnon quosdam alios ludos gymnasticos) quemadmodum & eadem, non solùm in verbo Dei, sed à compluribus etiam sanctorum Patrum, aliisque gravissimis authoribus, tãquam res detestanda, & homine verè Christiano, Deumque timente indignissima, damnatur ac improbatur. Quamobrem sciendũ est, nostrum esse institutum, de licitis tantum saltationibus, honestis & laude dignis verba facere: quibus Deus ipse non offenditur, queq; civilitatis & urbanitatis studium promovent & provehunt, quo homines negotia sua cum decentiori corporis ejusq; membrorum cōmoderatione expedire queãt: & hoc pacto ipsius quoq; corporis habitus ac constitutio bona, non solũ sarta tecta conservetur, sed vegetior etiam, agilior & promptior reddatur ad quosvis labores sustinendos: utq; hinc otium, turpissimum Satanæ pulvinar, devitetur.

Tales

Tales saltationes sunt, quas Socrates, Plato, Sophocles & alii sapientes comprobarunt, & addiscere scireque in votis habuerunt uti diximus. quæ, si temporum injuria, hominumque improba depravatione in abusum quendam devenerunt: non propterea tamen ars ipsa reprehendenda est: possent enim pari modo omnes etiam reliquæ artes damnari ac vituperari, quod iis utplurimum abutantur homines: Veteres autem sapientes abusum illum, qui tunc illorum temporibus jam irrepserat, neq; recipere, neq; ullo modo tolerare consueverunt.

Exemplum Platonis.

Plato enim, cùm mandatum accepisset à Dionysio Tyranno (quod idem mandatum & aliis pluribus datum erat) ut in quodam convivio togâ longâ purpureâ, qualem Reges tūc temporis gestare solebant, indutus saltaret: id ille fieri recusavit, hosq; Euripidis versus recitavit:

Muliebri ego haudquaquam indui queam stola
Vir natus ipse, & ex virili germine.

Elegans admonitio Demadis ad Philippum regem Macedoniæ.

Quo indicare voluit, tale saltandi genus, cum habitu muliebri, arguere summam quandam levitatem, & potiùs circulatorem, quàm Philosophum decere. Et Demades Orator facundissimus, cum quodam die conspexisset Philippum Macedoniæ Regem, vino obrutum saltare in media perditorum hominum, ac captivorum turba, coram quibus detexit tur-

 pitu-

pitudinem ac miseriam suam: illum sic compellavit ipsique Philippo erubescenti, vitæ emendandæ occasionem dedit: Cùm, ô Rex, inquit, fortuna tibi Agamemnonis personam imposuerit, non pudet te factis agere Thersiten?

Erasm. in apophth.

Ex quibus palàm fit, multos viros egregios ac præclaros, tùm Philosophos, tum etiã alios (de quorum authoritate suprà dictum) comprobasse, commendasse, nec non exercuisse quoq; artem hanc saltatoriam, tanquam utilem & necessariam, tam ad corporis sanitatem conservandam, quàm ad bonos mores comparandos: contrà verò improbasse & detestatos fuisse, sicut & nos simul cum ipsis detestamur, omnis generis alias saltationes illicitas, ad fastum natas, & exitiosas tàm corpori, quàm animæ.

Sciens volensque hîc silentio pertranseo exercitia illa saliendi in altum, & in aërẽ quasi volandi: quæ etiamsi quodammodo ad saltationum speciem aliquam referri queant, ob motum illorum violentum & vehementissimum, propter quem etiam non omni carent periculo: ipsa tamen potiùs circulatoribus relinquenda sunt, qui iis utuntur in theatris ad spectatorum oculos pascendos: non enim magni aliquid momenti afferre possunt ad vitæ communis commodum, & sanitatis studium.

Nec

Nec miror amplius, cur Plato, Hippocrates & Galenus tantoperè aversati fuerint, adeoque damnarint saltatoria nonnulla exercitia, nec non gymnasticos ludos. Surrexerat enim tunc illorum temporibus tantus illorum abusus, tantaque confusio, ut mutatâ rerum facie, usus illorum bonus ac laudabilis, prorsus depravatus atq; corruptus esset.

Hæc de variis exercitiorum differentiis & conditionibus tractatio, fusior fortasſis & prolixior quibusdam videbitur, nimisque vereor ne me hîc critici cujusdam iniqua vexet censura mihique his verbis obstrepat: me nil nisi actum agere, & eandem canere cantilenam, toties ab aliis prius decantatam: Quod quidem quamvis non ignoro vulgatissimum illud, nihil dici posse, quod non dictum sit prius: nequaquam tamen id adeò alienum esse puto ab hoc nostro instituto, ut forsan iste somniare posſit. Nam, posteaquam exercitii, quod unum è sex rebus nō naturalibus à medicis constituitur, generalem quandam tractationem proposueramus; non intempestivè hic varia simul saltationum genera, tàm antiquorum, quàm nostri seculi introduximus, idq; ideò, quòd hoc exercitii genus Gallis nostris sit familiarissimum: Sic quoq; reliquorum exercitiorum gymnasticorum, ab antiquis olim usurpatorum, comparatione cum

nostris factâ, horum præcipuas differentias, quibus ratione honestatis & turpitudinis: laudis ac vituperii: celebritatis & infamiæ: commodi & incommodi, distinguebantur, breviter perstrinximus. Quæ omnia pro instituti nostri ratione raptim congesta, ac ordine debito disposita, benevolis lectoribus lubenter obtulimus: quibus labor noster, ut spero haud ingratus futurus est: siquidem inde fructus jucundos simul, & utiles percepturi sunt: utpote, quos ex collatione quadam facta, apibus non immerito assimilare liceat quæ omnia illa, quibus pascuntur, in dulcissimum mel cõvertunt: cùm contra reliqui mei Censores nõ inique comparandi sint cum bruchis, qui vel saluberrimos quosq; flosculos ac herbas in venenum transmutant.

Iactus vel disci vel iaculi.

Quintum exercitationis genus, quod adhuc tractandum restat, est jactus, vel disci, hoc est, lapidis rotundi, & in medio perforati; vel jaculi.

Hujus ludi inventum ascribunt Perseo, ejusmodi exercitii genus, in quo lapis admodum ponderosus, fortissimo lusoris impulsu, propellitur; usitatum adhuc est in pluribus locis Vasconiæ. Jactus item jaculi in Biscaia familiarissimus.

Sed solebant olim jaculum manu tantũ torquere, quod & hodie multi, multis in locis solent: cujus loco ingeniosa & apta nunc habentur

bentur instrumenta, veluti arcus & arcubalistæ, quibus ad antiquorum imitationem majori cum violentia, sagittas ac tela nostra, quæ jaculi nimis longi vicem gerunt, jaculamur: quod idem exercitium Vasconibus admodū familiare est, qui præ cæteris nationibus, majorem veterum exercitiorum, & monimentorum partem retinuisse videntur.

Qui verò tela illa aut jacula moliebantur, jaculatores olim nuncupabantur.

Sarmatæ & Parthi olim, quemadmodum hodie Scythæ & Tartari, singulari dexteritate hoc exercitio utebantur: veluti mira de ipsis scripta legimus. Nam non aliis armis, quā his ipsis telis atq; sagittis in bello, equis insidentes utebantur: ut etiam fugiētes à tergo jaculari, aversiq; sequentes hostes læderent perinde ac adversi:

Qui populi peritiores jaculandi sagittas.

Sarmaticæ major Geticæq; frequentia gentis
Per medias in equis itq; reditq; vias.
In quibus est nemo qui non Coryton & arcum,
Telaq; vipereâ lurida felle gerat.

Ejusdem exercitii peritissimi quoq; fuerunt Ithuræi, unde Poëtæ cecinerunt arcum Ithureum; sagittas Parthicas: nervos Geticos: Pharetras Sarmaticas.

Cretenses item fuerunt ballistæ & sagittādi peritissimi, atq; inter alios celebriores, pagi Cydonii coloni; Unde Virgilius:

Ire libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula, tanquam hæc sit nostri medicina doloris.

Romani dabant operam, ut sua juventus plerumque imbueretur atque institueretur omnibus istis disciplinis, quæ ad artem bellicam spectabant: præcipuè tamen curabant, ut jaculandi peritia excellerent, ejusque rei inter arma peritiam non vulgarem haberent.

Alex. lib. 1 c. 20.

Hæc ars olim adeò fuit honorifica atque spectabilis, ut Ethnici inde honoris titulos ac nomina mutuati sint: quibus Deos suos, & fortissimos sui seculi heroës affecerunt. Poëtæ Apollinem vocant Sagittiferum:

Mars Clypeo melior: Phœbus præstantior arcu.

Arcubalistæ præstantissimi.

Et Hercules, qui à Rege quodam Oechaliæ, nomine Euryto, didicerat sagittandi industriam: Centaurum Nessum, quamvis in ulteriore Acheloi ripa remotum, & cervam æripedem, certo trajecit ictu, Harpyjasq; volucres in medio aëre confecit.

Fuerunt similiter multi potentes Monarchæ, Principes, Duces, aliique Magnates, qui summæ sibi laudi & gloriæ duxerunt, si in hujusmodi exercitiis eminere, & primas præ aliis partes obtinere potuerunt.

Cyrus rex Persarum: Teridates, Dux & Princeps Parthorum excellens, à Nerone tādem superatus: Constantius ac Gratianus, Imperatores Romani; hi omnes, inquam, eximiè

imiè in historiis celebrantur, ob singularē industriam, qua in telis & sagittis jaculandis excellebant: qua etiam in arte incredibilia & admiranda peritiæ suæ ediderunt specimina.

Quid dicemus de Commodo (etsi is sit, qui à parentis sui singulari probitate ac pietate prorsus degenerarit) cujus tamen interim tantum erat robur, ut etiam elephantem jactu hastæ penitus transfigeret: tantaque dexteritas, ut emissis centum sagittis, centū leones humum dejiceret: unoq; solo ictu plures feras simul in terram prosterneret: imò tâm peritam & exercitatam sibi comparaverat manum, ut quicquid oculo destinasset, jaculo & sagitta contingeret: ut author est Sabellius, lib. 5. Ennead. 7.

Non minori industria præstantiaque in hoc exercitiorum genere, olim florebat Imperator Domitianus: qui in sagittarum studio totus erat: Centenas varii generis feras sæpè in Albano successu conficientem spectavere pleriq; : atque etiam ex industria ita quarundam capita figentem, ut duobus ictibus quasi cornua effingeret. Sed adhuc magis mirandum est, quod de eodem scribit Suetonius: Nonnunquam, inquit, in pueri procul stantis præbentisque pro scopulo dispansam dextræ manus palmam, sagittas arte dirigebat, ut omnes per intervalla digitorum innocuè evaderent.

Domitianus sagittandi peritissimus.

Possèt mihi hîc quispiam obiicere, hanc de hujus generis exercitiis tractationem, potius specialem (ut quæ de rebus bellicis agat) quàm generalem esse: à qua tamen pro nostri instituti ratione non discedendum fuerit: Esse præterea alia exercitia solummodò particularia brachiorum, non autem totius corporis. Ad quorum objectionem respondemus, quamvis hæc ita sese habeant, nos tamen quotidie perspicere, plurimos homines sedentariam ac mechanicam exercentes, solere diebus festis à prandio, arcuum & arcubalistarũ exercitio incumbere, idq; non solùm in pagis ac oppidis, sed pluribus ét civitatibus primariis, ubi publica loca talibus exercitiis destinata sunt: Unde occasionem arripuimus de ejusmodi exercitiis disserendi, illorumq; præcipuas differentias propositas, huic capiti inserendi: utpotè, quæ non minus etiam sanitati, quàm quævis alia conducant, ac ubivis locorum maximè vigeant.

Satis dictum esse opinor, de quinque horum exercitiorum generibus, quæ præcipuè ab antiquis olim inventa & usitata fuerunt: quibus progressu temporis, quàm plurima alia accesserunt. Nam loco cursus pedestris, equi postea adhibiti fuerunt, quorum ministerio insidentes ad cursum utebantur. Equi porrò in hunc finem domiti, artificiosè edocebantur, ut pro cuiusvis arbitrio, scitè ac bellè

Hippocomia.

bellè saltare, ac resultare addiscerent: quorũ usus postea non solùm erat in ejusmodi exercitiis equestribus, sed etiam in aliis certaminibus ac ludis, quos vocabant equestres concursus. Virgilius 5. Æneid. de horum exercitiorum origine tractat. Quæ, cùm nimis usitata hodie sint, & in Gallia & alibi, non necessum esse putamus, de illis plura hîc scribere.

Fuerunt etiam in hunc modum certamina ac luda instituti, duobus scilicet equis, simul in curru conjugatis ac copulatis, interdum etiam quatuor: quæ certamina vocabantur bijuga & quadrijuga. Utimur hodie in Germania, Gallia & aliis regionibus, ejusmodi curribus, bigis & quadrigis in eum finem, ut illorum beneficio, de uno loco in alium, sive propinquum sive longius disitum provehamur, ac sic ab una urbe in aliã quoq; commodisimè pervenire queamus. Sunt autem isti ab omni parte occlusi ac desuper tecti, contraq; omnem tempestatum injuriam optimè muniti, instar alicujus cubiculi.

Usus curruum.

Ex hac curruum commoditate, sæpenumerò incommodum maximum incurritur: quod scilicet, qui illis vehuntur, dum perpetuò iis insident, & alternatim pedibus incedere negligunt, ex assiduò horum, ac nimis violento motu, corpus concutiant, & crurum ac reliquorum membrorum juncturas

enervent, ac torpidas inde referant. Præterea ex hujusmodi motus violentia, præter reliqui corporis perturbationem, renes simul concutiuntur, unde facilè inflammantur, nec non qui calculo obnoxii, hinc valdè læduntur ac torqentur.

Si hîc recensere vellem omnia exercitiorum ac ludorum genera, quæ apud veteres olim usitata erant, quæq; adhuc nostro seculo nõ desierunt, ut est inter alia, ludus digladiatorum sive pugilum, citius me tempus, quàm scribendi materia deficeret.

Ludus pilæ.

Dicam solummodo pauca quædam de pilæ ludo tanquam usitatiori ac omnium primo & nobilissimo, cui veteres plurimum olim tribuerunt. Scripserunt enim de illo multi, inter quos Pollux quatuor hujus ludi distinctas proponit species, quarum primam vocat ἐπίσκυρον: secundam φαίνδαν: tertiam ἀπόρραξιν: quartam οὐράνιον, propterea quod in hac ultima differentiâ, lusorum unus, resupino corpore jacens, in altum versus cœlum pilam totis viribus mittebat, quam reliqui collusores excipiebant, antequam relapsu, terræ superficiem attingeret.

Lib de rerum vocab. 9.

Quatuor pilæ ludi genera.

Nos quoque adhuc quatuor pilæ ludi genera habemus, quæ in omnibus tamen cum veterum differentiis non conveniunt. Primũ genus sola manu & pila, mediocriter molli, perficitur: cujus magnitudo respondet globo li

bo ligneo, cujus usus est in ludo, dicto Gallicè *Palemaille*: familiaris hic ludus est literarum studiosis, nec non aliis juvenibus in Vasconia: quem Galli vocant, *Ieu de la Pelotte*. Secundum vocatur, *Ieu de longue Paulme*: propterea quod in eo ludo metæ locus, quo mittitur & remittitur pila, majori longitudinis distãtiâ, à priore distinguitur: Utuntur autem lusores ad pilam jaciendam palliculâ quadam, sive instrumento quodam ligneo, parvo, mediocriter lato, cum capula rotunda, quod prorsus simile est isti malleolo ligneo, quo mulieres, quibusdam in locis, linteamẽta sua inter lavandum percutiunt ac repurgant. Tertium, & elegantius & usitatius est illud, quod simpliciter ludus pilæ dicitur, Gallicè *Ieu de Paulme*. Hic ludus exercetur in certis quibusdam locis, sive domibus ex quatuor parietibus constructis iisque vel tectis vel apertis, quæ loca similiter ludi ipsius nomine à Gallis insigniuntur, & vocantur *Ieulx de Paulme*: Germani dicunt Ballhauß / à pila & loco, ubi ludi habentur. Hoc in ludo, pilæ agitantur reticulo quodam, hoc est instrumento ad retis similitudinem, ex nervis diametraliter & transversim expansis, confecto. Quem ludum indifferenter hodie exercent, tàm superioris quam inferioris conditionis homines. Qui hîc cum judicio & industria diligenter observant eos, qui malè ludunt, aut qui benè,

faci-

faciliorem utique viam invenient, ad hujus ludi perfectionem perveniendi. Quartum genus ludi pilæ, est ludus folliculi, Gallicè *Ieu du Balon*. Folliculus autem hic, est genus quoddā pilæ, rotundum, magnum, ex corio consutum, intus vacuum & non nisi aëre repletum: quem brachiali quodam ligneo in aërem magna violentia propellunt: qui ludus in pluribus locis admodum familiaris est iis, qui ditiores sunt, aut summo nobilique loco nati. In quibus omnibus enarratis ludis, lusores partitè, duo videlicet aut tres, contra alios totidem: aut etiam plures contra plures sæpenumero, ludere, seque tali exercitio mirificè oblectare solent.

Alia ludorum genera

Præter hos adhuc alii ludi & exercitia reperiuntur, ut ludus trunculorum, Gallicè *Ieu de Quilles*: qui à meta duplici, longiori scilicet & breviori, distinguitur in ludum longum & brevem. Est præterea ludus, *Palemaille* Gallicè dictus, quo globus ligneus (plerunque ex buxo, tanquam duriori & solidiori ligno tornatus) pugni magnitudinem, aut paulò majorem referens, malleo similiter ligneo, manubrium rotundum ac oblongum habente, per planam terræ superficiem, summo ac maximo cum impulsu ludentis propellitur. Qui duo ludi valdè communes sunt inter plebeios quoque, tum in Gallia, tùm in aliis regionibus.

Inter

Inter omnia verò exercitia, quæ præstantiæ ac celebritatis laudem merentur, venatio facilè primum occupat locum: cujus differentias varias ponit Plato in Sophista. Nos autem hîc tantum de illa disseremus, quę affinitatem quandam habet & communionem cum vita rustica, & in qua feris ac bestiis persequendîs capiendisque, insidiæ struuntur. Ex qua consideratione elicitur, quod exercitium hoc maximè sit necessarium, utilissimum simul ac jucundissimum: sicut id paulò pòst pluribus exemplis demonstrabimus.

De venatione.

Necessarium enim illud est, ad arcendas & è medio tollendas atrocissimas & crudelissimas istas feras: ut sunt Leones, Ursi, Lupi, Vulpes, ac aliæ rapacissimæ & nocentissimæ id genus similes bestiæ, quæ non nisi noxam ac damnum hominibus inferunt.

Utilitas autem ejus in his duobus maximè conspicitur: primùm quod corporis sanitati hinc prospiciatur ac consulatur, dum scilicet id venator variis exercitationum modis, prout ipsi visum fuerit, expedire potest, sive pedes ire libuerit: sive equi ministerio adjutus, incedere voluerit: sive laborem grandiorem aut leviorem suscipere, eumque longiori vel breviori temporis spacio coutinuare placuerit: in quibus omnibus, tùm pro corporis varia constitutione ac conditione, tùm

pro

pro fortioris aut imbecillioris valetudinis ratione, cautè & adhibito judicio agendum est. Deinde utilitas hujus exercitii eximia ac maxima, hinc quoque elucescit, quod ex illius usu ac beneficio, carnibus ferinis & deliciosis non solum urbium fora, sed potentiorum etiam mensæ ac tabulæ refertæ ac ornatæ, videantur.

Tandem exercitium hoc proprium est Nobilium, & eorum, qui generoso & illustri stemmate procreati sunt: uti videmus, eo quondam potentissimos monarchas & principes summoperè delectatos esse, nec non nostro adhuc seculo quàm plurimos oblectari: tempore scilicet pacis, armisque, ut ajunt, unco suspensis. Nam, dum ipsi in armorum silentiis adversus hostem, heroicam animi fortitudinem ostendere nequeunt, illam in persequendis interim, ac venandis sævissimis bestiis, satis abundè declarant.

Cyrus venationi deditus.

Cyrus, in domo Astiagis Medorum regis avi sui educatus, solebat in pubertate sua teneriori, edomare equos, & in venatione bestias conficere, septo inclusas: postquam adolevit, ut Xenophon lib. 1. Cyropædiæ addit, aut leonem aut aprum in sylvis petebat. Et idem author, ut demonstraret, in quanta æstimatione ejusmodi bestiarum venatio apud cæteros quoq; Persarum reges esset, ulteriùs de illa in hanc sententiam scripsit.

Persa-

Persarum, inquit, rege exeunte venatum (exit autem in mense multoties) epheborum dimidia pars ab ipso educitur. Causa verò cur publicè venationi operam dent (in qua rex ducis officio, perinde ac belli tempore fungitur, cùm & ipse venetur, & ut venentur alii, curam adhibeat) hęc est, quòd bellicarum rerum, hæc meditatio verissima videatur esse. Consuefacit enim ad surgendum diluculo, & ad frigora, caloresq; perferendum: atq; etiam ad itinera, & cursus exercet. Præterea sagittis jaculisq; bestiam petere necesse est, ubicunq; inciderit. Sæpè etiam acui animam in venatione oportet, obiiciente se feroci aliqua bestia. Nam quæ offerunt sese bestiæ, feriendæ sunt: ab iis autem cavendum, quæ in venãtem irruunt. Ita ut hinc colligendum sit, sicut & author ipse in sequentibus declarat, quod non secus venationis exercitium sese habeat, ac si in bello contra hostem dimicandum sit. Hęcque duo venatio & bellum, ex pari utriusque conditione, & similitudine, se invicem mirum in modum referant.

Venationis exercitium est speculum belli.

Hinc Lycurgus legislator Lacedæmoniorum, (imitans Cretenses) eos, qui jam puberem ætatem superassent, in venatione præcipuè exerceri voluit, ut studio venationis intẽti, ad bellum redderẽtur aptiores, ut scribunt Xenophon & Stobæus. Porrò Strabo libr. 10. & Alexander l. 2. c. 25. ostendunt, hanc fuisse

Xenoph. in Repub. Lacedæmon. Stob. serm. 42.

Creten-

Cretensium consuetudinem, qui filios suos ab ineunte etiam ætate assiduis laboribus firmabant, ne senes jam otio torpescere, honestum ducerent. Unde legimus (apud eosdem authores) eos semper laboriosis exercitationibus, utpotè currendo ac venando, algendo, æstuando, arduas difficilesque vias peragrando, omnes consumsisse juventutis annos. Quin imò eorum pueri in classes, quas Αγέλας vocabant, distribuebantur: Iisque præerat Pædonomus certis diebus in venationes eos educens.

Plutarchus recenset Alexandrum Magnum, Antiochum, & alios præclaros reges adeò fuisse deditos venationis exercitio, ut ejus nomine nullam molestiam, neque laborem ullum subterfugerint, quin imò multis sese & maximis periculis sæpenumero objecerint.

Pompeius magnanimus & fortis.

Idem author testatum reliquit de Pompeio, in ejus vita, illum scilicet, victis & subactis Numidis & barbaræ isti genti terrore incusso, ob nominis claritatem & potestatem summam Romani imperii: non quievisse hominibus devictis: sed, cùm sciret, regionem illam præ cæteris, innumeris bestiis ac feris, iisque ferocissimis & invictissimis abundare, eas impetiisse, domuisse ac debellasse: ut & hę Romanorum felicitatem ac virtutem, omniũ rerum domitricem ac expugnatricem, tandẽ sen-

ſentirent: Et ob hanc cauſam, certis quibuſdam diebus exibat ad venationem Leonum & Elephantorum.

Mithridates & Adrianus Imperator venatores.

Mithridates Rex Ponti in Aſia, & Adrianus Imperator Romanus, tam inexplebili uterque amore proſequebantur ſtudium venationis, ut mira de illis referant hiſtoriæ: ubi unus huic exercitio tam ſtupendo modo intẽtus erat, ut etiã ſeptem integros annos nullo prorſus uſus fuerit tegumento, vel opertorio ſive ruri, ſive domi, aut in urbe. Alter verò mortuo & ſepulto equo ſuo, in æternam ejus mememoriam erexit columnam, ſuperinſcripto Epitaphio: eò quod opera ejus in venationibus longo jam tempore uſus fuiſſet. Hi potentes monarchæ non interim à negotiis publicis, cùm res poſtularet, obeundis ſuperſedebant: ne quod ſpectabat ad imperii adminiſtrationem, diligenter ejus ſatagere ceſſabãt: qui promptiſsimi ſemper ibant, ſingulis horis atque momentis, hoſtibus obviam, eoſque ſi quid fortè moliebantur, à finibus ſuis arcebant, nõ ſecus ac ipſi ſolebant ex conſuetudine quotidiana, feras ac beſtias venando perſequi & profligere.

Venatio propriè convenit viris, ſaltatio autem fœminis.

Imperator Albertus ſolebat ſubinde dicere, venationem eſſe exercitium virile, & viris tanquam bellicoſis magis competere: cum ſaltatio conveniat fœminis, quæ omnia alia

 volu-

voluptatum genera ſuperat, excepta illa, quæ ex venatione capitur.

Nec Carolus Magnus, ut confirmat Cuſpianus, vel in ſenectute ſua contemnebat venationis exercitium, tanquam rem ſaluberrimam: ac quando is exire conſtituerat, neque nive, neque glacie, neque frigore, neque æſtu, neque aſperrimis ſcopulis, neque horrendis & inacceſsis montibus, neque denſiſsimis dumetis perterrefactus, à ſententia unquam receſsit: ſed inſtitutum conſtanter proſecutus eſt.

Fortitudo & magnanimitas Henrici IV. Regis Franciæ.

Sed quid moror in venationis exercitio commendando, ejuſque laudibus prædicandis? Quorſum exempla Alexandri Magni, Antiochi, Mithridatis, & Caroli Magni, aliorumque ſuo tempore monarcharum potentiſsimorum, heroum fortiſsimorum, & venatorum excellentiſsimorum producamus? Siquidem apud nos ſit, quem ſolum propoſuiſſe ſit ſatis, magnus ille HENRICUS quartus hujus nominis, Francię Monarcha invictiſsimus, quem præ aliis omnibus principibus, virtutum ornamentis, gloriæ ac victoriarum in hoſtes triumphis emicare. toti orbi conſpicuum eſt. Quid non ille ſive bellorum temporibus, in debellandis ac perdomandis hoſtibus: ſive alio quovis tempore, in tolerandis maximis & Herculeis laboribus, ac præſertim in venationibus perferat, ubi vix occurret al-

ret alter, cui tam constans atque par animus fuerit.

Falconaria sive accipitraria ars, genus etiam quoddam est venationis, quod propriè principum ac nobilium exercitium est, ex quo ipsi singularem etiam voluptatem referre solent. Nos de Falconaria abundè satis in libr. 6. nostri Magni speculi mundi scripsimus: quam ob causam plura hîc dicere supervacaneum est.

Falconaria.

Restat de natandi exercitio disserare, quod in aquis perficitur, quodq; non minùs, ac alia quævis, scitu utile ac necessarium est: utpotè cujus beneficio sæpenumerò magni viri, in gravissimis periculis constituti, sese salvos ac incolumes morti eripuerint: ut interim nihil dicam, de singulari ejus utilitate, ad corporis sanitatem conservandam, deperditamq; restituendam: quæ sanè tanta est, ut ex ejus usu tempestivo & legitimo, infinita corporis mala, quæ ob caloris excessum, refrigerium & humectationem postulant, è medio tolli & curari possint. Cui instituto confert balneum universale maris aut fluviorum: remedium vulgare, morsu canis rabiosi laborantibus, nec non melancholicis ac phthisicis.

Natandi exercitium.

Græci & Romani, qui præ cæteris populis, hac laude extolluntur, ut qui juventuti suę præscripserint salutaria præcepta, omnis generis disciplinarum, eandem quoque, juxta

Aristotelis doctrinam, utilissimam docuerũt natandi artem: ut juvenes suos robustiores redderent, ad graviora exercitia ac labores perferendos.

Alex. l. 2. c. 25. & l. 1. c. 20.

Nobiles præsertim Romani, inter alia exercitia bellica, nandi quoq; studio summoperè incumbebant. Unde proverbium natum est, in liberos deploratos: neq; natare, neq; literas didicit.

Si Julius Cæsar imperitus fuisset natandi neq; vitam, neq; commentarios suos salvos unquam conservasset: dum nimirum cogebatur se præcipitem dare in mare, & ultra ducẽtos passus nando conficere, ut in navim propinquam se reciperet, & à nimis subitaneo ac improviso hostium incursu, se in Alexandria defenderet.

Natandi utilitas.

Quintus Sertorius, & M. Scævola, solâ arte benè natandi, uterq; magna cum admiratione, & insuper armis induti, evaserunt hostium impressionem. Unus quidem non mediocriter sauciatus, natando trajecit Rhodanum fluvium rapidissimum, in ipso hostium conspectu: alter verò undique ab hostibus circumvallatus neque aliud refugium præter mare videns in id præceps irruit, & exercitũ Cæsaris Ducis sui insecutus est. Quis igitur natandi peritiam non laudet, ex qua tanta utilitas promanat etiam vel ad eos, qui militiã sequuntur? Hoc exercitium maxima olim in

com-

commendatione erat, ut videre est in Agrigentinis populis, qui suo tempore omnes alios, deliciarum cultu & sumptuum profusione superabant: ut Plato testis de illis scribit: Proinde Agrigentinos ædificare, ac si victuri perpetuò forent, itemque convivari, velut semper morituri. Iidem, Agrigentini inquam, ædificari curabant, in honorem & gratiam Gelonis (qui ex Satellite factus erat insignis Rex ac Dux belli) magnis impensis & sumptibus natatoriam, cujus ambitus septem stadia continebat: profunditas verò erat viginti cubitorum: in quam derivatæ multæ aquæ fluviatiles & rivuli fontani, ad aquam vividiorem reddendam, decurrebant. Abundantia cygnorum, & varia piscium genera, conspectu pulchriorem & amœniorem reddebant locum. Ita ut natatoria illa inter miracula mundi, sui temporis relata fuerit: tandem successu temporis diu neglecta computruit, & collapsa est, ut Athenæus & Diodorus scribunt.

Natatoria Agrigentinorum.

Ath. l. 12. cap. 2.

Nos hîc ferè omnia illa exercitiorum genera exposuimus, quæ humanæ vitæ plurimum prodesse, ac vulgò in usu esse solent. Restat nunc, ut doceamus, quomodo ea pro variis ætatis, naturæ & personarum circumstantiis, convenienter applicari debeant.

Diod. lib. 11. cap. 1.

Aegineta lib. 1. de re med. c. 17. Oribas. lib. 1. synops. 13

Est igitur generale & commune officiũ omnium exercitiorum, ut ex eorum usu legitimo animalium calor excitetur & augeatur. Distinximus autem suprâ exercitia in vehementia seu laboriosa; in mediocria: & in levia. Vehemens & laboriosum dicitur, in quo respiratio est difficilima sine velocitate, ex quo musculis & nervis robur paratur. Ejusmodi sunt terram fodere, & onere maximo imposito, vel eodem subsistere loco, vel paulatim incedere.

Exercitia violenta.

Mediocria.

Exercitia verò mediocria citra tantam violentiam fiunt: hujus generis sunt, cursus levis, armorum exercitatio, lucta, magnæ & parvæ pilæ lusus.

Parva.

Levissimum exercitium est lectio, musica vocalis, & instrumentalis, ludus chartarum tabularum & deambulatio.

Omnium horum exercitiorum diversus est finis, & applicandi modus, pro diversa partium corporis, personarum, & ætatum ratione.

Exercitiorum violentorum differentia.

Violenta in genere musculis & nervis robur parant: quod non minus & reliquę duę efficiunt differentiæ: in specie verò certis corporis partibus consulitur: ubi exercitiorum alia lumbos, alia manus & crura, alia spinam, aut collum solum; alia caput, vel thoracem, & alia pedes juvant. Sed quoad respectum personarum & ætatum: violenta exercitia conveniunt

veniunt juvenibus & viris robustis potius quã senibus: potissimum verò iis, qui in sudore victum quotidianum quæritant, quales sunt agricolæ, operarii, bajuli dossuarii, saccarii, & multi hujus generis opifices alii: qui id genus exercitiis laboriosis maturo tempore assueverunt.

Mediocria propriè conveniunt divitibus, qui ex fortunarum suarum reditu victitant: nec non & illis, qui literarum studio, & armis ex professo addicti sunt.

Quin, ut liberè dicam, quod sentio, Nobiles inprimis nec non & alios, ad arma natos ac destinatos juvenes, magis deceret laborib: asperrimisque exercitiis maturè assuescere, quàm molli otio delicatè indulgere.

Hunc morem à Lacedæmoniis imprimis observatum legimus: qui simul ac animadvertebant, juvenes suos à prandio, jucundis quidem & gratis, sed prorsus inutilibus obambulationibus tempus fallere, Ephori repentè per suos ministros imperabant, ut ad honesta officia se conferrent, nec malè aut otiosè bonas horas perderent. Indignum enim Lacedęmoniis esse, deambulationibus aut inertia, nõ autem congruis exercitationibus bonam corporis valetudinem tueri: sic enim alacriores ac promptiores, aptioresque ad omnes bellorum molestias perferendas futuros, cùm occurret occasio.

Ael. lib. 2. de var. hist.

Iustin. lib. 3

Lycurgi lex pro iuventute educanda.

Quin etiam Lycurgus eorum legislator, pueros impuberes non in forum, sed in agrum deduci præcipiebat, ut primos annos non in luxu, sed in laboribus agerent: nihil somni causa substernerent, vitamque sine pulmento degerent, neque prius in urbem redirent, quam in viros fortes evasissent.

Sed excipiet hîc aliquis asperam nimis hanc Lacedæmoniorum fuisse disciplinam, ac moderationis terminos transiliisse, quæ ubique congrua & salutaris esse debet. Sic enim tenellum juventutis florem in timore & perpetua formidine educatum, flaccescere potius & marcescere, quàm vim vigoremque assumere: singula enim singulis ætatibus opportunè esse accommodanda, ne vires labascant excessu. Optarem hîc quidem, si res meo staret arbitratu, modum & mediocritatem servari quanquam probo, ut qui juvenes ad arma nati sunt, eiq; studio addicti, & qui aliis præficiendi sunt, pro hujus seculi conditione, paulò severius ac asperius tractentur ac exerceantur, ab omniq; mollitie & deliciis avocētur: ut ex matura assuefactione, sive in venationibus, sive aliis laboriosis & violentis exercitationibus, fortius discant omnes temporum injurias sustinere: sive pedibus potius, quàm equo vectis incedēdū fuerit, sive noctuq; diuq; æstivis hybernisq; tempestatibus, intēsissimis & ex-

& extremis caloribus, frigoribusque, in nivium pluviarumque molestiis, perpetuò sit laborandum.

Hoc igitur vitæ genus tyronibus omnibus, qui armorum studiis dediti sunt, apprimè congruum est, ut scilicet jaculandis telis & sagittis, cursuque (non, ut hostem fugiant, sed fugent) initientur. Quin etiam ipsemet ludus saltûs ac pilæ, ex quibus major corporis agilitas & promptitudo comparatur, hujusmodi juvenibus convenientissimus est. Omnium autem accommodatissima exercitatio futura est, arma subinde capessere, equum informare ac ritè agitare: in arenam cursoriam descendere, pugnas ludicras instituere, & hujusmodi alia exercitia ad armorum œconomiam spectantia. Quòd si literarum studium accesserit, quibus ingenium exerceatur, perfectissimi, ac consummatissimi militiæ magistri fient: literis enim magis illustrantur arma. Id quod testantur tot magni illi Græcorum ac Romanorum Duces, qui olim floruerunt, quique penè omnes literis ab ineunte ætate incubuerunt, unde comparata uberrima doctrina, & in senatu & in armis excelluerunt.

Exercitia propria nobilium juvenum, militum.

Literarum quinetiam beneficio accessum habebunt juvenes, ad alia exercitia & ludos scholasticis familiares, ut est lucta, saltatio, palæstra, & id genus alia mediocria exercitia

citia, quæ etiam ab aliis cujuscunque dignitatis aut conditionis hominibus institui ac usurpari possunt.

In exercitiorum delectu, respectus personarum habendus.

Exercitia moderatiora, quorum suprà fecimus mentionem, ut est vocalis musica, lectio, & ludi tabularum, in quibus inter ludendum à mensa non surgendum nec exeundum est, sunt ea, quæ corporis simul, & ingenii operâ peraguntur. Item diuturniores ac vehementiores deambulationes tàm matutinæ, quàm vespertinæ, quæ potius fœmineo competunt sexui aut delicatulis, quorum natura aut complexio imbecillior est: vel etiam ipsis qui senio confecti, languescere incipiunt: quibus concessum est, pro crurum pedumve viribus recreandis, deambulare tantum, quantum velint.

Senibus competit exercitium moderatum.

Nam senes prorsus otiosi, qui nulla utuntur exercitatione, corpus vitiosis humorum cruditatibus replent, quæ seminariæ causæ existunt multorum affectuum, unde sæpenumero, morte acceleratâ, vitæ cursus ante tempus abrumpitur, quæ aliàs ex interventu hujusmodi exercitiorum, conservari diutius posit: ubi imitandum sibi ejusmodi homines proponant exemplum magni illius Philosophi Socratis, qui, dum solebat quotidiè ferè usque ad vesperam contentiùs ambulare, à quodam interrogatus, cur hoc faceret, respondit, quò melius cœnem. Quibus verbis

verbis ostendit vir sapientissimus, deambulationis usum, tùm ad ciborum appetitum, tùm ad cruditates absumendas, non parum conferre.

Cic. lib. 5. Tusc. quæst.

Porrò in his particularibus ambulationum exercitiis, de quibus sermo est, quæq; non solùm senibus, sed cuilibet etiam ætati familiaria sunt: alia quædam occurrunt observanda, à Celso studiosè annotata, quæ huic loco non malè inserenda esse duxi: ex quibus nonnihil utilitatis benevolus etiam lector, si placet, capiat. Differentia autem ambulationum, inquit, sumitur, vel à situ loci, vel ab hora, & tempore, vel ab aliis circumstantiis: ubi ostendit, ambulationem per locum planum minùs commodare & conferre, quàm per locum accliviorem ac decliviorem: idq; ideò, quod tũ quadam varietate corpus moveat. Sed nolim hoc referri ad eos qui corpore languidiore ac imbecillore sunt, & qui vix è morbo quodam convaluerunt, quiq; podagricis doloribus, aliisve corporis languoribus sunt obnoxii: his enim melius conducant deambulationes per loca plana. De reliquis horum exercitiorum circumstantiis Celsus hæc subjungit: melior autem est sub dio, quàm in porticu: melior (si caput patitur) in Sole, quàm in umbra: melior in umbra, quam parietes aut viridaria efficiunt, quàm quę tecto subest: melior recta, quàm flexuosa.

Lib. 1. de re med. cap. 2.

Locus de ambulationibus destinatus qualis esse debeat.

In ex-

In explicatione & consideratione horum exercitiorum, quorum varia genera ac species supra enucleavimus: palàm in multis ostenditur, quàm eximia & excellens sit illorum utilitas. Illis enim, qui valentioris alimenti cibum sumpserunt, exercitatione uti convenit vehementiore & concitatiore deambulatione, venatu, palæstra, cursu, disco, pila parva, uti scribit Actuarius lib. de spiritibus animal. nutr. cap. 11. hæc superioribus adjungens: summatim quodcunque tandem exercitationis genus existimetur respirationem vehementiorem conciliare posse, ac calorem adaugere, & tenui quodam sudore humectam cutim perfundere, his ipsis accommodum.

Exercitia præterea congruant cum natura & complexione ejus, qui iis utetur. Opus enim habent exercitatione majori & violentiori, quicunque corpore præditi sunt carnoso & solido: pituitoso & excrementorum copia luxuriante: quàm qui graciles sunt, macilenti & emaciati, qui dum sunt siccioris temperamenti, à tanta superfluitatum excrementitiarum ubertate facilè excipiuntur. Quæ omnia medici prudentis judicio ac solertiæ committenda sunt. Ratio quoque habenda est illorum exercitiorum, quæ tum ad tuendam sanitatem tùm ad curationem morborum diuturnorum & chronico-

nicorum, ut podagræ, epilepsiæ, & similium, præcipienda sunt.

Tempus quoq; idoneum exercitationum probè considerandum, semperq́;, quo ad fieri potest, ante cibum sive manè, sive vesperi, corpus exercendum est. Quod quamvis nulla egeat probatione, doctisq́; plus satis constet: audiamus tamen, rudiorum gratia; veterum hac de re testimonia.

De tempore exercitiorum.

Ægineta de opportuno exercitationum tempore sic loquitur; Quandoquidem igitur, inquit, distributioni alimenti opitulantur, non oportet crudorum & incoctorum, neque ciborum, neque humorum copiam aut in ventre, aut in venis contineri. Periculum enim est, ne ad omnes corporis partes attrahantur priusquam concocti commodi fiant. Clarum itaque est, ante cibos exercitia sumi debere. Verùm temporis opportuni exercitii notæ ex urinarum colore colliguntur. Nam quæ aquea est, incoctum adhuc significat distributum in ventre humorem: fulva verò & biliosa jam diu concoctum esse: moderatè autem pallida, recens factæ concoctionis signum est Tunc igitur ad exercitia ducere oportet, idq́; vesicæ & ventris recrementis prius rejectis.

Lib. 1 de re med. c. 16.

Tempus exercitii opportunum ex urina cognoscitur.

Oribasius idem confirmat iisdem ferè verbis: cùm igitur, inquit, digestionem in corpus adjuvant, neque crudorum, neque incocto-

Synops. lib. 10. cap. 2.

„ coctorum ciborum aut succorum in ventri-
„ culo atque intestinis multitudo sit oportet:
„ periculum enim esset, ne antequam per con-
„ coctionem utiles facti essent in omnes ani-
„ mantis partes raperentur: ex quo patet, ex-
ercitia ante cibum fieri debere. Ut igitur non
medicus tantùm, sed quilibet alius intelligat
sciatque signa perfectæ concoctionis urinæ,
ex cujus inspectione aptum & opportunum
exercitationis tempus colligere potest, au-
diat, quæ & Oribasius, & Ægineta subjungant.
Pro opportuna temporis nota inquiunt, uri-
„ næ color est: Quæ enim aquæ speciem præ-
„ fert, crudum adhuc esse eum succum indi-
„ cat, qui in ventriculum submittitur: quæ
„ verò ruffa biliosaque est, jam dudum con-
„ coctum esse: quæ mediocriter pallet, nuper
„ factæ concoctionis signum est, ac tunc qui-
„ dem adeunda est exercitatio, ejectis tamen
„ prius excrementis, quæ in vesica & ventre
„ continentur.

Hæc sunt salutaria illa præcepta, quæ de exercitiorum tempore, & ejus legitima observatione nobis proponuntur à clarissimis illis duobus antiquorum medicorum luminibus: ut ipsorum utilitates nobis innotescant. Neque hæc dicta sint agricolis & operariis, qui æquè pòst, ac ante cibum, nulla intercedente vacatione, à matutino tempore

usq;

usque ad vespertinum continua manuum suarum operatione ac labore, panem lucrantur: sed potius illis, quibus Deus largitus est opes ac fortunas, ex quarum affluentia ac copia omnia ad vitam sustinendam necessaria abundè illis suggeruntur, principibus præsertim, ac iis qui authoritate primariâ ac summâ reliquis præcedunt, ac præsunt, quique claves imperii tenent, & ad gubernacula Reipubl. sedent: à quorum sanitatis tutela ac præservatione, non privata solùm ipsorum, sed publica potius omnium salus dependet: & cum quorum interitu ac perditione, intereunt ac cadunt simul omnia. In horum, inquam, gratiam, hæc saluberrima exercitiorum præcepta, data potissimum sunt: ad quæ ut diligenter vitæ suæ rationem instituant, summâ industriâ ac diligentiâ niti illos decet: præcipuè autem illis hæc dicta sunto, quicunque jam aliquam corporis ægritudinem præsentiunt, quæ subinde, ex delictis exercitiorum, non maturo opportunoq; tempore adhibitorum, longiùs proserpit, ac indies magis magisque augeri potest.

Quibus potissimum præscriptæ sint regulæ exercitiorum.

Celsus præterea, in specie, his qui ventriculo debiliori sunt, observandum illud imperat, Prima (inquit) ejus curatio, exercitatio est quæ semper antecedere cibum debet: in eo qui minùs laboravit, & benè concoxit, amplior:

Lib. 1. de remed. cap. 2.

amplior: in eo qui fatigatus est, & minùs concoxit, remissior.

Sufficiant igitur hæc de exercitiis: quorum usus naturalis ac legitimus, admodum utilis est & necessarius, ad sanitatis vitæque diuturnæ conservationem: cùm contrà illorum intermissio varios morbos, teste Aëtio, ingeneret.

tetr. 3. serm. 4. cap. 7.

DE QUIETE.

Cap. XII.

DEMONSTRAVIMUS suprà, clarissimorum virorum authoritatibus nō solùm, sed firmissimis etiā ac validissimis rationum momentis comprobavimus, quàm utilis & necessarius exercitiorum sit usus, ad corporis humani sanitatem conservandam: adeò, ut non putem, inveniri adhuc quendam posse, qui in re tàm certa ac manifesta dubitare ausit.

Hinc igitur palàm liquet, ex primis illis & antiquissimis medicis, Asclepiadē, & post illū Erasistratum (errore ambos effascinatos) per-

peram

peram non solùm reprehendisse, sed conatos quoq; fuisse omnem exercitiorum usum tollere, tanquam rem inutilem & exitiosam: quique eò vesaniæ processerunt, ut hominibus persuaserint, majorem esse quietis otiiq; necessitatem, quàm exercitii, contra plus quàm centum medicorum, illorum ætate florentium, opinionem.

Abrogatio exercitiorum.

Si igitur summis hactenus laudibus exercitiorum usum, ad sanitatis conservationẽ summè necessarium prosecuti fuimus, id ad imitationem plurium antiquorum medicorũ, qui nobiscum idem sentiunt, fecimus. Adjunximus præterea differentias illorum conspicuas, ex quibus disci potest, quænam exercitia sint violentiora, quæve moderata, & naturæ consentanea.

Similiter nunc de quiete dicturi, neque Asclepiadis neq; Erasistrati opinionem amplectemur, qui nimis otio seu quieti indulgentes, plus justo ipsi attribuerunt.

Nimis enim diuturna ac otiosa quies obest non solum corpori, sed etiam animæ: causaq; existit pravarum cogitationum: vitam dissolutam reddit, torporem membrorum inducit, ignorantiam fovet, socordiam excitat, memoriam aufert, sapientiæ studio adversatur, judicium obtundit, corpus nimis refrigerat & discolorat, pororum meatus obstruit, humorem defluxiones irritat, morbum arti-

Effectus otii sive quietis.

 cula-

cularem gignit, epilepsiam & apoplexiam procerat, & infinita præterea alia mala tam animæ, quàm corpori, uti diximus, adfert. Est igitur institutum nostrum deinceps verba facere, non de ea quiete, (quam potius damnamus) de qua Poëta his versibus:

Cernis ut ignavum corrumpant otia corpus;
Vt capiant vitium, ni moveantur, aquæ.

Sed de illa, quæ motui contraria, spiritus nostros reficit, & membris defatigatis laboreq; languentibus novam roboris vim ac virtutem immittit: partes enim corporis diutius durare nequeunt sine quiete: sicut poëta cenit:

Quod caret alternâ requie, durabile non est,
Hæc reparat vires, fessaque membra levat.

Est igitur quies illa, de qua loquimur, moderata, quæ inter res reliquas, non naturales dictas, utilissima quoque & imprimis necessaria est ad sanitatem, si scilicet rectè & legitimè usurpetur.

Hinc è sacris edocti literis habemus expressum mandatum, quod Deus creator & Opifex omnium rerum hominibus dedit: ut scilicet quiescerent septimo die, sicuti & ipse illo ipso die cessavit & quievit ab opere, quod absolverat: ut salutari hoc exemplo doceamur, diuturnos labores, ut leviores fiant, intermisione aliquando levare oporteri, ut hoc modo instaturatis viribus promptiores

Quietis utilitas.

animo

animo corporeq; ad novos perferendos labores reddamur: nam ut scribitur:

Otia corpus alunt, animus quoq; pascitur illis.

Mediocris igitur & modica quies utilissima est, ob rationes suprà dictas, tàm ratione valetudinis bonæ tuendæ, quàm ipsius vitæ producendæ. Maximè etiam necessaria est illa ad multorum morborum curam, in qua omninò quies requiritur, aut juxta proverbium illud Italicum: Oportet ut teneas *la man al petto, & il piedi al letto*: qua quietis ratione utuntur podagrici, qui doloribus maximis cruciantur: & illi, qui vulnere quodam accepto vel in pede, vel in humeris miserè torquentur, aut qui tumore aliquo & inflammatione alicuius partis ad motum ciendum, & corporis progressum promovendum, factę infestantur. Quies optimum & præsentissimū est remedium multorum malorum, quæ à lassitudine proveniunt: similiter illa confert etiam omnibus diarrhœis, lienteriis, dysenteriis, & reliquis ventris profluviis. Nam, ut scribit Aëtius: Silentium quidem ac quies ventrem cohibent, motus autem & deambulatus impellunt. Id quod confirmat etiam Celsus his verbis: Quem verò frequenter citata alvus exercet, semper debet post cibum cōquiescere, ac neque intendere animum, neque ambulatione, utcunque etiam levi, dimoveri.

Quibus sit quiescendum.

Aet. tetr. 3 serm. c. 27.

Cels. lib. 2. de re med. cap. 6.

Quemadmodum igitur somnus mediocris post vigilias requiritur, tanquam res utilis & necessaria: sic pari modo utilis & necessaria quies est, post exercitia & labores.

Oribasius lib. 6. collect. medicin. cap. 2. ubi tractat de quiete, expressè docet, quibus hominibus, & quibus in casibus quies potissimum sit necessaria: Quibus, inquit decubitus „ iis etiam quies & tranquillitas convenit: ac „ præcipuè quidem in principiis accessionum: „ itemque incrementis, & post cibum nuper „ sumptum, & cum quis dormire cogitat, apta „ est quies & tranquillitas.

Præterea diligenter observandum est, circa quietis considerationem, quibus temperamentis naturaliter homines sint præditi. Nam quemadmodum exercitium mediocre, juxta Hippocratem, congruum est & utile phlegmaticis, & iis, qui natura sunt frigidi & humidi: ut qui sunt pingues, obesi, carnosi & robusti: sic similiter quies maximè convenit iis, qui sunt biliosi & calidæ temperiei & siccæ; qui sunt extenuati, macri, & emaciati, ac imbecilli: propterea quod quietis beneficio spiritus refocillantur & corroborantur, corpusque grata humiditate perfunditur. Hæc breviter dicta sunt de utilitate & fructibus, qui ex moderata quiete proficiscũtur Multa sunt suprà de somno à nobis dicta, quæ aptè hûc ad quietis contemplationem referri possunt: pro-

propterea quod hæc duo maximam vicinitatatem invicem habeant, & unum alterum non obſcurè referat: quò lectorem, ne rem unam eandemque toties repetere neceſſe ſit, relegatum volumus.

DE REPLETIONE ET INANITIONE.

Cap. XIII.

VT tandem finem imponamus ſectioni huic ſecundæ noſtri Diætetici Polyhiſtorici, nobis adhûc paucis agendum reſtat de repletione & inanitione.

Quid & ubi repletio?

Repletio igitur, quam Græci πλήρωσιν vocant, non eſt niſi redundantia, plenitudo ac multitudo humorum, qui in corporis cavitatibus & vaſis continentur.

Hujus autem plenitudinis ſive repletionis fons & origo, plerumque eſt alimentum, quo corpus, dum nutritur ſimul etiam nimiâ humorum ſuperfluitate ac redundantiâ repletur ac oneratur. Hinc diverſa eſt conſiderandi ratio alimenti & replementi, ſi ita loqui liceat.

Solet autem hujusmodi repletio plerunq; contingere in ventre, in intestinis, in vasis & venis, quæ nonnunquam adeò obstruuntur, implentur, inflantur ac distenduntur, ut omninò disrumpantur, ac inde nisi summa diligentia præveniatur, sanguinis sæpenumerò eruptio causetur: quæ venarum repletio majori cum periculo conjuncta est, quàm illa, quę in ventre fieri solet: quæ utplurimum, aut supernè per vomitum, aut infernè per secessum evacuatur. Idem confirmat Ægineta, ubi de repletione loquitur, in hunc modum scribens: In cibis, inquit, maximè delinquitur circa repletionem. Nam etiamsi vẽtriculus probè concoquat, venæ tamen nimium impletæ affliguntur, distenduntur, rumpuntur, obturantur, plenæ fiunt & valdè gravantur. Pessimum autem est in morbis, venarum repletio. At ventris repletio quandoque sursum evacuat id, quod redundat, quandoq; deorsum per secessum Et tamen neq; hęc admittenda est; verum si quis plura ingesserit, statim vomere oportet.

Aeg. lib. 1 de re med. cap. 32.

Incommoda repletionis.

Hinc constat, cibum ac potum immoderatè sumptum superfluitates & excrementa gignere: quæ omnis repletionis fomites, removeri & auferri debent evacuatione, quæ vel natura, vel artis ministerio perficitur.

Quemadmodum igitur ejusmodi excremen-

mentitiarum superfluitatum plures sunt differentiæ: sic etiam varia & diversa evacuandi loca natura iis destinavit. Caput ad sui purgationem auribus, tanquam sentinis utitur, per quas sordes & alia capitis excrementa biliosa purgantur. Oculi & os pituitæ evacuandæ inserviunt: crassi verò seu melancholici humoris maxima pars, per nares destillando effluit.

Varii corporis meatus per quos excrementa purgantur.

Horum excrementorum omnium generatio excitatur à meteoris, â partibus inferioribus sursum in cerebrum elatis: hoc est, à vaporibus & exhalationibus, quæ partim ab alimentis, partim à sanguine calefacto & fervescente procreatæ fuerunt.

Duo sunt adhuc alii meatus, sive sentinæ & cloacæ, intestinum scilicet rectum & vesica quorum pari ratione usus & officium est, ut excrementorum materiam crassiorem, ex alimentis productam, sive sulphura, liquores & sales crassiores excipiant, ad tempus retineant, & tandem excernant.

Fœminæ quoq; uterum sive matricem, loco sentinæ obtinuerunt: ut illius operâ mẽstruum exonerent sanguinem, quamvis ipsis ejusmodi vacuandi ratio propria & peculiaris sit, non aliter ac nonnullis viris, qui resolutis hęmorrhoidibus sanguinem melancholicum per anum evacuant.

Cutis instar cribri perforata, est commune quoque totius corporis repurgandi instrumentum: per quam generaliter & continuè (sive insensili, sive sensili & manifesta transpiratione) vaporosæ & spiritales corporis nostri substantiæ evaporantur & dissipantur: sicuti hujus rei documento sunt sudores, aliæq; variæ ac imperceptibiles expirationes, tenuium substantiarum, quæ plerunque è corpore nostro, solius naturæ beneficio exclusæ, evanescunt.

Si igitur ejusmodi evacuandi instrumenta (sive naturę imbecillitate, aliove vitio partis singularis) ab actione sua impediantur: statim sequitur repletio, quæ plurimorum malorum causa existit, quibus arte, naturę ministrà, pręcavendum est.

Evacuatio arte promovenda.

Hinc errhinis, sternutamentis & masticatoriis, expultricem cerebri facultatem expeditiorem & promptiorem reddimus, ad evacuandas & reiiciendas fuliginosas ejusmodi superfluitates, quæ sine noxa in corpore aliàs subsistere nequeunt.

Ventriculum, nimiâ vini, cibique, vel aliorum etiam pravorum humorum copiâ repletum, inanitione juvamus: naturamq; imbecillam vomitoriis arte factis irritamus & superflua removemus.

Multi reperiuntur, qui ventrem naturâ siccum & durum habent, ob quam causam excre-

excrementa multa colligunt: quibus omnibus per artem prævenienduṁ est, jusculis, clysteribus, suppositoriis, aliisque similibus, quæ ventrem emolliendi laxandique facultatem habent.

Ars imitatur naturam in variis evacuandi generibus.

Ars præterea suppeditat varia diureticorum & exercitiorum genera: balnea item artificiosè præparata, naturalium vim ac virtutem æmulantia: quæ poris & meatibus cutis aperiendis conferunt, & in ciendis provocandisque sudoribus, naturæ auxiliantur, & hac ratione corpus superfluo vaporum ac excrementorum onere sublevant, quorum diuturnior mora alias noxam inferret.

Plenitudine existente in vasis, artis industriâ venam secamus, sanguinemque detrahimus: quo remedio, si res postulat, hæmorrhoidum mensiumque suppressionem tollimus.

Hinc patet, quomodo ars imitetur naturam, cùm in variis remediorum præparandorum modis; tum etiam in aliis rebus pluribus: id quod suo loco, sectione scilicet sequente, specialius tractabimus, adjunctis simul quibusdam formulis particularibus.

Sobrietas repletionis remedium.

Inter alias repletionis causas, principem obtinet locum crapula: sive nimia cibi ac potus ingurgatio cum otio conjuncta: cui malo medendo, medicamen nullum est potentius sobrietate sive temperantia, cui imprimis stu-

dendum est: non tantùm sanitatis tuendę causa, sed ut & re, & opere demonstremus, nos homines rationis participes esse: non verò pecudes, quibus deteriores, vino ciboque stomachum ad regurgitationem usque sæpenumero infarcimus, id quod vel vix in ipsis deprehenditur.

Non autem hîc intelligimus illam sobrietatem, quæ vel in universum omnem cibi potusque usum tollat, vel certis diebus, quorundam ciborum esu interdicat: quam vulgò jejunium vocant: sed moderatum & frugalē cibi usum innuimus, quo vita sufficienter quidem ac sobriè sustentetur.

Repudiamus interim atq; damnamus omnis generis sumptuosas cœnas sive convivia aliasq; non necessarias & inutiles expensas, in damnosæ gulæ gratiam factas: quæ nō minùs corporis valetudini, quàm animę saluti plurimum obsint.

Inter cæteras causas vitæ longioris, ad quam patres nostri perveniebant, una vel ex præcipuis erat sobrietas: qui cum frugibus solis vescerentur, hanc virtutem *Frugalitatem* appellarunt: quam à parcendo alii dixerunt *Parsimoniam*.

Sobrietas vitam longam & sanam conservat.

Nostri itaq; primi parentes, qui tā longævam degebant vitam, non aliis usi sunt alimentis quàm liquoribus fructuum, mellis, & lacticiniorum: ita ut usus vini & carnium post dilu-

diluvium demùm ſit introductus: anno nimirum, à mundi creatione, bis milleſimo ducẽteſimo quadrageſimo ſecundo: Saturnino enim ſeculo homines abſtinebant carnibus, ac ſolis veſcebantur frugibus ac pomis.

Marullus lib. 4. cap. 2.
Dicæarchus lib. antiq.

At licet vini, carnium, ſimiliumq́ue alimentorum cupediæ, jam introductæ eſſent, iis tamen veteres ſobriè & frugaliter utebantur: fugientes atque averſantes: tanquam ſanitati inſenſiſsimam non ſolùm, ſed etiam turpiſsimam, boniſq; moribus prorſus inimicã, Crapulam & ebrietatem omnemq́; epularum ſuperfluitatem atque luxuriam.

Ægyptiorum reges ſimplici veſcebãtur cibo: ut quorum menſæ nihil præter vitulum & anſerem inferretur. Vini certa præſcripta erat menſura, qua neq; farciri venter, neq; inebriari quis poſſet. Deniq; vita eâ regebatur modeſtiâ, ut nõ à legislatore, ſed, conſilio peritiſsimi medici ad conſervandam ſanitatem videretur inſtituta Lycurgus legislator Lacedæmoniorum, maſculo cibi tantum dandum cenſuit, ne unquam gravari crapulâ, & indigentiam ferre poſſet.

Exempla inſignis ſobrietatis.
Diodor. lib. 1. cap. 6.
Xenophon. lib. de Repub.

Eidem ſobrietatis ſtudio maximoperè deditì quondam erant antiquiores Romani: ex qua ſumma rerum felicitate, proſperaque valetudine fruebantur.

Val. Max. lib. 2. c. de inſtit. antiq.
Plin. l. 18. c. 11.

Ut autem oſtendamus, quanta mala ex gula nimiaque ciborum ingeſtione proveniant,

Gula & ingluvies quanta pariat mala.

niant, quædam exempla in medium proferemus.

Seneca quodam loco in Eunuchos & fœminas sui seculi invehitur; eò quod mendacii convincant Hippocratem, mulieres & Eunuchos arthriticis doloribus divexari nõ posse, affirmantem: qui tamen temporis successu, luxuria sua ac nimia intemperãtia tam obnoxii redditi fuerunt, ut cæteri.

Rogatianus luxuriæ inimicus ac osor.

Contrà Rogatianus, nobilis quidam senator Romanus, mirum in modum commendatur à Porphyrio: propterea quod acerrimus fuerit hostis omnis luxûs & intemperantiæ: qui etiam singulari sobrietate sua & frugalitate tantum effecit, ut cum antea arthriticis cruciatibus vehementer ac subinde torqueretur, mox ita convaluerit, ut manuum pedumq; munere non uteretur secus, ac quilibet optimè habens.

Ebrietas olim damnata.

Ebrietas vitium apud veteres passim tàm infame, turpe, & abominabile erat, ut illud tãquam perniciosissimum ac pestiferum malũ, brutis potiùs, quàm homine dignum censerent: & hinc omni studio illud fugiendum, dictis ac scriptis hortarentur.

Unde Anacharsis quodam die interrogatus, quo remedio sibi ab ebrietate præcaveret? Si semper (respondit ille) præ oculis habeam ebriorum turpissimos & indecoros mores.

Eras. lib. 7. apoph.

Incre-

Increvit autem hodie adeò luxuria, tamq; commune & frequens gulæ ebrietatisq; vitiũ, in pluribus locis grassatur, ut inde ventrẽ plurimi pro Deo habeant. Unde proh dolor! mihi cum Catone conquerendum est, qui cum pop Romani luxum censoriè coargueret, difficilimum esse addebat, verba ventri facere, qui aures non habeat: ita mihi res hæc plena difficultatis esse videtur; adeò ut me operam simul & oleum perdere jam existimem, qui ventri, auribus carenti, verba faciam.

Ebrietas nostri temporis reprehenditur.

Quorsum igitur hoc tempore, quo omnia gulæ & intemperantiæ barathro multò profundiùs immersa videntur, quàm nunquã antehac, laboramus, tàm perspicuè & ad oculum quasi demonstrare, infinitas istas ægritudinum & calamitatum scaturigines, ex immodica & pecuina ventris ingluvie, promanantes? Siquidem hoc vitium nimis commune est, & tàm altas jam radices egit, ut vix amplius evelli possit aut eradicari: in aliã enim naturam transiit consuetudo. Neque etiam nostri est instituti, hìc omninò exactam horũ vitiorum reformationem instituere velle: cũ non ignorem, illud superare vires meas: sed sufficiat saltem ostendisse, gravia illa & enormia delicta, aliasque corporis ægritudines, ex vini & ciborum abusu procreari. Hæc enim vitia plerumq; repletionem comitantur, non secus ac umbra corpus. His itaq; malis, ob hominum

minum oculos positis, prout me, non solùm rationibus, sed etiam authoritatibus & exemplis hûc adductis, nunc fecisse videtis, procul dubio vel his, qui præ cæteris plus pollent animi moderatione & æquitate, occasionem dabimus, ut posthac ejusmodi vitia plus quam Vatiniano odio prosequantur, abhorreant & fugiant, & majorem sanitatis, vitæque conservandæ curam adhibeant.

Vel solũ spectaculum hominis repletionis dominio & imperio subjecti, & undiquaq; æquale corporis plenitudine quasi turgentis, tàm horrendum & terribile est aspectu, ut meritò inde quilibet abhorrere debeat.

Repletionis monstra.

Albertus Episcopus VVormatiensis, & frater Rhodolphi Sueviæ Ducis, adeò fuit repletus, pinguis, crassus, ventriculosus, adeoq; vorax & ingluviosus, sicut refert Chronica Hirsaugiana, ut aspicientibus horrorem incuteret: atq; ipsa adipis mole tandẽ suffocatus est.

Neq; is solus est, qui nimia repletione & pinguedine vitæ usurâ privatus: sed & Dionysius Heracleotes pari modo ob nimiam pinguedinem & crassitudinem vitam perdidit: cujus etiam corpus tã extremè plenum, obesum & ventrosum erat, ut nocte dum quiesceret, cogeretur suis lateribus hirudines admovere, quæ tumorem superfluum paulatim exhaurirent, eoq; modo aliquid aidmerent de crassitudine.

Aelian. l. 8. var. hist.

Car-

Cardanus mentionem facit alterius cujuſdam craſsi & ventroſi monſtroſi, Sanctii videlicet Regis Hiſpaniarum: qui cùm præ nimia obeſitate, neq; equitare, neq; manus circumvertere commodè poſſet, tædio quaſi vitæ advocavit medicum quendam celebrem à rege quodam Africę, à quo curatus fuit ad tempus, ſemine cujuſdam herbæ, quam Cardanus exiſtimat fuiſſe linguam avis: ſed (addit) ſeu veneno adjecto, ſeu mutata ex contrario intemperie corporis, brevi periit.

De ſubtil. lib. de plantis.

Epaminondas Thebarum Dux, ut ſcribit Cœlius, tantoperè odit pingues & obeſos, ut tanquam inutiles exercitu ſuo relegaret.

Lib. 13. cap. 25. ant. lect.

Bœoti nimium gulæ dediti, nulla alia de cauſa ab Atheniēſibus (ut ſcribit Plutarchus) appellati ſtulti, hoc eſt, rerum omnium ignari, quàm propter edendi inexplebilem aviditatem, qua ſibi tantam corporis obeſitatem accelerarunt.

Lib. περὶ σαρκοφαγ.

Euripides ſcriptis ſuis teſtatur, ſe inter Gręcos varia miſeriarum genera vidiſſe: pejus autem ac miſerius deprehendiſſe nullum, quàm athletarum, qui ſolummodò ſervi ac mancipia eſſent maxillarum & ventrum: ut ſcribit Cœlius; id quod Hippocrates & Galenus pluribus in locis in commentariis ſuis, de hac re, & doctiſsimè, & copioſiſsimè ſatis confirmant.

Lib. 7. c. 11 ant. lect.

DE

DE INANITIONE.

Cap. XIIII.

QUEMADMODUM repletionis remedium evacuationem esse diximus, ita inanitionis curam repletione perfici debere, certum est. Sunt autem hujus inanitionis duplices potissimum differentiæ: una quæ ex nimia spirituum resolutione ortum trahit; altera verò ab immodica excrementorum evacuatione procreatur. Resolutio sive inanitio spirituum à variis & diversis causis dependet: vel oritur spirituum subitaneâ quadam exhalatione, motu aliquo inopinato & repentino, aliove aliquo animi affectu, ut nimio gaudio, ira aut tristitia concitata. Spirituum hujusmodi inanitio interdum adeò vehemens est, ut mortem inferat, sicuti suprà pluribus exemplis demonstravimus de animi passionibus.

Vnde spirituum inanitio.

Idem spiritus etiam pro ætatis ingravescentis & senectutis ratione sensim evaporant & evanescunt, unde mors consequitur: quod nulla eget probatione, siquidem id plus quàm satis notum est omnibus. Hæc autem spiri-

ſpirituum evaneſcentia non eſt,niſi abolitio, & conſumptio omnis balſami, veri nectaris, & olei ſpiritualis pretioſiſsimi,quod inſtar vitalis lampadis tenebricoſum corpus illuminat & fovet.

Inanitionis fomentum atque cauſa exiſtit quoque alimentum, & immoderatæ humorum evacuationes;quarum differentiæ ex varia diverſarum partium, generationis modo, & cauſarum conſideratione ſumendæ ſunt.

Altera inanitionis differentia eſt, quæ ab immodica & nimia excrementorum egeſtione provenit. Hæc ſimiliter variatur ratione meatuum,per quos excretio illa fit, idq́; vel à motu ipſius naturæ,vel ab eo, qui arte comparatur.

Excitantur autem à motu naturæ,vehemẽtes vomitiones & rejectiones,ut exempli gratia cholera,quæ nihil aliud eſt, quàm ſolutio ſtomachi & ventris, inteſtinorumq́ue, etiam cum celerrimo periculo. Hujus mali cauſam, ipſum nomen prodit,quæ eſt bilis, ſive alius humor mordax, qui facultatem expultricem nimium irritat.

Sunt præterea aliæ evacuationes, quarum origo pendet ab ipſius quoque naturæ motu, ut ſunt diverſa fluxionum genera, & excrementorum expulſiones per ſeceſſum: uti ſunt diarrhœæ, lienteriæ, & variæ dyſenteriæ ſpecies,& id genus aliæ; item ſudorum & urina-

rum excretiones, sive illæ sunt criticæ, sive non.

Sic quoq; evacuationes artis ministerio perficiuntur, ut sunt vomitiones & dejectiones, non modò superius per os, sed inferiùs quoq; per anum: lacessitæ ab antimonio, helleboro, & id genus aliis remediis violentis, quibus multi Empirici hodie utuntur, vel potiùs inconsideratè in multorum ægrorum perniciē abutuntur. Sic præterea sunt hydrotica, diaphorica, & diuretica medicamenta, quæ sudores & urinas movent: nec non alia, quæ tamen à plerisq; medicis, sinistrè administrantur, adeò ut etiam hinc magnæ sæpenumerò, repentinæ & immodicæ evacuationes eveniant, quæ interdum tàm vehementem & subitaneam spirituum inanitionem & resolutionem inducunt, ut non tantùm varia inde & gravissima excitentur symptomata, sed mors quoq; ipsa sæpenumerò sequatur.

Remedia contra inanitionem & resolutionem spirituum.

Ut igitur hujusmodi inanitionibus, vel à spirituum resolutione, sive ab excrementorū evacuatione ortis, medeamur, in genere opera danda est, ut spiritus dissipati reparentur, quibuscunq; modis id fieri potest, sive bonis & benignis alimentis, sive etiam medicamentis iis, quæ proprietate & facultate sua, vires instaurant, reficiunt, & naturam corroborant.

Si verò malum ab animi passionibus, ut à nimio

nimio gaudio, tristitia, & cęteris ortum fuerit: remedia hujus curationis petenda sunt ex prima hujus tractatus sectione.

Sin verò spirituum resolutio atq; inanitio fiat ratione extremæ & decrepitæ ætatis: ejusmodi senes reficiendi sunt roborantibus, paulò liberaliori vini usu, salutaribus vitæ elixiriis, omnibusq; iis, quæ vim & facultatem possident spiritus recreandi roburq; parandi.

Sin autem inanitio spirituum facta fuerit penuria & inopia alimenti, corpusq; minùs quàm par erat, fuerit nutritum, illud nutriendum erit omnis generis bonis alimentis. Sed observandum, ne corpus inanitum subitò cibo refarciatur, sed lentè reficiatur tantum, sin secus, malum: quia omnis mutatio repentina, periculosa: & reperti sunt, qui nimiam ediā sitimque perpessi, immodica ingestione ciborum, mortem sibi conciliarunt.

Si verò provenit à nimia fluxione sanguinis, aut alterius alicujus humoris, curatio medicamentis, sistendi facultate præditis, institui debet: ut revulsionibus, derivationibus, ligaturis, & remediis tàm internis, quàm externis, quæ ad sistendum sanguinem humorumque fluxum immoderatum idonea sunt.

Si nimia & repentina excrementorum evacuatio ejusmodi inanitionem invehat, illa juxta præcepta & regulas artis cohibenda est.

Si igitur infringendus nimius vomitus, aut etiam ventris profluvii vis atq; importunitas, interdum vomere & purgare expediet, idque ad causam irritantem tollendam: vomitus enim curatur vomitu, & alvi fluor curatur, ex Hippocratis sententia, alvi fluore. Sed hîc non omittenda sunt corroborantia, & adstringentia, ad coërcendum nimium fluxum, vel à natura, vel ab arte irritatum.

Sudores diaphoretici, & urinæ fluxus qui interdum (dum scilicet nimis immoderatè fluunt) spirituum quoq; inanitionis causæ existunt, debitis appropriatis, & specificis remediis cohiberi & retineri debent: qua in re experti medici prudentia requiritur, ad benè discernendum, num ejusmodi vacuatio sit critica; aut si vires deiiciat, vel non? an nimis sit immoderata, nec ne? an sit lacessita à natura, vel ab arte? idq; in hunc finem, ut postea administrari commodè queant operationes istę, ut sunt revulsiones, derivationes, corroborationes, aliaq; remedia huic instituto necessaria, quorum particularem descriptionem alibi dabimus.

TERTIA ET ULTIMA SECTIO, EA QUÆ A SANO ÆGROVE HOMINE IN SUA VICTUS ratione privatim observari debent complectens.

Cap. I.

HAC sectione ultima particularem tractationem aggrediemur omnium rerum non naturalium, quas tùm in sanitatis conservationem, tùm in morborum communiorum curationem usui nostro aptabimus: ordine cœpto & quàm brevissimè.

Quilibet igitur sive integra sanitate, sive morbo obnoxius: omnium animi perturbationibus atque imprimis tristiæ & iræ viciis renunciabit, & earum declinabit occasiones. Quod astantes quoque ministri summè vitare de-

re debent, ne earum incurrendarum occasionem sive sano, sive ægro ullam præbeant. In hunc finem cum hilaribus & facetis hominibus asiduè versabitur: cumque oblectationibus ac animi jucunditate cibum sumet, nullis seriis aut gravioribus curis animum fatigans, quibus perturbetur. Nec statim post pastus negotiis publicis aut domesticis etiam seriò incumbet, ac ab omni lectione ac scriptione abstinebit, quæ animum vel tantillum distrahunt. At per semihoram saltem à cibo oblectabit se jucunda amicorum consuetudine, vel seorsim amœnis & lætis cogitationibus animum pascet.

Generalia remedia ad conservandam sanitatem.

Habitatio illi seligenda fuerit, sive in urbe, sive ruri, si fieri posit, quæ puro, claro & sereno aëri pateat: hoc est, ut in urbe sitam habeat domum, quæ vicorum & compitorũ amplitudine rideat, nullis verò viarum angustiis prematur, nec plebeculæ, aut operariorum hominum strepitu personet: Quæ etiam opportunior fuerit, si amœnis areis & hortis stipata sit.

Habitandi locus & domus sanitati congrua eligenda.

Ruri verò situm in colliculo aliquo, aut in spatiosa planitie, circumquaque aperta, prospectus amœnisimi, domicilium erit quærendum, ab omnibus monticulis, nemoribus & paludibus liberum: cujus apertiones versus orientem aut septentrionem spectent, si fieri posit. In summa, cui istarum rerũ copia fieri

fieri poteſt, is ut ſanitatem tueatur, vitamque protrahat, ejuſmodi domicilia, quæ libero aëre, eoq; ſalubri potiuntur, ſibi comparet: ſiquidem ſingulis momentis hauriendus eſt nobis aër: Abſtinemus verò multas horas à cibo & potu: quorum non tantâ, quantâ aëris neceſsitate premimur. Idcircò ſaluberrimè ille deget, qui ſaluberrimum perpetuò aërem habitabit & hauriet. Sed de his abundè ſectione ſecunda dictum eſt; reſq; multis ac variis exemplis comprobata.

Aëris ſalubrioris utilitas.

At præter ſitum domicilii, curandum etiam eſt, ne ſordibus aër alioqui ſaluber, domeſticis, ut fœtoribus, fimis, ſtercoribus inficiatur: præterea, ut ad exorientem ſolem domus feneſtræ quotidiè aperiantur; eoq; ſtatu omnia contineantur, ut ad ſanitatem omnia vergant. Ipſeq; Dominus fervores ſolis, & poſt ejus occaſum crepuſculum, devitabit, quod nonnullis in locis aliquando periculoſius, interdum minus noxium deprehenditur, quod diligenter etiam obſervandum eſt. Atq; hæc de aëre.

Tempus obſervandum.

Quod ad reliquam vivendi rationem pertinet, (quæ potentibus & opulentibus congruit,) brevem hanc addiſcant lectionem. Inopibus enim & mechanicis hominibus, ac omnium facultatum vacuis fruſtrà imperetur: ut quibus curtior ſuppellex, quàm par ſit, ejuſmodi vivendi rationem deneget.

Opulenti igitur & divites, ut sanitatem tueantur, sequentes vivendi regulas observent:

Primò longioribus diebus, hora quinta aut sexta matutina, surgent: paulò post alvi sarcinam deponent, quam quotidiè mediocriter laxam, assidueque vel cibis mollioribus, vel arte conservabunt. Sic autem ea temperabuntur, ut modò jusculis ex oxalide, borragine, lactucis, violarum, malvarum, cucumerum, melonum, suis temporibus vigentium summitatibus, ex butyro recenti, vel oleo olivarum, vel ex pullo gallinaceo, vitulina, & id genus aliis, coctis, alvus mollis reddatur: At si imbecilliora sint ista, infusione sennæ, in vino albo aut aqua, per frigidum & citra ebullitionem facta, quibus cochlear unum aut alterum prædictis jusculis addi potest, ut reddantur purgationi aptiora; vel cassiæ bolo aut clysteribus alvus moveatur, aut suppositoriis: vel eorum loco tragemate rotundo Verdunensi podici immisso, idem præstetur. Hac enim ratione una atque altera, vel plures etiam sedes dejicientur: cujus tragematis loco globulos aut pillula ejusdem quantitatis & rotunditatis, ex alumine rupea concisa, ano adaptabitur, quæ sedem unam provocabit: eaq; si emundetur, & rursum podici imponatur, idq; sæpius repetatur, toties sedem unam aut alteram leniter excitabit.

Vt alvus perpetuo libere fluat, diligenter prospiciendum est.

Sic

Sic alvum laxam conservent opulenti necesse est, ut sanitatem sartam tectam tueātur, obstandumq; ne in plures dies illa adstrictior maneat.

Post exoneratam alvum à syncipite ad occiput, caput pectendum & fricandum, quod primum erit hominis post somnum exercitium: idque satis diu præstandum ex pectine, linteis & spongiis, dum caput omnibus suis sordibus sit expurgatum. Utile etiam fuerit inter pectendum simul obambulare, ut cum manibus & brachiis, pedes & crura unà exerceantur. Aures pariter suis sordibus emundentur, nec non dentes ex radice bismalvæ præparata, & pulvere corallorum rubeorum, ad id etiam aptato, ac sepiæ osse, mastice, rosis rubeis, & salis gemmæ modico, conspersi, fricentur ac detergantur. Qui si nigrore deformes, & excarnes fuerint, prius diluendi erunt aqua ex sale marino, alumine, vi ignis extracta, & cum modico mellis mixta: aut spiritu sulphuris acido, melle ad justam proportionem excepto, perfundendi, vitatis inter fricandum gingivis.

Caput pectendum.

Dentifricium.

Repurgatis sic accuratè dentibus, lavandæ deinceps erunt manus frigida ęstivis: & tepidâ, hybernis diebus. Quæ, ut firmæ & constantes reddantur tremoriq; minus obnoxiæ, aqua vino albo, cui intabuerint per noctē salviæ folia, erit temperanda.

Manus lavandæ.

Cùm porrò multi nobiles tàm viri quā mulieres manibus delectentur candidis, delicatis ac mollibus (ut munditie sorditie longè gratior est) in hunc usum præsto fuerit, quæ sequitur pasta.

Massa ad dealbandas manus.

℞ Seminis papaveris albi lib, ij. amygdalarum amararum, pinearum añ. unc. j. seminis sinapi drac. ij. spermatis ceti unc. j. ß. talci ad perfectam albedinem calcinati, ut tenuitate volatilem farinam æquet, unc. ß. Ex his omnibus fiat pasta, de qua ad fabæ quantitatem, aqua ore excepta, diluta manus fricabuntur ad tempus: quæ postea lotæ & linteo exsiccatæ chirothecis hœdinis tegentur.

Oris collutio.

Eâdem aquâ simul fuerit ex usu os colluere, cui addatur vini albi modicum, in quo, ut suprà, duo aut tria salviæ folia macerentur. His, inquam, accuratè os erit colluendum, dentes confirmabuntur, & ab omni corruptione vindicabuntur: Ac simul nares & cerebrum purgabuntur, si in errhinum aptentur,

Errhinum ad purgandos nares.

& ter vel quater hauriantur. Mucus enim narium sic facilè prolicitur & deturbatur.

His prestitis opulentus ille & nobilis vir, qui ab omni alia vacabit cura, quiq; ruri præsertim habitabit, post cultum Deo vel in privatis ædibus, vel publicè in templis exhibitū, per ambulacra & areas suorum hortorum expatiabitur: serta & variis floribus odorifera col-

colliget, quibus nares & cerebrum spiritusq; recreabit.

Qui si jam senex & catarrhis fuerit obnoxius, utile fuerit (quo cerebrum sua pituita expediatur) ab illo mandi salviæ, aut lauri folia, aut aliquod aliud ejusmodi masticatoriū ex sicca Necotiana præsertim, concinnatum, qua proiiciatur, & expuatur pituitosus humor. Sic ambulatio per duas horas continuata, vel ad primos usq; sudores, opportunissima fuerit, quæ eò melior reddetur, si in aprico, aut sub dio facta fuerit, non tectis ambulacris sed aperto aëre.

Masticatorium.

Deambulatio.

Qui si satagit rerum domesticarum operarios suos poterit invisere: Quin & equilia sua lustrabit, equosq; magna voluptate conspiciet curari, conscendi & exerceri, si nobilis est, aut non parvæ notæ dominus.

Nec canes venaticos omittet, ex quibus seliget sibi gratiores, quibus cum inter ambulandum colludat, & iis sese oblectet. Huic si magis arrideat insterni equum, quem conscendat & exerceat aut ex eo, potius quàm pedibus, ob infirmitatem ambulare malit: id quoque fuerit commodissimum, quod modò hoc die præstabit, modò altero: Nunc lusui pilæ, modò leporis venationi moderatè: modò rapacium alitum volatui & disciplinæ incumbet. Denique ea exercitationum genera deliget: quibus sese nobilitas solet oblectare.

ac sic

Varia exercitia.

ac sic sanitatem fovere. Quæ quidem exercitia, jejuno potius ventriculo & matutinis horis, quàm aliis obeunda sunt. Atque his factis cibum sumet, unius horæ ad summum, idque inter decimam & undecimam.

Quod ad cibos attinet, eosque varii generis, qui solent mensis apponi, sive in prandio, sive in cœna, eos paulò post recensebimus, & de illis seorsim dicemus, ut omnia ritè & ordine explicentur.

Post prandium quæ peragenda.

Sumpto prandio, os colluendum mero: manus aquâ mundandæ: dentes non ferro, sed lentiscino dentiscalpio, aut ex libanotide, aliove aromatico ligno detergendi. Sed meminerint imprimis omnes, post cibum agendas esse Deo gratias, qui omnibus istis ad sanitatem nostram & vitam facientibus, solet benedicere, si agnoscatur, ut par est.

Multis in locis ad sigillandum stomachum, & concoctionem eduliorum juvandam, offertur anisum conditum. Quibus verò delicatior & debilior est stomachus, arridet pulvis digestivus, ut vocant, ex fœniculo dulci, coriandro præparato cum succo cydoniorum, ex corallis præparatis, conserva rosarum sicca, tantillo masticis, & paulò majori cinnamomi quantitate, cum duplo sacchari rosati in pulverem attritis. Vel istorum loco usurpantur crusta panis, duo aut tria salviæ folia, parum anisi & saccharum rosatum, ex quibus fit

Pulvis digestivus.

sit pulvis, ex parvo cochleari, in hunc usum facto, deglutiendus.

Non statim à pastu ex mensa surgendum, sed per dimidiam horam jucundis confabulationibus recreandus est animus: aut ne indulgeatur somno (qui statim à prandio noxius abrepit) fallendum erit tempus, vel foliorum, vel aciei, vel tabularum lusu, & id genus aliis oblectamentis mitioribus. In hunc usum musica quoq; vocum & instrumentorũ, quibus ea arridebit, commodissimè admittetur: Quæ quidem exercitia ad duas horas non plures usurpabuntur.

Lusus à prandio.

Sed cùm nemo sit ab omnibus curis & negotiis liber, licebit postea iis secedere, qui privatim aliquid meditari volent cum voluptate, sive fuerit scribendum sive legendum, sive domestico alicui negotio incumbendum aut aliquid aliud agendum. Nec ante horam quintam egrediendum ad corpus exercendum, ne fervidiore æstu, qui tunc longè remissior est, valetudo lædatur: quo tempore, ante cœnam, deambulationibus erit indulgendum, in amœnissimis quibusvis locis, ut nemorosis ad sextam usque, quæ opportuna est cœnæ hora.

Exercitium ante cœnam

A cœna, æstivis & longioribus diebus, licebit porrò aliquam horam miti deambulationi concedere, vitandumque serotinum crepusculum, quibus noxium est: nec

expe-

expectandus erit ſolis occaſus, ad repetendam domum: ubi in aulis aut cubiculis perficietur ambulatio. Hora nona aut circiter cubile petendum eſt: Cujus ante ingreſſum multis in locis offertur potiuncula cum fruſto panis.

De comeſſationibus.

Multi hanc bibendi conſuetudinem in lecti ingreſſu damnant: quod hujuſmodi potus inchoatam jam coctionem remoretur: dicuntq́; perinde fieri, ac ſi quis in ollam fervẽtem, frigidam iniiciat aquam, qua fervor & ebullitio minuitur, & prorſus extinguitur: Alii verò laudant: Ego neutram partem ſequor abſolutè.

Quibus enim naturâ ſtomachus frigidior eſt & delicatior, quiq́; præterquam in utroq; paſtu non niſi cum moleſtia edunt & bibunt, ab his potiunculis abſtineant: Qui verò potui adſueti, & fervido ſtomacho, conſuetudinem ſequantur: præſertim ſi à ſiti inſomnem ducant noctem: cui malo facilè occurrant, ſi aliquantulum biberint, hoc eſt, moderato potu ad ſedandam ſitim, non intemperato, uſi ſemel fuerint, alioqui exceſſus, qui multis in locis nimium familiaris eſt, ſummè vitandus.

De ſomno capiendo.

Strata ſint in quibus decumbitur, non plumea, ſed lanuginoſa, qualia ſunt, quæ vocantur matelatia, ne renes nimio plumarum calore incaleſcant, & ad lapidem generandũ opportuni fiãt, ubi etiam ante ſomnũ orandi

Deum

Deum meminerint. Decubitus ſit modò in hoc modò in alterum latus: Mediocris ſit lecti opertura: neq; ultra ſex, aut ſeptem horas ſomnus protrahatur.

Atq; hac vivendi regula, quam ſuprà obiter in compendium contraximus, (cibo & potu exceptis) præſertim uti poſſunt nobiles, opulenti, mercatores, aliiq́ue quibus auctior fortuna & opum copia ſuppetit: ſinguliq́; pro fortunarum ſuarum modio, eam uſurpare & ſequi debeant, ut fructum inde aliquem reportent: ubi etiam circumſtantiarum omnium habenda erit ratio, locorum, temporis, ætatum, & id genus aliorum, ad hæc pertinentium. *Concluſio.*

Nunc de cibo & potu dicendum reſtat, quæ primum, in ſanitate tuenda, locum obtinent: in quibus explicandis, quàm in aliis longiores erimus: cum præſertim in iis graviſsimè peccetur & excedatur: unde varii morbi generantur, quibus facilè obſiſti poſsit, ſi recta illorum adminiſtratio præſcribatur & uſurpetur.

DE

Cap. II.

QUICQUID homines nutrit, aut est herba seu planta, aut caro, aut piscis.

Piscium nomine comprehendimus, tùm fluviales, tùm marinos pisces, cujuscunque generis sint, ut & conchyliorum omnia genera.

Sub carnium genere tàm quadrupedes, quàm volucres complectimur.

Et per herbas non tantùm folia, sed earum etiam semina, radices, fructusq; & herbarum arborumq; intelligimus.

Ordiemur autem ab herbis sive plantis, propterea quod ex illarum speciebus nobis suppetunt duo ista prima & principalia alimẽtorum genera: Panis scilicet & vinum. Sunt præterea hæ ipsæ plantæ, quibus solis nostri primi parentes usi sunt in alimentum, ut suprà à nobis dictum est,

De herbis. At sub herbæ vocabulo, specialius nunc sumpto: de herbis solis, quæ in usum alimentorum variis condiuntur modis, imprimis hîc verba facere constituimus.

Hæ mo-

Hæ modò decoquuntur in juſculis, modò minutim conciſæ friguntur. Ex illis modò fiunt farcimina & placentæ; modò acetaria, modò variis aliis adhûc modis præparantur.

Hæc igitur ſit pro hoc inſtituto, propria herbarum conſideratio: quarum in condiendis cibis varius eſt & multiplex uſus.

Herbarum differentiæ. Cæterum herbarum aliæ ſunt frigidæ, aliæ calidæ, aliæ verò temperatæ; frigidis æſtivo tempore utimur: calidis hyeme: temperatis autem reliquis duobus anni temporibus.

Aliæ frigidæ. Inter frigidas & illas, quæ in Gallia noſtra menſis communiter apponuntur, ſunt oxalis, portulaca, endivia ſativa, cichoreum ſylveſtre, lactuca borrago & buglosſa.

Calidæ. Inter calidas in uſu ſunt ſerpillum, thymus, hyſſopus, amaracus, menta, ſalvia, eruca, fœniculum, petroſelinum.

Temperatæ. Inter temperatas habentnr pimpinella, aſparagus, lupulus, beta, ſpinachia, braſsica.

Oxalis ſive acetoſa. Oxalis ſive acetoſa frigida & ſicca, incidit aperitque, omnibus reſiſtit putrefactionibus, ac idcircò confert febribus peſtilentialibus & ardentibus, humorem bilioſum excandeſcentem coërcet: hepar nimium æſtuans mirificè contemperat. Hæc herba ſimul cum radice cocta, in juſculo ſumitur. Ex ſucco ejus

expresso, condimentum sit, cujus usus frequẽs est admodum in cōdiẽdis pluribus diversisq; cibis: qui singularem inde saporis jucunditatem nanciscuntur, & hac ratione utiles etiam redduntur, pro ea nimirum qualitate & proprietate, qua ipsam pollere diximus: fit ex ejus succo syrupus ad febres putridas.

Portulaca.

Ex portulaca frigida & humida, fiunt tũ acetaria, tum juscula: quæ ardorem ventriculi restinguunt: dysenteriam aliosque sanguinis fluxus cohibent: succus ejus specificum quoddam remedium est, contra dentium stuporẽ. Aqua quę ex ipsa herba distillatur, contra vermes utiliter exhibetur.

Cichoreum sylvestre. Endivia sativa.

Cichoreum sylvestre, & endivia sativa, sunt herbæ frigidæ & siccæ, in eodemmet ferè gradu: Hæ præternaturalem ventriculi æstum compescunt: ardorem bilis extinguunt, hepatiq; calidiori & ejus obstructionibus summè prosunt.

Endivia alba.

Endiviâ albâ seu sativa, hyeme præsertim utimur, tam in acetariis, quàm in jusculis.

At veris tempore ex cichoreo sylvestri repullulascente, collecto & minutim conciso, admixtis sale, oleo & aceto fiunt acetaria: Italis præsertim usitatissima, & in summis deliciis: Nonnulli saccharum admiscent, ut reddantur acetaria gustui gratiora.

Ex la-

Ex lactuca, capitata præsertim, fiunt acetaria, quæ reliqua omnia, quæ ex aliis herbis fiunt, bonitate superant. Nam præterquam, quod palato gratissima, sanguinem copiosum, eundemque laudabilem, lacque generãt: ardores bilis arcent, somnumque etiam conciliant. Modice tamen lactucâ utendum: immoderatus enim ejus usus oculis nocet: fieri quinetiam tandem posset, ut ex ejus intempestivo usu, caloris nativi virtus vel imminuatur, vel nimium refrigeretur, quod præsertim senibus, ac illis, qui imbecillo sunt ventriculo, dictum sit.

Lactuca.

Tollitur autem frigiditas eximia, unica ebullitione in aqua ferventi facta: ex qua postea cum oleo, aceto, & saccharo, fiunt acetaria quàm optima salubriaque. Lactucâ quin etiam infrigidandi somnumque conciliandi causâ, utimur in jusculis per totam æstatem.

Borrago & buglossa herbæ temperatissimæ, optimæ quoque sunt & saluberrimæ in jusculis coctæ: illæ enim exhilarant cor, & humorem melancholicum ad temperiem revocant: unde sequitur, ipsorum usum imprimis conferre cardialgię cordisq; deliquiis: nec non pectoris melancholicisq; affectibus omnibus,

Borrago. Buglossa.

Serpillum, thymus, hyssopus, amaracus, mentha, salvia, fœniculum, & petroselinum: herbæ

Plantæ calidæ.

herbæ ſunt omnes calidæ, plerunque hyeme in juſculis etiam utiliter offeruntur, conferunt iis, qui imbecillo ſunt ſtomacho, quique ſunt obnoxii morbis, quorum cauſæ à pituitoſis, frigidis humidiſque pendent humoribus.

Petroſelinum.

Ex iis petroſelinum frequentius uſurpatur in culinis. Nam etiam crudum & incoctũ, carnibus bubulis, vervecinis, eorumque pedibus elixis, & multis aliis diverſis ferculis, etiã ex piſcibus præpatatis, imponitur, ut gratum illis ſaporem conciliet. Ejus radices & folia cocta, diverſimodè in cibis exhibentur: ac ſimul optimis condimentis commiſcentur: habent vim aperiendi.

Sed petroſelinum, de quo hîc loquimur, non eſt illud, quod nonnulli adeò noxium vertiginoſis & epilepticis eſſe prædicant. Illud enim eſt Apium commune, à noſtro petroſelino qualitatibus & virtutibus longè diverſum.

Apium vulgare.

Radix fœniculi.

Hyeme interdum, in juſculis etiam utimur radice fœniculi ad repurgandos ab arenulis renes: nec non ad acuendum viſum: æſtate dum ſemen ſuum producit, offertur in extrema menſa ut manducetur: concoctionem enim adjuvat, non ſecus ac aniſum, quod etiam eundem in finem porrigitur.

Herbæ temperatæ.

Quod ad herbas temperatas ſpectat, quæ neque calidæ ſunt, neque frigidæ: qualis

eſt

est pimpinella & multæ aliæ ejusdem classis, ex iis juscula & acetaria etiam varia concinnantur. Præsertim ex lupulo & asparagis, ex quibus, veris initio, cùm primùm è terra repullulascunt & egerminant, primaria acetaria fiunt. *Pimpinella.*

Fasciculi ex lupo concinnati paululum decoquuntur: ex quibus (oleo, aceto saleq; admistis) quam optima acetaria fiunt: quorum vis aperiendi, detergendi & crassos humores incidendi est: heparque ipsum & reliqua viscera nutritioni dicata obstructionibus expediendi. Lupulus quinetiam in jusculo coctus, totam sanguinis massam emundat: biliosum & melancholicum humorem simul & semel contemperando & purificando, repurgat. Idem præstant aqua & syrupus ex ejus succo concinnatus. *Lupulus.*

Asparagi quoque in maximis sunt deliciis: modicè cocti cum oleo & aceto vel primis mensis acetarii instar, vel secundis bellariorum loco, butyro prius recenti ac liquefacto delibuti exhibentur. Viscera ab obstructionibus liberant, urinam leniter cient, & sic consequenter renes abstergunt calculosis impuritatibus: appetitum stimulant, & ventriculum roborant, Inprimis horum esu abstineant fœminæ, ne ipsis nimium indulgentes sterilescant: interim viris inde semen au- *Asparagi.*

 geri

geri, & Venerem excitari, in dubium non est vocandum.

Spinachia. Diebus Quadragesimæ frequens usus est Spinachiorum, quæ elixa & frixa salubria, thoracis partes optimè nutriunt, & tussim sedant: prima ebullitione laxandi vim acquirunt.

Brassica. Brassica herba est notissima, & passim obvia. Ejus variæ sunt species: aut enim viridis est, aut crispa, aut Bononiensis, aut Veronensis, aut Mediolanensis: vel est florescens, Gallicè *choulx de fleur*, quæ omnium & melior & rarior: vel capitata, cujus usus in jusculis, & acetariis in Germania plurimus, neque bonus, sed meo judicio planè insalubris. Quamvis enim ea in jusculis sumpta, delicatum efficiat cibum, & palato grato saporis lenocinio ab initio blandiatur: diuturnior tamen ejus usus sanitati plurimum obest. Nam prætorquam quod cruditatum & flatuum copia vētriculum replet, sanguinem insuper melancholicum procreat, & molesta turbulentaque excitat somnia: ita ut Brassica viridis, Bononiensis, Mediolanensis, & omnis generis alia, in Gallia nostra plantata & educata, multò sit salubrior & melior: quæ in prima ebullitione vim demonstrat catharticam & diureticam: facultatem item hepar, splenem & totum mesenterium aperiendi possidet: crapulę prętereà, & cruditatibus à nimio vini usu contra-

ctis,

ctis, prodest: Est deniq; tanta brassicæ laus & commendatio, ut à multis plurimorum morborum medicina quædam universalis statuatur: quibus tamen non omninò assentiator: quamvis ejus usum judiciosè adhibitum, potiùs utilem, quàm noxium esse, non negem.

Radices. Absolutâ igitur herbarum illarum enarratione, ex quarum communi usu nutrimentum nobis suppeditatur: sequitur nunc ordine, ut proponamus radices, quibus hyberno tempore potissimum vescimur: ubi deinceps quoque fructus diversis temporibus à natura productos, in medium afferemus.

Beta rapa dicta. Pastinaca. Inter radices, beta-rapa dicta, pastinacæ coctæ vel super carbones, vel in aqua, & postea in orbiculos sive rotulas dissectæ, cum aceto & oleo pro optimis hyeme acetariis offeruntur: liquor ille, qui coloris rubicundissimi, instar sanguinis, ab iisdem radicibus profluit, acetum & oleum in sanguineum & pulcherrimum tingit colorem. Quæ acetariorum genera non tantùm palato gratissimum exhibent saporem, sed sanguinis etiam vitia & corruptiones emendant, & appetitum stimulant.

Siser. Daucus. Siser & daucus, radices parvæ & rotũdę, in aqua coquuntur: postea cum butyro frigũtur; ventriculum calefaciunt; menses & urinas

 pro-

provocant, Venerem excitant, si quis frequentius iis utatur,

Raphanus. Raphani, quovis tempore salubres, nephriticis præsertim. Nam urinam proliciunt, & renes ab omni arenosa substantia purgant: quin imò materiam istam mucilaginosam, unde calculus generatur, virtute sua specifica, in aquam resolvunt: Ad quod institutum illos cum carnium jusculis coquere licet, si ita videbitur: Aqua eorum stillatitia est præsentissimum quoque calculi remedium cocti etiam & contusi in forma cataplasmatis, pectinis & perinæi regioni feliciter applicantur, ut hinc crassa illa & mucilaginosa materia dissolvatur: sicut illorum effectus specificus in hoc statim se prodit, quod acris sapor eorum, tàm sit efficax, ut quamprimum Sali marino, intercedente quantulocunque spatio admoveatur, illum statim resolvat, & in aquam convertat.

Rapa. Napi. Eandem ferè vim & proprietatem habent rapa, & napi, qui ejus generis sunt. Communis enim illorum usus est, ut jura inde boni saporis parentur: Sed in excessu usurpati cruditates, flatus, & ventriculi imbecillitatem generant: adeò ut hoc modo corpori maximum inferre damnum queant.

Cardui. Cardui, foliis & radicibus arte dealbatis, liberalioribus ditiorum mensis perquam familia-

miliares sunt: cum jusculis ex capone coctis comedantur: & crudi etiam cum sale & pipere bellariorum loco offeruntur, nec non cocti cum butyro fuso inter reliquas Galliæ provincias Lugdunense solum hos omnium majores & pulchriores profert: urinas quoque promovent, ventriculum calefaciunt, & Venerem excitant. Horum foliorum & radicum usus idem existit, qui & cynararum, quia eadem ferè donorum insignia ambo obtinuerunt.

Ex bulborum præterea & radicum genere, in Vasconia frequenter in usum assumuntur porra, cepæ & allia. *Porrum.*

Nihil usitatius est in Francia, quàm ut ex albo porrorum, cum capone cocto, juscula matutino tempore parentur: quæ inter ea, quæ grati saporis sunt & aperiendi urinamq; ciēdi facultatem habent, non postremum obtinent locum.

Porris aliâs in Francia ægrè, nec nisi in jusculis utimur. Vascones autem illis crudis cum melle vescuntur: sed ut dicam, quid sit, hic mihi utendi modus planè displicet. Ventos & flatus gignunt in ventriculo, illumque offendunt: visum lædunt, & caput ipsum gravedine & doloribus infestant.

Accipiuntur quoque ceparum aliquot, *Cepa.* ex albis majoribus, quæ cum butyro, aqua &

 sale,

ſale, vel cum carne bubula & vervecina coctę, reddunt juſculum gratiſsimi ſaporis: quod ſaluberrimum & utiliſsimum eſt ad urinam ciendam. Inveniuntur plurimi, qui his majoribus cepis, ſuper carbones coctis, & ad dulcedinem redactis, in acetariis utuntur: quin etiam ipſæ pro remedio contra inveteratam tuſsim & pulmonum affectus, cum ſolo oleo, ſine aceto, veſperi exhibentur.

Multi cepulis teneris recentibus in acetariis omninò crudis utuntur, ad excitandum appetitum, quod utique non uſque adeò improbarem, ſi modò crebris ructibus ejuſmodi non moleſti poſtmodum forent, nec nimis immodicè ab iiſdem ſumerentur. Nam viſcera detergendi mirabili poteſtate, pollent, eademque ab obſtructione & infarctu liberant: renumque ac veſicæ impuras craſſaſque mucilagines attenuant & expurgant.

Allium. Allia eaſdem vires obtinent, quæ inſuper ruſticis in Vaſconia ſunt inſtar theriacæ contra peſtem & aërem pravis vaporibus infectum: Infantes ex illorum uſu ab omni corruptione interna, vermiumque infeſtatione muniuntur. Sed hoc habent vitii, quod odorem nimis moleſtum & ferè intolerabilem excitent: Cocta ſuper carbones vel in aqua ſua acrimonia multum remittunt. Diebus aſarcis Vaſcones illis manè in primis menſis utun-

utuntur: Illorum quoq; usus homines reddit fortiores ac vegetiores: cujus rei exemplum sunt ad triremes damnati, quibus allium mãducandum dum exhibetur, cùm omni conatu & industria impressio quædam molienda sit.

Semina seu grana. Restat ut de seminibus & granis dictorũ fructuum verba faciamus. Et tantùm commemorabimus, quæ vulgaria sunt, & vitæ humanæ magis necessaria, ex quibus panis confici, & corpus nostrum foveri potest.

Triticum. Primum ac præcipuum granum Triticum est, ex quo panis omnium optimus elaboratur. Qui varia ejus genera volet cognoscere, legat Plinii lib. 18. cap. 7. ubi Italicum frumentum omnibus aliis antefertur. Hoc præsertim notandum de pane, ut sit benè fermentatus, optimè coctus, & mediocriter salitus. Triticeum panem bonitate sequuntur, secalinus, hordeaceus, & id genus alii. Qui verò alii panes ex milio aut leguminibus concinnantur, procul ab aliis bonitate distant; imò nec satis salubres sunt: ideoq; illis explicandis non immorabimur.

Ex illis tamen multis in locis sive integris, sive mundatis & suo cortice expeditis, vel etiam ex eorum farina, parantur multa fercula, pastæ, pollentæ, quæ à nonnullis in deliciis habentur, & nutritioni non parum inserviũt: cum sobrius est eorum usus, nec usque adeò frequens. Simili genere ferculi utuntur

Helve-

Helvetii & Germani ex avena confecti, quod Haberműß vocant.

Hordeum. Mandatum hordeum & apprimè coctũ, magnam vim alendi habet, nec non phthisicos medicandi:

Pultes. Pisa. Fabæ. In Vasconia pultes fiunt (quas Armotes dicunt) ex milii & lentium farina. Possemus inter vernos fructus pisa fabasque recentes annumerare: quorum usus est in jusculis & bellariis, fabis scilicet ex butyro frixis, & pisis ex aqua, carne & sale in suis siliquis, coctis, butyroque recenti tanquam suo condimento exceptis. Sed in granorum & leguminum classem ea maluimus revocare: quòd eorum hyeme frequentior sit usus. Pisa sicca hyeme cum suilla ex aqua coquuntur, quæ inter delicatos habentur cibos.

Ex his quadragesimali tempore, ab iis qui carnibus tum abstinent, paratur cum Marsuino larido, ut vocant, optimum edulium: friguntur porrò in gratum saporem eadem, cum butyro & cæpa.

Faba sicca. Ex fabis siccis & cortice seu siliquâ liberis, varia quoque parantur juscula, nec non pollentæ grati saporis. His autem sobriè utendum est: quod frequentior usu crassiorem generent sanguinem quàm par est, pariantque crassos ac terrestres humores, unde mor-

morbi causæ suscitantur materiales calculi, & id genus aliorum.

Ex pisis quoque rubris, nec non lentibus, optima juscula condiuntur. Eadem in remedium quoque aptantur, utpotè quorum decoctum aperiens sit calculi subsidium: lentium verò jusculum infantibus propinatur ad variolas è corpore excludendas, nec non exanthemata.

Pisa rubra.

Oryza quoque grani aut seminis species est, non ita pravi alimenti, si ejus sobrius & moderatus sit usus. Coquitur hyeme cum capone in ferculum, delicatus cibus. Quadragesimali quoque tempore quotidianus ejus est usus, coquiturque ex lacte & cum aut sine saccharo, & secundis mensis offertur. Ejusmodi autem ferculis in cibum quotidianum non est utendum, nec immoderatè abutendum citra valetudinis dispendium.

Oryza.

DE

DE FRUCTIBUS.

Cap. III.

QUOD ad fructus attinet: alii ab ipsis herbis producuntur, alii ab arboribus. De utrisq; simul verba faciemus, nec distinctionem aliam constituemus, quàm ordinem, quo nobis sagax natura, certis temporibus eos in usum nostrum producit.

De fructibus.

Qui igitur primi fructus, à natura nobis suppeditantur vere declinante, & æstatis initio, quo tempore æstus augetur, ad refrigeriū exhibet nobis natura, fraga, frambosia; mox cerasa varii generis, mala Armeniaca seu abricotia, mora: succedente tempore, ficus, uvas persica, suo quæq; maturitatis tempore, quibus per totam æstatem oblectamur, ad calorem nativum ab extrinseco auctum, attemperandum, & humidum primigenium astrorum fervore incalescens, externa cibi humiditate perfundendum, languentemq; ac prostratum appetitum revocandum.

Eadem cœli opportunitate nobis suppetunt amygdalæ, avellaniæ, juglandes: ad recreandum appetitum, recentes usurpatæ: sed

tæ: sed quæ meliùs in hyemem asservari debeant.

Suggerit etiam nobis æstas varia pyrorum, pomorum & prunorum genera in eundem finem: qualia sunt pyra muscatellina, bicipitia &c. ut iis calidiora & sicciora corpora, & appetitus languens temperetur, dum recentes à nobis sumuntur, quales sunt æstivi fructus: Oporini verò & diuturnioris vitæ, in hyemem asservantur: qui etiam sub finem æstatis nascuntur, nobisque non parum cocti prosunt ex saccharo.

Fructus æstatis.

Oporini.

Eodem quoque tempore colliguntur stomachica mala; utpote Cydonia, granata, mesplia, sorba, olivæ, pistacia, pineæ, cynaræ (quę tamen ex sagaciore cultu & transplantatione, tota probè æstate in usum veniunt) cedrini fructus, citri, limones, medica mala aut aurea, omnibus ferè anni temporis, nobis recentia exhibentur; etiam in Gallia & quibusdam Germaniæ locis, iis præsertim, ubi sedulò coluntur & arte promoventur, ut fit in hortis quorundam illustrissimorum Principum, ut jam superius diximus. In quibusdam etiam regionibus, utpotè calidioribus, & hujusmodi fructibus progignendis opportunioribus, quales sunt Italia & Hispania, sponte sua omni anni tempore enascuntur.

Atq; hæc de fructibus nostrę Gallię optimis,

mis, ac valetudini nostræ conducentibus satis dicta sint. Qui in peregrinis regionibus producuntur, ut dactyli, myrobalani &c. cum iis facilè carere posſimus, lubenter hûc etiam omittimus.

Sed extra rem non fuerit, si paucis horũ fructuum qualitates & facultates excutiamus quarum cognitio, liberiorem vel parciorem eorum uſum nobis permittat, & in quem uſum nobis conferre poſsint, nos edoceat. Largius enim illis utimur, & plus quàm par eſt, cùm eorum noxa nobis incognita eſt: contrà moderatiùs, si inde morbum metuimus, & proprietatum ac facultatum notitia.

De fragis. Fraga frigida ſunt & ſicca ex terræ natura, acido-dulcia tamen, & ſaporis gratiſſimi: appetitum languentem excitant, hepar refrigerant: renes expurgant, urinamq; provocant; quæ & lepræ initiis uſurpatæ ſummè conducunt: puellarum deliciæ ſunt, quibus & in ict[illegible]ritium ſubſidium exhibentur. Eduntur vino dilu[illegible]ta & ſaccharo conſperſa: crebro etiam ex lacte comeduntur. Eorum ſtillatitia aqua febribus & dyſenteriis adverſatur, ac valetudinem reſtituit. Manè ante aliud quodvis ferculum edenda ſunt, idque quantum ſatis, quod facilè in ventriculo corrumpantur, febreſq; malignas, aut mali moris ſuſcitent.

Fram-

Frambosia facilius fragis in ventriculo corruptionem subeunt, unde fit ut fragorum bonitatem non æquent.

De frambosiis.

Cerasa acidula, eaq́; matura, inter fugaces fructus, delicatissima, optima & saluberrima habenda sunt: fervidiorem bilis æstum temperant, crassum phlegma incidunt, refrigerant & appetitum provocant: nec ita facilè, ac fraga corrumpuntur. Aliæ sunt ejusdẽ fructus species, qui niger est ac subdulcis, nec æquè cum acidulis cerasis saluber & bonus: imò longè ab illis bonitate recedit. Hujus generis, bigarrella dicta cerasa, verminationi obnoxia sunt: quę idcircò in stomacho prompte corrumpuntur, & vermes generant, quorum usus idcircò à nobis improbatur, præterquam rarus, & ut tantum quodammodo edentis appetitui satis fiat.

De cerasis.

Apponantur cerasa mensarum introitu cruda: inter bellaria verò condita ex saccharo offeruntur. Eadem ut asserventur, in clibano exiccantur, quæ ad sitim febricitantium fallendam commodè usurpantur. Aqua illorum stillatitia febribus & internis inflammationibus opitulatur. Laudavit olim Plinius cerasa Campana & Lusitana. Allata sunt primò ex quadam urbe Ponti (Ceraso dicta) temporibus Mithridatici belli, in Italiam per L. Lucullum: ex quibus arbuscula in varias orbis partes deportata sunt & consita.

Plin. lib. 15 cap. 25.

Præcocia. Fructus qui à Gallis *arbicots* dicuntur, à nonnullis præcocia, cum primis æstatis fructibus producuntur: sunt autem fructus minus durabiles, ob quam causam etiam præcocia à Latinis appellantur: hoc est fructus fugaces & momentanei ex præcipitata & intempestiva maturitate, qui idcircò citò etiam pereunt. Dicuntur etiam mala Armeniaca, propterea quod illorum genus primùm ex Armenia ad nos transvectum sit Gal lib. 2. de alimentis, ea inter persicorum species numerat, iisq; easdem proprietates adscribit, nisi quod præcocia, ut ipse refert, non ita statim in ventriculo corrumpantur, sicut mala persica. Fructus sanè elegans & peramabilis, qui crudus primis mensis apponi, secundis verò, non nisi coctus & saccharo conditus cum cæteris bellariis offerri debet. Hic quoq; fructus saccharo in eum finem conditur, ut per integrum annum asservari, & in commessationibus, à prandio vel cœna institutis, exhiberi queat.

Mora. 8 simpl. & 2. de alim. Mora, quæ ad justam maturitatem pervenerunt, ut scribit Galenus, ventrem laxant: Viridia autem & exiccata, eundem astringunt. Optima sunt illa, quæ mediam tantùm maturitatem sunt assecuta: astrictione enim sua amabili, qua tum pollent, nimiam illam laxandi vim impediunt, & omnem corruptionis occasionem adimunt. Habent etiam vim refri-

refrigerandi & appetitum excitandi, quæ ante cibos alios ſumenda ſunt, ne cum illis ſumpta, citiùs corrumpantur: quod tùm accidere ſolet, ſi ipſa in ventriculum malignis humoribus repletum, ingerantur. Non igitur promiſcuè, ſed cum judicio iis utendum. Pharmacopœi ex horum ſucco conficiunt diamoron, unde gargariſmi, ad faucium inflammationes concinnantur.

Pruna.

Pruna inter eos fructus, qui bono ac jucundo ſapore præditi, & in hominis uſum à natura producti ſunt, non poſtremum obtinent locum bonitatis. Tot autem ac tam variæ illorum extant differentiæ, quibus invicem odore, ſapore, colore, virtute & multis aliis proprietatibus differunt, ut omnes differentiæ eorum hîc recenſeri nequeant. Nos principaliorum tantùm mentionem hîc faciemus, & eorum, quæ in Francia noſtra colligi, & in uſum adaptari ſolent: omiſsis illis vel etiam melioribus, quæ aliis in locis producuntur.

Reperiuntur igitur apud nos pruna, ſubdulcis ſaporis, damaſcena dicta, quorum nucleus à pulpâ non benè ſeparari poteſt. Hæc ejuſdem generis eſſe puto, quorum Galenus, & alii antiqui mentionem faciunt, ex quibus imprimis commendant ea, quæ Damaſci in Syria creſcunt: unde illa pôſt in Italiam, Galliam, & alias regiones advecta fue-

7. de ſimpl.

cta fuerunt, quibus adscribunt vim laxandi: Pharmacopœi magnâ horum copiâ officinas suas instructas habent: ex quorum succo & pulpa, per cribrum colata componunt diaprunum simplex, ac diaprunum lenitivuum, aut diadamascenum Nicolai: quæ purgantia conducunt iis, qui febribus ardentibus infestantur: quarum causa existit acris & biliosus humor, quem hujusmodi remedia alterant, & leniter purgant.

Diaprunũ conducit febribus ardentibus.

Ejusmodi pruna hodie, in usu cibario, ob saporis bonitatem non usque adeò commendantur, nec nisi in eum finem, quem modò posuimus, assumuntur. Sed sunt præter illa, alia adhuc damascena, violacea, alba & nigra a: b horum colorum varietate ita dicta: quorum nucleus, à carne siccus avellitur: hæc, inquam, singulari sua bonitate & incomparabili saporis dulcedine, omnis generis alia longè superant: inter ea, saluberrima æstimantur damascena majora nigra, utpotè quorum dulcedo suavi aciditate mixta, vermium generationem impedit, & hinc ipsorum substantiam, à momentanea corruptione tuetur.

Sunt præterea alia prunorum genera in Francia nostra copiosa, ut pruna *perdigon* Gallicè dicta, pruna Regia & Imperialia, item alia à dactylis appellata. quæ inter hujus generis fructus, tantam etiam saporis jucunditatem-

tem referunt, ut vix alia inveniantur, cum quibus conferri poſsint.

Turonenſis ager, qui Franciæ hortus, à ſingulari amœnitate & fertilitate dicitur: dulcia pruna profert, quæ in furno aut in Sole exiccata, incredibilem ſaporis bonitatem acquirunt. Menſis opulentorum hujus urbis Pariſienſis primis, pro deliciis apponuntur, dieb. præſertim quadrageſimalibus. Coquuntur in aqua ſine magna ſacchari additione: ex inſita enim proprietate ſufficientem ſacchari dulcedinem ſuppeditant.

Eſt oppidum quoddam in Vaſconia non procul à *Mont-auban* ſitum, *S. Antonin* dictum, cujus terra ejuſmodi fert pruna nigra, ſaporis ſubacidi: quę paſsim in remotas regiones venduntur. Ex his prunis quæſtus fit magnus adeò ut ſummam centum millium coronatorum aureorum excedat: ſed fides eſto penes autores.

De prunis ex Brugnole.

Sunt inſuper alia quædam pruna, quæ ex provincia Gallica, *Brugnole* dicuntur, in ciſtulis ſine nucleis incluſa & compacta, coloris aurei, & ſubacidi, ſuaviſsimique ſaporis, ad nos adferuntur: quæ tàm cruda, quàm cocta commodiſsimè offeruntur ſanis & ægris; potiſsimum autem iis, qui ex imbecillitate quadam impediti, aliis eduliis frui nõ poſſunt; jucundiſsimum ſimul ac utiliſsimum præbent alimentum.

Cucurbitæ. *Cucumeres.* Cucurbitæ, cucumeres, & melones sunt fructus producti ex plantarum seminibus. Nihil iis communius est in nostra Francia. Vim habent insignem refrigerandi. Ex cucurbitis cum modica omphaai quantitate juscula parantur: ut ex cucumeribus, quorum tamen usus frequentior in acetariis: scinduntur enim in orbiculares rotulas, quæ superinfuso aceto & sale, intra duas patinas jactantur: hoc verò aceto ablato, & recenti cum oleo, sale & pipere affuso, acetaria fiunt, & æstivis diebus utplurimum primis mensis apponuntur. Repe-riuntur in Vasconia, qui cepas in rotulas sectas admiscent, quibus nimiam cucumerum frigiditatem corrigunt. Cucumeres immaturi adhuc, ut parvi, cum aceto, sale & paululo fœniculi condiuntur: usus horum hybernis diebus perinde est, ac capparum & olivarum. Qui verò imbecillo aut frigidiori ventriculo laborant: quales sunt utplurimum senes, ab ejusmodi fructibus, quocunq; modo præparatis sibi omni studio caveant: Proderunt illi quidem juveni calidi & biliosi temperamenti: cujus ventriculus instar aquæ bulliẽtis perpetuò fervet, hoc enim modo bilis acrimonia retunditur: sed tamen illis cautè & moderatè utendum est; propterea quod facilè corrumpantur, & febres putridas generent.

Melones. Hos sequuntur nunc melones, ex quibus meliores & selectiores, inter fructus delicatissimos

ſſimos recenſentur. In regionibus calidis & agris opimis producuntur optimi. Horum ſingulari bonitate & abundantia gaudent Neapolitani in Italia, nec non Aſtenſes Pedemontani. At ne longius hinc diſcedamus, in Francia noſtra optimi quoque creſcunt, in Gallia Narbonenſi, in Provincia, in Delphinatu, in Vaſconia, quin imò Lugduni & in Turonenſi etiã cœlo, ubi non in ſterquiliniũ aut fimetum ſeminantur, ſicut in hac urbe Pariſienſi fieri ſolet: ſed in terram benè cultam & elaboratam. Hinc fit ut ſalubriores illi ſint & meliores, quàm hi, qui violento illo fimi calore putrefactionem ſimul inducente, ante tempus ad maturitatem coguntur.

Illorum variæ ſunt differentiæ, quæ ratione coloris vel extrinſeci, vel intrinſeci diſtinguuntur: Extrinſecus alii ſunt virides, alii flavi, alii albi, pallidi & cineritii: alii prætereа ſunt omninò lævigati & æquati: alii corticem habent rugoſum inſtar retis alicuius expanſi. Intrinſecus alii toti ſunt virides, alii auri ſive aurantiorum colorem referunt: alii ſunt rubicundi, ſubalbidi, & alii prorſus ruffi. Qui verò ponderoſiores & floridiores exiſtunt, & ad pedunculum craſſiorem & grandiorem portionem obtinent, qui præterea corticem durum, intrinſecus carnem ſolidam, rubicundam, aurei coloris, aut omninò viridis habent (ut propriè ii ſunt, qui

Gallicè

Gallicè *succrins* dicuntur) quorum semen adeò firmiter carni adhæret, ut vix inde separari possit, hi ex his notis pro optimis censendi sunt: Caro insuper illorum, dentium judicio, solidâ constare substantiâ; & jucundus gratusque illorum in ore sapor, naturam aquarum rosarum, sacchari, ambræ & musci æmulari & referre debet. Melones his proprietatibus insigniti minus nocent. Fructus hujus dignitas atque excellentia mihi occasionem præbuit, ut integram ejus anatomiam sive sectionem in omnes partes, oculis hîc subiicerem. Nec id sine consilio; scio enim Reges & Principes eo maximè delectari: meminerint tamen moneo, ut meliores assumant, & valetudini minùs noxios. Fit enim, quod dolendum, ut ex promiscuo illorum usu, horrenda sæpenumerò ac perniciosa symptomata oriantur, quin imò in optimorum etiam & selectissimorum usu, qui dulcedine & jucunditate sua homines ad nimium illorum esum pelliciunt, moderatio & temperantia summè observanda est. Refrigerant, sitim sedant, appetitum & urinam stimulant, renes ab arenulis purgant, & sic ex una parte non modò palato grati, sed sanitati quoque utiles sunt: verùm econtra flatus generant, maximeq; officiunt colicæ flatulentæ obnoxiis, ut quam excitare & augere soleant. Hujus fructûs proprietas est, ut facilè corrũpatur, præsertim in his, quorum ventriculus jam

jam pravis & malignis ſcatet humoribus: ex quibus febres malignæ, ventris profluvia, & ipſa dyſenteria generantur.

Literis proditum eſt, Albinum Imperatorem, adeo fructuum, melonum præſertim & malorum perſicorum eſu delectatum eſſe, ut in una cœna octo ſatis magnos comederit melones, & mala perſica centum.

Plurimi Imperatores alii, & ſummi viri ex eorum abuſu interierunt: Fridericus III. Henricus VII. & Albertus II.

Cuſpian.
Aen. Sylvius, hiſt. Bohem. c. 56.

Platina, Paulum II. Pontificem Romanum, circa horam ſecundam noctis apoplexiâ correptum, & ſolum in cubiculo, extinctum tradit: cum tamen die præcedenti nihil mali ſenſiſſet, & in cœna melones duos prægrandes integros abſumſiſſet.

Grana, ſive ſemina melonum in uſum medicum aſſervantur: ut & grana cucumerum & cucurbitarum, quibus utimur in decoctionibus ad refrigerandos, aperiendos, & repurgandos renes ab arenulis & calculo, nec non ad eorum & veſicæ ulcera detergenda. Ex iis etiam in eundem finem evulſiones, ut vocant, concinnantur.

Inter æſtivos & oporinos fructus, optimi ſunt alimenti ficus probè maturæ. Olim, juxta Athenæum, primum laudis locum tenebant, ex Ætolia & Caria, Pariæ, Chiæ, & Calliſtrutiæ Romanis dictæ. Sed aliunde quam è

Ficus.
lib 13. c. 3.

 Gallia

Gallia nostra, præcipuè Narbonensi, meliores petendæ non sunt. Sic & Vasconia hoc fructus genere adeò abundat, ut à nulla alia regione, nec copia nec bonitate illa vinci posit. Gaudet enim aëre temperato, qualis est Vasconicus: ubi vineæ infinitis luxuriant ficubus, quarum tamen umbra vitibus & uvis haud officit. Varii coloris ibi producuntur: albæ, nigræ, virides, purpureæ, subrubræ, pallidæ & variegatæ. Optimæ sunt, qui hiscunt externa cute, & pulpam pinguem ac melle suaviorem habent. Eduntur horis matutinis cum pane & pauco sale: quibus superbibitur merum optimum, juxta illud: *Post crudum, purum, &c.* Conducunt pectori, nativum, vividumque colorem restituunt. Ficus & uvæ, alimenti bonitate & præstantia cæteros æstivos & autumnales fructus facilè superant: magisque aliis impinguant. Galenus, ut ostendat earum nutriendi vim & prestantiam, exemplum adducit à vinearum custodibus, qui istis fructibus impinguentur, cum nulla alio utantur cibo, quàm ficubus & uvis cum pane: perinde ac in Vasconia nostra, ubi porci quoque iis saginantur: tanta illarum copia & nutriendi vis.

Uva. Inter uvas illæ, ex quibus muscatum, ut vocant, Frontignanum exprimitur, omnium sunt delicatissimę: Vasconia quoq; nostra producit optimas, cùm albas, tùm rubras, tùm viridis

ridis mixtiq; coloris. Manè ante alium cibum ſumi debent cum pane.

Etſi autem hujuſmodi fructus, ficus nẽpe & uvæ inter optimos, ut dictum, cenſeantur: non tamen omni carent noxa: vẽtriculo enim frigidiori & imbecilliori parum conferunt: nec abuſus illorum, ut & cæterorum multùm prodeſt. Modum igitur ſervent, quicunq; ſanitati ſuæ conſultum velint intemperantia enim medicorum nutrix.

Pro hyeme aſſervantur ficus in hunc modum: Exiccantur primùm in cratulis ligneis, Soli expoſitis: deinde in catinis (Gallis *Cabats*) reponuntur: ubi compreſſæ liquorem ſaccharinum effundunt, quo perfuſæ & imbutæ compinguntur, atque ita incorruptæ ſervantur.

Maſſiliæ, quæ Narbonenſis Galliæ metropolis, magnus fit ex iis quæſtus: ſic etiam Monſpeſſulo, & è finitimis locis eò convehuntur, in capſulis ligneis, uvæ probè exiccatæ: illincq; cum ficubus in Galliam, & regiones varias avehuntur, ad uſum tam alimentorum, quàm medicamentorum.

Mala Perſica.

Mala, quę vocantur Perſica, nomen ſuum è Perſia, unde primùm allata ſunt, retinuerunt: quæ, licet in proprio & nativo ſolo lethifera ſint (ut quidam referunt) in Ægyptum tamen aliove trãſlata, benigna & innoxia redduntur. Duplicis ſunt generis: mas nempè

nempe & fœmina. Fęmina facilè nucleum dimittit: at mas eum pulpæ adeò affixum habet, ut ægrè ab ea divellatur. Fœmina Vasconibus vocatur *Persequæ*, quæ molliori & subdulciori pulpâ, quàm mas, *Persec* dictus, facilius eo corrumpitur. Mas autem fœminâ suâ crassior est, longeque odoratior, coloris subrubri ac vividi, ad aureum vergentis, durioris pulpæ ac sapidioris. Cruda in orbiculos dissecta ex vino, ut Vascones solent, aut inter cineres paululum assata, cum Saccharo sumuntur. Paviana aut Aubergea, ejusdem generis sunt cum masculis, saporis grati & delicati.

lib. 2. Aliment.

Galenus, ea primis quidem mensis apponi jubet: alibi tamen docet, persica omnia pravi esse nutrimenti, facilis corruptionis, & stomacho infensa. Suadeo igitur, quantum ad me, ut immoderatus illorum usus prorsus evitetur.

Amygdalæ avellanæ, & juglandes recentes.

Amygdalæ, avellanæ, & juglandes recentes modicè sumptæ, gratæ sunt palato, pectori utiles, ad sanguinem semenq; generandum idoneæ: copiosæ verò & crudæ in ventriculum ingestæ difficulter coquuntur, & ob oleaginositatem suam facilè bilem generant, hincq; dysenteriam excitant. Exiccatæ asservantur ad usum.

Amygdalata.

Ex amygdalis dulcibus parantur edulia, Gallis *blancs mangres* dicta: amygdalata etiam ægris

ægris ferè omnibus alimentum præbent optimum. Ex iisdem exprimitur oleum amygdalinum, calculosis affectibus, doloribusque ex acribus humoribus productis utile. Propinatur intrò ad duas aut tres uncias: Exterius etiam eo pectus in difficili illinitur anhelitu.

Iuglandes.

Juglandes nuces adhuc immaturæ, cum suo viridi cortice condiuntur saccharo, ad corroborandum & calefaciendum ventriculum: quæ myrobalanorum locum supplent. Ex harum nucleis siccis exprimitur oleum nucum, vulgo notum: cujus usus est ad cibos condiendos, nec non in medicina ad curandam cholicam flatulentam: sive solum, vel cũ vino generoso in clysterum carminativo (ut dicunt) decocto, addatur.

Hoc remedio uti possunt ruricolæ, à Pharmacopœis longè remoti.

Avellanæ.
Macrob. lib. 3. Satur. cap. 18.

Avellanæ, Latinis Ponticæ & Prænestinę nuces, ita dictæ, quod vel in Ponto vel apud Carsitanos in agro Prænestino copiosè producantur. Hæ præter usum illum, quem diximus, siccæ quoque cum uvis, passis & ficubus, mensis apponuntur hyeme, & quadragesimæ diebus.

Ex iisdem extractum oleum, doloribus arthriticis prodest: cortices illarum virides in pulverem redacti, & ex vino austero sumpti, ad dragmas duas, diarrhœam & menses

albos

albos ſiſtunt. Putamen item coloris rubei, ad dragmam unam, cum æquali corallorum rubeorum pondere, ſumtum, cum aqua cardui benedicti, aut papaveris rhæadis, quamvis vulgare, ſpecificum tamen auxilium eſt, & probatiſsimum in pleuritide.

Remedium ad pleuritidem.

Nunc de pomis pyriſq;, fructibus autumnalibus dicendum, quæ diuturnioris durationis æſtivis, omnibus anni temporibus mẽſis inferuntur, crudi, cocti, conditi, aliiſq; modis apparati.

Poma.

Poma optima, inter alia ſunt, curtipendula & Renetta dicta: nec non ea, quæ *paſſe-pommes & de calville* Gallicè vocant, in Dania aut Normania nata, tàm intus, quàm extra rubea: Secundis plerumque menſis offeruntur. Sed curtipendula, ſaccharo farcta, & ad ignem lentum cocta, exhibentur manè ante cibum, in affectibus melancholicis, ad arcendam bilem utramque, alvumque laxandam: ex quib. etiam paratur ſyrupus, Sabor veteribus dictus. Eadem ſaccharo Candi, olibaniq; pulvere farcta & cocta, porriguntur pleuriticis, ad lateris apoſtema maturandum, pus movendum & abſtergendum.

Syrupus. Sabor.

Pyra.

Inter pyra, Bergamota & Regia pro optimis habentur: Ex quibus Auxenſia, & poſtea Turonenſia, in Gallia noſtra primam laudis ac bonitatis gloriam merentur: quæ cocta cum ſaccharo ſecundis offeruntur menſis.

Sunt

Sunt adhuc alia diversi generis pyra, hyemalia, austera, astringentia, quæ non nisi sub Cā-pana, vel cineribus carbonibusque cocta, ex usu sunt. Hujus generis pyra Turonenses cō-diunt, & in clibano aut Sole exiccant, & ad usum servant. Ex sylvestribus pomis pyrisque torculari expressis, in Normania conficitur pomaceum & pyraceum; potus incolis istius loci gratus, instar vini, cujus inopia loborant: nec obscurè nimis, vini bonitatem is æmulatur: ut nihil dicam de ipsius præparandi modo, qui ferè in omnibus convenit cum vini expressione, sive instrumenta & locum, sive tempus spectes: nec minùs ac vinum ipsum in cellis vinariis, doliis ligneis ad usum asservatur.

Cotonea mala, Græcis μῆλα κυδώνια, quòd primum ex Cydone, urbe Cretensis insulæ, in Italiam transportata credantur: sub prunis & cineribus cocta, & saccharo consperса, bellariis inseruntur. Vim habent adstringendi, & orificium ventriculi corroborandi, ciborumque vapores coercendi, ne citò sursum ascendendo, cerebrum petant. Gratissimi sunt saporis: cordisque vires roborant, ac stomachum veneno infectum restituunt, sive id contra corpus à pravis humoribus excitatum, sive extrinsecus ingestum fuerit. Apponuntur mensarum initiis, alvi adstringendæ roborandæque causâ, adversus diarrhœam, lien-

Cydonia.

lienteriam & dysenteriam: Quin & vomitiones cohibent, & subversum ventriculum restituunt.

Has virtutes tàm alimentosas, quàm medicamentosas sola pulpa, qualem natura nobis exhibet, præstat. Ex iis præterea, sub prunis coctis & saccharo conditis, conditum Cydoniatum præparatur: cujus magna quantitas, tempore Galeni, ex Syria & Hispania Romam olim advehebatur. Hujusmodi cydoniata varii generis nobis urbs Aurelia suppeditat, tùm palato gratissima, tùm ventriculo & sanitati utilissima.

lib. de al. 2.

Syrupus ad ventris fluxus.

Ex cydoniis porrò syrupus conficitur ad ventriculum roborandum, & omnes alvi fluores inhibendos. Ex solo jure probè depurato, & in balneo maris cocto, ad syrupi consistentiam, potentissimum remedium, vel citra sacchari additionem, ad quævis alvi profluvia paratur. Si verò ad singulam liberam syrupi, sacchari unc. ij. addideris, jucundior quidem erit syrupus sapore, non autem virtute præstantior.

Oleum quoq; ex iis extractum, & extrinsecus applicatum, dictis morbis est medicamen optimum.

Ex seminibus eorundem, cum aqua, mucilago lenta extrahitur, collyrium ad oculorum inflammationes præstantissimum; prodest ca-

est eadem aliis affectibus, qui cum moderata quadam adstrictione leniendi sunt.

Mala granata. Granata, vel à multitudine intus granorum, vel à Grenade Hispaniæ regno, quod præ cæteris hoc fructu abundat, dicta: Latinis mala Punica: nobis nec ex Hispania, nec Italia cõvehenda sunt, quamtumvis illic copiosissima. Francia enim nostra multis in locis ea abundè satis producit: sed præcipuè in Vasconia nostra, ubi horti & vineæ ubiq; horum arboribus luxuriant.

Tres sunt eorum speceis: alia enim sunt dulcia, alia acida, & vinosa alia, ex quorũ granis, quibusdam in locis, vinum exprimitur, quod doliolis vel lagenis vitreis accuratè inclusum, diu asservatur. Vim habent refrigerandi & adstringendi, acida præsertim hac virtute plus pollent dulcibus. Febribus putridis & ardentibus auxilio sunt: refrigerant enim, & putresactionem arcent, sitimque febricitantium intolerabilem sedant. Dysentericis quoque opitulantur: bilis frænum coërcent, ardoremque stomachi ac hepatis attemperant. Moderatè tamen iis utantur, quicunque vel tussi, vel anhelitus difficultate laborant.

● In nullo alio fructu lucidius elucescunt vitrioli virtutes, quàm in malo punico. Cortex ejus recens & subviridis ad flavum vergens, sua adstrictione vitrioli colores extrin-

Vitrioli proprietates in cortice granatorum.

ſecos, & proprietates ad unguem exprimit. Ex quo, ſal arte extractus, eandem quoq; cum vitriolo naturam, vires & proprietates habet. Quod nihil novi, nihil à veritate alieni: Satis n. id conſtat viris doctis, & in hac re probè verſatis. Hunc corticem veteres malicorium vocabant, quod coriis elaborandis inſerviret, non ſecùs ac Sumach: quod totum quoque vitriolatum eſt. Grana etiam adeò acida & vitriolata ſunt, ut ſuccus eorum expreſſus & depuratus, vim habeat diſſolvendi uniones & corallos, non ſecùs ac limonum ſuccus, vel acetum, & ſimilia. Sub viriditate corticis granati, intrinſecus latet quædam rubedo, quæ in granis rubicundiſsimis conſpicuè ſeſe offert: non aliter ac in vitriolo, quod ſub virore & auſteritate externa, internam aciditatem & eximiam rubedinem, non exigua diſſolvendi virtute præditam, continet. Sed hæc παρέργως. Satis enim de iis, libro noſtro de Signaturis rerum internis dictum eſt: & amplius fuſiusque in libro noſtro de Recondita rerum natura, favente Deo, dicetur.

Remedia ex granatis compoſita.

Remedia ex malis granatis, vel ſunt interna, vel externa. Ex ſucco (præter vinum, de quo diximus) componitur ſyrupus granatorum in officinis, ad eoſdem, ut ſuprà dictum, uſus. Ex florum foliis tenuibus & rubris, Balauſtiis vulgò dictis, contuſis cum ſaccharo, fit conſerva ad tuſsim, dyſenteriam & cœlia-

cum

cum morbum: præcipueque ad diuturnum & album mensium fluorem: cui additur pulvis ex granis siccis, post succi omnis expresSionẽ: sufficit dragma una pulveris ad uncias duas conservæ. Hujus mixturæ, dragmæ duæ per quindecim dies continuos manè sumendæ sunt: idque à plenilunio ad Lunam usque silentem. Ex corticibus quoque granatorum balaustiis & psidiis, varia parantur alia remedia externa, ad rupturas & ulcera κακοήθη resiccanda.

De vinosis granatis sententiam nostram confirmat Theophrastus, lib. de stirpibus, cui Apollonius adstipulatur; inquiens: *Iuxta Solos, Ciliciæ urbem, ad amnem Pinarum, ubi Alexander cum Dario pugnavit, mala Punica nasci sine oßibus, quorum grana per omne ævum vinum referant.* Neque id adeò mirum videri debet: cum fertilioribus annis idem videre liceat in uvis: quę vel nullos, vel solito pauciores tùm continent acinos.

Lib. de hist. mirab.

Mespila & sorba, fructus quoque sunt adstringentes Sorba, non usque adeò deliciosa, vulgò tamen sunt pro medicina, ad ventris profluvium, ex uvis aliisque laxantibus fructibus irritatum. Mespila verò butyro frixa, addito saccharo, bellariis adjunguntur. Ossa eorum durisSima, nucleisquv carentia, diureticæ sunt facultatis: quæ trita & cõtusa in pul-

Mespila. Sorba.

Medicamen calculi. verem, ad calculi attritionem & expulsionem faciunt.

Pistacia. Pinea. Pistacia & pini nuclei sunt, oleaginosi, multiq; alimenti: ob quam causam plurimũ conferunt anhelosis, phthisicis, & emaciatis, quibus meliorem & carnosiorem habitum conciliant. Ingrediuntur pastas regales (ut vocant,) ad quem usum pinsuntur. Pineæ mundatæ cum modico sacchari secundis mensis offeruntur Recentes autem præferendæ sunt vetustis ac rancidis.

Olivæ. Cappares. Olivæ & Cappares, appetitus causa cibis aliis interferuutur. Olivæ Hispanicæ, aliis sunt carnosiores & crassiores, ideoque concoctu difficiliores. Lucenses minores quidem, sed sapore, & ad appetitum stimulandum præstantiores. Cappares, ex jure sumpti, crassos humores incidunt, obstructiones splenis solvunt ex quibus etiam oleum paratur, quo abdomen ad splenis regionem extrinsecus inungitur.

Cynaræ. Cynara, fructus est herbaceus: quæ cocta cum suilla & sale, butyroq; liquefacto delibuta, mensis secundis apponi solet: vel frixa etiam, aut cruda cum pipere & sale editur. Aculeus appetitûs, ventriculum calefacit, pituitam crassam incidit, & venerem excitat: qua sobriè utendum, Pistores ex ea, cum pullis columbinis, cristis & testiculis gallinaccis, artocreas delicatissimas conficiunt.

Truffę

Truffæ ſeu tubera terræ, radices fungorum inſtar, intra terram naſcentes; cibus etiam delicatus, appetitum & venerem excitat: quorum uſus quoq; ſobrius eſto, ob difficilem ipſorum concoctionem, & flatuum generationem.

Truffæ.

Caſtaneæ eandem ferè naturam habent, quamvis melius nutriant, adeò ut ex iis panis conficiatur apud Limoxenſes & Perigordinos, qui iiſdem abundant, ut ſuprà dictum.

Caſtaneæ.

Omitto ſciens varii generis fungos & morillia, quæ quamvis grata & delicata, à quibuſdam Lugduni condiantur, & ad uſum aſſerventur, illa tamen inſalubria terræ excrementa cenſeo, quæ ſatius eſſet in ſuis radicibus exareſcere, quàm ut menſis apponerẽtur aut iis, quæ ad victus rationem pertinent, insererentur. Gravia enim & contumacia ſymptomata veſcentibus plerumque excitãt. Qui autem inter fungos optimi generis, minuſq; noxii, quiq; vere, delicato & gratiſsimo ſunt cibo, nobis vocantur *Mouſſerones*: qui tempore verno, non ut vulgares illi Autumno, naſci ſolent, in terra pingui; Vaſcones & Burgundi, qui his abundant, in ſummis eos deliciis habent.

Fungi, Morillia.

Antequam imponamus finem huic tractationi de fructibus: Citrea mala, Limones, & aurea mala paucis perſtringemus.

Citrea mala. Limones Aurea mala.

Cortex hujusmodi oleaginosus est & sulphureus, diversæ prorsus qualitatis ac facultatis ab interioribus succis, qui mercuriales sunt, acidi, & vitriolati. Ex cortice, sufficiente quãtitate aquæ macerato, oleum Cardiacum & sudorificum, ad pestem aliosque affectus venenatos, extrahitur. Ex eodemmet cortice cum saccharo fiunt confectiones siccæ, ad cordis & stomachi robur. Ex interiori verò substantia, succus acidissimus exprimitur, cujus vis est incidere & attenuare crassos & viscosos humores dissolvere & comminuere arenulas & calculum. Eadem enim ejus est operatio intrà corpus humanum, quàm extra, in dissolvendis gemmis, unionibus, & corallis: quæ vis aliunde non dependet, quàm à vitrioli natura: ut jam diximus cùm de granatis loqueremur.

Remedium contra pestem.

Vis dissolvendi in his fructibus & unde.

Quid hac philosophia jucundius? quid præstantius? In ea enim qui profundius versatus est, ab occultis illis proprietatibus, ad quas tanquam ad asinorum pontem, multi confugiunt, facilè excusatur. Communis est medicorum opinio, frigidos esse istiusmodi liquores: frigidi autem est condensare & constringere. Sed quis non videt, illos contrariâ prorsus operatione, incidere, attenuare & dissolvere, quod non frigoris, sed caloris propriè officium esse, aliâs creditur. Hæc breviter de viribus & præstantia horum fructuum dicta sint.

ſint. Reſtat, ut nunc de illorum uſu, tàm alimentoſo quàm medicamentoſo, quædam addamus.

Citrea ſeu medica mala, cum limonibus magnam habent affinitatem: Omnia pariter grata palato. Succus eorum appetitum ſtimulat, ardorem bilis attemperat, ardentes & peſtilentes febres curat: omnibuſque venenis aliis maximè reſiſtit: cum oleo amygdalino dulci, ad nephriticos dolores ſedandos plurimùm conducit: ad unciam unam vel duas cum vino albo, rel raphani decocto, hauſtus, calculum atterit & expellit. Aqua ex eodem ſucco deſtillata, cor aliaſque corporis partes corroborat contra peſtem & malignas febres. In officinis quoque ex eo paratur ſyrupus ad eoſdem uſus. Inter mala aurea quædam ſunt dulcia, quibus Itali inſtar pomorum veſcuntur, citra ullam ſtomachi offenſionem: eaque ſunt pectoralia, & catarrhoſis maximè utilia.

Citrea mala

Syrupus Limonum.

Aurea mala dulcia

DE CARNIBUS.

Cap. IV.

TANTA virtute alendi pollet animalium caro, ut κατ' ἐξοχὴν ea Gallis *de la viande* dicatur: Siquidem ſolidius in illa & perfectius nutrimentum continetur, quàm in aliis cibis.

De carnibus in genere multa obſervanda, ut in commodum noſtrum ſumi poſsint: Ac primùm animalis ætas. Juniorum enim animalium carnes maximè excrementitia humiditate ſcatent, & laxam alvuum reddunt: mediocrium mediocris & ſalubris ſucci: At ſeniorum duræ, nervoſæ, & exigui nutrimenti ac difficilis concoctionis exiſtunt. Ita ut ex his liqueat: quæ mediocrem ætatem attigerunt, longè aliis ſalubriores, & optimi nutrimenti cenſeri debere. Hinc natum Gallis proverbium: *Caro tenera, & piſcis adultus*: quod rationi qûidem adſtipulatur, ſi per teneram, mediocris ætatis animalis carnem intelligamus.

Variæ carniam differentiæ.

Secundò ſexus obſervandus. Maſculorum enim caro, fæmellarum bonitate ſubſtantiæ

præ-

præstat: vervecina caro, ovillâ longè suavior & alimentosior est: bubula vaccinæ præfertur: nec citra exceptionem ista asserimus: nam nisi mares castrati sint, utpote arietes, aut tauri non castrati, ovillis & vaccinis carnibus duriores, insuaviores, & difficilioris sunt concoctionis.

Porrò pinguiores carnes, macilentas bonitate substantiæ, & saporis suavitate superant: ut verveces & boves pingues, macilentiora sui generis animalia vincunt saporis præstantia & alimenti copia. Veruntamen nimia eorum pinguedo ventriculo noxia est & fastidiosa: appetitum insuper prosternit: concoctionemque impedit. Idcircò parcus sit illorum usus.

Nimia pinguedo.

Ad bonitatem carnium pascua multum faciunt: siquidem vervecum, in Galliæ Narbonensis, sterilibus & tantum thymi, serpilli, & id genus odoriferarū herbarum feracibus pascuis, educatorum, inter optimas & sapidissimas habentur carnes, quin & eorum lanæ meliores inde evadunt. Quæcunque etiam animalia in montibus, dumetis, lendibus, & sicco solo, ut odoriferæ herbæ nascuntur, pasci solent, longè sapidiores & salubriores carnes acquirunt, quàm quæ in locis planis, lutosis, & palæstribus, uliginosis, juncis & alga refertis, aluntur.

Vervecina in Gallia optima, & cæteris præferenda.

Regionum insuper varietas varietatis etiam

iam carnium animalium causa est. In quibusdam enim regionibus aliæ aliis delicatiores, ut exempli gratia Galliæ Narbonensis verveces cæteris aliarum regionum longè anteferuntur. Qui in Avernis montibus pascunt, in genere quidem censentur boni, quòd pingues sint. At quos tota Italia profert, carnem duriorem & insipidiorem obtinent; cum alioqui ejusmodi tractus & regiones vitulos ferant optimos, præsertim, si ante sextum aut septimum mensem non ablactentur, nec herbarum pascua degustent.

Vitulina in Italia optima.

Optima caro bubula, hîc in Gallis: sed ab Anglicorum & Ungaricorum boum, bonitate superatur. Atque hæc de hoc subjecto sint satis, ne simus, quàm par sit, longiores.

Caro bubula in Anglia & Vngaria optima.

Est præterea ea caro alia domestica, alia ferina. Ferina delicatior domesticâ, & ex ea etiam minor excrementorum proventus nascitur. Siquidem liberiore aëre ejusmodi animalia fruuntur: cùm domestica contrà includantur, & saginentur. Hinc fit etiam, ut sylvestriũ animalium carnes diutius conservari à corruptione possint.

Ferina præstat domestica.

Observandum porrò est, carnibus sua esse peculiaria tempora, quibus melius ac suavius nutrimentum præbent: Sylvestria enim animalia, non nisi optimè saginata, grati saporis sunt, quod certo tantùm tempore accidit: At cum

Certis temporibus carnes meliores

At cum in fœmellas æstuant, aut volucres suis ovis incubant, ingratæ sunt & insipidæ, nec non pravi alimenti, idque potissimùm vere: unde penes nos, hæc maxima quoque causa videri potest, cur tempore Quadragesimæ à carnibus abstineamus, & piscibus cùm sapore & bonitate alimenti præstantioribus, indulgeamus.

Ultimò apparandi modus probè notandus: Variè enim condiri, & coqui postulant. Bubulæ costæ, quæ nobis dicuntur *Aloyaux*, assari commodè solent: reliqua omnia elixantur melius.

Nunquam spatulæ & coxæ vervecinæ elixantur: sed assatæ semper apponuntur.

Varius carnium apparandarum modus.

Anteriora leporis in condimentum gratissimum, quod civetum vocamus, aptari solent: at posteriora assantur, vel arte pistoria crustis in pastillos includuntur. Lepusculi ac cuniculi non nisi multo lardo tosti apponuntur.

Hœdi, agni, gallinæ, capones, pulli gallinacei, & columbini, modò elixi, modò assi, modò in pastillos redacti in usum cibi veniunt.

At pulli perdicini, sylvestres gallinæ, phasiani, coturnices, turtures, turdi, merulæ, alaudæ, & id genus volucres assantur. Mei instituti nō est, singula minutiùs ciborum condimenta & apparatus, juxta diversarum regionū consuetudinē excutere. Sat sit, paucis attigisse modū nostrum in Gallia. Restāt

Restat ut ex instituta methodo proponamus nunc carnes tum quadrupedum, tùm volucrum: & facultates earum, quibus pollet, enarremus, ut meliores à deterioribus dignoscantur.

Carnes ex quadrupedum genere. Quadrupedum domesticorum bibulæ, vitulinæ, vervecinæ, agninæ, hœdinæ, suillæ. Sylvestrium cervinæ, aprugnæ, leporinæ, caprearum item, capreolorum, & cuniculorum, frequenter sunt in usu. *Ex volucrum generibus.* Inter volucres domesticas, pavo, gallus aut gallina Indica, pullus Indicus, anser, anserculus, gallina, pulli gallinacei caponi pulli colũbi, Inter sylvestres verò perdices, perdiculi, coturnices & earum pulli, turtures, turdi, becificę, Gallis *becafiques*, merula, artobanus, alaudæ, palumbæ, bizeti, phasiani, gallofremulus, nobis *coq-bruyant* dictus, gallina sylvestris, nobis *gelinote* & rusticula: anseres & anates sylvestres, palumbes, querquedula, rusticula minor, gallina aquatilis &c in deliciis esse solent.

[B]ula ca[...] Bubula inter crassismas recensetur: multique est alimenti, ac copiosum gignit sanguinem: nutritioni illorum apta est, qui magna corporis exercitatione utuntur. Apponitur mensis matutinis, quæ ut delicatior evadat, per triduum sale maceratur. Multis tamen salitæ carnes haud probantur, quamvis affirmare ausim, eas sale teneriores reddi, ac cõcoctu faciliores, nec nõ gustui gratiores & salubriores:

res: modò non in abusum trahantur. In cujus rei fidem, consulatur Marsilius Ficinus, magnus ille Theologus, Philosophus Platonicus, & insignis medicus, in libro de vita cœlitus comparanda, ubi de carnium salitarum & aromatum conditorum usu tractat.

Vitulina. Vitulina pinguis, tum elixa, tum assa, salubris, & optimi est nutrimenti: & præ cæteris, ægrotantibus exhibenda.

Vervecina. Vervecina etsi frequentissima, quotidiano tamen suo usu ventriculum nunquam gravat, nedum ut nauseam moveat; optimi est & saluberrimi nutrimenti: Fatuum est dicere, eam temperamenti esse calidi: ideoque ægris, & quorundam complexionibus, ut loquuntur, adversari. Tanta enim est ejus præstantia, ut statim vires reficiat, & singulari sua nutriendi facultate, habitum corporis macilentū, ex alvi immoderatis fluoribus, lienteria & dysenteria, alisq; affectibus, contractum, brevi restituat: præsertim si ex coxa vervecina, jusculum aut expressum, cum modico ejusdem carnis, & pane infriato, subinde sumatur; quod cibi potusq; absolvit officium & adhuc gratius erit sapore, si succus limonum aut arantiorum addatur.

Agnina. Agnina caro viscosa & spumosa est, nimia humiditate & excrementis scatens: cujus crebrior usus idcircò noxius, præcipue phlegmaticis corporibus: fluxus ventris excitat, haud

haud ſecus ac ovilla, quæ quamvis pinguior variis condiatur modis, gratum tamen vervecinæ ſaporem & nutriendi vim, nunquam acquirit.

Hœdina. Hœdus ut aguo ſiccior, ita eo delicatior quoque ejus caro, concoctu facilis & optimi nutrimenti; quæ idcircò tum ſanis, tùm ægris tutò exhibetur.

Caprina. Caprina, juxta Galenum, mali ſucci eſt, quæ præterea acrimoniâ ſuâ cerebrum petit, ac epilepſiam excitat. Hanc malitiâ ſuperat *Hircina.* hircina.

Suilla, lib. de alim. facult. Porticina ſive ſuilla, juxta eundem Galenũ, magnam nutriẽdi vim habet, quod ipſe probat ab athletarum exemplo. *Nam*, inquit, » *ſi de exercitiis conſuetis nihil remittentes, alterius* » *cuiuſpiam eſcæ parem modum, vel uno die aſſumant,* » *poſtridie redduntur imbecilliores. Quod ſi plures ex-* » *inde dies factitent: non tantùm infirmiores, vel etiam* » *palàm macilentiores evadent.* In exemplum etiam adducit operarios, quales ſunt ruſtici & agricolæ, qui licet in cibum quotidianum nihil quàm ſuillam ſalitam aſſumant, obeſo tamen & pingui ſunt corpore: melioris præterea ſæpe & ſalubrioris ſunt habitus, quàm qui delicatioribus utuntur alimentis. Sed hoc validæ eorũ, nec nõ â primis annis, craſsis cibis aſſuetæ naturæ, adſcribendum: quibus ob cõtinuos labores, quibus occupantur, ſuilla eſt utiliſsima: cum ex adverſo otioſi aut delica-

tiores

tiores eam præ fastidio vix olfacere, nedum concoquere in stomacho possint. Recens & insulas noxã parit in corpore, ob superfluam & excrementitiam illam humiditatem, qua pollet, unde ventris profluvia, & ipsa quoque dysenteria procreari potest. Larido verò probè salito, carnes aliæ assandæ, melioris saporis comparandi gratiâ, transfiguntur.

Succulorum caro. Succulorum adhuc lac maternum sugentium, sapidissima, magniq; nutrimenti caro est, si tosta in prãdiis fuerit apposita. Vnæ sunt Vasconum cupediæ: immoderatum tamen illorum usum non laudo, sed, ut rari apponantur, potiùs suadeo.

Cervina. Cervina mali est succi ac difficilis concoctionis, ex sententia Galeni. Torretur, & crustis in pastillos includitur. Delibare eam potius, quàm satiari optimum.

Cervulorum. Cervulorum delicata quidem est, attamen ex natura omnium tenellarum carnium, spumosa & valde excrementosa: bimestres hæ carnes salubriores sunt recentioribus: Sed fœtus utero execti, quæ in summis multorum deliciis habentur, damnandæ prorsus sunt.

Capreolina. Capreolina, inter ferinas alias summè delicata est, grata & tenera, omniumque minùs noxia, ad cujus bonitatem proximè accedit damarum caro.

Apru-

Aprugna. Aprugna, ſuperat bonitate ſuillam domeſticam, ſed ab hac in condiendis cibis, & guſtu gratiori conciliando ſuperatur.

Succulus aprugnus. Succulus aprugnus, adhùc lac ſugens, ſuperatur bonitate, ſapore, & nutriendi vi, à domeſtico: hic enim plus habet pinguedinis.

Lepus. Leporina ſatis boni nutrimenti: vividum & floridum faciei colorem conciliat: fœminis præſertim pallorem in facie tollit, & nativum reſtituit colorem. In Helvetia, aliiſque locis monticuloſis, lepores æquè teneram, vel delicatiorem etiam carnem habent, quàm lepuſculi Galliæ noſtræ delicatiſsimi: de quibus Poëta:

Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Cuniculus. Cuniculorum hyeme, nec non lepuſculorum æſtate ſapidiſsima & ſuaviſsima eſt caro: cùm ſanis tùm ægris, appetitu deſtitutis. Optimi enim eſt nutrimenti & facilis concoctionis, phlegma abſumit, & ſupervacaneam humiditatem ex ventriculo deturbat, eumq; roborat. Melancholicos tamen & atra bile vexatos nollem iis nimium indulgere.

DE AVIBUS, IN ALIMENTARIUM USUM VENIENTIBUS.

Cap. V.

PAVO in Gallias peregrinis regionibus advectus est; perinde ac gallus & gallina Indica. Eorum alii ſunt albi, aut varia colorum elegantia, & admirandæ naturæ artificio inſignes. Rarus illorum uſus, & oculorum paſcendorum gratiâ potius quàm corporis, aluntur. Carnem habent delicatiſsimam, ſaporiſque gratiſsimi: nec hac in parte gallo Indico cedunt. Inter cæteras eorum facultates, notanda excrementorum proprietas, ad vertigines curandas: Excrementū illud exiccatum & pulveriſatum, dragmæ unius pondere, vino albo exceptum in plures dies manè propinatur.

Pavo.

Remedium ad vertiginem.

Gallus Indicus, cùm integrum annum attigit, perinde ut capo delicatiſsimus eſt: Elixatur vel aſſatur: at aſſus magis commendatur. Æſtate & pulli quoque toſti apponuntur, Cibus eſt optimus, delicatus, ſuaviſsimi ſaporis & laudabilis alimenti: qui facilè in ventriculo concoquitur; optimi ſanguinis ac

Gallus Indicus.

ſeminis copiam gignens. Præterea is bonitate ſua & nutriendi vi, facilè omnes ſuperat alios cibos.

Anſer domeſticus. Anſer domeſticus familiariſsimus per totam Galliam & noſtram præſertim Vaſconiam. Delicatus eorum cibus, pręſertim ſi benè ſaginati fuerint. Diſſecantur apud nos per medium, & ſale conditi aſſervantur uſui per annum. In ditiorum menſis, ubi per triduũ ſalem ſuum imbiberint, apponuntur aſsi, vel integri, vel etiam membratim, frequentius tamen elixi cum ſinapi: Quod nonnullis annua manna, vel multorum annorum annona dicitur. In plures enim annos ſic ſalſi ſervantur, adeò ut ranceſcant: quorum rancidorum vel fruſtulum tantum cum braſsica coctum, album juſculum, denſum & optimum cõcinnat, ruſticis delicatiſsimum, & quotidianum alimentum.

Anſerculi. Anſerculi verno tempore, aut æſtatis initio aſſantur, & optimis herbis farcti apponũtur in cibum ſuaviſsimum, præſertim ſi pinguiores fuerint. Seorſim eorum collum, caput, pedes, & alarum extremitates, jecur, cor, & guttur, quæ parva vulgò occa dicuntur, elixãtur, & ex aceto & petroſelino eduntur: qui cibus delicatus, appetitum excitat. Anſeris excrementum, verno tempore collectum, ſiccatum & pulveriſatum, & cum vino albo ad dragmam unam, vel dimidiam tantũm, datum, auri-

auriginosum seu regium morbū penitus tollit: cujus rei veritatem, experientia sæpissimè confirmavit. Pinguedo anserum perindè ac gallinarum anatumque, anodynum est medicamentum extrinsecus illitum. Hæc item unguentorum & emplastrorum emollientium & lenientium compositionem ingreditur. Deniq; omnis anseris vel particula tam interna vel externa, aliquem in vita communi usum habet: cujus plumæ etiam pennæque tantæ sunt utilitatis, ut ad nocturnam quietem homini non solum inserviant, sed literis quoq; pingendis scribendisq;, in æternam multorum memoriam ac laudem, aptissimæ sint.

Medicamenta contra icterum.

Encomium anseris.

Communis est loquendi formula apud Gallos, *Qu' on appreste de la volaille*: qua voce intelliguntur gallinæ, pulli gallinacei, capones, & similia; familiaris enim horum usus in Gallia est: siquidem ejusmodi carnes salubres & temperatæ, laudabilem generant sanguinem, & vires roborant; quæ variis modis, elixæ, assæ, incrustatæ, vel aliter in usum adaptantur.

Gallina Februario mense elixa, nec non pulli adhûc implumes, delicatioribus mensis offeruntur: pulli verò paulò adultiores post festum Paschatis. At qui Gallis dicuntur *Estoudeaux* tempore mensis Augusti & Septembris, cùm omphacio, assati apponuntur.

Gallina.

Pulli gallinacei.

Capones.

Capones omnibus anni temporibus, aut elixi aut asi in cibi usum veniunt. Utilitas harum carnium ad morborum curationem inde patet, quod ex iis expressa caponum, restaurantia, consummata, gelatinæ cum pedibus aut poplitibus vitulinis, in ægrorum usum parentur: optimè enim nutriunt & facilimè concoquuntur. Tunicæ etiam ventricolorum gallinaceorum extractæ, vino lotæ, & ad Solem siccatæ & pulverisatæ, singularem vim habent, tum corroborandi ventriculum, tum calculum comminuendi. Ex decrepito gallo, additis buglossa, borragine, capparibus, & modico folliculorum sennæ, coquitur jusculũ solutivum pro iis, qui à potionibus medicis abhortent, & melancholicis affectibus sunt obnoxii.

Remedium ad ventriculum debilem Gallus decrepitus.

Columbæ.

Columbæ, boni sunt nutrimenti, ac laudabilem generant sanguinem, & nativum ventriculi calorem fovent: ob quam causam senibus maximè prosunt, omnibusque iis, qui pituitosis & frigidis affectibus infestantur.

Remedium oculorum.

Præter vim illam nutriendi optimam, quâ pollent columbæ, remedia quoque non vulgaria ex iisdem sumuntur. Sanguis enim illarum calidus, venarum sub alis sectione exiliens, oculis immissus, illorum dolores mitigat, contusiones ac ἐκχυμώσεις curat, omnemq; sanguinem in illis concretum discutit. Vivæ

etiam

etiam per medium dissectæ, & vertici capitis, aut sincipiti raso, sanguine adhuc calente applicatæ symptomatum vehementiam in phreneticis leniunt: biliosas exhalationes atque vapores unde causa morbi dependet, consumendo, atque discutiendo. Stercus earum cataplasmatum & emplastrorum compositioni sæpè additur ad apoplecticos & lethargicos affectus, quibus nitrosa illius vis plurimum confert.

Remedium contra phrenitide.

Perdix post messem, inter omnes alios cibos, cùm sanis tùm ægris exhibendos, cujuscunque facultatis aut bonitatis fuerint, facilè primas tenet: optimi succi, facilisque concoctionis, ex cujus diuturniori usu, ventriculus ab omni vindicatur corruptione. Unde causa tollitur analepsiæ, quæ vitio stomachi aliâs oriri solet. Nidor plumarum adustarum, suffocationi matricis (quæ catalepsiæ quædam est species) hystercisque aliis affectibus, multùm prodest: quod experientia sæpius confirmavit.

Perdix.

Remedium ad hystericos affectus.

Coturnices earumque pulli post messem pinguiores & delicatiores, multique nutrimenti; at usus illarum diuturnior non usque adeò salubris est: carnes siquidem obtinent corruptioni facilè obnoxias: unde febres, spasmus, & epilepsia, quibus ipsæ coturnices quoque obnoxiæ, excitantur. Idcircò natura eas remedium docuisse videtur: cùm illis

Coturnices.

 helle-

hellebori indidit appetitum, quo abundè pascuntur.

Turtures. Turtures milio (ut mos est in Vasconia) saginatæ optimi sunt nutrimenti, gratissimi saporis, & facilis concoctionis.

Turdus. Turdus, vindemiarum tempore, quo uvis vescitur, impinguatus, delicatissimus quoque & sapidissimus est, saluberq; victus tùm sanis tùm ægris: De cujus bonitate sic olim Poëta:

Inter aves Turdus, si quis me judice certet,
Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Ficedula. Ficedularum magna copia in Provincia aut Gallia Narbonensi, & Vasconia: propterea quod hæ regiones ficubus consitæ, quibus illæ vescuntur: delectantur quidem etiam uvis, sed non ut illis pinguescunt. Sic enim de illis Poëta:

Cum me Ficus alat, cum pascar dulcibus uvis,
Cur potiùs nomen non dedit uva mihi?

Artulanus In ditione Lugdunensi avis reperitur, Artulanus dicta pinguedine diffluens, & regius cibus magniq; pretii. Optima est vindemiarum tempore.

Grive. Alia turdi species, quæ Gallis *Grive* dicitur, hyeme à montibus in planitiem devolat: juniperinis baccis vescitur, unde carnem delicatiorem acqurit. Cibus est Sabaudis & Helvetiis tunc temporis familiaris.

Merula. Merula vincitur à turdo bonitate, quòd

quòd & duram & amari ſaporis carnem obtineat.

Alaudæ, quæ in eo tractu, qui *al Beaulce* (Gallis) dicitur, paſcunt, præ cæteris omnibus aliarum regionum optimæ ſunt: & quò intenſius frigus eſt, eò meliores & pinguiores habentur.

Alauda.

Phaſianus à fluvio Phaſis dicto, ubi id genus volucrum magnâ copia abundare conſpicitur, (ut in fluvio nobis dicto *la Charante*, cygni ipſas aquas operire quaſi cernuntur) in noſtras regiones advectus eſt: ſpecies quidem galli gallinacei, aut caponis ſylveſtris & naturæ ferinæ, utcunque alimenti laudabilis: qui tamen omni bonitatis genere longè lateque à gelinota vulgò dicta, vincitur: aſſari vulgò ſolet.

Phaſianus

Palumbes Liviæ, Gallis *biſets*, columbarum ſylveſtrium genus eſt: Differunt tantùm magnitudine, quod palumbi majores ſint & carnoſiores. Hujuſmodi ſylveſtres palumbes, carne ſuavi & delicata præditæ ſunt, quæ copioſum generat ſanguinem. Meliores ſunt abſque larido, ac cum ſemiaſſantur tantùm, & lardo incenſo inflammantur, & ſucco granatorum vel aureorum malorum perfunduntur.

Palumbes. Biſets.

Ruſticula. *Beccaſſe* Gallis, in deliciis quidem eſſe ſolet: attamen caro ejus dura, viſcoſa, & concoctu difficilis, craſsiorem ſuccum

Ruſticula.

ingenerat. Ejus inferiores partes, contra aliarum avium morem (quarum alæ magis commendantur) hoc est, coxæ, avidiùs appetuntur à catillonibus hominibus. Ex avium illarum numero est, quæ dum assantur, non eviscerantur: cùm ipsa intestina, crusta panis tosti excepta, aliis partibus sint sapidiora ac gratiora.

Anser & anas, fluviatiles.

Anseris & anatis fluviatilis in genere caro, non æquat aliarum avium montanarum ac sylvestrium bonitatem: propterea quòd mucosa & spumosa, corruptionique obnoxia, ac sanguinem crassum, melancholicumve generat.

Rusticula minor. Querquedula, Gallina aquatica.

Rusticula minor, Querquedula, & Gallina aquatica, pinguissimæ sunt hyeme aves, suaves & gratissimi saporis, quę tamen utcunque paludem redolent, crassiorisque sunt succi, quàm palustres aliæ. Commendantur tamen, mensis nobilium suo tempore appositæ: quarum usus rarus, nec vulgaris aut quotidianus est.

Et hæc de carnium quadrupedum & avium differentiis sufficiant: qui plura de avibus volet, consulat librum meum 6. Magni Mundi speculi.

(?¿?)

DE

DE ANIMALIUM PARTIBUS, AC REBUS AB ipsis prognatis, quæ hominis alimento & sanitati inserviunt.

Cap. VI.

NATURAM, proprietatem, ac facultates carnium quadrupedum ac volucrũ exposuimus, quæ vitæ hominis sustentandæ, sanitati restituendæ, aut conservandæ congruæ sunt. Restat ut de partibus ejusmodi animalium extremis, hoc est, extremitatibus parum carnosis, & à carnibus ipsis differentibus juxta ordinem ac methodum, quam Galenus secutus est lib. de facultatibus alimentorum tertio, dicamus.

Extremitates animalium voco, capita, pedes, caudas, & viscera, quæ separantur, hoc est, cor, jecur, pulmones, lien, renes, totusque venter, quo intestina cum testiculis continentur, atque adeò ipse sanguis.

Caput plures particulas complectitur alias, cerebrum, aures, oculos, linguam, &c.

Capita animalium.

Capita omnium animalium non æquè sunt bona. Multa enim reiiciuntur, nec in usũ

veniunt, nisi fortè quędam particulæ utiliores asserventur, & exempli gratia lingua & palatum bubulum, quæq; membranosa caro palato supercrescit.

In divitum mensis offertur ejusmodi palatum, variis etiam modis apparatum, Linguę verò bubulæ primò saliuntur, deinde elixantur, apponunturque, instar pernæ salitæ, mensarũ initiis; cibus optimus & ad excitandum appetitum plurimum valet. Cum moderatus est illius usus, nihil aut parum nocet: siquidem omnium linguarum caro, utcunque sit mollis & fungosa, sapidissima tamen est, boníque alimenti & facilis concoctionis. Cujus rei fidem faciunt linguæ vervecinæ, quæ matutinis mensis deliciosè apponuntur: modò ex dulci & saccharato condimento, modò alia ratione pro cujusvis arbitrio. Quin & hic cibus ægris præscribitur, qui languent appetitu. Reliquum capitis vervecini solis pauperibus usui est.

Caput vituli.

Vitulinum verò caput, ut plurimum integrum mensis optimis apponitur, probè elixum: ex eo cerebrum, lingua, mandibularum musculi, tanquam optimum nutrimentum, manducantur, quæ tamen partes, ab oculis, & auribus longè lateque bonitate superantur.

Aprugnum caput integrum coquitur, sed illius optimæ partes, quemadmodum & porcorum

corum domesticorum, sunt lingua, aures, & circumvicini musculi.

Capita hœdorum & agnorum, integra quoq; mensis quotidianis elixa, apponuntur: nec non pedes tùm in prandio, tùm in cœna: fiuntq; prima fercula, delicata, gratissima.

Capita hœdorum & agnorum.

Leporinum caput scinditur in duas partes, & super carbones torretur: Cerebro ejus gingivæ infantium illiniuntur, ut eorum dentes citius egerminent.

Caput Leporis.

Non adeò frequens cordium animalium, cibus est, quàm pulmonum eorundem, præsertim vitulorum: Jecur etiam vituli assum aut frixum suavissimum: ut & ren illius, si pinguis sit & opimus: Ex quo minutim conciso cum pane tosto delicatissimus fit cibus, additis quibusdam herbis & saccharo.

Exta animalium.

Parenchymata succulorum, hœdorumve maximè etiam & frequentissimo sunt in usu: quæ tamen moderatè sumere præstat, quàm secus.

Ventriculi vervecini cratere assi, grati sunt saporis, boni nutrimenti, ac facilis concoctionis. At vitulini ventres cum intestinis elixantur, boniq; sunt succi; ne nauseam aut fastidium pariant, quia pingues sunt, parcus sit illorum usus.

Ventriculi vervecini & vitulini.

At omasa & intestina boum, elixa, quæ potissimum hyeme eduntur cum synapi: Item

Omasa, intestina, & farcimina.

Item inteſtina ſuilla craſsiora, ſanguine proprio quibuſdam herbis & aromatibus infarcta, Gallis *des boudins* dicta: cervelata item Mediolanenſia, ex iiſdem inteſtinis, & carne porci minutim conciſâ, aromatibuſque & ſale concinnata, atque alia hujuſmodi edulia, cupediæ ſunt potiùs aut vini ſtimulus, quàm utilis & ſaluber cibus: idcircò quò parcior fuerit illorum uſus, eò minùs quoq; ſanitati metuendum. Nec magis proſunt aures & pedes porcorum ſaliti, condimento viridi vel cepa & aceto comeſti. Hæc enim niſi parcè ſumpta, noxia ſunt, haud ſecus ac bubuli, vitulini, vervecinique pedes variis etiam modis conditi: qui cùm ſint viſcidi, ſpumoſi, ac multo mucore referti, craſſæque ſubſtantiæ ac duræ concoctionis, crebro ſuo uſu calculum generant, aut ejus procreandi materiam ſuppeditant. Quod ab iis, qui huic malo obnoxii, ſtudioſè obſervandum erit.

Aures & pedes ſaliti porcorum, aliorumq; extremitates.

Nunc de iſtorum animalium contentis, quatenus tum in nutrimenti, tum medicamenti uſum veniunt, reſtat dicere.

Inter illa lac primas tenet, quæ prima eſt etiam hominis eſca, nec non omnium ferè quadrupedum.

De lacte in genere, & ejus differentiis.

Lactis autem multa ſunt genera: ſed hîc de iis tantùm, quæ in communem vitæ uſum veniunt, dicendum. Tale primum, lac vaccinum eſt, & ovillum: quæ quidem admodum buty-

butyrosa, magnam nutriendi vim possident. Caprillum iis minùs alit: at salubrius est: Asininum verò minimam nutriendi virtutem obtinuit, ob nimiam ejus serositatem. Attamen nonnullis morbis, iisquę gravioribus ac dubiis salubre; ulcera pulmonum, natura sua serosa detergit, & butyrosa, quantumvis exigua, lenit, conglutinat, ac sanat. Inter omnia tamen lac muliebre primum tenet locum, propterea quod tota ejus substantia cæteris bonitatę præstet, naturæque nostræ magis analoga sit.

Galen. 7. meth.

Lacticinia apud omnes nationes tam varia, ut omnia speciatim enarrare, longissimum ac tædiosissimum foret.

In ipsa lactis natura palàm se offerunt tres diversæ substantię: in aliis rebus omnibus naturalibus delitescentes, qualescunque sint: substantia nimirum sulphurea, quę butyrum. flammam concipiens, magno discrimine à sero, quod mercurialis liquidioris & tenuioris substantiæ est, distinctum & separatum: A quibus longè lateque differt crassa illa substantia, quæ tertia est salinosa dicta, caseus videlicet,

Tres in lacte diversæ substantiæ.

Butyrum aptum nutrimentum hominũ, ac post panem & vinum summè necessarium: Quin & sanitati multum conducit. Cum sacharo jejunè sumptum, leniter purgat ac detergit; prohibet calculi generationem: asthmati-

Butyrum.

maticis & tussientibus auxilio est, phlegma maturando, & ad expuitionem præparando: nec non omnibus doloribus leniendis opportunissimum.

Serum. Serosa pars nobis *petit laict* dicta, minimè omnium aliarum substantiarum alit. In montibus bubulci eâ loco aquæ utuntur: quam nos ad remedia quoque refrigerantia adhibemus. In Italia & alibi ex eo potiones ad purgandum humorem, tum biliosum, tùm adustum sive melancholicum parantur: dosis earum tria aut quatuor pocula, hoc est, ad viginti quatuor uncias, aut etiam ultra: In qua per noctem maceratur fumaria: alii parum sacchari violarum adjiciunt, ad suaviorem saporem inducendum: quod optimum est remedium adversus scabiem, pustulas, pruriginem, morphæam, & id genus melancholicos affectus.

Caseus. Caseus, crassima lactis substantia majorem quidem cæteris ejus partibus, nutriendi vim habet, sed minorem, alvum movendi: quod Galenus lib. citato, capite de lacte testatur: *Lac*, inquit, *quò humidius est, eò & sero magis abundat: quove crassius est, eò copiosiorem caseum continet:* Hinc tandem concludit: *Meritò*, inquit, *lac humidum magis; crassum minus alvum movet: contraq; crassum valentius nutrit, tenue imbecillius.*

Quintuplex Casei in multiplici sunt differentia; distinguun-

guuntur enim vel ratione animalium, quibus lac emulsum, vel pascuorum, vel locorum, in quibus, vel temporis quo, vel deniq; externæ figuræ, quâ fiunt & efformantur.

casei differentia.

A varietate pecorum prima petitur differentia: ovillum enim lac cum omnium pinguissimum sit, cremoris, butyri & casei ferax, aut pauci seri est. Vaccinum minùs pingue, sed caprillo magis. Caprillum verò asinino crassius, quod inter alia vulgaria lactis genera tenuissimum est, & pinguedine multa carens.

Prima casei differentia, à pecorum varietate sumitur.

Secundò, pascuo pecudum variari lac, plus liquido constat. Siquidem verno tempore, cum herbas teneras depascunt, lac & sapore & colore longè gratius deprehenditur, quàm cùm fœno & paleis tota hyeme vescuntur. Lac vaccarum, quæ alliaria vescuntur, allii saporem retinet: quod Galen. lib. citato, his verbis comprobat: *Quin etiam*, inquit, *si capræ aut alterius animalis scammonium aut tithymalum depasti, lac cibi loco quis sumat, omninò alvuus illi profluxura est. Sed quorsum exemplis à brutis petitis, fidem hujus rei facimus, cùm satis id testentur liberi nostri, vario lacte ex diversis nutricibus enutriti? Siquidem benè aut malè afficiuntur, prout lac quod exugunt, benè aut malè affectum est.* Idcircò etiam Galenus sententiam nostram confirmans, optimè eo loco distinguit lac bonũ ac salubre à pravo & insalubri cum

Secunda à pascuo.

cum dicit, lac bonum ſemper boni ac laudabilis eſſe nutrimenti: At vitioſum lac tantùm abeſt, ut ad ſucci utilis generationem conducat, ut pravis potiùs humoribus corpora repleat. Orationem ſuam probat teſtimoniis & exemplis à nutricibus petitis: *At illud sanè,* " inquit, *liquidò viſum eſt, infantem priore nutrice* " *extincta, alterius lac ſugentem, multis in toto cor-* " *pore ulceribus tandem ſcatuiſſe: quippè ſecunda hæc* " *nutrix, ſylveſtribus herbis ac oleribus ruri veris* " *tempore, cum fames graſſaretur, victitârat.* Atque " hinc diſcant parentes, ut nutrices tales seligant, quæ lacte, non copioſo tantùm, ſed ſincero, boniqùe alimenti abundent.

Tertia à loco & regione.

Tertiò, ratione loci & regionis, in quibus caſei coagulantur, vel meliores, vel deteriores ſunt: hinc Averni reliquis delicatiores & & ſapidiores, non tàm propter hominum induſtriam quàm montanorum paſcuorum præſtantiam.

Quarta à methodo.

Methodus etiam coagulandorum caſeorum ad bonitatem, gratumqùe ſaporem illis conciliandum non parùm confert: cujus rei fidem faciunt caſei Placentini, & Gruerini, ac Brixiani, aliarumq; plagarum, qui artis beneficio ſuam acquirunt bonitatem.

Quinta à tempore.

Tempus denique diſcrimen parit inter caſeos. Recentes enim ex cremore, aut ex ſero pinguiori, ſetacei & juncei dicti, aliiq; id genus plures aliis vetuſtioribus ſunt ſalubriores ac mi-

ac minus crassæ substantiæ : cum ex adverso caseus inveteratus substantiam acquirat crassam, acrem, fortem, & acutam, linguamque fe-rientem. *Maximè verò* (inquit Gal. eodem lib.) *inveterato acrimonia crescit, & omninò quàm ante calidior urentiorq; is redditur: ideoq; ut siticulosior & concoctioni rebellior, & succo deterior tandem evadit*. Hinc docemur vetustorum caseorum usum vitandum, aut moderatum esse debere: qui imprimis noxius iis est, qui calculo & obstructionibuns sunt obnoxii. De cujus usu frugali sic Poëta:

Cap. de Caseo. cc cc

Casei antiqui noxii.

Caseus ille bonus, quem dat avara manus.

Quod Gallicè reddere, hoc sequenti rythmo placuit:

C'il est le meilleur froumage,
Que l'avare main mesnage.

Usque adeò tamen casei usus vulgaris est & frequens multis in locis, ut Sabaudi etiam, & Helvetii tàm inferioris, quàm superioris ordinis, ferè nullo alio obsonio, quam eo solo utantur. Sic quoq; nonnulli olim summæ dignitatis viri, & ex ejus liberaliori usu mortem sibi consciverunt.

Testis est Antoninus Pius Imperator, qui cùm Alphino caseo in cœna plus quàm par erat indulgeret, post vomitum febre correptus, ea tertio die extinctus est : anno imperii sui vigesimo tertio. Quod exemplum absterrere debet omnes, qui caseo nimis indulgere,

Mors Antonini Pii Imperatoris caseo Alphino accelerata. Cuspianus.

 & exa-

& exatiari avidius cupiunt. Delicatissimus erat caseus Alphinus, quemadmodum caseus Vatusicus olim Romæ, ut scribit Gal.

l. 3. de alim. facult.

Atque hæc de tribus illis lactis substantiis, ejusq; tum qualitate, tum virtute, quas Galen. ipse in eo observavit his verbis: (*Quæ utraq; lacti eveniunt*, inquit, *quia serosam non solùm naturam in se, verùm etiam pinguem & caseosam comprehendit*) dicta sufficiant.

Posteaquam igitur de lactis natura & proprietatibus ad nutritionem hominis, satis fusè locuti sumus: sequitur nunc, ut de ejus usu tàm alimentoso quàm medicamentoso, in morborum curatione, adhûc quædam addamus. Phthisicis, hecticis, tabidis seu emaciatis, & peripneumonicis, lac inter alia medicamen est potentissimum. Pinguior enim ejus butyri substantia optimè nutrit: casei verò vis in eo agglutinat, & exedenti febris calori resistit: serum detergit & refrigerat.

Quibus affectibus lactis usus proprie competat.

Mulieris lacti diximus ad hos affectus primum deberi locum: seligendum verò corpus sanum & sincerum: morbidum enim si fuerit & impurum, lac non medicamenti vires, sed eandem corporis impuritatem redolebit Sanæ & benè constitutæ mulieris lac, omninò candidum est, suavis saporis, ac globosum: cujus gutta ungui superfusa non facilè diffluit, sed instar unionis aut crystallinæ guttæ subsistit integra. Tempus etiam, quo lac mulgetur,

Nota lactis optimi.

tur, perpendendum: medio enim & florenti ætatis tempore lac emulsum, optimum. Mulier præterea non conturbanda est mariti congressu: nutrixque optimis alimentis nutrienda: & à vini compotatione interdicenda: cujus potus sit, hydromel, aut ptisana. Sæpè enim, vina bibens nutrix, vinosum reddit alūnum: Lac autem tale ex ubere, infantium more surgendum, vel saltem recens mulctum, & calens bibendum.

Secundum locum obtinet in his morbis curandis lac asininum, quod si tenue & serosum, nec facilè coaguletur. Caprinum lac bonitate intermedium est inter superiora & ea, quæ sequuntur. Omnia autem lactis genera, quæ his morbis conducunt, ex animalibus (ut muliebre lac æmulentur) non vetulis, sed junioribus, aut mediæ ætatis, sumenda sunt. Caprinum & asininum lac nigrarum pecudum, albarum præstat: sic mulierum quoq; nigriorum lac salubrius, quàm candidiorum, vel subruffarum, quarum lac omnium pessimum esse creditur.

Quorum animalium lac, mulierū ut plurimum æmuletur.

De usu lactis tria sunt perpendenda, quantitas; qualitas, & utendi modus. Quod ad quantitatem attinet, tribus primis diebus, quatuor aut quinque uncias hauriat æger, paulatim augendo dosin, pro morbi & ægrotantis natura.

De usu lactis tria observanda.

1 Quantitas.

Lactis qualitas pro diversa quoq; morbi natura,& ejus causis, diversimodè alteranda erit: ut si(verbi gratiâ)æger simpliciter, & citra febrim emaciatus fuerit, pascendum erit animal,cujus lac bibet, tantùm hordeo & avena. Si verò phthisico cuidam,cui exulcerati pulmones, præscribendum fuerit: detergentibus,veluti hordeo,furfure, atque hyssopi aut fœniculi pulvere, asina alenda erit: quibus si addideris flores sulphuris,res melius succedet. Sic ad conglutinandum aut consolidandum ulcus,addenda erunt,huic scopo inservientia,veluti sunt consolida,rubus,bursa pastoris,pilosella,plantago,veronica, limonium, pyrola, & id genus alia: quæ herbæ adhûc virides pascendo animali offerendæ: aut tempore hyemis siccæ in pulverem redactæ, furfuriq;,avenæ,& hordeo commixtæ. Si refrigeratione opus fuerit, pascendum erit pecus lactuca,foliis salicis,& similibus.

3. Vtendi modus.

Sequitur nunc utendi modus: ubi lac manè recens mulctum,& adhuc calens propinari,vel ab ipsomet ægro ex mammis exugi debet. Ne autem coaguletur,aut in stomacho acescat,opportunè adjiciendum est saccharum rosatum aut violatum. Sumpto lacte quiescēdum,citra tamen somnum, ne confestim lac in venas dispergatur: nec cibo alio utendum, quàm tribus aut quatuor pòst horis. Tandem quibus sit exhibendum,observari debet. In febribus

Lac quibus noxium

bribus enim putridis non est offerendum, neque in cephalalgiis, seu capitis doloribus: aut intestinorum flatulentis affectibus: quod magnus ille medicorum coryphæus Hippocrates mouit lib. 5. aphorism. quem secutus Galenus idem docet his verbis: *Thoracis pulmonisq; partibus*, inquit, *omne lac utile est, capiti minimè, nisi admodum valenti, sicut nec hypochondriis, si qua levi de causa inflare nata sint: quandoquidem ventrem flatibus implere consuevit, ut paucissimos invenias, qui non ita ab ipso afficiantur.*

Galen. 3. de alim.

Ova inter alimenta εὔχυμα, καὶ εὔπεπτα recensentur: quæ habent tria notatu dignissima. Primum & præcipuum est substantia, natura seu qualitas ovi: siquidem nonnullarum avium ova melioris naturæ & substantiæ sunt aliis. Gallinarum enim ova aliis omnibus utilitate & salubritate præferuntur, vincuntque anserina anatinaq;, & id genus alia nutrimēti bonitate, ita ut cum simpliciter & absolutè ova dicimus, gallinacea intelligamus, tanquam vulgaria & melioris substantiæ, & quorum copia & multitudine præ cæteris natura nos abundè ditarit.

De ovis tria notanda.

1. Substantia.

Secundum, quod in ovis observandum, est tempus: Aut enim recentia sunt, aut vetustiora: quò autem recentius est ovum, eò melius est & salubrius: contrà si vetustius, facilè in stomacho corrumpitur, nec ita boni est nutrimenti. Ad tempus etiam referre possumus,

2. Tempus.

ova juniorum gallinarum, vel vetustiorum. Juniorum enim, quæ sibi præsentem semper gallum habent aliis sunt meliora.

3. Præparatio eorum.

Tertiò & ultimò observanda est eorũ præparatio, quæ non est parvi momenti: Quæ ad duritiem cocta sunt, vocamus *œufs durs*, Græci verò ex Galeno ἑφθὰ vocant, quasi multum elixata & cocta ova: quę ad mediocrem coctionem perducuntur, ut inter mollia & dura sint tremula Latinis dicuntur: Quæ verò parum tantùm ad ignem incaluerunt; sorbilia vocãtur, omnium saluberrima. Tremula idcircò vocata, quod aquæ bullienti injecta tremiscant: copiosum & salubre nutrimentum prębent: Sorbilia verò, non ita copiosè alunt; at in ventriculi fundum facilius delabuntur. Tremula & sorbilia, frixis aliisque omnibus præferuntur.

Ova dura, durioris etiam sunt concoctionis, crassamque substantiam reddunt.

Error popularis de ovorum albumine confutatus.

Popularis quidam error est, albumen ovi sive indurati, sive in tremulum elixi, insalubre esse & noxium: calculoq; generando occasionem præbere: quasi statim concrescat & in lapidem convertatur: quæ causa, cur multi ab ejus esu abstineant, Sed stultum est, inde lapidis generationem adstruere velle: sic enim eodem jure, vel potiori etiam, idem affirmari posset de crystallo vitro, corticibus ovorum, lapide Judaico, lyncis, pumicis, spongiarum,

ocu-

oculis cancrorum, corporibus multò durioribus & concretioni magis apta: quæ tamen omnia adversus calculum summa sunt remedia Sic judicandum quoq; de duris mespilorum ossibus, de milio Solis, aliisq; id genus. quæ vel ipsos lapides potius referunt, quàm semina: & interim maximam calculi atterēdi vim possident. Imò quis non videt contrariam planè albuminis operationem, in sacchario & variis salibus dissolvendis, & ad solutionem promovendis? Et ut huic rei fides fiat, accipiatur ovum induratum, & in duas æquales partes dissectum: exempto vitello, in ejus locum reponatur saccharum pulverisatum: quod in vas vitreum inclusum, ne quid effluat sereno exponatur aëri, aut in cella quadam humida servetur per 24. horas: quibus elapsis Saccharum omne dissolutum invenies in oleum sive liquorem dulcissimum, admiranda virtute & potestate præditum. Præstantissimū enim est & singulare remedium ad asperæ arteriæ raucedinem, & desluxiones, à salsa pituita ortas, unde tussis excitatur: nec non ad alia mala plurima, quæ leniendi & expectorandi auxilium postulant: ut alibi dicetur.

DE PISCIBUS.

Cap. VII.

ABSOLUTO de quadrupedum, aviumque carnibus tractatulo nostro: restat de piscibus dicere, quorum numerum singulatim recensere, cum sit infinitus, infiniti laboris ac penè impossibile foret, Longè enim uberior est piscium & copia & diversitas, quàm quadrupedum, reptilium & volucrum. Summa inter alia admiratione hoc dignum est, quòd præstantissima quæq; terræ animalia, forma, specie & nomine in mari etiam producantur, qualis est vitulus marinus porcus marinus, aut marsuillus, &c. Sed abundè de his omnibus & enucleatè disseruimus, præcipuorumque piscium ac naturarum eorũ summa observatione dignarum differentias, ac quicquid accurata investigatione ac explicatione fuit dignissimum, adnotavimus in historia piscium libro sexto nostri Magni Mũdi speculi descripta: quò lectores ablegamus Hîc nobis satis sit, eos pisces tantùm enarrare, qui in frequentiore sunt usu. At priusquã eorum numerum seriemque contexamus: admonendi gratia, certos quosdam canones præscribe-

De variis piscium differentiis fusius tractavit Autor in lib 6. Magni Mundi speculi.

præscribemus, qui sint nobis instar axiomatum, ex quibus promptum sit, meliores à deterioribus, salubriores ab insalubrioribus distinguere.

Marini pisces alii aliis bonitate præferuntur, etsi ejusdem etiam sint generis, idque juxta aquarum à ventis majorem vel minorẽ commotionem, vel earum perspicuitatem ac munditiem & puritatem. Quin & mare pro loci diversitate profert vel copiosos pisces vel raro. Oceanus siquidẽ copiâ & fertilitate superat mediterraneum mare. Quin & mediterranei maris plaga Genuensis multò sterilior est, Galliæ Narbonensis: quod planè aquarum bonitati tribuendum est, quâ pisces magis alliciuntur, quàm à corruptis.

Pisces distinguuntur ratione aquarum & locorum ubi capiuntur.

Pisces porrò qui in profundo & summa maris altitudine, ventorum procellis agitati, & undique perflati, capiuntur, bonitate illis præstant, qui in portubus aut littoribus irretiuntur. Quod Galenus cap. de piscibus disertè monet, ubi de animalium aquaticorum variis generibus, optimos esse dicit, *qui in puro natant mari, maximè cùm ventorum æstu agitatum attollitur. At piscium in cœnosis aquis sordidisque versantium, excrementitiam & mucosam admodum esse carnem*: quibus paulò post subiicit: *Nam in silente*, inquit, *nullisq; agitato flucti-*

Lib. 3. de alim.

» *fluctibus mari, tantò piscium caro vilior est, quantò*
» *minus exercitata.*

Qui sint optimi pisces inter fluviatiles.

Quod ad fluviatiles pisces attinet, magna quoq; illorum differentia est, pro diversa aquarum, quas incolunt, conditione & natura: Aut enim eæ rapidæ sunt aut quietæ: puræ aut cœnosæ: Quin & pro herbarum in aquis nascentium natura, quibus nonnulli pisces nutriuntur, variat eorum caro. Sic piscis in fluminibus altis, rapidis, & arenosis, enutritus, præstat illi in amnibus quietis, aut lentè fluentibus, & cœnosis: qui tamen illis in stagnis minoribus, & lutosis aquis, ac palustribus præfertur. At lacus profundiores, lapidosi & arenosi, quique aliorum fluviorum aquis diluuntur, ventisque crebrò, maris instar, agitantur, optimos quoque & saluberrimos pisces copiosè producunt: quales sunt Constantiensis, Lemanus Yverdunensis, & id genus alii plures.

Istud quoq; observandum est, pisces sive marinos, sive fluviatiles in ripis urbium littoralium, vel iis proximis, multis quisquilis & sordibus refertis, nec non cloacarum impuritatibus infectis, captos, omnium esse deterrimos. Tales enim impuritatibus illis nutriti fœtent, & statim corrumpuntur, ex quorum usu quoque corpora fœtoribus inficiuntur.

Pisces omnium deterrimi qui?

» Quod ipsum confirmat Gal. loco citato *Sunt,*
» inquit, *qui in aqua vel fluminibus populosarum urbium,*

urbium, hominum stercoribus, & pravis id genus "
succis victitant, qui extremum pravitatis tenent. "

Operæpretium porrò fuerit aliquid in piscium coquinario apparatu notare. Alii enim prunis super cratulara torrentur: alii in patella friguntur cum oleo, aut butyro. Alii cũ vino, aqua & sale elixãtur. Alii porrò variis modis condiuntur. De quibus omnibus, & eorum meliori præparatione paulò pòst dicemus.

Differentia piscium juxta illorum diversum apparatum.

Ut igitur ordiamur ab enumeratione piscium, in nutrimentum meliorum, & quorum quotidianus est usus, recensebimus primùm marinos: eorum præcipui sunt, Solea, acipenser, aurata, passer asper sive squamosus, passer, rhombus, rhombus lævis, viva seu draco marinus, rubellio, capone, (qui Italis ira dictus, similitudine accedit ad rubellionem) mulus, apua, raja, scombrus, acus sive belone, halec, sarda sive trichia, encrasicholus, merlucius, asellus, thunnus, burdus, sepia sive calemarius, & quos Gallicè vocamus *le carlet & l'esperlan.*

Pisces marini.

Inter conchylia sunt locustæ, astacus, quæ sunt cancrorum marinorum species, cancer, capella, araneæ marinæ, ostreæ musculi sive mytuli, pectunculi, & quæ Gallicè dicuntur *les tellines*, multaque alia hujus generis.

Inter pisces, qui aquis dulcibus gaudent, & ex marinis propterea in fluviales tranant, primas

Pisces fluviatiles & stagnosi.

primas tenent ſalmo, muſtela ſive lampetra: triſſa *aloze* Gallicè. Inter fluviatiles autem: & aquarum dulcium, ut ſtagnorum, lacuum & ſimilium piſces optimi cenſentur trutta, pertica, lucius, umbra, umbella, lavaretus, cyprinus, brama, tinca, barbus, barbulus ſive mullulus, fundulus, cobites fluviatiles, anguilla: ranæ, teſtudines, cancri, & qui Gallis dicuntur *le ferrat, la beſoulote, le gougeon.*

Nunc de natura, viribus, & qualitatibus piſcium aliquid nobis dicendum eſt: quò eos in uſum noſtrum adaptemus ſive alimenti, ſive medicamenti gratia illos aſſumamus: idq; juxta eandem methodum, quâ in quadrupedum aviumque carnium explicatione, uſi ſumus.

Solea perdix marina.

Primum locum damus Soleæ, quòd inter alios delicatiſsimus ſit piſcis: hinc etiam perdix marina â quibuſdam dicitur: unicam habet ſpinam, quæ à carne poſt coctionem facilè divellitur: elixa cum condimento albo offertur: vel butyro frixa cum intinctu ſucci aurei mali, panis cruſtâ infriatâ, & pauco aromate, quæ omnia ſimul coquuntur ad juſtam conſiſtentiam. Carnem obtinet delicatiſsimam, albam, firmam, boni ſaporis & facilis concoctionis. Cibus familiaris erat, diebus aſarcis, Regi Henrico tertio feliciſsimæ memoriæ.

Acipen-

Acipenser sive oniscus; crassus est, & longus, boni alimenti & gratissimi saporis, qui magno in pretio habetur, adeò ut piscis & cibus regius dicatur. Captus à piscatoribus, nemini citra mulctam, quàm Provinciæ istius gubernatori, aut alii primario offertur. Sāguinem refrigerat & purgat: sed liberalius sumptus facilè nauseam parit stomacho, ob nimiā ejus pinguedinem: hujus apparandi modus idem est ac Salmonis.

Acipenser Gallis esturgeo.

Aurata parum à præcedenti differt: non tamen tanti æstimatur: Caro ejus nutriendi quidem magnam vim possidet: sed valentiori tantum stomacho competit: durioris enim est concoctionis.

Aurata.

Rhombus, rhombus lævis, & passer asper sive squamosus, *la limende*, Gallis formæ planæ & compressæ, omnes simul eandem ferè carnem, candidam, & firmam boniq́ue saporis obtinent. Cæteris tamē rhombus præstat bonitate, licet rhombi caro tenerior sit, faciliorisq; concoctionis. *L'alimende* tertium bonitatis gradum obtinet. Elixi cum vino & aqua, ac petroselino postea conspersi: & recenti butyro liquato, vel aceto delibuti, apponuntur. Parisiensibus familiares sunt, quos illis suppetit Oceanus. In mari mediterraneo rarò capiuntur.

Rhombus, Rhombus lævis passer asper sive squamosus.

Hos tres, forma referunt, passer & *le Carlet* Gallis dictus; at sapore & bonitate longè ab il-

Passer, le Carlet.

ab illis discedunt. Etsi enim carnem quoque habeant satis candidam: spumosa tamen illa est & mollis: ob quam causam, non nisi inferior plebecula eos sibi in cibum assumit.

Viva. Viva, *la vive* Gallis, aliàs draco marinus, piscis parvus, halecis magnitudinem referens: carnem obtinet candidam, friabilem, ac saluberrimam. Tosta super carbones, & butyro liquato perfusa, cum modico omphacii apponitur. Occurrit tamen omni admiratione dignum, quod etsi aliâs salubris, dorsalis tamen ejus spina usq; adeò venenosa sit & exitialis, ut si quis ab ea sauciatus fuerit ad sanguinis eruptionem, par, lęsa statim adeò intumescat & accendatur, ut præ maximis doloribus ac perniciosis symptomatis, sæpenumerò mors consequatur.

Rubellio. Coccix. *Le rouget*, Gallis dictus, Latinis rubellio & *le Capone* Italis, Latinis coccix, forma, colore subrubro, carnisq; bonitate, quæ candida est, delicata ac facilis concoctinis, pares sunt. Hique inter salubriores marinos pisces recensentur, qui ægris præscribi solent. Hi in pastillos incrustari solent: vel torrentur super carbones, deinde butyro liquato, additis petroselino & aceto, perfunduntur.

Mulus. Mulus, crasso capite & carne candida ac dura, bonitate proximè accedit ad præcedentes tres.

Radius piscis. Radius piscis carnem albam, & in filamenta lon-

ta longa teneraq; deductam, habet; saporis non adeò ingrati est, & stimulat appetitum. Elixus eodem intinctu, quo rubellio, vel frixus cum butyro apponitur: jecur præsertim ejus delicatissimum est.

Apua, *Merlan* Gallis, carne est levi, & satis delicata, unde constat facilis esse concoctionis: vulgaris est & omnibus familiaris. At piscis qui Gallis *Esperlan* dicitur, est paulò minor, sed multò salubrior: frixus delicatissimus est.

Apua.

Esperlan.

Qui Gallis *Maquereau*, Latinis scombrus, ineunte vere optimus: est carnis candidæ ac subcinereæ, firmę tamen, ac non ingrati saporis. Super carbones assus, fœniculo conspersus & butyro liquato, omphacio, aceto, ac petroselino conditus, apponitur. Delicatuli caput ejus & spinam, craticulæ & carbonibus impositam, torrent. Piscis hic, quia rarior, & certo tantùm tempore occurrit, idcircò melior habetur. Usus tamen illius diuturnus, ob difficilem ejus concoctionem, insalubris, stomachum facilè gravat.

Scombrus.

Halec, & sarda, sive trichia, *le sardine* Gallis inter optimos & delicatissimos pisces marinos recensentur. Magnum tamen est inter illos discrimen, ratione utriusque naturæ: quamvis multa quoque habeant communia. Discrimen, quo potissimum differũt, in corporũ crassitie positũ est: siquidẽ sardæ ab

Halec.
Sarda.

dæ ab halecibus, corporis magnitudine superantur. In hoc autem conveniunt, quod ambo iisdem temporibus occurrant, sale condiantur, & ad usum serventur: quin & fumo ambo indurentur. Ex utroque etiam magnus fit quæstus, in longinquas enim regiones hinc inde avehuntur, ut horum etiam beneficio fruantur exteri.

Sardæ vulgò halecibus anteferuntur, quæ tamen meo judicio, recentes tantùm ac probè salitæ, salubriores sunt, quàm si insulsæ fuerint. Sal enim in illis tollit excrementitiam superfluitatem, & corpori magis innoxias reddit.

Encrasicholi.

Anchoyes Gallis, Encrasicholi Rondeletio, ejusdē propè cum trichiis sive sardis speciei esse videntur: minores tamen illis sunt ac delicatiores. Meliores cæteris producit mediterraneum mare. Sale sufficienter conditi, aqua rursus eluuntur, ad tollendam salis acredinem: quorum detractâ spinâ, cum oleo & modico aceti, crudi apponuntur. Pro condimento Itali addunt mentham aut origanum. Stimulant appetitum, & vi salis, ex ovo participant, attenuant, incidunt, ventriculumq; detergunt, & à recrementis mucosis liberant: Hinc obæsis & pinguibus, nec non humidis corporibus, imprimis conducunt.

Merlu-

Merlucius & molua, Gallis *merlus & moulue*, recentes, carnem obtinent, duram, viscidam, & excrementitiam: quæ saliturâ corrigitur, & emollitur. Quod Gal. lib. citato testatur: *Animalium corpora* (inquit de piscibus loquens) *quæ excrementitia carne constant, salituræ sunt peridonea. Excrementitias autem carnes* (addit) *vocamus, ut ex superioribus liquet, quæ pituitosam humiditatem in se respersam continent. Ejusmodi igitur cibi sale conditi idcircò sunt salubriores, quam cum recentes sunt, ob rationes superius allatas.*

Merlucius Molva.

Alia Merlucii species ex Anglia advehitur, longè ab hoc nostro discedens; & carne sicciori, viscidiori, spumosa & tenaci prorsus prædita.

Qui verò vulgò Stockfisch / Latinis asellus dicitur, merlucii quoq; species est, ex quo tantus sit quæstus, per superiorem & inferiorem Germaniam, ut nihil eo sit vulgarius, nihil familiarius. Non ille solet saliri more aliorum, qui ex Molucis insulis advehuntur: sed in Scythico & glaciali mari captus, vi frigoris intensissimi exiccatur, qua ratione excrementitius ejus humor tollitur, ac citra ullam salis additionem, ab omni corruptione vindicatur. Sed ut liberè meam de hujusmodi piscibus sententiam exponam, qualitatem illorum non noxiam esse statuo, sed quantitatẽ; idcircò sobriè, aut perquam rarò illis utendum

Asellus German. Stockfisch.

ſuadeo. Craſsi enim ſunt ſucci, viſcidi, duri, ac difficilis concoctionis: valentioribus ventriculis & bilioſis potiùs quàm debilibus, & pituitoſis exhibendi: ſufficienter ac diu cocti, cũ butyro, omphacio, aut aurei mali ſucco apponuntur. Quamvis cum cepis & ſinapi, ut moris eſt in Vaſconia frixi, ſalubriores habeantur. At verò aſellus adeò durus eſt, ut non niſi diu multumque percuſſus, & per noctem aquâ maceratus ad elixandum, & butyro frigẽdum, idoneus fiat.

Acus. Acus piſcis eſt marinus Italis familiariſsimus, craſsitie muræanulæ, acutum roſtrum habens, duræ carnis, ac concoctionis difficilis. multi tamen nutrimenti: plerunq; frixus cum ſucco arantiorum apponitur.

Thunnus. Burdus. Thunnus & Burdus, Gallis *Tonine & Creac*, immrnſæ ſunt craſsitiei piſces, craſſam quoq; carnem ac difficilis concoctionis habẽt; quæ bubulæ, aut hujus generis ſimili, planè reſpõdet. Thunnus plerunq; in Orientali mari capitur: Burdus autem in Oceano apud Burdegalenſes: certis enim temporibus intrat aquas fluviales, Garonnam præſertim.

Sepia. Sepia vulgaris eſt, quæ non niſi arefacta & exiccata ad uſum ſervatur. Antequam coquatur, per diem integrum aut amplius in aqua maceranda eſt, ut duritie depoſita molleſcat, fiatq; ſic edulio apta: quæ in fruſta conciſa, & inſtar omaſorum frixa cum butyro apponitur.

tur. Latinis dicitur calemarius; quod liquorē atrum instar atramenti in corpore contineat, quo effuso aquas conturbat, ut celatus hoc mo do, piscatorum manus evadat. Minores Gallis *Quasserons*, Latinis loligo parva, delicatissimi, & Pictonibus familiarissimi, cum intinctu nigro apponuntur: carnem habent non adeò salubrem, sed spumosam & viscosam, perinde ac omasorum & intestinorum: quæ idcircò nutrimentum crassum exhibent: materiamq; calculi suggerunt.

Conchylia.

Præter enarratos hactenus pisces, varia quoq; conchyliorum aut concharum genera mare producit, quæ grati saporis sunt, & provocant appetitum: ut sunt Ostreæ, Gallis *Rubuystres*, inter quas illæ (*de grevette*,) propè Rupellam & Burdegalum, licet minores, optimæ tamen censentur. Musculi sive mytuli, Gallis *moules*, æstate utplurimum apponuntur. Varia alia conchylium genera suppetit Oceanus & mare mediterraneum: appetitum excitant, quibus tamen moderatè utendum censeo.

Ostreæ.

Musculi sive Mytuli.

Locustæ.

Sunt porrò locustæ, Gallis *Homar* seu *langoustes*, quæ cancrorum marinorum speciem referunt; Harum caro dura est: Probè tamen coctæ cum aqua aut in clibano, cum intinctu bonum & suavem acquirunt saporem, modò semel aut bis, vel rarissimè saltem apponantur: creber enim illarū usus, fastidium

parit, ex quo plus adfert nocumenti, quàm utilitatis.

Cancri marini.

Marini cancri carnem habent locustis teneriorem ac meliorem. His abundat mare orientale propè Monspessulum. Reputantur à multis pro Astacis, Gallis *Escrevisses*: quorum cancrorum usus est adversus morbum rabiosi canis: de quibus Gal. lib xj. de simpl. med. facult. Nihil verò inter eos deprehendo discriminis, utrumq; enim in cineres redactum, eosdem planè vidi effectus producere, in omnibus affectibus melancholicis.

Cancri fluviatiles. Remedium contra morsus rabientis canis.

Non aberit ab instituto, hîc Gal. testem adducere, de singulari vi & virtute cancrorum fluviatilium, adversus venenatum canis rabidi morsum: Ubi duo præcipuè notanda: Primum, quòd tantus vir sibi ignominiæ non duxerit, chymicas has præparationes, calcinationem nempè & incinerationem, docere & explicare: Unde palàm fit: illum chymicam artem comprobasse, tantum abest, ut illam damnarit more quorundam ejusdem planè imperitorum: qui perperam omni calcinatione caustica fieri statuunt, & ignea: cum tamen certo certius sit, cancros calcinatos, contra virulentos hujusmodi morsus, qui non ignea aut calida, sed humida & frigida poscũt medicamina præsentissima esse ac specifica remedia.

Gal. comprobat chymicas operaaiones, quas nonnulli damnant.

Secundò hîc videre licet cunctis, quanto hono-

honore Galenus affecerit Empiricum illum, Æschrion nomine, à quo remedium didicerat: quem doctissimum ac peritissimum, in medicamentorum præparationibus senem appellat, illumque præceptorem suum meritò lubensque agnoscit ac reveretur. Cujus candor & modestia, qua æquales seu collegas suos honorificè excipiebat, longè hodie abest, à ferina illa quorũdam natura, qui nihil probant, quàm quod suum est. En verba ipsa Galeni, integram remedii præparationem, adversus tam exitiale venenum continentia: *Fluviatilium cancrorum cinis*, inquit, *quanquam similiter prædictis* (de cochleis illorumq; cineribus paulò ante locutus fuerat) *exiccatorius est, substantiæ tamen proprietate, mirabilis est ejus in iis, qui à rabiente cane sunt morsi, effectus: iisque tum solus, tum cũ gentiana & thure multò præstantior. Thuris sanè partem unam esse oportet, quinq; autem gentianæ, porrò cancrorum decem, & rarò quidem aliter illis ustis nos sumus usi. Cæterum ad eum modum plerumq; quo Aeschrion Empiricus ille, medicamentorum peritissimus senex, concivis ac præceptor meus, Patella erat æris rubri, in quam impositis cancris viventibus, eos hactenus ussit, dum facilè ad lævorem redigi possent. Hic Aeschrion paratum semper hoc habebat in ædibus medicamen, urens eos post ortum canis, quando Sol in Leone transiisset, non nisi Luna decima octava.*

Post remedii præparationem, ejus quoq;

utendi modum docet, cujus cochlear parvum aquâ dilutum, per 40. dies exhibendũ esse dicit. Quin & ad singularẽ ejusdem vim & præstantiam ulterius declarãdam, hæc addit verba: *Hæc tametsi*, inquit, *à præsenti instituto, essent aliena, scribenda tamen censui: quia magnoperè medicamento huic considerem, nimirum cùm nullus unquam eorum, qui illo fuerunt usi, sit mortuus.*

Cheurettes.

Qui Gallis dicuntur *Cheurettes*, instar sunt parvulorum astacorum, parvis pedibus & cochleâ admodum tenui Cocti cum aqua marina, citra aliã præparationem, frigidi apponũtur cum aceto & pipere. Frixi quoq; deliciosi ac palato gratissimi sunt: appetitum stimulãt, Regumq; mensis offeruntur.

Astaci. Gallis Escrevisses. Testudines aquaticæ & nemorosæ.

Astaci, Gallis *escrevisses*, perinde ac testudines aquaticæ aut nemorosæ, nutriendi & humectandi vim habent; atq; hinc asthmaticis, phthisicis & macilentis utilissimi: quod tenaci sua & viscida humiditate, liquidam partiũ substantiam evaporantem, retineant ac remorentur; & frigiditate sua, ac humiditate, febribus ac caloribus igneis sensim corpus depascentibus, frenum injiciant & contemperent.

Remedia ex astacis & testudinibus.

Ex iis varia parantur remedia, tàm alimentosa, quàm medicamentosa: de quibus paulò pòst dicemus suo loco, formulasque quasdam eorum adjiciemus. Creditur testudinis sanguinis, proprium esse ac specificum morbi caduci remedium. In astacis, præterquam quod elixi

elixi vel frixi cibum præbeant optimum & saluberrimum, ægrisq; concedendum; reperiuntur in illorum capitibus lapilli rotundi, oculi formam referentes, unde impropriè oculi cancrorum dicti, qui in pulverem triti, & ad dimidiam drachmam cum vino albo propinati, ad calculi curationem plurimum conferunt. Astacorum testæ, exsiccatæ & contusæ in potionibus vulnerariis commodè adduntur.

Sturgus piscis est optimus: fluviatilis tamen suavior marino. Carnem habet alimentosam admodum, & Venerem excitantem, quia pinguis est, & viscida: difficulter quoq; concoquitur.

Sturgus.

Salmo Rhenanus aut Garunnæus, & Allierius, tùm recens, tùm salitus, regius est cibus, optimus & delicatissimus: sed frequẽtior ejus usus stomachum debilitat, & appetitum prosternit: siquidem multum alit, nimisq; ventriculum gravat. Parvi Salmones magna apponuntur copia Basileæ & Argentinæ, Julio & Augusto, quorum delicatissima & suavissima est caro. Coquuntur cum aqua & vino, acetoq; in modum Sturgi.

Salmo Rhenanus Garunnæus Allierius.

Parvi Salmones a Germanis, Salmling.

Alosa sive Trissa, Gallis *alouse*, Vasconibus *colac*, in frusta dissecta, Salmonis instar, & inter duas patinas cum butyro vel oleo, additis aromatibus & lauro, cocta: vel craticulæ imposita, ad prunas assata, & cum buty-

Alosa sive Trissa.

butyro liquato,& ſucco oxalidis, ultimò condita, apponitur. Moderatus illius debet eſſe uſus, ne quantitate aut frequentiore uſu offendantur.

Lampreta. Muræna.

Muræna (Gall. *lamproye*, formam anguillæ craſsioris referens, nigrioris tamen cutis, multiſq; foraminibus ad collum variegata: optima eſt menſe Februario & Martio, priuſquam in chordam induruerit.

Muraenula.

Murænula piſcis optimus & delicatiſsimus aſſatur,& cum dulci condimento, ex ſaccharo cinnamomo,& aromatico vino,& ſucco ipſius piſcis inter aſſandum collecto, apponitur: Dici vix poteſt, quantæ bonitatis & grati ſaporis ſit: attamen concoctu difficilis. Narratur de quodam Angliæ rege, qui cùm avidiùs hunc cibum, contra medicorum conſilium deglutiret, ſequente pòſt nocte, tam ardenti febre correptus ſit, ut ea confeſtim, hoc eſt, tertio die jugulatus ſit.

Rex quidam Angliæ ex nimio muraenularum eſt mortuus.

Trutta, Pertica. Luciolus.

Trutta, pertica,& luciolus, mediocris magnitudinis, optimi ſunt & ſaluberrimi nutrimenti, utcunq; coctione parati ſint in cibum.

Hi piſces, præſertim Truttæ & lucius, in lacubus, quàm aliis aquis fluvialibus aut ſtagnoſis, multò majores evadunt: adeò ut magnitudine & craſsitudine ſuâ, vel quadraginta, aut quinquaginta, pluriumve librarum pondus ſæpenumero excedant: Ob quem magnitudinis exceſſum, duriorem quoq; carnem, concoctuq;

ctuq;difficiliorem habent,quàm minores aut mediocres:qui bonitate meliores, prę crassis illis & magnis,ægris præscribuntur. Majores autem transportati aliò, meliores evadunt, quâm si in locis,ubi capiuntur, recentes, & nulla agitati vectura apponuntur. Quin magna pertica,per diem integrum mortua, tùm demùm delicatiorem carnem acquirit: quæ alioqui dura est ac nimis firma, ideoq; durioris concoctionis. Variis modis cocti & apparati hi pisces apponuntur. Caput truttæ, Gallis *hure*,cum vino,aqua,& sale elixum, cum aceto apponitur. Quibusdam in locis piscatoribus præparandum & condiendũ relinquitur.

Minoribus piscibus majores bonitate cedunt.

Omnium Lucii præparationum, optima Germanica censetur: qui modus,coquis omnibus in Gallia notus,& familiaris est.

Lucius.

Pertica elixatur,&cũ recenti butyro liquato,addito omphacii modico,&nucis moschatæ apponitur. Ejus ova delicata sunt,& boni nutrimẽti:conducuntq;iis,qui frigidiores sũt & imbecillioris: Elixa & per mediũ dissecta, prunis assantur.Mense Julio aut circiter deponunt ova,ex quib.pisciculi minimi nascuntur, vix aciculæ magnitudinẽ ęquantes,quos Chilichtion vocant propterea, quod milleni singulis morsellis simul deglutiatur: delicatissimi sunt,cũ butyro recenti & modico omphacii inter duas patinas elixi. In lacu Lemano & Novicastellano abundè id piscium genus conspicitur.

Pertica.

Chilychthion.

Umbra.
Umbella.

Quin & umbra & umbella ibidem magna copia reperiuntur, ejusdem magnitudinis pisces, qui inter optimos habentur. Ego verò palmam bonitatis attribuerem pisci cuidam, in dictis lacubus, ac præsertim Genevensi, nascenti, quem communi nomine *Ferrat* appellant: Craticulę impositus torretur, ut machahellus in Gallia, deinde cum intinctu, ex butyro recenti liquato, omphacio & petroselino conciso, apponitur. Per medium dissectus, carnem repræsentat nive candidiorem, & friabilem instar duriusculæ panis medullæ. Unam tantùm spinam habet, instar Soleæ: cæteros pisces omnes, sive marinos, sive fluviatiles, saporis bonitate & salubritate, longè post se reliquit. Coctus etiam in aqua, cum condimento ex butyro recenti liquato, omphacio, & salubribus boniq; saporis herbis apponitur.

Ferrat ut vulgo appellatur.

Lavaretus.

Lavaretus, quē Rondoletius tanti facit, ejusdem est cum superioribus speciei; non tamen magnitudine Besoulæ respondet: quem (non citra admirationem) in lacubus Allobrogum tantùm reperiri cōstat Tanta est ejus bonitas ac præstantia, ut exenteratus Romam usq; avehatur. Sex horis tantùm sale conditus, & in oleo frixus, cum intinctu ex aceto, in quo piper, caryophyllum & cinnamomum, & croci modicum bullierint; & laurinis sive myrtinis foliis involutus asservatur. Quovis modo paratus

ratus usq; adeò est boni & grati saporis, ut gulam mirum in modum oblectet.

Carpio in lacu (*de la guarde*) inter Bressam & Veronam captus, est optimus piscis: carnis tenerrimæ & saluberrimæ: Exenteratus per totam etiam Italiam passim venditur, & magno in pretio habetur.

Carpio.

At Cyprinus, Gallis *la Carpe*, lutosis gaudet fluviis, quibus impinguatur & melior evadit. Idcircò Sequanæ & Araris optimi sunt Cyprini, ac bonitate superant stagnosos. Satis boni & laudabilis nutrimenti est: non tamen copiosè nec frequenter nimis sumendus. Præparatio ejus fit vel ex elixatione, cum vino solo: aut cum aromatibus & vino, omphacio & modico aceti, & cepa, quod Gallis dicitur *estuvee*: vel frixione cum oleo aut butyro. In Cyprino optimum est caput, & delicati sunt admodum ejus oculi, lingua & ova.

Cyprinus Gallis. la Carpe.

Cobites fluviatiles, Gallis *Loches*, parvi sunt, variegati, veluti truttæ. Inter duas patinas cocti cũ butyro, omphacio, piperis & foliorum lauri modico: aut incrustati in pastillos, vel quovis alio modo parati apponuntur. At quos Galli vocant *gougons*, Latini Gobiones, paulò grandiores cobitibus, assi aut frixi, cum butyro ac succo aurei mala apponuntur. Inter duas etiam patinas coquuntur, sed rarò.

Cobites fluviatiles, Loches, *Gall.*

Gobiones.

Brama, sive Cyprinus latus, ejusdem bonitatis est cum Cyprino: carnem tamen habet delicatiorem & suaviorem, faciliores que

Brama sive Cyprinus latus.

concoctionis. Assatur super carbones, & cum butyro, omphacio & optimis herbis conditus apponitur.

Tinca bonitate & magnitudine carpioni & bramæ non respondet: maculis variegata, ut Plica carnem viscosam & glutinosam, cum insigni nutriendi vi obtinet: quæ crassos humores in corpore generat. Cum oleo frixa, cum condimento ex aceto, cepa, & aromate apponitur, suavissimi est saporis, quo plurimi delectātur. Per medium dissecta, in febribus intermittentibus, ægrorum plantis pedum admovetur, tāquam summum remedium: cujus felicem successum & singularem virtutem, quotidiana probat experientia. Eodem modo & eadem Carpis brachiorum applicatur.

Remedium contra quartanas.

Barbo.

Barbo piscis optimus, Julio, Augusto, & Septembri, qui ex omphacii intinctu, suavem & gratum acquirit saporem. Sed absq; intinctu, ejus caro non adeò boni succi est, etsi candidissima. Siquidem albedo non semper bonitatis comes, fallaxq; est sæpenumerò coloris species, unde Poëta:

Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

At in molli illa & alba carnis substantia, latet acrimonia quędam, id quod in ejus ovis apparet: quæ alvum perturbant & exagitant, modò per vomitum, modò per secessum, ac si antimonium vitrificatum quis sumserit. Quod apprimè notandum, ne incauti fortè fallātur.

Barbonū ovorum incommoda.

Moli-

Molitor, Gallis *meusnier*, tam insipidam carnem nullaq; prorsus, nutriendi facultate præditam, habet: ut non necesse sit, de illius historia verba facere.

Molitor meusnier.

Anguilla sive marina sive fluviatilis, plus noxæ in corpore parit quàm utilitatis: viscosam enim carnem habet, stomachum, aliaque nutritionis viscera, ex crasso viscidoque illo sanguine, inde producto, gravat. Sale conditæ meliores & salubriores sunt insulsis: propterea quod sale superflua & excrementitia ejus humiditas absumatur. Proinde illæ differunt pro aquarum salubriorum vel insalubriorum ratione. In Loto, Vasconiæ fluvio, anguillæ minores capiuntur, quæ salitæ longè lateq; avehuntur. Sunt enim crassioribus, quantumvis salitis, multò salubriores. Coctæ ad mollitiem (qua coctione omnis simul aufertur salsedo) & craticulæ impositæ ad assandum, cum proprio liquore pingui citra alium intinctum apponuntur: qui cibus parcè sumptus, optimus est, & appetitum excitat.

Anguilla.

Frequens ac familiaris ranarum usus, præsertim quadragesimæ tempore. Solæ earum coxæ, frixæ cum recenti butyro, & modico origani & menthę apponuntur. Delicatę sunt, salubres, & palato gratæ; & asthmaticis imprimis, tabidis & phthisicis conferunt: qui ex morbi diuturnitate attenuati, & sua nativa humiditate spoliati, sensim conficiuntur. His enim

Rana.

Ranarum variæ in medicina proprietates.

enim humidum primigenium instauratur ac resarcitur: præsertim si illarum coxæ in jusculo caponis elixentur, & jus illud sorbeatur: summum enim phthisicis ac inveteratis tussibus remedium. Siquidem jusculum [aridas partes humectat, somnum, gratum ac utilem provocat. Coquuntur etiam coxæ in aqua & aceto, quo jure colluitur os, ad dentium dolores mitigandos.

Remedia probatissima ad oculorum dolores, gangrænas, erysipelata, hæmorrhagias, aut quemvis alium sanguinis fluxum.

Ex earum spermate, initio veris, destillatur aqua, quæ extrinsecus adhibita, in extinguendis inflammationibus oculorum, aliarumque partium gangrænis, & Erysipelatis sedandis, incomparabile est remedium: quin & impetigines faciei eademmet aqua tollit: & immoderatis mensibus opportuna est: præsertim si linteum ab illa spermatis ranarum viscositate sæpè imbutum in vulvam immittatur. Vel ex eodemmet linteo siccato, & in frusta conciso, fit pessus matrici applicandus: cujus virtus est sistere omnem hæmorrhagiam, à quacunque causa ortam. Idem linteum ejusmodi spermate imbutum, & in cinerem redactum, admirandam sistendi vim habet, menses & hæmorrhoides, si pulvis ille vel in matricem, vel anum inspergatur. Fel prætereà ranarum in cinerem redactum, & cum vino albo propinatum ad dimidiam dragmam, quartanis febribus

Fel ranarum, ad febres quartanas.

bribus certißimum esse auxilium, certò creditur.

Limaces, quibus postremum inter pisces ac conchylia locum destinavimus, Italis potius, & Vasconibus familiares sunt, quam cæteris Francis. Rectè enim præparati, ipsis delicatißimi & gratißimi sunt. Multa enim in illis regionibus ciborum genera habentur, quæ à Gallis nostris tanquam fastidiosa nimis reprobantur.

Limaces.

Quibus insuetus est testudinum, aliarumque cochlearum usus, etsi boni sint succi; fastidium tamen vel sola illarum præparatio multis movet. Sed constat medicis, limaces chochleis suis inclusos per totam hyemem, propriâ suâ substantiâ se alere & nutrire: unde liquet, quanta sit illorum nutriendi vis atque præstantia: ut vel hoc solo nomine maximè à Galeno commendentur, & imprimis hecticis, tabidis, & macilentis ad vires recuperandas ab eodem præscribātur. Eandem virtutem habent & testudines & cancri, atque id genus alia testacea.

Lib. 3. de alim. facult.

Optimi limaces sunt, qui in vineis & circum sepes reperiuntur. Varia est illorum præparatio, Primùm in lixivio ex sarmentis facto, cum suis testis coquuntur: ad impuritatē tàm intrinsecam quàm extrinsecam tollendam: deinde quater aut quinquies cum aqua coquun-

Optimi Limaces qui: & eorum præparatio.

coquuntur & recoquuntur: probè mundati, per ſex horas aut amplius adhûc elixantur cum aqua, ſale & butyro, aut oleo olivarum, additis lauri foliis, thymi, ſerpilli, & id genus herbarum aromaticarum: hoc modo ad perfectionem cocti, cum piperis modico apponuntur: appetitum ſtimulant; qui etſi videantur viſcoſi, tantum tamen abeſt, ut difficilis ſint concoctionis aut ſtomacho graves, ut ipſi contra magno ſint auxilio ad calorem ejus fovendum & augendum, veneremq́ue provocandam. Aut elixi, & extra cochleas frixi cum oleo aut butyro, ſuccoq́ue arantiorum apponuntur: plurimi eo cibo maximè delectantur, qui eo aſſueti ſunt. Magnus fit ex iis quæſtus apud Mediolanenſes: ex quorum teſtis, calces ad tinctoriam artem præparantur. Quin & eædem teſtæ in aceto deſtillato ſolutæ, & in magiſterium redactæ, non minorem virtutem ad calculi expulſionem habent, quàm magiſterium ex corticibus ovorum aut lapide Judaico paratum.

Remedium præſtantiſſ. ex teſtis limacum contra calculum.

(∴)

DE

EORUM QUÆ IN APPARATUM ET CONDIMENTA ciborum usurpantur.

Cap. VIII.

VT cibi, de quibus antea abundè diximus, aptè & delicatè condiantur, ut eò gratiores fiant palato, & gustu reddantur suaviores, quędam ad id præstandum in usum veniunt, de quibus hîc privatim verba faciemus ut earum rerum proprietates ac qualitates tã ad alendum, quam ad tuendam valetudinem efficaces demonstremus.

Variæ condimentorum ingredientia.

Hęc autem de quibus instituimus dicere, sunt quæ sequuntur, sal nempè, saccharum, piper, cinnamomum, caryophillum, nux moschata, zingiber, quæ inter alia optima habẽtur aromata, crocus, mel, oleum, acetum, omphacium. Ex quibus vel singulis, vel pluribus simul commixtis, coqui aut pistores sua condimenta parare solent.

Salis facultates.

Sal calidam ac siccam qualitatem obtinet, vimque habet detergendi, dissolvendi, purgandi, & adstringendi: qua ratione excrementitias ac supervacaneas humiditates ciborum sive carnes sint, sive pisces, fructus, olera & id

genus alia, absumendo, tuetur illa à corruptione: unde inter alia, maximè omnium necessarius in usum hominis sal censetur, quo nemo carere unquam commodè posit: præterquam quod ipse solus plus in condimentis ciborum posit, quàm quodvis aliud adjunctũ qui alioqui eo destituti insipidi prorsus ac insuaves, ingratique expuerentur, nedum ut avidè à stomacho exciperentur: aut si ab eo recipiantur, statim corrumpantur, ipsique ventriculo non parùm noceant. Unde constat, quantus sit ejus & efficax usus, imò etiam pernecessarius ad conservandam valetudinem, & vitam prorogandam. Hinc dicebat Galenus: *Quicquid in corporibus*, (inquit, loquens de sale) *humidum inest, id quodammodo absumit, & quod reliquum est substantiæ solidæ, adstrictione contrahit, ac proinde etiam conditura sua carnes servat, & à putredine tuetur*. Unde sub finem infert, usum salis non esse necessarium rebus, quibus prorsus nulla est humiditas superflua, ut melli & quibusdam aliis: nec iis, quæ corpore constant solido, quales sunt lapides: At utilissimus quidem & necessarius est iis omnibus, addit, quibus suspecta est putredo. Pauci autem cibi à corruptione sese naturâ vindicant. Idcircò omnibus propemodum cibis summè necessarius est sal: nec abs re sic cecinit Poëta:

Gal. lib. 11. de simpl. medic. facult.

Nam sapit esca malè, quæ datur absq; sale.

Error vul

In hunc sermonem ingressi sumus de industria,

ſtria, quòd vulgaris eſt error, quo ſibi plerique omnes & aliis perſuadent, uſum ſalis nocentiorem, quàm ad ſanitatem eſſe utilem, à nobis ferri nequeat. Perniciosa enim perſuaſio iſthæc eſt, quâ complures uſq; adeò faſcinantur, ut ne micam quidem panis ſalſi auſint ori indere, aut ſalis granum ovi inſpergere ad ſaporem, citra metum periculi. Quod quàm ridiculum & à ratione alienum ſit, palàm eſt omnibus. Certum igitur habeamus ſanitati conducere, ut mediocri ſalis aſperſione cibos noſtros condiamus, averſemurq; qui ſecùs ſentiant Fit enim inde, ut non tantùm ſuavior ac gratior palato reddatur eſca: ſed eo etiam ſalubrior ac minùs corruptioni obnoxia fiat. Humiditates enim ſupervacaneas, quibus facilè cibus corrumpitur, & nauſea movetur, is abſumit & deſiccat, guſtuſque ſapidus redditur, quo vel proſtratus appetitus reſtituitur: concoctio ventriculi adjuvatur, & excretio ſtimulatur. In quem ultimum finem, uſus ejus eſt quotidianus in clyſteribus, glādibus & ſuppoſitoriis.

garis de ſale confutatus.

Cur cibi ſale moderate condiendi?

Nec tamen inde inferre volumus, veſcendum ſemper eſſe ſalſis, nec ab iis temperandum, citraq; conditionum hominum rationem, eorumq; infirmitatum, quibus ſæpè ſalſa nocumento ſunt, iis tamen utendum eſſe: At cenſemus diſtinguenda omnia, dextreque ſingula eſſe interpretanda, ſive ciborum

Quid obſervandum in ſalis uſu.

habeatur ratio, sive complexionum, ut vocãt, ipsorum hominum. Ciborum enim alii salem expetunt, alii non. Temporis etiam habenda est ratio & distinctio, siquidem quæ pridem salita est caro, & ad fumale desiccata diu est, etsi per se esset mollis, duriorem tamen substantiam ex diuturnitate salsedinis & infumationis contraxit: contrà, quæ per se dura, qualis est bubula, aliquot tãtùm dies salita, emollitur, & delicatior redditur. Sic bubulæ carnes sale condiuntur ad paucos dies, quæ deinde appositæ ex recenti sua salitura, avidiùs & suaviùs excipiuntur: quod Gal. lib. 11. de medic. facult. confirmat his verbis: *Animalium corpora*, inquit, *quæ excrementitia carne constant, saliture sunt peridonea: excrementitias autem vocamus carnes, quæ pituitosam humiditatem in se conspersam continent.* Aëtius ulterius progreditur, ac disserit de omnium ciborum salitorum differentiis & qualitatibus, qualescũq; illi sint, sic scribens: *Non modica*, inquit, *differentia salsarum carnium est, prout quædam ex ipsis saliuntur. Nam adeò immutantur, ut sæpe animalis temperamento humidi, caro salita longè siccior evadat, quàm caro animalis natura sicci non salsa.* Deinde docet Aëtius, quæ carnes opportunius sale condiendæ sint: *Illæ*, inquit, *quæ duriores & excrementosæ simul sunt, aut quæ supervacanea humiditate scatent.* Deinceps cùm pariter docuisset, quibus carnibus & cibis salis conditura non debetur,

tur, quod à sale duriores, ac concoctu difficiliores reddantur cibi: simul indicat eduliorũ utilitatem, quæ aptè & opportunè salita sunt: atque sic caput absolvit totidem verbis: *Quæ verò*, inquit, *ad salsuram idonea sunt, tenuium partium fiunt, & comesta crassos ac glutinosos humores attenuant. Cæterum vetera salsamenta omnia vitiosa sunt.*

Quod genus ciborum etiam nos suprà damnavimus, præsertim cùm frequens aut assiduus eorum est usus, quod tùm vel maximè noxii sint: at per intervalla sobria eorum usurpatio, non usque adeò damnosa est, nec ubique aspernanda. De quibus consulatur celeberrimus ille vir Marsilius Ficinus, ubi de salitis eduliis & aromate conditis scribit in libro suo, *De vita cœlitùs comparanda*. Illîc enim in populari illo errore explodendo mecum sentit.

Salis tria principia.

Quod ad varia eaque præstentia medicamenta attinet, quæ ex sale eruuntur, videre licebit, quæ de eo scripsimus in Tetrade nostra & quî hypostatica illa tria principia, spiritus nempè mercurius æthereus, isque acidus & vitriolicus: sulphurq; ejus dulce ac narcoticum: nec non salina substantia, qua abundat, educantur, & in apertum prodeant, quò lectorem ablegamus.

Sacchari utilitates.

Post salem, saccharum in magno pretio & usu est, ad condienda multa edulia, quibus

congruum est: nec minùs omnis generis fructibus condiendis ac conservandis idoneum est. Si singula minutim expendere & docere vellem, nunquam fuerit finis.

Quo tempore saccharum venerit in usum.

Non satis mihi constat ex scriptis antiquorum, Hippocratis nempe & Galeni, illos ejus cognitione fuisse, imbutos: aut illud salem mero silentio obruerunt, si fuerit notum. Tēporibus Æginetæ tum demùm cognitum & in usu fuisse ex scriptis ejus legi potest. Pauca enim obiter, de eo loquitur Ægineta in hæc
» verba: *Cæterum*, inquit, *saccharum, quod ex felici*
» *Arabia affertur, minùs dulce est eo, quod apud nos*
» *est: sed æqualem vim habet ad hoc, quod neque sto-*
» *macho noxium est, neque sitim inducit, velut hoc no-*
» *strum.* Ubi notandum tum temporis ab Ægineta observatum fuisse â saccharo sitim excitari: calidæ enim est qualitatis, ac facilè in bilem vertitur: idcircò frequentiore ejus usu omnibus interdico. Qui enim avidiores sunt ad saccharum, & saccharatas confectiones immodicè deglutiunt, sanguinem sibi retorrent, perpetuam sitim incurrunt, ac fœdam dentium nigredinem contrahunt. At juvenibus præsertim nocentissimum est, qui calido & bilioso temperamento esse solent.

Sacchari incommoda.

Primi omnium Arabes nobis usum sacchari invexerunt in medicinam, ex quo variè parantur varii syrupi, innumeræque aliæ confectiones, & id genus alia, quæ quidem priscis

erant

erant prorsus incognita. Etsi candidum est saccharum, sub candore tamen suo magnam celat nigredinem, ut & sub ejus dulcedine ingens acrimonia delitescit aquæ forti par & similis. Ex quo etiam dissolvens, ac liquor tàm fortis educi potest, qui vel ipsum Solem in aquam solvat, & colliquet.

In candore sacchari magna latet nigredo.

Qui in interna rerum Anatomia versati sunt, quiq; altius trans corticem pervadunt ac penetrant, norunt quid dictum velim. Discāt alii harum rerum ignari, prius ex Isaaco Hollando singula, quæ de saccharo conscripsit opera, quàm de eo absurdam sententiam proferant; tunc enim opportunum fuerit de iis loqui, quæ optimè didicerint ac calluerint. Alioqui honestius fuerit eorum silentium, quàm temeraria garrulitas.

Veteres, sacchari loco, mel in usum assumebant: Hippocrates, variis in locis, de aqua mellita, sive hydromelite, ac de aliis ex eo paratis remediis verba facit. Quorum Galenus meminit 11. lib. de simpl. medic. facult. Vbi & de natura mellis ac ejus facultatibus, aut qualitatibus abundè loquitur, asserens naturam mellis separatum quid esse, tùm à plantis tùm ab animalibus. Nam etsi mel occurrit inter folia & flores quarundam plantarum, ne succus tamen nec fructus earum est: at ne minima quidem eorum portio: sed ejusdem generis cum rore mel censendum est: ut-

De melle.

est: utpote cœli fructus, quem apes ex floribus seligere, ac exugere solent, nec non ex herbis hujus feracibus: Qui utique cibus est cælestis, in aëreo ventriculo animalculorum illorum cœlestium, apum videlicet, concoctus & elaboratus, in eam dulcedinem, quam gratam & miræ virtutis exhibet: qui idcircò animalis cibus etiam dici potest, licèt à prima sua origine, cœlestis sit fructus, qui etiam citra apum artificium reperiri queat.

Mel est cibus cælestis.

Plinius enim lib. 21. cap. 14. meminit cujusdam montis in Creta siti, Carinæ nomine, ubi nullæ conspiciuntur apes, cùm tamen is magna mellis copia abundare soleat: quod in medicinam præstantissimum asserit. Fusè etiam docent historiæ in *Media, Thracia & Hyrcania* in quadam plaga, quæ *Fortunata* dicitur, arbores extare, ex quibus copiosissimè mel defluit & extillat. Qua de re inter cæteros consulatur Cælius libr. Ant. lect. 23. cap. 35. Quin etiam Galenus eodem libro de simpl. med. scribit se vidisse & comperisse mel perfectè efformatum, in quibusdam arboribus & plantis: Hujus sunt verba: *Memini aliquando* inquit, *in æstate super arborum herbarumq; folia mellis quam plurimum repertum fuisse, ut gaudio exultantes rustici cantarent:*

De variis locis, ubi mel citra apum artificium reperitur.

Iupiter mella pluit.

Tandem eodem loco mellis differentias edocet ex plantarum bonitate, ex quibus colligitur:

Mellis differentia à plantarum bonitate.

tur; opinaturque id quod ex thymo, salvia aliisque odoriferis herbis eruitur, esse optimũ. Docet idem etiam ejus præparationem, coctionem nempe & despumationem: quæ præparatio usum mellis reddit longè meliorem & salubriorem: quod secus non paratum, nec coctum, nec despumatum, nocentissimum redditur, cujus noxas & damna explicat. Ejus sunt verba: *Præterea*, inquit, *in hoc differunt, quod mel non plenè coctum, ventrem & intestina inflationibus impleat: contra quod in coctione omnem spumam abjecerit, flatus expers sit, & urinam moveat.* Demùm de ejus utilitate differens, ac demonstraturus, quibus mellis usus confert aut nocet: *Senibus*, inquit, *ac in universum frigidi temperamenti corporibus, mel perutile est. In vigente autem ætate & calida temperie in bilem convertitur.*

Mel præparatum salubrius non præparato.

Quibus mellita conveniant.

Multi sunt, qui naturâ à vino abhorrent, aut quibus illud ipsum adversatur: Aliis verò, ne sua mala & morbos, quibus noxii sunt, eodem foveant, idcircò illius usu tanquam noxio, interdicitur. Ejusmodi hominibus bochetum, quod vocant, hoc est, potio illa, quæ fit ex aqua, saccharo, & cinnamomi modico, aut hydromel aliquod ex aqua & melle coctis ac depuratis præscribitur, eorumq; usus in potum quotidianum consulitur.

Hydromel simplex.

Ex eodem hydromelle simplici multa parantur apozemata, multa hydrotica & dia-

Remedia varia ex

simplici hydromelite parata.

photetica. Quin & ego ipse eo sæpè utor in frigidis morbis, ex crassis & pituitosis humoribus genitis, apud eos etiam qui obæsiores aut repletiores sunt, temperamēti admodum humidi & pituitosi. Qui verò macilenti ac exiles sunt corpore, aut bilioso temperamento ac jecore fervidiore, ab ejus usu eos excludo tanquam nocentissimi. Confestimque enim in bilem vertitur; in se porrò inclusum habet (utpotè cùm sit æthereæ ac cœlestis naturæ) spiritum vitæ ardentissimum: quiq; vinorum omnium ac malvaticorum etiam spiritus omnes facilè incendio vincit. Quin & paratur ex quinq; aut sex aquæ partibus, & una mellis defæcatorum, & ad perfectionem coctorum, hoc est, dum lixivio isti ovum recens supernatet, potus usque adeò fortis & generosus, ut vel optimam malvesiam, seu vinum malvaticum bonitate & generositate æquet; saporem eundem & gustum cum malvatico obtinens, nec minus, at ampliùs etiam incendens ac concalfaciens. Ex quo etiam potu aqua vitæ educitur longè majoris virtutis & ardoris eâ, quæ ex vino etiam generosissimo extillatur. Ex eodem etiam comparatur acetum acerrimum, quod omnia alia virtute & acrimonia vincit.

Hydromel quibus noxium.

Spiritus vitæ ardentissimus ex hydromelite extractus.

Aqua vitæ ex hydromelite, & ejus virtutes.

Unde videre est, quanta affinitas sit & similitudo hydromellis cum vini proprietatibus: cùm perinde ac vinum ipsum possit reduci, & in a-

in aquam vitæ, & in acetum, tanta aciditate vitriolata præditum, ut instar ipsiusmet spiritus vitrioli, margaritas, corallos, & alios lapides pretiosos dissolvat.

Philosophi, qui circa hoc nobile subjectum laborarunt, illudque in partes suas, ex internæ Anatomiæ legibus, artificiosè dissecuerunt, longè sublimius quid in eo deprehenderunt, quàm sunt vulgares istæ facultates, aperiendi, attenuandi, detergendi, mundificandi, sputum & urinam provocandi. Habet enim in se (modò per solertis artistæ industriam ingeniosè præparatum fuerit) vim & potestatem aurum, quod aliâs ob corporis molem & crasitiem quasi mortuum est, revivificandi, & in medicinam summam ac potentissimam, ad universos corporis languores reducendi.

Atq; hæc de melle sint satis. Plura enim alibi, ac præsertim in Pharmacopœa nostra de eo disseremus, nec varia hydromelitum aut oxymelitum genera, mel helleboratum, passulatū, anacardinum, & innumeras id genus alias præparationes, quæ ex melle concinnantur, silentio supprimemus.

De oleo livarum & vario ejusdem usu.

Suprà olivas in album fructuum recensuimus quidem: At de earum oleo tractationem in hunc locum distulimus, utpotè quod in condimentum multorum ciborum usui sit. At frigendos enim quosdam cibos, ut pisces, ova,

ova,&quadragesimales alios,variis etiam modis coquendos valdè opportunum: iis præsertim locis, ubi butyrum desideratur. Eo crustulæ tostæ impinguantur & eduntur. Acetaria omnis generis eo delibut a gratissima parantur, placentæ, juscula. fabaceæ & pisaceæ exuccationes aut expressa jura, quàm suavissimè condiuntur: Unde liquet quàm necessarius sit olei usus: fateor quidem à multis abhorreri, præsertim coctum: ut aliis suavissimũ est & salubre, præsertim si virgineum sit oleum, ut vocant, & recentissimum: quale ex Gallia Narbonensi, nec non ex Hispania nobis advehitur.

[...]uæ olea [...]tima veterum temporibus.

Plinius præ omnibus aliis, Italicum laudat oleum: ac præsertim illud, quod ex Licinia asportatur. Athenæo verò commendatur Samium, Caricum & Thurium. Optima sunt isthæc olea omnia, quibus tamen nostra non sunt inferiora. Mihi valdè probantur hæc olea, quæ butyro etiam bonitate & salubritate, utilitate ac necessitate præferam. Valdè enim sanitati conducunt, quod potissimum est. Fortiùs enim butyro putrefactionibus reluctatur oleum: siquidem butyrum per seipsum corrumpitur, nî confestim saliatur aut liquetur. Oleum verò nulla ratione immutatum, aut permixtum, vi propria sese ipsum diu conservat. Quod idcircò censetur antidotus & venenorum hostis, seu alexipharmacum, quod

[...]tilitas olei.

quod à venenis omnibusque aliis corruptionibus tueri soleat, sive intrò sumatur, sive topicè extra inducatur inlitum. Eo idcircò veteres olim proceres corpus inungebant ad sanitatem fovendam. Unde Democritus aliquando interrogatus, qua ratione homo, omnium optimè, posset perfectam valetudinem intueri, vitamque diu prorogare: Si, inquit, intus melle, extra oleo utaris. Attamen non minus utile est ipsum oleum intrò sumptum: sive cum cibis alis misceatur, sive remedii loco, vel per se, vel cum aliquo liquore permixtum offeratur: ut exempli gratia cum succo limonum, quod ita propinatum dosi congrua, hoc est, uncia una singulorum, summè conducit ad vermes infantium extrudendos, à quibus plerunque necari solent.

Dictum D mo[...] notatu[...] gnum.

Reme[...] ex oleo [...] tra ver[...]

Extrinsecorum porrò remediorum, ut unguentorum, lituum, mixtorum oleorum basis & fundamentum habetur oleum. Sed cum hoc argumentum longæ sit, nec hîc propriæ tractationis, ad pharmaciam rejiciemus, ubi centena varii generis balsama, innumeraque alia remedia utilia ac necessaria, ex oleo olivarum confecta animadvertentur.

Acetum quoque & omphacium usui sunt in condimenta edulrorum, nec quicquam boni aut suavis condiri potest, quod eorum altero careat. Suprà (dum de aciditate limonum ageremus) attulimus varias medicorum

De a[...] & o[...] cio.

rum ſententias, de qualitatibus aceti contendentes, utpote quorum aliis eſſet frigidum, aliis calidum: de qua re illic noſtram expoſuimus ſententiam. Idcircò hoc loco plura de eo non dicemus: ſatis fuerit nobis addere, in varia ciborum condimenta, acetum uſurpari, quod inter cætera ſit ſtrenuus gulæ & appetitus ſtimulus: cujus porrò etiam vis eſt incidendi, aperiendi, deobſtruendi, ardores bilis moderandi, corruptiones & putrefactiones arcendi, concoctionem juvandi, vel in ſtomachis etiam calidioribus: nec non in peſtiferis morbis, à contagio utentes conſervandi & liberandi.

Cautè tamen, prudenter ac ſobriè aceto ubique utendum eſt Neque enim ſenibus ſatis ſalubre eſt, nec macris aut extenuatis, ut junioribus, corpulentis & plethoricis ſolet conferre. Præterea ſciendum, ab eo partes nervoſas lædi, & in pectore tuſsim excitari. Quædam mulieres matricis morbis obnoxiæ, eo, ſi deguſtarint, ſtatim offenduntur. Idcircò non erit immodicè uſurpandum, ſed cautè & prudenter, ut diximus, idq; ipſum temperando ac corrigendo ſaccharo, melle, oleo, aut id genus aliis.

Ad medicinam quoque conducit acetum, ut jam monuimus. Ex eo enim conficiuntur oxymelita, acetum ſcilliticum, ſyrupus acetoſus, oxycratum, atque id genus alia,

tùm

tum interna, tùm externa medicamenta: de quibus in Pharmacopœa nostra, tanquam proprio loco, abundè agemus, juvante DEO.

Proprietates Omphacii.

Omphacii pariter usus ad provocandum appetitum conducit, ad sanguinem ardentiorem, biliosumque humorem commoderandum. Idcircò iracundis hominibus & facilè excandescentibus, iisque qui calidis morbis impetuntur, utile est & congruum. Eo tamen senes & pituitosi, minùs aliis uti debent. Ex omphacibus, hoc est, ex uvis immaturis conditura fit ad sedandam sitim peropportuna, febricitantibus omnibus utilissima.

De aromatibus in genere.

Restat in conclusionem capitis de apparatu & conditur ciborum, de aromatibus aut speciebus, ut vocant, dicendum: cum iis nec coqui nec pistores carere facilè possint ad sua condienda fercula: ubi tamen summa illorum industria est, ut ritè illa & appositè permisceant, ut ne quid nimis, nec quicquam etiam desideretur; unde omnia convivarum palato sapidissima ac gratissima reddantur, juxta regionum mores & consuetudinem: siquidem in Germania copiosiore aromate & croco condiuntur cibi, quàm in Gallia; Quin & in ipsis Gallis, non omnes provinciæ pari aromatum quantitate delectantur; siqui-

ſiquidem hîc eorum uſus fuerit parciſſimus: illic liberalior. Imò & in eadem provincia, atque etiam urbe, varia variorum hominum ſunt palata, quibus ſingulis à coquis & piſtoribus ſatisfaciendum eſt. Alii porrò hoc aromatum genere, alii alio ſibi congratulantur. Tempus præterea à piſtoribus obſervatur tanquam indice, quo ſua condimenta metiantur. Qui enim ex ferina paſtilli parantur, ſi diu aſſervandi ſunt, aut procul aliò amandandi, copioſius aroma in ſuum condimentum & conſervationem poſtulant.

Piper rotundum & nigrum.

A pipere ordiemur vulgari, quod rotundum & nigrum eſt, quodque à vulgò calidiſſimum aroma eſſe cenſetur: unde pleriſq; ejus uſus reformidatur. Ego verò & eo loco & pretio piper habeo, ut omnia alia aromata vincat ſalubritate & temperie, minus aliis excalfaciens, nedum incendens. Quod enim acumen & acrimonia in pipere guſtu deprehenditur, proficiſcitur ex ſale ejus aronico, ſubtili, penetrante, attenuante, incidente, & diſſolvente, à quo tartarea omnia & viſcida ex ventriculo, aliiſque partibus ſoluta, facilè deturbantur. Qua ratione veteres perſuaſi, in curationem quartanarũ febrium, nec non aliorum morborum ipſum feliciter uſurparũt. Apud Aëtium legitur antidotus ex duobus piperibus concinnata, juxta Archigenis deſcri-

Aet. tetr. 4 ſerm. lib. 6. cap. 104.

descriptionem: quæ dolorem omnem sedat, febres extinguit, & colicam omnem affectionem compescit, ut scribit etiam Actuarius, qui libro 5. meth. medendi, antidotum præscribit ex tribus piperibus conformatam, utilem, ut asserit, ventriculis infirmis, adversum ructus acidos, febrem quartanam, jecoris affectiones, inflationes, & tusses. Eandem depingit antidotum Nicolaus myrepsus, quam iisdem morbis affirmat esse opportunissimam.

De Antid. sect. prima cap. 116.

Remedium contra febres intermittentes.

Multi hodie in præstantissimum & promptissimum tertianæ febris remedium habēt, oleum, quod chymica industria, ex pipere elicitur, cujus aliquot guttæ, ex aliquo idoneo liquore exhibentur; hujus olei vis est, tartarum, in quo seminarium morbi continetur, dissolvere, ac solutum per urinas aut sudores discutere, ut ex eo quàm elegantissimæ ac certissimæ curæ præstentur, prout quotidianâ demonstratur experientiâ. Usitatus est etiam piperis usus adversus dolores & inflationes stomachi. Ejus enim tria grana vel integra vel per medium intersecta, deglutita, mirè ejusmodi dolores & promptè compescunt: nec minorem obtinent in hanc rem virtutē, baccis juniperi: quæ in hujusmodi affectibus præscribi solent.

Zinziber & ejus proprietates.

Zinziber proximè accedit ad naturam piperis, veruntamen crassioris est substantiæ, quo fit ut minùs penetret, suasq; operationes

tardiores habeat: piper verò promptiùs agit, ut quod longè tenuiorum sit partium, quàm Zinziber. Quod ab Aëtio & Oribasio confirmatur his verbis: *Zinziber radix validè calefacit, sed non primo statim occursu ut piper, quamobrem minus tenuium partium, quàm piper esse censendum est.* Quin & ipsum Zinziber virtutis salis aronici particeps est, ut quod pugnat & vellicat linguam, atq; idcircò vim discutientem habeat, attenuantem & aperientem, prositq; obstructionibus & doloribus hepatis expediendis, nec non quartanis, & aliis id genus morbis profligandis. Duplicem describit antidotum Myrepsus, de zinzibere inscriptam, ultimamq; dicit, apoplexiis, maniacis, & insanientibus & quartanariis esse utilem Ex eo chymici extractum quoddam diaphoreticum ac diureticum admirandæ virtutis proliciunt, quod suo loco depingemus.

Aet. tetr. serm. 1. Orib. med. coll. lib. 15.

Myr. lib. de Antidot. sect. 1. cap. 462. 470.

Caryophylla

Caryophylla, pinguiora, ac oleaginosiora sunt superioribus aromatis, nec non magis calefaciunt. Eorum tamen oleum crassiorum est partium inter alia olea aromatica, quo fit ut statim fundum aquæ petat, cùm alia olea aquę supernatare soleant. Hinc oritur tanta illius caliditas, tanquam diuturna, ut propemodum vim causticam possideat. Ejus usus est in doloribus dentium. Quod si intrò assumendum est, vel aliquot ejus guttæ electuario alicui solido admiscentur, citra ignem, vel ejusdem

Usus Caryophyllorum.

dem guttis aliquot tabellæ jam concinnatæ perfricantur extrinsecus ex penna, adversus cruditates, flatus & incoctiones imbecillis ventriculi, cujus promptum utiq; præstansque remedium est.

Nux moschata inter alia aromata, omnium est temperatissima, & imprimis stomachica, ex qua oleum expressum & destillatum, eosdem caryophyllorum usus, in medicina præstat.

Nux moschata.

Cinnamomum, Gallis *Canella*, tenuium admodum partium est, hinc fit ut omnium minimè aliorum aromatum calefaciat: at cum adjunctam sibi possideat adstringendi facultatem, impar est solum perfectè condiendo ferculo, & aromatizando: quod per se & solum præstat piper, nullius alterius auxilio indigens: At aliis aromatibus ex debita proportione admixtum cinnamomum, compositiones reddit admodum suaves & palato gratas, salubrioresque, quàm quæ ex aliis concinnantur.

Cinnamomum.

Seorsim tamen & eo utuntur solo coqui in quibusdam condimentis. Interfigunt enim eo aliquos fructus, ut sunt pyra & poma, quæ postea cum aqua & saccharo condiuntur: quemadmodum Gallus Indicus & nonnullæ aliæ aves garyophyllis circumquaque configi solent. Cinnamomum porrò ad vina etiam hippocratica, ut vocant, componenda

Proprietates cinnamomi.

præ aliis aptissimum est, adjecta sacchari sufficiente quantitate: à quo hippocraticum dulce ac gratum redditur, quo magna utilitate, cum propinatur, stomachus imbecillus hyeme mediocriter incalescit & corroboratur.

Aqua cinnamomi; Oleum ejusdem, & eorum virtutes in medicina.

Discimus ex chymia, varias aquarum cinnamomatarum species, quas canellæ aquas vulgò vocant, conficere: quarum usus est frequens & quotidianus, quin & ex cinnamomo extrahitur oleum tenuium partium, cardiacum admodum, stomachale & corroborans, sed exigua admodum prolicitur quantitas: quòd hoc oleum usque adeò aëreum sit & subtilium partium, ut non nisi solerti ingenio ab aqua sua secerni & separari queat. Quo fit ut raró oleo extrahendo immorentur artifices: At varias canellæ aquas in ejus locum supplent, quæ corroborando cordi, stomacho, omnibusque aliis nobilibus partibus inserviunt; quin & deliquiis, syncopis, & lipothymiis ac colicis affectibus summo usui sunt. Cōducunt etiam gravidis mulieribus, ad partum accelerandum Epilepticis & apoplecticis suos paroxysmos arcent, cerebroq; deperditam lucem restituunt. Harum conficiendarum methodum in nostra restituta pharmacopœa variis modis docebimus: ut & varia alia quæ ex cinnamomo concinnantur remedia: Quin & ex corpore cinnamomi ejusque substantia terrestriore, rationem indicabimus,

mus, qua insigne stypticum medicamentum proliciatur, quo fluxus omnes, vel dysenteriæ etiam ipsæ, sisti queant.

Trajani & Antonini temporibus, imò etiam imperante Severo, à quo Galenus jussus est theriacam componere, ut ipse scribit, oportuit illum uti, in defectum alterius, cinnamomo à temporibus Trajani asservato: unde patet, quàm rarum vel tunc temporis jam esset cinnamomum. Idcircò mirandum non sit, si nostris temporibus careamus: cujus locum tamen nostra canella commodè supplere possit, cum vel ipsi veteres sua remedia eâ ipsâ condierint.

Lib. I. de Antidotis.

Myrepsus quatuor describit antidotos cinnamomi: quarum unam dicit adversus stillicidium urinæ, & calculosos, nec non ad omnia vesicæ mala facere, ita ut lapides conterat ac expellat, ut totidem scribit verbis: Alteram vocari dicit ab Italis, *manum Dei*: quamq; scribit esse præstantissimam, adversus cordis deliquia & corporis imbecillitatem, si ex vino optimo propinetur. Huic tertiam annectit doloribus stomachi & vomitibus succurrentem. Quartam verò solutivam esse vult, & tussientibus, pleuriticis, ac abscessu correptis, destillationi jecoris, lienis, & viscerum obstructioni succurrere, ac, ut ipse infert, totius corporis sanitatem efficere. Qui autem ingredientia compositionum istarum antidotorum excu-

lib. de Antid. sect. I. cap. 40. & 467.

lib. eodem cap. 506.

excutiet, & cum simplicibus aquis cinnamomi committet, quas in pharmacopœa nostra dabimus: quiq; de earum effectis sanam pronunciare volet sententiam; apertè cognoscet, quanta ars chymica ornamenta & virtutes remediis conferat spagyricè pręparatis: quantiq; idcircò fieri, inquiri & addisci, debeant: non autem indignè nimis contemni, aut prorsus demnari!

Crocus. Restat, ut adhûc paucis de croco disseramus quo Germani pluribus in locis, non solùm in ciborum condituram utuntur, sed externam etiam panis crustam eo tingunt: vim habet cor exhilerandi: stomachum & partes nutritioni dicatas roborandi: obstructiones hepatis & lienis solvendi. In jusculis item cum radicibus aperitivis sumptus, mensium suppresionem promovet: somnum præterea conciliat. Sed à nimio ejus usu maximè cavendum: nec dosis unam aut duas, ad summum, drachmas excedere debet: ne à summa ejus vi narcotica, cerebrum nimis offendatur: aut interdum etiam mors ipsa inferatur.

DE

DE CIBIS TAM ALIMENTOSIS, QUAM MEDICAMENTOSIS.

Cap. VIIII.

HACTENUS de omnis generis alimentis, herbis, fructibus, carnibus & piscibus, vitæ hominis sustentandæ ac fovendæ necessariis: nec non de vario eorundem apparatu, satis abundè diximus. Scio aliquos fore, qui hîc nimium meum accusabunt indagandi studium, & tantam alimentorum diversitatem ac multitudinem, sanitati potiùs inimicam quàm congruam improbabunt: hîc præsertim, ubi propositum est, de ea vivendi ratione disserere, quæ in recto alimentorum usu consistat. Sed jam alibi huic objectioni satis fecimus, clareque ostendimus: finem præcipuum instituti nostri fuisse, non describere saltem particularem quandam victus rationem, sed universale aliquot Diæteticon, quo ea omnia huic negocio necessaria in genere includerentur.

Propositis igitur variis illis alimentorum generibus, variisq; illorum apparandi modis:

non idcircò abusum illorum approbamus: sed in illis sobrietatem servandam omninò censemus: cùm & ipsa natura omne aversetur nimium; pauco verò & exiguo sit contenta. Quod & Plinius his innuit verbis ubi scribit, saluberrimum cibum esse simplicissimum.

De horum autem coquendi apparandique artificio, si quis objiciat, hoc potiùs coquum decere, quàm medicum: respondeo, non esse adeò indignum medico, si, urgente necessitate, cibos ipsemet preparet, ad appetitum prostratum recuperandum. Si verò hanc rem vilem esse & indecoram, ad artemque culinariam pertinere, ulterius cavilletur: ipsi obviā eundo opponimus exempla tot amplissimorum ac clarissimorum virorum, Principum, Senatorum, Philosophorum, aliorumq; ex antiquis celebriorum, qui hoc nomine passim commendantur, quòd culinariæ artis periti non solùm fuerint, sed & ipsi ferculis præparandis manum admoverint. Tanta est hujus artis dignitas! imò, ut vir quidam doctissimus testatur, tanta est ejusdem necessitas, ut sine illa, convalescere ex morbis, vix valeamus: neque etiam sine eadem, bona frui valetudine: quod vel lippis & tonsoribus notum est. De cujus præterea dignitate, apud veteres probatissimos quosque authores, tàm Græcos, quàm Latinos, passim literis proditū est.

Artis Culinariæ præstantia.

Testis

Testis est Homer in Iliad. qui nō solùm Thrasimedem filium Nestoris introducit hujus artis peritum; sed Achillem etiam magnum illum & fortem heroëm, quem confingit, epulas propriis ipsius manibus præparasse: quibus convivio lauto admodum & splendido excepturus erat Vlyssem, Ajacem, & Phœnicem, tres illos invictissimos Duces, qui pacis reconciliandæ causa cum Agamemnone, ad eum venerant.

Cùm igitur in superioribus nihil de iis prætermissum videatur, quæ mensis ab omnis generis cibis probè instruendis, sunt necessaria, adeò ut homines sani, tàm inferioris, quàm superioris conditionis, commodè & sufficienter tractari queant; nunc reliquum esse videtur, ut antequam huic tractationi finem imponamus, ægrorum etiam rationem habeamus, ipsisque congruis esculentis ac poculentis prospiciamus: quò tàm ægri, quàm sani, aliquid utilitatis, ex nostro labore percipiant.

Nonnullis ægrotantibus, ob affectus acutissimos, quibus conflictantur, in momento perit omnis appetitus: adeò ut sæpenumerò vix vel minimam panis portiunculam deglutire queant. Alii verò chronico aliquo morbo detenti, non adeò fiunt inappetentes: hi eduliis gratis, quibus ipsi delectantur, quæq; facillimo labore in ventriculum ingeruntur,

 sunt

ſunt reficiendi: ita tamen, ut & eadem tâm alimenti, quàm medicamenti vires habeant. Hujus generis ſunt varia biſcocta & placentæ: veluti paſtę regales, lac amygdalinum, hordeatum, frumentatum, pultes, panatellę, & ſimilia. quæ omnia in panis vicem offeruntur: non ſecus ac gelatinæ conſummata, reſtaurantia, & expreſſa, carnium loco exhibentur.

Non præter inſtituti rationem facturi ſumus, ſi horum præparandorum formulas annexerimus: initium facientes ab iis, quæ panis vicem ſupplent. Eſt enim panis præcipuum nutritionis fundamentum, & primarium vitæ conſervandæ fomentum.

Ut igitur modum biſcocta conficiendi tradamus, ab illo ordiemur, quod omnium delicatiſsimum & optimum eſt, vulgò Reginæ biſcoctum appellatum: quod Lutetię frequenter, opulentorum menſis inter bellaria apponitur.

[Bi]ſcoctum [R]eginæ.

℞ Farinæ albiſsimæ, & ab omni furfure optimè repurgatæ unc. xij. ſacchari albiſsimi unc. ſedecim: ovorum N. xij. è quorum tribus vitelli ſeparandi ſunt, ne maſſa nimium flaveſcat: adde aniſi & coriandri, quantum voles; omnibus mixtis & probè agitatis fiat maſſa liquidior: quidam addunt paululum fermenti. Maſſæ particulas excipe cuculis parvis, ex papiro factis, aut ex ferro albo: quas in furno mediocriter calefacto repone: poſt ſufficientem

coctio-

coctionem tollantur cuculi: & massa foliis chartarum exposita, ad lentum calorem in eodem furno resiccetur. Biscoctum hoc, loco calido ad usum servatur, & offertur inappetentibus, quique alium cibum difficulter assumunt. Nam infusum cum aqua vel ptisana, vel vino puro, aut multa aqua diluto aut alio quovis liquore, & ori admotum, liquescit, nulloque nogotio in ventriculum descendit, & ægrum ita nutricat & sustentat.

Aliud est biscocti genus: quod Hispanicum dicitur: quodq; secundum bonitatis locum tenet: cujus præparandi modus hic est:

Biscoctum Hispanic.

℞ Farinæ, & sacchari albiss. ana lib. j. ovorum N. xv. paulatim misce, benè multumque agitando: adde anisi & coriandri, quantum voles: fiat massa liquidior: quæ in fornacula ferrea, minori vel majori, pro instituti ratione, aliquantulum detineatur: dein in furno calefacto sufficienter coquatur: & cocta in laminas secetur tenuissimas: quæ rursus igni resiccandi causa admoveantur. Biscoctum hoc, sua bonitate, ad primum illud proximè accedit.

Preparatur porrò aliud biscocti genus, Gallis dictum *Biscuict filé*, quod conficitur hoc modo:

Biscoctum aliud. Gall. Biscuict. filé *dictum.*

℞. Farinæ optimæ lib. semis, sacchari albissimi uncias quatuor, quæ cum tribus aut quatuor ovis in massam redigantur: hæc diu & suf-

& sufficienter elaborata in filorum & chordarum modum distrahatur, & variè pro cujusvis arbitrio intertexatur: papyro posteà exposita, coquatur in furno. Hoc biscoctum vulgare est, & tàm saporis bonitate, quàm pretii valore, à prædictis longè superatur.

Biscoctum Lotharingicum.

Omnium infimum biscoctum habetur Lotharingicum, ut vocant: quod fit in hunc modum:

R. Farinæ optimæ lib. 1: sacchari uncias quatuor: coriandri, anisi, quantum voles: ovorum N. quatuor & aquæ quantum sufficit: fiat massa, ex qua formetur panis, qui in furno coquatur. Sufficienter coctus dissecetur in frusta quatuor aut plura, quę in eodem furno, chartæ superposita, usq; ad justam exiccationem denuò coquantur.

Biscoctum commune.

Nolo his biscoctis annumerare illud commune, quo utuntur, qui peculiarem diætam, uti vocant, observant, sive in cura luis Venereæ, aut alterius alicujus affectus gravissimi ac inveterati. Quod biscoctum plerumque ex pane cibario conficitur, cui inter pisnendum semina anisi & fœniculi adduntur: ex quo postea panes minores formati, recoquuntur. Hoc biscoctum convenit tantùm iis, qui præter firmam & integram dentium constitutionem, bonum etiam appetitum habent. In acutis verò morbis, biscoctæ sacchara 2,

& ea,

& ea, quæ facilè in liquorem transeunt, præ cæteris locum habent.

Est panis Martii species, *Gallis *maquaron* dicta: cujus conficiendi modus est, ut sequitur:

Panis Martius.

℞ Amygdalarum dulcium, in aqua maceratarum, & decorticatarũ libr. j. quæ optimè tusæ in mortario, aqua rosarum irrorentur: adde sacchari libr. j. omnibus probè agitatis, fiat massa: quæ in patina stãnea sensim coquatur, idque in furno tepido: ex qua mediocriter cocta, formentur frustula, pollicis magnitudinem referentia: quæ chartæ exposita denuò coquantur in eodem furno per horæ quadrantem. Postea sublata à chartis in loco calido serventur ad usum. Aliqui admiscent modicum tragachanti, & duo vel tria albumina ovorum, ut magis eleventur & intumescãt, majoremq; tùm albedinem, tùm bonitatem acquirant. Boni sunt & salubris nutrimenti, & imprimis conducunt phthisicis, asthmaticis, tabidis, & inveterata tussi, aut quovis alio thoracis malo laborantibus. Mensis lautis quoq; pro bellariis apponuntur. Sunt enim gratissima, sanitatiq; utilissima.

Fiunt quoq; diversa placentarum genera (quas *gasteaux* Galli vocant.) Sed sufficiat nobis unum tantùm, quod nobis videtur & optimum & saluberrimum, hîc apposuisse: cujus compositio ita se habet.

Placenta Gallis gasteaux.

Recip.

Recip. Ovorum N. quatuor aut quinque, panis medullam infriatam: sacchari unciam semis: salis modicum, omnibus probè mixtis & agitatis fiat massa, quę in patina argentea, cum uncia una butyri eliquati, calidissimi & optimè despumati, coquatur: volvendo & revolvẽdo in utrumq; latus, ut omni ex parte benè ac sufficienter decoquatur. Qui cibus satis gratus & deliciosus, omnibus ferè ægrotantibus exhiberi potest.

Alia placentarum genera Gallis tourtres & tartres.

Quamvis varia quoq; sint genera placentarum, quas Galli *tourtres & tartres* appellant, quæ divitum plerumque mensis secundis apponuntur; tamque sanis quàm ægris plurimùm conducunt: nos tamen hîc unam tantùm atque alteram earum componendarum formulam præscribemus, quæ ad prostratum appetitum revocandum maximè faciunt. Ordiemur itaque ab illis, quæ ex herbis parantur: quibus magis delectantur plerique, quàm aliis ex fructibus paratis. Italis potissimum gratæ sunt eædem, nec non hoc tempore Gallis. Compositio illarum est, ut sequitur:

Placenta ex herbis: Gallis tourtre d'herbe.

Recip. Betas, in aqua coctas, & minutim incisas, butyroq; frixas; admisce tres aut quatuor vitellos ovorum: sacchari, cinnamomi pulverisati, nucleorum pini, & uvarum passarum, quãtum voles, & parum salis communis: Quæ omnia probè invicem mixta, intra massale tenuis-

nuissimum adaptentur, inq; furno mediocriter calido coquantur.

Ut gratius & delicatius evadat massale, illud ex farina albissima, ovo uno & modico butyri componendum est: cui quidam tantillum sacchari, & fermenti ad pisi magnitudinem (est enim fermentatio omninò necessaria) adjiciunt.

Placentæ ex pomis ita conficiuntur:

Placentæ ex pomis, Gallis tourtres de pommes.

Recip. Poma, Gallis *rum bons* dicta, vel quæ sunt omnium mitissima, minutim concisa, quibus adde paululum sacchari & cinnamomi contriti. Postea hæc omnia intra massale adaptata, uti suprà, in furno coquantur: adjiciunt nonnulli uvas passas, & nucleos pini ad libitum.

Modus alius componendi easdem placentas.

Alius modus.

Recip. dicta poma, vel similia, frustulatim concisa: quæ post separationem nucleorū sive seminum internorum, massâ in tenuissimum quasi folium redactâ circundabis, ita tamen, ut superior massæ pars, post sufficiētē coctionē elevari possit: pomis autem undiq; rectè aptatis, adde sacchari, cinnamomi, quantum voles, & tantillum aquæ rosarum: & reposito massæ operculo, in furno, leviter saltem calefacto reponuntur.

Eodem modo placentæ ex pyris optimis præparantur.

Placen-

Placentæ ex lardo, Gallis. tourtres au lard.

Placentæ ex lardo, quas Galli vocant *tourtres au lard*, sunt omnium delicatissimæ & optimæ: quæ opulentorum primis plerunque mensis offeruntur: quarum parandi modus est, ut sequitur.

Recip. Lardi, neutiquam rancidi, cultro minutim incisi, & aqua rosarum sæpiùs loti, & in martario marmoreo minutissimè triti, sesquiunciam: amygdalarum dulcium decorticatarum N. duodecim: quæ simul cum lardo iterum terantur: affundendo modicum aquę rosarum: adde duos aut tres vitellos ovorum, cinnamomi triti, & sacchari, quantum voles. Hæc omnia debitè permixta intra massam tenuissimè extensam adaptanda sunt: dein coquenda. Hanc placentam gustu suaviorem reddes, si moschi duo grana in tantillo aquæ rosarum dissolveris, & pennâ, hac aqua, intinctâ, mixturæ hujus superficiem illiniveris.

Lactis quædam præparatio Gallis cresme.

Præparatur quædam compositio ex lacte, Gallis *cresme* dicta, quæ se habet instar communis cujusdam materiæ, ex qua diversi generis placentæ, *tourtres & tartres* Gallis dictæ, conficiuntur: ejus componendi modus talis est.

Recip. Lactis mensuram Parisiēsem unam, quod in ahenulo ebullire sinas: intereà necesse est, ut paratam habeas sequentem compositionem:

Recip.

Recip. Ovorum N. ſex, è quibus tria tantum à principio probè agitentur: his admiſce farinæ uncias duas aut tres: mixturæ ſuperadde reliqua tria ova ſufficienter agitata, ut compoſitionis ſubſtantia evadat liquidior: His omnibus probè invicem mixtis, totum cum lacte ſupradicto ebulleſcente infunde, cochleari ligneo id continuò agitando: poſtea inter coquendum adde butyri libræ quartam partem, decoctionem ad ignem lentum cōtinuādo, quoad ad pultis reſiſtentiam redigatur. Ex hac compoſitione confici poſſunt omnis generis placentæ, vel ex ipſa per ſe, vel ex admixtione ſacchari, cinnamomi minutim triti, aliorumq́ue ſimilium, prout cuique videbitur. Dicta compoſitio maſſali tenui includatur, & pro cujuslibet arbitrio, inde variæ parentur placentæ.

Placentæ ex fructibus Gallis tartres des fruicts.

Fiunt præterea placentæ, Gallis *tartres* ex *groiſelles*, ceraſis, uvis, immaturis, præcocibus, & aliis fructibus acidulis: quæ non ſolùm grati ſunt ſaporis, ſed utiles etiam omnibus inappetentibus. Sic etiam aliæ ex piſtaceis, nucleis pini, & uvis paſsis componuntur ſatis delicatæ, & adeò frequentes, ut opus non ſit, hîc in illis deſcribendis diu immorari.

Paſtæ regales hoc modo parantur.

Paſtæ regiæ ad phthiſin.

Recip. Amygdalarum dulcium decorticatarum, nucleorum pineorum: piſtaciorum, ana

ana uncias quatuor, aut ampliùs: ſeminum cucumerum, cucurbitarum, mundatorum uncias duas: tere optimè in mortario, irrigando maſſam aquâ roſarum: adde ſacchari uncias duodecim, penidii uncias duas: gummi Arabici uncias tres, amyli unciam unam: omnibus ex arte agitatis, & invicem mixtis, fiat liquidior maſſa: ex qua fiant tabellæ ad formam tabellarum manus chriſti, vel pineolati: aut placentulæ: coquanturq; ut artis eſt.

Alia methodus paſtæ regalis, priori præſtantior.

Alius modus paſtæ regalis præparandæ præſtantior, & viribus exhauſtis reparandis utilior.

Recip. Pulpæ caponis aſsi, & perdicum aſſatarum: carnium teſtudinum, cancrorum fluviatilium, in vino albo lotarum, & in aqua hordei decoctarum: ana uncias quatuor: adde pinearum recentium mundatarum, in aqua roſarum tepida per quatuor horas infuſarum, uncias tres: amygdalarum dulcium decorticatarum, quatuor ſeminum frigidorum majorum mundatorum, ana uncias duas: penidiorum ſeſquiunciam: pinſantur omnia fortiter in mortario marmoreo, dein per Setaceum cum aqua roſarum trajiciantur: addendo ſacchari albiſsimi in aqua tuſsilaginis & roſarum diſſoluti lib. unam: ſacchari candi uncias duas, gummi tragacanthi drachmas tres. Decoquantur ad ignem lentum ad convenientem glutinationem: & cum refrigeſcere cœ-

re cœperint, adde margaritarum præparat. & corallorum præparat, ana. semiunciam. Ex qua compositione pastæ formari possunt, minores vel majores, prout videbitur: quæ iterum coquendæ sunt, ad sufficientem usq; decoctionem & exiccationem. Hic cibus plurimùm confert phthisicis: tabidis, peripneumonicis, & quicunque restaurantium auxilio opus habent.

Pastæ regales ad diversi generis affectus.

Juxta hanc formulam, tanquam exemplaris loco propositam, poterit verus ac peritus medicus alias diversi generis componere: quibus ea addenda, quę morbo, cujus curationem susceperit, conveniunt: verbi gratia in asthmate, ubi expectoratio requiritur, adde pulverē resumptivum, diatragacanthum frigidum, pulverem diaireos, saccharum violatum, diapenidium, & similia. In phthisi aut ulcere pul monum, addenda erunt detergentia, exiccantia, & agglutinantia: ut sunt corallus, mucilago seminum cydoniorum, terra sigillata, pulveres radicis consolidæ majoris, tormentillæ, seminis berberis, & imprimis saccharum rosatum: quo solo remedio Herculanus & Valescus (post Avicennam) curasse, & integræ sanitati restituisse multos phthisicos deploratissimos, scriptis testantur.

Accedamus nunc ad alia nostra alimenta medicamentosa, in ægrorum usum proferenda: inter quæ Amygdalina, hordeata, fru-

mentata, pultes & panatellę, omniumque maximè in usum veniunt: quæ brevissimè tantùm, utpotè omnibus nota, perstringemus: idq; propter juniores imprimis medicinæ studiosos, aliosve rudiores: quibus solis operam nostram, hac in parte destinatam volumus.

Lac amygdalinum.

Lac amygdalinum sic fit:

Recip. amygdalarum decorticatarum uncias quatuor, sem. cucumerum, melonum, mundatorum ana unciam unam. Semina cum amygdalis, in aqua rosarum, horis tribus aut quatuor macerata, & in mortario trita exprimantur per setaceum cum sufficienti aquæ quantitate: Addatur sacchari albissimi, quantum pro ægri natura res postulat. Alii enim aliis plus delectantur saccharo. Decoque in lebete aut patina argentea, ad lentum ignem, donec satis fuerit.

Hordeatum

Hordeatum fit hoc modò:

Recip. Hordei mundati uncias iiij. Coque in ollula, affundendo inter coquendum jus optimum ex capone: in quo suo tempore lactuca, borrago, acetosa, portulaca, incocta fuerint. Hordeum ita coctum per spatium sex aut septem horarum ad minimum, & optimè tritum, trajice cum jure illo per setaceum, & in patinam effunde absque alia additione. Quidam (ut albius & gustu gratius reddatur hordeatum) addunt terendo hordeo amy-

amygdalarum decorticatarum unam aut alteram unciam.

Alii hordeum mundum exiccant in furno, ex eoq; farinam conficiunt, quæ per integrum annum reservari potest: ex qua cum jure prædicti pultis hordeatum conficiunt, omnia coquendo, ut suprà.

Alius modus faciendi hordeati.

At si provocandus sit somnus, tale paretur hordeatum somniferum:

Hordeatum somniferum.

Recip. Hordei mundati, accuratè vel cum prædicto jure, aut simplici aqua cocti, uncias quatuor, amygdalarum dulcium uncias duas: quatuor seminum frigidorum majorum mũdatorum, ana semiunciam, seminis papaveris albi drachmam unam. Amygdalæ & semina macerentur per duodecim horas in aqua lactucæ; dein unà cum hordeo, ut suprà, cocto, optimè terantur in mortario marmoreo: & transcolentur per setaceum, addendo sacchari quantum sufficit. Coquantur secundùm artem & exhibeatur hora somni, tale prisinarium vel hordeatum, ut vocant.

Frumentata fiunt cum tritico optimo, mũdato, non aliter ac hordeatum: quod triticum diu in aqua simplici aut lacte coctum, in mortario marmoreo terendum est, addendo aliquot amygdalas: dein trajiciatur per setaceũ, & coquatur ad pultis consistentiam: addendo grana aliquot salis, & sacchari quantum voles.

Frumentata

Aliud frumentatum. Ut magis nutriat, addatur pulpa caponis unius cocti, minutim incisa: & cum jusculo optimi caponis coquatur: dein pinsatur, & transcoletur, & rursus coquatur ad pappę consistentiam.

Pappa. Pappa præparantur cum farina albissima, quæ dissolvi debet in sufficienti quãtite lactis; omnia decoquendo in lebete, usque ad justam consistentiam. Quidam addunt vitellum ovi, & sacchari ad libitum.

Panatella pro diebus sarcoticis. Panatellæ confectio talis est:

Recip. medullam panis albi, infunde cum jure caponis per unam aut alteram horam, & per setaceum trajice, addendo vitellum ovi unius, & parum sacchari: Coque usque adeò ad justam consistentiam. Diebus asarcis pro jure caponis infundatur panis cum lacte.

Panatella pro diebus asarcis. Alius panatellæ conficiendi modus:

Recip. medullam panis candidissimi minutim infriatam. & probè in patina argentea super carbones exiccatam: infunde cum jure caponis, diebus nempè sarcoticis; aut cum lacte, diebus asarcis: coque in ollula, super infundendo continuò jus caponis, vel lac, usque ad perfectam decoctionem: Hæc panatella ægris quovis tempore porrigi potest.

Edulium album. Restat edulium album, Gallis *blanc mangé*, cujus præparatio varia est: sed optima in hunc modum conficitur:

Recip.

Recip. farinæ Orizæ, ſemilibram: infunde cũ lacte: accipe præterea pulpam integrã caponis cocti: amygdalarum n. 24. terantur in mortario, addendo orizæ farinam in lacte infuſam: mixtis & trajectis omnibus per ſetaceum: adde ſacchari ad libitum: coque, ſubinde mixturam agitando cochleari vel ſpartula lignea, uſq; ad conſiſtentiam pappæ.

Hæc igitur ſunt varia illa eduliorum genera, locum panis tenentia, quæ in uſum ægrorum, aliorumque, qui inappetentes ſunt, producenda duximus: medici periti partes ſunt, ut in iis delectum inſtituat, & pro ratione morbi aut ſymptomatis, nec non temperamenti ac naturæ ægrotantis, legitimè omnia adminiſtret.

Remedia alimentoſa ex carnibus.

Quæ ex carnibus edulia parantur, ægris ſalubriora, & utiliora ſunt omnis generis juſcula, conſummata, reſtaurantia, expreſſa, & gelatinæ.

Iuſcula & eorum differentiæ.

Inter juſcula alia ſunt minùs, alia plus nutrientia. Quæ minùs nutriunt, parantur ex pullis gallinaceis, & pauca vitulina: additis pro temporis occaſione, ex herbis, endivia alba, acetoſa, borragine, portulaca, & lactuca: Hæc ſunt juſcula, quæ ægris in morbis acutis offerũtur, ubi tenuis victûs ratio requiritur, juxta Hippocratem ut in febribus ardentibus & continuis, inflammationibus internis, & ſimilibus affectibus.

Lib. I. Aphoriſ. & lib. de vict. rat. in morb. acut.

In diuturnis autem, seu chronicis morbis juscula magis nutrientia exhibenda sunt: qualia sunt, quę parantur ex capone aut pullis gallinaceis, vervecina & vitulina: quibus in morbis calidis, addendæ sunt refrigerantes illæ herbæ prædictæ: in frigidis verò locum tenēt petroselinum, hyssopus, thymus, amaracus, mentha, salvia, & alia hujus generis.

Consummata.

Consummata inter ea, quæ optimè nutriunt, primas tenent & ob hanc causam, longis & diuturnis morbis imprimis conveniunt: nec non iis, qui viribus exhaustis prorsus languent: parantur ex capone, vitulina & vervecina: quæ carnes longa coctione adeò consumuntur, ut in minutissimas dissolvantur particulas: cum quibus jus per linteum fortiter exprimitur.: pinguedoque supernatans inde vel pennâ, vel oris flatu secernitur. Refrigeratum in gelatinam congelatur, & in patina ad ignem lentum resolvitur: cujus quatuor aut quinque cochlearia ægris exhibentur, singulis quatuor horis semel: præsertim si alimenta solidiora assumere nequeant.

Error vulgaris de vervecina.

Nonnulli ex evrore populari, in febribus usum vervecinæ improbant, idque ob nimiam, ut dicunt, ejus calefaciendi facultatem. In quorum opinione refellenda nolo hîc diutius immorari: siquidem eandem suprà refutavimus. Sed consummata sine vervecina paranda, & in

& in ejus locum, vitulinam poplitariam assumendam censemus: non quidem propter erroneam illam opionem, pridem à nobis explosam, sed propter saporis insuavitatem, qua vervecina stipata est, quæ ex ægroto inappetenti inappetentiorem aliâs redderet.

Restaurantia.

Restaurantium varia sunt genera. A nonnullis præparantur ex caponum, phasianorum perdicum carnibus minutim incisis, & per alembicum in liquorem destillatis cui quidam addunt flores borraginis, buglossæ, rosmarini, margaritas, corallos, & species cordiales: quod tamen minimè probandum puto. Nam nihil præter phlegma inde destillatur, siquidem gluten illud alimentosum, in quo recondita manet omnis nutriendi vis; per alembicum non transcendit: adeò ut ii, qui restaurantia hoc modo ex carnibus destillatis parant, in vanum potius laborent, quàm ut momenti aliquid conferant ad hominis sanitatem conservandam.

Vera igitur restaurantia, juxta sequentem formulam præparanda sunt:

Optimorum restaurantium præparandorum modus.

Recip. Caponem duorum aut trium annorum, deplumatum & exenteratum: quem collo, alis, & pedibus resectis, in frusta minuta discinde: porrò accide unam aut duas perdices, coxam vervecinam, aut vitulinam: Hæ carnes omnes minutim incisæ & invicem commixtæ, macerentur per 12. horas in vino albo:

Indantur, postea in phiolam vitream, addendo cinnamomi semiunciam, & unam aut alteram nucem moschatam, crasso modo contusam; corallorum, margaritarum præparatarum, ana drachmas tres: florum borraginis, buglossæ ana pugillum unum: omnibus ritè mixtis & invicem agitatis, vasisque orificio optimè clauso, ut nihil exhalare queat, ac in aheno aqua repleto, collocatis, coquãtur, idque sine ebullitionis intermissione per septem octove horas. Quo tempore carnes perfectè & sufficienter coquentur;, & jurulentæ fient. Tepefactum vas aperiatur, jusque inde separetur, exprimendo residuam carnium partem per linteum: omnibus refrigeratis, pinguedo, si quæ restat, cochleari argenteo separanda est: sique fortè cruditatis quædam apparent vestigia, jus inter duas patinas recoquendum est, donec albedinem & decoctionem perfectam assequatur. Hujus restaurantis, instar gelatinæ gelati, accipe tria vel quatuor cochlearia, quod in patina super carbones eliquatum, sorbendum des ægro ad vires instaurandas: idque continuandum singulis tribus horis: ex quo brevi restitutum iri illum videbis.

Expressorum varia genera.

Expressa fiunt ex caponibus, perdicibus, coxis vitulinis & vervecinis, & similibus carnibus boni nutrimenti: ex quibus semiassis, per torculare exprimitur jus: quod quia crudius & non

& non ſatis coctum apparebit, ſuper carbones in patina recoquendum eſt, uſq; ad perfectam decoctionem. Hoc inappetentibus, & imbecillis corpore, ad reparandas vires, toto morbi decurſu exhibendum.

Expreſſum ad ventris profluvia.

Expreſſo coxæ vervecinę, ſi inter recoquendum addideris medullam panis, gummi Arabici ſcrupulum aut alterum: vitellum ovi unũ, terræ ſigillatæ vel croci martis & nucis moſchatæ parum, ſummum habebis remedium alimentoſum, contra quævis ventris profluvia, diarrhœam, lienteriam, & dyſenteriam, & ſimiles affectus.

Reſtat ut adhûc pauca dicamus de gelatinis: earumq́ue præparandarum modis: ex quibus unam præ cæteris utiliſsimam tantùm proponemus: quæ fit, ut ſequitur:

Gelatina præſtantiſſima.

Recip. unum caponem duorum annorum, vitulinam poplitariam, pedes vitulinos quatuor: omnia decoque cum vini albi duabus menſuris, & aquæ tantundem: idq́ue in olla nova vitreata: deſpumando pinguedinem, tàm inter coquendum, quàm pòſt: omnibus ſufficienter coctis, jus per linteum fortiter exprimatur: & pinguedo ſi quæ reſtat omnis dematur: jus porrò in ollam novam trajiciatur, addendo ſacchari albiſsimi ſeſquilibram cinnamomi integri ſemiunciam: garyophyllorum n. 12. Poſt cujus ebullitionem adden-

denda inſuper ſunt duo ovorum albumina, ſufficienter agitata, iterumq́ue ebulliat: dein transcoletur per manicam, & ſic habebis gelatinam optimi nutrimenti, quæ prodeſt appetitui proſtrato, & languoribus aliis diuturnis.

Eadem ut colore rubicunda efficiatur, in locum garyophillorum, alii parum ſantali rubri adjiciunt: alii ut flava fiat, paululum croci addunt: alii ut acidulum & ſuavem acquirat ſaporem, affundunt ſuccum limonum, vel parum aceti.

Hactenus ſatis dictum eſt, de cibis tàm alimentariis quàm medicamentoſis; temporis ratio nunc poſtulare videtur, ut in poſterum de omnis generis potionibus, tàm alimentoſis, quàm medicamentoſis, dicamus, adeò ut nihil in hoc Diætetico noſtro deſideretur, quod tàm ad univerſalem, quàm ad particularem victus rationem ſpectet.

DE

DE POCULENTIS ALIMENTOSIS.

Cap. X.

INTER reliqua, quæ sanis hominibus in potûs usum veniunt, vinum & aqua sunt cõmuniora: de quorum viribus & utilitatibus, in sectione secunda copiosè satis & luculenter declaratum est.

Sub his duobus tanquam generalioribus comprehenduntur adhûc alia potûs genera: qualia sunt zythum, pyrarium & cerevisia, quę quibusdam in regionibus, incolis pro vino sunt. Horum quoque frequens apud illos usus est, in iis morborum affectibus, in quibus à vino mero, & aqua cruda prorsus abstinendum est. Esset enim vinum, ex insigni illa calefaciendi vi, quâ pollet, febribus & inflammationibus noxium: aqua verò simplex & cruda, frigiditate suâ nimiâ progigneret crudos humores & obstructiones, unde infiniti alii morbi orirentur.

Usus Zythi, Pyrarii & cerevisiæ in quibusdam regionibus.

Aqua nihilominus, & vinum sunt instar basis, quibus præparatis, mixtis, & compositis, prout deinceps docebimus, ægri commodè & tu-

Aqua & vinum, sunt basis omnium poculentorum.

& tutò uti possunt Sunt enim morbi quidam, in quibus vini usus aquæ præfertur: veluti in viribus prostratis, ventriculi cruditatibus, hydrope, cachexiis, & symptomatis ex iis productis; Idem quoque in febri quartana multum prodest: ita ut ad plures affectus curandos, vinum aquæ præstet: quin etiam præcipuum & principale fomentum sit ipsius senectutis, aliâs imbecillitatum & molestiarum plenissimæ.

In quibus morbis vinum bonum.

Ex vinis igitur, salubriora & præstantiora sunt, oligophora, matura, non austera, non fumosa, neque turbulenta: sed sincera & ab omnibus fæcibus depurata. Vina alba quibusdam affectibus, & temperamentis magis conveniunt: sic aliis rubra magis congrua sunt. Sunt præterea vina plus minùs aquâ diluenda, pro ratione videlicet morborum, & temperamentorum hominum: quod â periti ac prudentis medici judicio pendet: qui similiter consulendus erit de aquæ usu: num ipsa pro vino diluendo cruda vel cocta sumenda sit, quò melius mali causæ tollendæ conferat. Sic exempli causa, in obstructione solvenda sciendum est, num utile sit, in aquam, quæ coquitur, adjicere radices graminis, aut similis alicujus herbæ: quę sapore tamen suo nullum pariat ægrotanti fastidium, neque ipsum ab ejus usu retrahat: An item expediat diluere vinum eadem aquâ, in dysenteriis, lienteriis, aliisve ven-

Quale vinum ægris conveniat.

ventris fluoribus: numque usus aquæ chalybeatæ sit admittendus potiùs, quàm simplicis aquæ, & crudæ: In his, inquam, omnibus, docti medici consilium audiendum, & sequendum erit.

Vulgares vini correctiones.

Alii cum pane assato super carbones, vinum attemperant: nonnulli in eo macerandam ponunt pimpinellam, buglossam, & similes herbas minus fastidiosas: quibus palato jucundius vinum efficiunt, eoque utuntur in quotidiano victu: quod non usq; adeò improbamus.

Vinum glacie infrigidatum, noxium.

Sed interim approbare minimè possumus consuetudinem illam, magnatibus & opulentis per totam Italiam & Hispaniam familiarissimam, qui vinum impositâ glacie adeò refrigerant, ut in os sumptum, dentes ex nimia illa frigiditate conglaciet: qui quidem usus, quamvis gratus sit palato, ventriculo tamen plurimum nocet: ejusque nativum infringit calorem, colicas insuper passiones, obstructiones, & successu temporis, infinitos alios morbos progenerat. Nec, aquâ refrigeratum vinum, noxâ caret: saluberrimum autem est, bibere id, vel in maximo Solis æstu, quale è cella depromitur. Et hæc de vini usu & correctione sufficiant.

Aquæ usus in quibusdam morbis.

Quemadmodum igitur vinum, ut diximus, anteferendum est aquæ in nonnullis affectibus: sic vicissim in aliis quibusdam, aqua præferen-

ferenda est vino. In febribus enim continuis, ab eo abstinendum: sic etiam in inflammatibus internis, nec non in similibus aliis morbis.

Aqua cocta præstantior cruda, ejusq; præparatio.

Non tamen idcircò aqua exhibenda prorsus cruda & simplex: sed corrigenda est, per ebullitionem, factam in phiala vitrea optimè clausa, ut nihil exhalare posit: idq; in balneo Mar. per horam integram. Hæc optima ejus præparatio. Nam citra partium tenuiorum & salubriorum exhalationem, cruditatem omnem amittit, in B.M. fæcesq; ejus & impuritates terrestres in fundo residebunt omnes: quod vulgaris ebullitio vix aut nunquam præstabit. Eadem quoque ex additione radicum graminis aut oxalidis efficacior evadit, & magis innoxia.

Aqua panata.

Aqua sive cruda, sive cocta, cum pane infriato, sæpiùs transvasata & elutriata, dicitur aqua panata: quæ datur iis, qui ab aqua cocta abhorrent,

Aquæ saccharatæ.

Fiunt etiam aquæ ex saccharo, quibus si addideris cinnamomum, & per manicam transcolatis: habebis Hippocraticum ex aqua: Gallis *Bouchet* dictum.

Ptisana.

Ptisana est potus familiaris multis ægrotis: paratam illam ad usum servant pharmacopolæ. Ejus præpatio varia est: alii cum aqua sufficienti, solam adjiciunt liquiritiam: alii hordeum

hordeum, uvas damascenas, & pruna dulcia, quibus virtutem ejus augent.

Veteres familiariter utebantur cremore hordei, quem hoc modò parabant: R. Hordei cum aqua infusi, & à sordibus omnibus per ebullitionem purgati, libram unam: ablatâ impurâ aquâ, novam reaffunde, & coque usq; ad medietatis consumptionem: potus hic, humectandi & detergendi vi pollent, veteribus cremor ptisanæ nuncupabatur. De his vide Gal. lib. de ptisana, inversione Lalamantii.

Cremor hordei.

Hippocrates, & prisci medici probabant usum mellis, ex quo hydromel paratum ægris propinabant; de quo suprà cap. 8. copiose sat dictum.

Hæc de vinis, aquis, aliisq; poculentis alimentariis dicta sufficiant. De medicatis deinceps dicturi, eorum plurimam partem mutuabimur ex nostra pharmacopea: ex quibus quibus quilibet cujuscunq; conditionis fuerit, aliquam capere poterit utilitatem, suæq; ægritudini consulere. Cui instituto sequens caput, pro fine hujus libri appositum, peculiariter inserviet.

DE VINIS, AQUIS, HYDROMELITIBUS MEDICAMENTOSIS.

Caput ultimum.

Hippocraticum commune.

CAPUT hoc de vinis medicatis sive medicamentosis auspicaturi, primum locum dabimus Hippocratico, omnium vinorum aromaticorum delicatissimo, quod recentiores medici Claretum vocant. Usus ejus plurimus est in diversis affectibus, sicuti deinceps dicetur.

Hippocrati communis compositio:

Recip. Vini rubri, vel albi optimi lib. decem cinnamomi unc. unam & dimidiam: caryophyllorum scrupulos duos: Cardamomi, granorum paradisi ana scrupulos quatuor: Zingiberis dragmas tres: omnia crasso modo contusa, macerentur in dicto vino per tres aut quatuor horas: addendo sacchari albissimi sesquilibram: transcolentur per manicam aliquot vicibus, & fiat Hippocraticum.

Alius modus.

Nonnulli tantam aromatum copiam exosi, id præparant ex solo cinnamomo & saccharo: Sed alii vim ejus calefaciendi paulò post acuũt pipere, vel zingibere & caryophyllis. Hyemis ferè

ferè tempore sumitur cum pane tosto ad corroborandum ventriculum. Porrigitur, etiam in quartanis, & aliis affectionibus ex frigida causa profectis.

Hippocratici extemporanei, ubivis locorum, faciendi modum nobis suppeditat ars spagyrica: ubi juxta eundem modum possunt etiam omnis generis extracta, & remedia specifica ad diversos affectus præparari.

Hippocraticum extemporaneum, cum extracto aromatico.

Recip. Cinnamomi unc. duas vel tres, caryophyllorum unc. semis: zingiberis, piperis, longi, cardamomi, granorum paradisi, galangæ ana dragmas duas: nucis moschatæ sesquidragmam: crassè contusa, & mixta omnia macerentur in spiritu vini, in vitrò optimè clauso, positoque in B.M per tres aut quatuor dies: aut donec spiritus vini colores & virtutes aromatum omnes extraxerit. Frigefactum vas aperi, & separa tincturam per inclinationem: quàm in phiola peculiari serva ad usum. Fœcibus separatis, reliquam aromatum partem fortiter exprime per linteum: quam in phiolis aliis seorsim serva ad usum. Sed prior tinctura est præstantior hac posteriori. Vel, si placet, poteris ea omnia post macerationem filtrare & colare per manicam, idque ob extractionem promtiorem virtutum rerum aromaticarum. Ejusmodi extracta diu servari poterunt.

Sic igitur quoties libuerit, cum vini optimi mensura una, infundes drachmam unam aut alteram extracti, & sacchari, quantum voles: & habebis vinum aromaticum. Ad hoc institutum cumprimis, loco sacchari inserviet ipsius oleum; cum albumine ovorum indurato factum, cujus descriptio suprà habetur.

Clareti variæ præparationes.

Clareta varia, variè pro diversis curationis scopis præparantur. Tantùm duas eorum præparandorum formulas hîc dabimus: fusiùs & tempestiviùs de reliquis in pharmacopœa nostra agetur.

Prior talis est:

Primus modus præparandi Claretum.

Recip. Cinnamomi uncias duas: macis unciam semis: dactylorum sine nucleis, minutim incisorum N. 20. myrobalanorum N. tres aut quatuor: uvarum damascenarum uncias quinque aut sex: seminum anisi & fœniculi ana unciam unam: Coriandri præparati unciam semis: aromatibus & seminibus crasso modo cõtusis, omnia indantur vitro, infundendo aquæ vitæ rectificatę, vini canarię, vel vini albi generosi, singulorum mensuram unam Parisiensem, quæ facit tres libras, aut circiter: lutato vase, macerentur in loco frigido per quatuor aut quinq; dies: citra separationem liquoris à fæcibus suis: aut si placet, post macerationem transcola per manicã, instar vini Hippocratici serva in phialis clausis ad usum. Dosis est unum vel alterum cochleare tẽpore matutino.

Est

Est medicamen optimum ad roborandum vẽtriculum: ejusq; cruditates, & flatulentam omnem materiam tollendam: nec non contra colicos dolores, & similes affectus. Potest hoc Claretum dulcificari cum saccharo.

Vires hujus clareti quænam sint.

Alius modus conficiendi Clareti:

Recip. Vini malvatici, aut vini albi optimi mensuram unam & semis, quæ faciunt libras quatuor aut quinque: pone in vitro aut pellicano addendo caryophyllorum, nucis muscatæ, macis, ana sesquiunciam: Zingiberis, Cardamomi ana unc. semis, Coriandri, anisi, fœniculi, ana dragmas tres: radicis angelicæ, Zedoariæ, ana dragmas duas: diptamni, florum rosmarini, buglossæ, ana pugillos duos: aut in eorum locum accipe eorundem conservarum, añ. sesquiunciam: tabellarum aromatici rosati unc. j. sacchari albissimi libr. j. omnibus crasso modo contusis, & invicem mixtis, infundantur cum vino, & ad macerandum ponantur in B. M tepido, vase benè lutato, per duos aut tres dies. Postea colentur per manicam aliquot vicibus, ut specierum virtus melius extrahatur. Hujus vini quod diutissimè servatur in lagenis clausis, manè exhibe unum aut duo cochlearia. Hoc Claretum corroborat omnes facultates, & reficit spiritus tàm animales, quàm vitales & naturales. Hinc conducit universis cerebri affectibus: item cardialgiæ, lipothymiæ, syncopi, aliisq; cordis affectibus. Estq; me-

Secundus modus.

Clareti secundi proprietates.

dicina præstans contra omnes imbecillitates, cruditates, & flatuositates ventriculi: corroborat jecur & lienem; & medetur omnibus cachexiis, melancholiis hypochondriacis, & ipsis hystericis affectionibus: præservat præterea corpus à peste, vermibus & aliis putrefactionibus, unde varii generis morbi progenerari possunt.

Si eo uti voles in affectu aliquo curãdo: addenda erunt ea, quæ huic fuerint appropriata, ac specifica, quorum quantitas cæterorum ingredientium pondus superet: Ut in epilepsia adjicienda est radix Pœoniæ cum suo semine: ramenta cranii humani, flores tiliæ, lilii cõvallium, calendulæ & similium: Ex quibus fiat Claretum aut vinum antiepilepticum, quod conducet epilepsiæ, tàm ad paroxysmi ferociã tollendam, quàm ad præcautionem, si aliquot ejus cochlearia dederis in novilunio, & luna bicorni.

In Epilepsia, ex uterinis affectionibus orta, addenda est radix bryoniæ exsiccata.

In Apoplexia & paralysi addenda sunt baccæ juniperi, flores lavendulæ, & salviæ. Et sic pro vario affectuum genere, varii quoq; generis clareta sive vina aromatica, medicamentosa concinnari possunt.

Porrò his adjiciemus quædam vina ad particulares aliquos morbos specifica, attamen simpliciora, quæq; breviori temporis spatio paran-

parantur: quæ idcircò non inferiora cæteris æstimanda sunt.

Rec. Ramentorũ cranii humani recẽtis unc. duas, visci querni minutim incisi sesquiunciã: florum pæoniæ, lilii conval l. tiliæ, singulorum pugillos tres vel quatuor: seminum pœoniæ, carduibenedicti, contusorũ ana dragmas sex: cinnamomi unciã semis: nucis moschatæ dragmas tres: indantur vasi vitreo colli oblongi; affundatur vinum optimum: occluso vase, macerentur omnia in B.M. tepidissimo per quatuor aut quinq; dies: colentur bis vel ter, & si voles dulcificare colaturã, adde paululum sacchari, Hoc remedium est Epilepsiæ tàm præservativum, quàm curativum. Ejus dosis sunt aliquot conchlearia tempore matutino, idq; quatuor lunæ temporibus.

Vinum anteepilepticum.

Sic Antiapoplecticum & Antiparalyticum vinum parari potest. Compositio Antiapoplectici fit hoc modo: Recip. Florum lavendulæ, salviæ anthos, ana pugillos quatuor aut quinque: baccarum juniperi unc. duas: in cæteris fac ut suprà. Unum vel duo cochlearia hujus vini exhibita, subitò apoplecticum restituunt, & tanti mali tyrannidem arcent: non omissis tamen interim aliis remediis, veluti evacuationibus universalibus, revulsionibus, derivationibus, &c.

Vinum antiapoplecticum.

Paratur etiam cum vino specificum quoddam & optimum remedium, contra paralyses

Vinum antiparaliticum.

 & con-

& contracturas: quod à clarissimis viris D. VVolffio, D. Mosano, & D. Hartmanno, intimis meis amicis ac fratribus: & Medicis ordinariis Illustrissimi principis Mauritii Landgravii Hassiæ & Mecœnatis mei clementissimi: acceptum & communicatum teneo, cujus præparatio hæc est.

Recip. Florum calendulæ, lavendulæ, mediocriter exiccatorum, bonam partem; quibus imple lagenam vitream, satis amplam & robustam: infunde vini malvatici tantum, ut tres vel quatuor transversos digitos superemineat: vas probè lutatum pone ad Solem per tres septimanas, aut integrum mensem: intra quod tempus, vinum florum illorum virtutes atque essentias extrahet, & vim acquiret adeò efficacem & potentem, ut si vitrum ponas ad parietem aut murum aliquem, ubi ex radiorum solarium reflexione calor auctus, in id fortius operetur, in centum frustula dissiliat. Ponendum igitur est ad fenestram apertam ubi radiorum non tanta est reflexio. In fine dicti tēporis aperi vas, infrigidatū prius per integrā noctem in cella, quo tēporis spatio nimia spirituum vehementia compescitur atq; sedatur. confert hoc vinum supradictis affectibus, uno vel altero cochleari in aurora sumpto: cum quo instandum est, idque continuandum usq; ad viginti quinque, vel triginta dies: ubi prægressis simul purgationibus universalibus; videbis

debis admirandos effectus: sicut celeberrimi prædicti medici affirmârunt.

Si dictum vinum, post sufficientem florum macerationem per Alembicum in B.M. vaporoso destilletur cum omnibus istis floribus, usq; ad siccitatem: multò efficaciùs evadet. Omnium autem efficacissimum & potentissimum erit remedium, si florum fæces in cineres redigantur, salq; extrahatur, & cum propria sua aqua permisceatur.

Sunt prætereà aliæ præparationes tàm simplices quàm compositæ, in quibus vinum basis est: quibus varia parantur remedia specifica, tàm ad sanitatem conservandam, quàm ad morbos curandos:

Julep. ex vino albo.

Arnoldus de villa nova, Medicorum & Philosophorum chymicorum, sui seculi facilè princeps, prout ejus scripta luculenter testantur; componit julepum ex vini excellentissimi libris tribus, & sacchari albissimi duabus libris: quod coquit secundùm artem. Huic vino attribuit vim corroborandi naturam nostram & conservandi atque prolongandi vitam: si singulis matutinis ejus aliquot cochlearia sumantur.

Docemus in nostra pharmacopœa, tres aut quatuor diversos modos juleporum & syruporum, tàm simplicium, quàm compositorum præparandorum ex aromatibus & seminibus calidis, ut aniso, fœniculo, coriandro, pæonia,

baccis juniperi, & similibus: quin etiam ex floribus calidis siccis, ut rosmarini, salviæ, lavendulæ, calendulæ, betoniæ &c. ex quibus parantur varia remedia certis modis appropriata.

Inter hos aliqui fiunt cum vino, quos prædictis claretis haud incommodè nunc adjungendos putamus. At sufficiet nobis, exempli loco, unum describere, ex aromatibus: alterum ex seminibus: & tertium ex floribus: Juxta quas descriptiones alii etiam, sive simplices, sive compositi, concinnari, proq; vario & diverso curationis scopo variari poterunt.

Exemplum ex aromatibus depromptum, esto syrupus cinnamomi, qui componitur hoc modo:

Syrupus simplex cinnamomi.

℞. Cinnamomi crasso modo contusi uncias iiij. maceretur per tres dies integros, in vase vireo, in duabus lib. vini malvatici, idq; ad lentum ignis calorem: colaturæ adde sacchari lib. unam & semis: lentè coquantur & fiat syrupus secundùm artem. Si vinum malvaticum forsan desit, ejus loco vinum album optimum substituendum est. Hic syrupus superat suavitate & utilitate sua omnes aquas cinnamomi, quæ cordiales sunt, multisq; aliis affectibus congruæ.

Proprietates syruporum cinnamomi, nucis

Sic ad corroborandum ventriculum facies syrupum nucis moschatæ: ad quartanam syrupum piperis: ad lipothymiam, cordis deliquia, & af-

& affectus lethargicos, ſyrupum caryophyllorum: Et ſic conſequenter ad varios affectus, ex variis aromatum ſpeciebus, diverſa ſyruporum genera conficies.

moſchatæ, piperis, caryophyllorum & aliorum aromatum.

Ad tormina ventris, & colicam paſsionem fac ſyrupum aniſi ſimplicem in hunc modum:

℞ Aniſi contuſi unciat iiij. maceretur in vini albi optimi lib duabus, per tres dies: coletur & addatur colaturæ ſacchari lib. una.: leniter decoquendo fiat ſyrupus, ut ſuprà.

Syr. aniſi & ejus proprietates.

Syrupus fœniculi præparatur eodem planè modo: qui non ſolùm palatum ſaporis ſuavitate plurimùm afficit: ſed ventos inſuper & flatus quoſcunque in corpore diſsipat, ac viſum mirificè acuit.

Syr. fœniculi & ejus proprietates.

Sic ex cunctis ſeminibus, certis morbis appropriatis, veluti ex ſemine pœoniæ contra Epilepſiam: ex ſaxifragiæ & milii ſolis ſeminibus contra calculum præparandi ſunt ſyrupi.

Syrupi florum omnium calidorum, juxta ſequentis florum roſmarini formulam præparabuntur.

Syr. florum roſmarini ſimplex: ad cujus exemplar præparantur reliqui omnium florum & ſeminum calidorum.

Recip. Florum roſmarini uncias duas, cum eadem vini & ſacchari quantitate infunde, & in cæteris fac ut ſuprà. In defectu florum accipe duplum conſervæ eorundem, hoc eſt, ſex vel octo uncias: Macerentur cum eadem vini quantitate, & procedatur in omnibus, ut ſuprà: at quantitas ſacchari, paulò minuenda erit.

Syru-

Syr. compositus ex aromatibus, seminibus & floribus.

Syrupi compositi eodem modo præparantur: sed cum aromatibus addes flores & semina, quę cum instituto tuo, & morbo profligando conveniunt.

Præter hæc remedia enarrata, quæ cum vino parantur, veteres, uti suprà in capite de vino diximus, alia quoque diversa vinorum medicatorum genera ad usum comparabant. Germani eundem adhuc retinent usum, apud quos ejusmodi vina magni fiunt, & in frequenti usu sunt. Multiplices horum compositiones, vires atq; virtutes descripsimus in Pharmacopœa nostra: ex qua tria tantùm simplicia, & totidem cōposita mutuabimur: ut quæ sint magis necessaria, & præ cæteris utilissima.

Simplicia sunt: vinum absynthites, anthosatum, & juniperinum: composita, ophthalmicum antinephriticum, & chalybeatum.

Vinum absynthites, & ejus proprietates.

Vinum absynthites singularem ventriculi roborādi vim obtinet; confert præterea hepati, & reliquis partibus nutritioni famulātibus. Illas enim ab impuritatibus & corruptionibus liberat, & à vermibus repurgat.

Proprietates vini anthosati & juniperini.

Vinum anthosatum & juniperinum cordis & cerebri facultatibus succurrunt, ex quarum facultatum naturali & bona constitutione, vita etiam integra & diuturna conservatur.

Duplex modus præparandorum

Ejusmodi vina fiunt duobus modis: primò cum musto, tempore vindemiarum: ad quod institutum comparādum est doliolū aliquod, duo-

duodecim, quindecim, vel plurium mensurarum. In vas illud indere poteris absynthii Romani exsiccati lib. duas, tres vel quatuor pro lubito. Dein doliolũ implebis musto recenti, ebullireque sines per aliquot dies, novum perpetuò mustum alternis diebus reaffundendo, quò vas semper repletum maneat, & vinum à suis fœcibus repurgari melius queat. Post perfectam & absolutam ebullitionem imple totum doliolum eodemmet musto, & optimè claude. Sine omnia ita macerari & digeri, nec ante diem vigesimum aut mensem unum, hoc bibendũ exhibe: donec per hoc tẽporis spatiũ digestum & clarefactum satis fuerit. Durat per annum unum vel plures. Dosis est vitri unius medietas. Germani de eo manè propinant pocula plena: quin vidi qui quotidiè in prandii principio magnum ejus haustum sumebant.

vinorum medicatorum. In primo proponitur Absynthites.

Secundò parantur illa vina omni tempore hoc modo: Pone (exempli causa) dictum absynthium minutim incisum, in vas vitreum, ita ut impleat tertiam ejus pertem, vel ultrà: affunde vinum album optimum, usq; ad summitatem ferè vasis: vas optimè clausum ponatur in repositorio, aut loco quodam tepido, ad macerandum per decem aut duodecim dies: intereà temporis vinum extrahet absynthii virtutem atque saporem, quod in phiola illa relinquas: & loco ejus, quod in usum quotidianum detrahitur, reaffunde novuum vinum gene-

In altero modo praeparandi vina medicata proponitur idem Absynthites.

generosum: & sic habebis vinum absynthites, quod diu quoque ad prædictos usus servari potest.

Vinum absynthij compositum contra vermes.

Si id magis specificum ad vermium expulsionem reddere voles, adde flores hyperici, vel centaureæ minoris.

Ad eundem modũ præparantur vina simplicia ex floribus rosmarini, & baccis juniperi: de quorum viribus suprà dictum est.

Varia vinorum genera contra varios corporis affectus.

Sic quoq; vina simplicia ex radicibus acori, angelicæ, & floribus salviæ, ad frigidos cerebri affectus concinnantur.

Vinum enulatum, & de tussilagine, conferunt asthmaticis, & cæteris pulmonum affectibus.

Vinum Buglossæ, cordi amicum & salutare est, ac medetur omnibus affectionibus melancholicis.

Vinum anisi colicos cruciatus mitigat atque discutit.

Vinum santalinum jecinoris substantiam sustentat atque corroborat.

Vinum epithymi, vinum ceterac, & tamarisci, spleniticis prosunt.

Vinum passulatum senectuti mirum in modum conducit, vires labefactatas reparat, & est aliorum vinorum componendorum basis.

Reliquum est, ut de vinis compositis disseramus, & illorum præparationes, prout sumus polliciti, doceamus: quorum primum est ophthal-

thalmicum, cujus præparandi modus est, ut sequitur.

Vinum ophthalmicum.

Accipe vindemiarum tempore musti seu vini recens facti, mensuras septē vel octo, plus minùs, infunde in doliolum huic instituto destinatum: in quo prius indideris euphrasiæ exiccatæ manipulos sex, seminum fœniculi, & sileris montani, ana uncias quatuor, cinnamomi uncias duas: florum stœchadis Arab. manipulos duos: hæc omnia (impleto dolio & clauso) ad macerandum ponantur per tres hebdomadas, vel unum mensem, antequam ad usum veniant. Hujus vini uncia una vel duæ sumendæ sunt horis matutinis, & diu id continuandum est: eximias enim vires habet visum acuendi, & ventriculum roborandi.

Vinum antinephriticum.

Ad præparandum vinum antinephriticum musto impleatur doliolum sex mensurarum: in quod prius indideris alkekengi mediocriter exiccati sesquilibram, radicum restæ bovis & iringii exiccatarum, & in talleolas sectarum, ana uncias sex: seminum personatæ, saxifragiæ, milii solis, ana uncias tres: florum genistæ, malvæ, bismalvæ, ana pugillos quatuor. Omnia macerentur, ut suprà (obturato vase.) Hujus vini accipiendæ sunt unciæ duæ, per quatuor dies, horis matutinis, idque decrescente luna: purgatione præmissa cum bolo Cassiæ, aut cum nostro lenitivo antinephritico, in pharmacopœa nostra descripto.

Hoc

Proprietates vini antinephritici.

Hoc vinum liberat renes ab arenulis:& præservat corpus à calculi generatione: illúmque generatum frangit & exturbat: præsertim si urgente dolore & stranguria, æger eo vino in balneo aut semicupio constitutus utatur.

Vinum chalybeatum fit hoc modo:

Vinum chalybeatum.

Accipe quatuor uncias limaturæ chalybis vetustissimæ & rubiginosæ, perque reiteratas ablutiones, & ab omnibus sordibus optimè repurgatæ, quàm indas in alembicum: addendo rasuram eboris, cornu cervi, ana unciam unam: corallorum pulverisatorum, perlarum pulverisatarum ana sesquiunciam: cinnamomi drachmas sex: caryophyllorum drachmas duas: ceterac, florum genistæ, Epithymi: ana pugillum unum: spec. diatriasantali & linteolo involuti semiunciã: vini albi optimi mẽsuras duas Parisienses, quæ faciũt sex libras vel circiter: sacchari candi uncias octo: Operiatur vas cum charta saltem, & macerentur omnia in loco frigido per octiduum: bis in die, vesperi scilicet & mane, cum spatula lignea nova, optimè versando & agitando. Dein transcolentur per manicam Hippocraticam, & vinum servetur in phiolis benè obturatis: diu enim servatur. Hoc vinum [illegible] conducit adversus cachexiam, hyd[illegible]in, icterũ, inflationes, tumores & obstructio[illegible]es tàm hepatis, quàm lienis. Ab initio unum tantùm cochleare dãdum est, ut huic remedio paulatim assue-

Proprietates vini chalybeati.

aſſueſcat ventriculus: Movet enim interdum nauſeam atq; vomitum. Poſtea ſenſim augēda eſt doſis uſq; ad tria cochlearia, & hoc continuandum per dies plures.

En varia illa & præclara remedia cum vino tanquā illorum baſe parata, quæ hoc in Diætetĭcum noſtrum introdicere viſum fuit: Non dubium eſt, quin grata illa, acceptaq; futura ſint omnibus, tàm ægrotis quàm ſanis: tùm ob illorum utilitatem, in morbis pluribus iiſque graviſsimis tollendis; tùm verò ob preparandi facilitatem, & pretii, quo comparantur, vilitatem.

Hinc quoq; illis nos ſperamus profuiſſe, qui ruri degunt, & procul à medio remoti ſunt, qui horum remediorū aliquot ſemper in ſuis ædibus reſervabunt: ſic etiam pauperes à nimiis expenſis nummorum, medico & pharmacopolæ numerandorum, ſublevatos iri poſſe putamus: Qua in re me feciſſe arbitror opus pium, officioq; meo dignum, nec ab inſtituto alienum. Scio tamen, fore aliquos Cenſores, qui noſtris ſe ſtudiis oppoſituri ſint: utpote quibus magis curę eſt privatum lucrum, quàm Reip. commodum.

Vinorum purgantium ad plures affectus neceſſitas.

Quoniam verò pleraq; purgantia remedia, quæ in pluribus morbis requiruntur tanquam neceſſaria, multis adeò ſunt faſtidioſa, ut meritò correctione indigeāt: Ac inſuper tàm caro vendūtur pretio, ut potiùs ad loculos implen-

dos, quàm ad sanitatem ægris recuperandam facere videantur: nostrarum erit partium, ut ex pharmacopœa nostra quædam hic vina proponamus, quæ non solùm sapore suo grato & jucundo, longè post se relinquūt vulgaria ista: sed faciliori etiam labore, minorique sumptu comparantur: ut interim nihil dicam de maximis eorundem virtutibus & ingenti utilitate. Quibus omnibus, ægrorum sanitati consultum volumus, nec non aliorum qui eadem sibi remedia, quando volēt, comparabunt; ex quorum usu non tantùm morbidum corpus sanescit, sed & sanum in suo statu conservatur. Sed instituti nostri memores, ejus limites interim minimè excedemus, sed vinum tantùm, ut hactenus, pro base & fundamento illorum purgantium retinebimus.

Vinum purgans ex Sena Autumno parandum.

Tempore autumni potest vinum purgans parari in hunc modum: Primùm comparanda sunt doliola aliquot facta ex ligno, quod vino malvatico, aut alio simili, albo & generoso prius fuerit imbutum: unumquodque illorum capax sit quindecim aut viginti mensurarum vel plurium, pro libito. Præstat tamen, plura dolia, eaque minora in promtu habere, quàm unum solùm, idque maximum, si magna vini quantitas præparanda sit. Si igitur vasis magnitudo erit viginti mēsurarum Pariensiensiū, in eo pone folliculorum senæ lib. quatuor vel amplius, prout purgandi virtutem plus minùs

auge-

augere voles: addendo garyophyllorum integrorum cinnamomi, ana uncias duas, seminis fœniculi uncias duas & semis: pruna damascena sine nucleis lib. quatuor vel quinq; liquiritiæ concisę lib. unam: polypodii concisi sesquilibram. His omnibus in vase probè invicem mixtis, vas impleatur musto generoso: sine ebullire, affundendo continuò novum vinum: post sufficientem coctionem, vasis orificium probè claudatur, & ad viginti, aut viginti quinque dies omnia benè macerentur & fermententur. Et sic habebis vinum purgãs, quod per vinum per integrum annum durabit: cujus dosis est vitrum parvum, horis matutinis. Aut si matutina purgatio non satis suum assecuta fuerit finem: unciæ tres vel quatuor adhûc sumendę sunt circa vesperam, duabus vel tribus horis ante cœnam, eodem die. In affectibus porrò contumacibus, & prorsus exaltatis: ex quorum præsentia impuritates tartareę, & humores crassi in corpore magis magisque augentur: purgatio eodem remedio cõtinuanda erit, ad decem usq; aut duodecim, vel etiam quindecim dies: sicq; paulatim ejusmodi humores evacuabuntur, citra ullam virium dejectionem. Eodem quoq; modo febris quartana melancholia hypochondriaca, cachexia, & similes affectus difficilis sanationis, curabũtur, & prorsus exscindentur.

Modus utendi hoc vino purgante, & ejusdem proprietates.

Ad præservationem corporis sufficiet id semel

mel tantùm per octiduum, vel bis per mẽsem sumsisse. Potes, si velis, id paulò ante cibos, vel etiam in ipso prandio aut cœna sumere.

Vinum purgans generalius priori: utile imprimis, podagra & lue venerea laborantib.

Si purgatricem ejus vim reddere cupis generaliorem, adeò ut instar catholici omnes humores simul trahat & expurget: addere oportet radicum exiccatarum oxylapathi, sive rhabarbari monachorum: hermodactylorum, mechoacæ, turbith, quantum voles. Quod hac ratione medicamen erit summum adversus podagram, luem veneream, & similes affectus: addendo salsæ parillæ ad libitum. Ex cujus usu continuato ad aliquot dies, singulares & eximios videbis effectus, cum optimo successu.

Possent hîc aliqui ejusmodi remedia in contemptum trahere, idq; ob solam temporis illorum præparandorum longitudinem. Quibus respondemus, posse ejusmodi vina, in tanta copia simul & semel præparari, ut pro uno, imò pro duobus integris annis sufficiant. Veruntamen ut & istis satisfaciamus, hîc purgãtia quædam proponemus paratu facilia: nec minùs cæteris utilia, quæ quovis anni tempore præparari possunt, quorum primum fit ut sequitur.

Claretum, purgans, catholicum, & facilis præparationis.

Recip. Polypodii quercini, seminis carthami ana unciam unam: radicis acori semiunciam: seminum fœniculi, anisi, ana drachmas tres: corticum myrobalanorum citrinorum & chebulorũ ana drachmas duas. cinnamomi sesqui-

ſesquidrachmam: garyophyllorum, macis, ana ſcrupulos quatuor: conſervæ florum geniſtæ, violarum, malvæ ana ſemiunciam: hermodactylorum alborum drachmas ſex: turbith ſemiunciam: folliculorum ſenæ uncias duas: vini albi generoſi & optimi lib. duas vel tres. Omnia invicem probè mixta, macerentur in vaſe vitreo optimè lutato ad calorem lentum B: M. per quatuor aut quinq; dies, ampliuſve. Colentur aliquot vicibus per manicam, addendo ſacchari uncias ſex: Hoc vinum ſiveInāretū purgans ad aliquot dies ſervari poteſt: ex quo facies ſex octove doſes: pro ſingula doſi unciæ duæ ſufficient: exhibendo id horis matutinis, & ſingulis diebus aut alternis continuando. Purgat clementer omnes humores, ſive ſeroſos, ſive craſſos & melancholicos: prodeſt calculoſis & podagricis: & potiſsimum delicatioribus, nec non imbecilliori ventriculo laborantibus, qui citra vomitum alia purgãtia admittere nequeunt. Conducit prætereà hyſtericis affectibus, & albos ſiſtit menſium fluores, ſi addatur fæcula bryoniæ, quæ eſt ſpecifica uteri medicina, cujus præparandi modus docebitur in pharmacopœa noſtra.

Proprietates Clareti catholici.

Aliud vinum purgans facillimæ præparationis:

Vinum purgans ex ſena, omnibus utile, & quovis tempore factu facillimum.

Recip. Senæ unciam ſemis: pone in vitrum parvum, addendo cinnamomi contuſi, drachmam ſemis: garyophyl. N. quinque aut ſex: vini

albi, quantum sufficit: claude vitrũ cum charta, vel bombace saltem addendo, si voles, modicum sacchari. Omnia macerentur in loco frigido per dies tres, quoad vinum sufficienter tinctum sit. Hujus vini sumantur cochlearia duo vel tria manè, cum jusculo, si placet: ac tantundem serò: idq; continuetur ad dies duos vel tres. Remedium hoc ex uncia semis tantùm senæ præparatum (quod vel infantibus & prægnantibus offerri potest) si continuò ad tres aut quatuor dies sumatur, blandè & utiliter corpus purgat.

Vinum purgans ex floribus prunorum.

Potest porrò parari aliud vinum purgans, modò veris tempore sufficiens florum prunorum, tàm hortensium, quàm agrestium, copia comparetur: quibus tertia vel dimidia dolioli alicujus pars impleatur: His adde uvarum corinthiacarum lib. quinq;, prunorum dulcium lib. tres. jujubarum lib. duas: dactylorum sine nucleis lib. unam: fœniculi uncias tres: cinnamomi uncias duas: impleatur vas totum vino generoso & claudatur; & macerentur omnia ad dies viginti aut mensem unum. Ita præparabis vinum purgans, quod minimè nauseabundum erit, & loco diapruni sumi poterit. Habet enim vim alterandi & purgandi humores biliosos: servatur ad usum per integrum annum. Dosis est dimidium vitrum, quod citra diagridii additionem blandè purgabit. Tempore vindemiarum etiam præparari potest idẽ vinum

Proprietates vini purgantis ex floribus prunorum.

vinum, cum musto vini albi optimi, sicut & cętera, hactenus à nobis descripta. Flores in umbra exiccati servandi sunt usq; ad dictum tempus. Purgandi in eo vim si efficaciorem reddere cupis, adde folliculorum senæ lib. unam aut duas.

Ad eundem modum, veris tempore vinum purgans contra vermes & lumbricos præparari potest, ex Persicæ arboris floribus.

Vinum purgans ex floribus persicæ arboris contra vermes. Vinum purgans ad vermes, & ad sanguinem mundificandum.

Ex floribus hyperici etiam, summitatibus centaureæ minoris, & fumiterræ, collectis omnibus suo tempore, dum florent, & exiccatis paratur vinum purgans contra vermes; quod idem sanguinem mundificat, & tàm atram, quàm flavam bilem purgat. Si addideris senæ, ad libitum, vim ejus purgandi magis acues. Ejusmodi vina licèt paulò amarioris sint saporis, purissima tamen sunt, & limpidissima. Corrigi potest amaritudo illorum uvis corinthiacis, & liquiritia.

Vinum purgans ex rosis.

Sic eodem modo purgans vinum præparetur cum rosis palidis & albis tàm hortẽsibus, quàm sylvestribus. Quod purgat humores serosos: ex quo etiam optimum remedium parari potest contra hydropem, quod etiam additis rad. vincetoxici per urinas purgat. Dosis? duo cochlearia manè exhibita: idq; continenter ad plures dies, si res postulat.

Vinum ex sem. ebuli & hederæ.

Ad eosdem humores purgandos vinum paratur ex seminibus ebuli & hederæ, tàm in autumno

tumno quàm quovis alio tempore. Eadem vina conducunt etiam hydropicis.

Hùc syrupos nostros helleboratos, tàm simplices: quàm compositos, cum vino paratos annecteremus: vina item purgantia helleborata: iis morbis cumprimis congrua, quorum causę occultæ sunt & abditæ: uti sunt mania & melancholia: Adderemus præterea, in gratiam catarrhosorum & asthmaticorum, syrupos & vina nostra purgantia cum peto: & plura alia hujus generis, quæ non adeò vulgaria sunt: nisi illa reservare constitutum esset, usq; in editionem nostræ pharmacopœæ: ex qua illa omnia petenda erunt. Fuit enim propositum nostrum, uti diximus, hoc in Diætetico tantũ familiaria quædam & facilia remedia præscribere: non autem generale aliquod antidotarium componere. Ob eandem causam omnia illa remedia cum vino præparavimus, & composuimus. Hoc enim alimentum abundat spirituum vitalium copia, & est præterea aliorum medicamentorum, ac ipsorum quoq; purgantium vehiculum, cujus virtute & correctione, operationes illorum promptiores & tutiores evadunt, & tanquam ab alexipharmaco quodam, malignæ ipsorum qualitates, si quæ sunt, corriguntur & tolluntur.

Sed ut hìc quorundã Censorum objectiunculis occurram, quibus fortè inferre possint: me dicta remedia omnia pręparare cum vino: cùm

cùm tamen quamplurimis vinum prorsus infensum sit & adversum, sciant illi velim, cum hydromelite simplici, ac vinoso præsertim, talia purgantia præparari posse: aliaq; remediorum genera, supra à nobis proposita.

Sic varii illi syrupi, ex aromatibus, seminibus & floribus calidis, tàm simplices, quàm compositi, quorum preparationes suprà docuimus: cum aqua etiã simplici parari queunt: quorum unam atque alteram formulam hûc adjiciemus: juxta quã reliqui quoq; parari poterunt.

Nova syrupos præparandi ratio ex aromatibus, seminibus, herbis, & floribus calidis, cum suis propriis aquis.

Recip. Cinnamomi crassè cõtusi uncias tres, vel quatuor, pone in Alembicum vitreum, superinfunde aquam fontanam: maceretur in loco frigido, per duos vel tres dies, & posteà destilletur. Hujus aquæ accipe lib. unam sacchari lib. semis: coque ad consistentiam syrupi qui fragrantissimum cinnamomi odorem, & saporem repræsentabit. Sic facies syrupos ex aromatum aliorum aquis destillatis per Alembicum, extractis & separatis priùs oleis, juxta communem chymicorum processum.

Syrupus cinnamomi cum sua propria aqua.

Ad eundem modum paratur syrupus anisi:

Recip. Anisi lib. unam vel duas: contunde & pone in Alembicum: superinfunde lib. octo vel decem aquæ fontanæ: maceretur per viginti quatuor horas, antequam ad ignem admoveatur: postea destilletur secundùm artem: ubi aqua & oleum anisi simul destillabuntur: oleum aquæ innatans, cũ infundibilo separãdum est,

Syrupus cum aqua anisi.

cujus quantitas uncias duas vel tres non excedet: quod ſervari ſeorſim debet. Aquam verò, licet poſt olei ſeparationē ullius amplius utilitatis eſſe pleriq; exiſtiment: ex ea tamen, aniſi odorem & ſaporem adhuc integrum retinente ſyrupus componitur in hunc modum:

Recip. aquæ dictę lib. duas: ſacchari lib. unā: & ad ſyrupum decoque. Ad quem modum cōponi poteſt etiam ſyrupus fœniculi, & omnium aliorum ſeminum, herbarum, & florum calidorum, veluti ſalviæ, & roſmarini, quorum aquæ propriæ, ſeparatis priùs oleis: ſicuti dictū eſt, ad hoc iuſtitutum reſumendæ ſunt.

Decoctio ſimplicium in vaſe clauſo fieri debet, ne ſpiritus exhalent.

Aqua enim communis, cum qua ſemina calida, herbæ, floreſq; calidi exiccati macerãtur, & tandem deſtillantur per alemb. æneum cum ſuo refrigerio, omnem illorum ſaporem, vim & virtutem attrahit: multoq; evadit efficacior quàm ſunt vulgares aquę, deſtillatę ex iiſdemmet rebus etiam viventibus.

Extracta cum iiſdem aquis, ex omnis generis purgantibus, tam ſimplicibus quàm compoſitis, parari poſſunt.

Hinc colligere licet, cum propria cujuslibet rei aqua, vel cum aquis cardiacis, aqua ſeri lactis, & aliis id genus, ex aloë, rhabarbaro, ſena, atq; aliis purgantibus fieri poſſe extracta, ſyrupos, & ſimiles remediorum formulas ad purgandum corpus: quorum doſis multò minor erit vulgaribus iſtis: neque tàm guſtu ingrata.

Ad cujus rei demonſtrationem, cathartica quædā officinarum uſitatiſsima proponemus: quæ licet tantæ amaritudinis ſint, tantæq; inſuavi-

ſuavitatis atq; perniciosæ violentiæ: arte tamē & induſtria veri Empirici, hoc eſt, expertiſsimi & peritiſsimi medici, non aprici & inexperti ſcioli ſuaviora, corporeq; humano utiliora & ſalutaria reddi queunt. De quibus deinceps, ſub finem hujus libri, paucis agetur: ne quis fortè exiſtimet, à nobis vulgaria illa purgantia prorſùs in contemptum trahi, cū ex adverſo, ægrotos ex iis, debitè & juxta artem correctis & adminiſtratis, multùm juvari poſſe, conſtanter aſſeveremus.

Inter alia igitur ſeligemus confectionem, ſive magnum illud electuarium Hamech, à Meſuæo deſcriptum: & hieram Pachii, quam & hieram Diacolocynthidos vocant: quæ duo purgantia, licèt omnium frequētiſsimè à medicis quotidie præſcribatur: correctione tamē imprimis indigent, ob nimiam illorum caliditatem, amaritudinem, & agendi violentiam: quas qualitates à colocynthide, primario ingrediente, obtinent.

Quid obſervandum in vulgari præparatione confectionis Hamech.

Videmus quædā ſpagyricæ artis lineamenta, vel in ipſa confectione Hamech, non obſcurè adumbrata: in qua major artis induſtria cōſpicitur, quàm in cæteris purgantibus omnibus univerſæ medicinæ. Imprimis autem in ea operatio illa chymica, quam extractionem appellant, manifeſtò elucеſcit.

Compoſitio ejus in partes duas dividitur: in prima, ingrediuntur omnes myrobalanorum

ſpecies

ſpecies, rhabarbarum, agaricus, colocyntis, ſena, polypodium, ſuccus fumiterræ: quæ omnia purgandi vim habent. Corrigentium autem officium abſolvunt ſequentia: abſynthium, thymus, epithymus, violæ, ſemina aniſi & fœniculi, roſæ rubræ, pruna, & uvæ paſſæ.

His omnibus ſecundùm artem in vas cum collo anguſto, quod chymici vocant matracium, impoſitis, ſuperinfunditur ſerum lactis caprini: cujus quantitas materiam, quatuor vel quinq; tranſverſos digitos: ſuperemineat: vas optimè clauſum in digeſtione, per quinq; dies ponitur, in loco tepido: poſteà omnia coquuntur & colantur, vel, ut uno verbo dicam, omnia ſpagyricè peraguntur, non ſecùs, ac in extractis parandis operari ſolent chymici. Hęc itaq; per extractionem operandi ratio, veteribus olim uſitata, non tanquam nova, ita temerè repudianda erat.

Altera hujus compoſitionis operatio planè craſſa eſt, & materialis: in qua manna, pulpæ caſsiæ & tamarindi, ſcammonium, quinque myrobalanorum genera, rhabarbarum, ſemina fumiterræ, aniſi, & ſpicæ nardi: omnia in craſſa ſua ſubſtantia, & tantùm in pulverem redacta, adjiciuntur.

Proprietates confect. Hamech. juxta vulgarem præparationem.

Hæc eſt illius confectionis deſcriptio, quæ præcipuum & ſummum remedium eſſe creditur, ad utramq; bilem & pituitam ſalſam purgandam; & hinc etiam ad morbos, qui ex humori-

moribus istis generantur, quales sunt lepra, cancer, omnesq; scabiei species, ut porrigo, malum mortuũ, & similes: nec non in febri quartana eadem usurpatur: in lue etiam venerea ejus semiuncia: cum convenienti decocto exhibetur: alii addunt radices veri hellebori nigri usque ad drachmas duas. Quæ tamen confectio tàm amara est fastidiosa, ne dicam perniciosa & noxia imbecillo ventriculo, ut si quis ea usus sic semel, vix altera vice eandem admittat.

Præparatio extracti ex confect. Hamech. juxta artem spagyricam.

Restat igitur, ut promissi memores, hîc modum juxta artem spagyricam doceamus, quo pravæ illius qualitates corrigi, eaque salubrior reddi possit. Modus est, ut sequitur:

Recip. Confect. Hamech 3. vel. 4. uncias (aut plus minùs, prout fert institutum) pone in matracium vitreum, superinfunde aquæ destillatæ ex succo pomorum curtipendulorum aut fumiterræ tantùm, ut quatuor transversos digitos supereremineat. Aqua hæc efficacior erit, si illam cum sufficienti quantitate succi limonum vel granatorum acidorum, depurati, acidulam reddideris. Hujusmodi enim succi vitriolati, essentiis & proprietatibus citiùs extrahendis, valdè conducunt, & veri correctivi vicem gerunt, in tollenda scammonii, aliorumque purgantium nimia caliditate & violentia. Summus ille vir, Theodorus Zvingerus solebat similiter malignam illorum vim corrige-

Succi vitriolati, promtiori rerum extractioni plurimum conducunt.

aceto

aceto suo montano, solis philosophis cognito. Sed hæc obiter. Vas igitur probè clausum ponatur in B. M. mediocriter calido: ubi intra triduum atq; quatriduum aqua rubicundissima instar sanguinis, & limpidissima apparebit: quam sensim per inclinationem transfundas in Alembicum vitreum: & caveas ne turbidi quid simul transeat: aliam aquam novã affunde fæcibus, & pone in digestione B. M. per duos tresve dies separando aquam puram, totiesq; id reiterando, quousq; aqua ampliùs nõ tingatur aut coloretur: ex hoc enim signo perfectam omnium virtutum & tincturarum extractionem cognosces. Aquæ tota humanitas inde per exhalationem separetur, in cineribus aut B. M. vaporoso: in fundo Alembici duriuscula quædam subsidet substantia: ex quo, postquam refrixerit, formari possunt pilulæ: quarum duæ ad semidrachmam vel ampliùs purgando corpori sufficiunt, citra aliquam noxã aut offensam. Deauratæ, nullam omninò amaritudinem, antea per digestionem ferè sublatam, repræsentant, nec ullam ventriculo molestiam facessunt.

Per digestionem & coctionem in B. M. omnis amaritudo tollitur.

Loco aquæ pomorum, sumi potest aqua destillata ex lacte, vel ejus sero, aut aqua fragariæ.

Juxta eundẽ modum extractum paratur ex hiera Pachii: cujus compositionis ingrediẽtia sunt, stœchas, marrubium, chamædrys, agaricus,

Compositio Hieræ pachij vulgaris.

cus, colocynthis, opopanax, sagapenum, radices aristolochiæ rotundæ, petroselini, piper album, cinnamomum, spicanardi, myrrha serpillum, crocus: omnia hęc contrita, quorum pondus facit nonaginta quinq; drachmas, invicem miscentur cum mellis crudi, solummodò despumati, triplo, hoc est, libris tribus, minùs duabus unciis, aut circiter.

Extractum autem, citra mellis additionem, ex solis speciebus fiat, quibus in vitrum positis affundatur aqua destillata, vel ex sero lactis, vel ex fumo terræ, aut pomis redolentibus: quibus aquis permiscentur succi aciduli limonum & granatorum, ut diximus: sicq; deinceps tincturæ, secundùm artem, vel eadē inconfectione Hamech methodum, extrahentur.

Extractum Hieræ pachii, arte chymica præparatum.

Ejusdem extracti præparatio fit adhûc alio modo, crassiori quidem, sed breviori via. Post primam enim digestionem, 4. aut 5. dierum, materia omnis per setaceum trajiciatur, & denuò in vitro novo, in digestione ponatur: addendo succorum pomorum & cydoniorū, optimè depuratorum, ana sesquilibram: post sufficientem digestionem, per duos aut tres dies, omnis humiditas per Alembicum evaporetur quoad materia in fūdo, in electuarii aut opiatæ consistentia, subsidat: cui non opus est mel admiscere: sufficientem enim dulcedinem & suavitatem suppetunt additi illi succi, per se dulces & melliflui. Sin verò eandem in eximiam

Facilior & crassior ejusdem extracti præparatio.

eximiam dulcedinem convertere velis: adde mannæ electæ uncias sex, & fac, ut simul cum succis illis digeratur.

Dosis hieræ, hoc modo præparatæ, sesquidrachma, aut drachmæ duæ ad summum, in forma boli: & semiuncia in clystere. Quæ licet crassiori modo sit præparata: non tamẽ ita noxia est ventriculo, ut vulgaris illa. Ejus usus erit in magnis & gravibus morbis: ubi eccoprotica, tanquam nimis languida, altiùs quàm ad primam corporis regionem penetrare, nequeunt.

Quantæ virtutes hieræ Pachii attribuantur à Scribonio l. 1. de compos. medic. cap. 29.

Quantis, quæso, laudibus eandem hieram extollit Scribonius Largus, quam affirmat summum & præcipuum medicamen esse, epilepsiæ, vertiginis, maniæ, hemicraniæ: asthmatis & catarrhi subitanei: incubi prætereà, convulsionis caninæ, & omnium melancholiæ affectuum; nec non podagræ, ac imbecillitatis ventriculi.

Si igitur ea tantis proprietatibus prædita credatur; nondum preparata aliter, quàm cum crudi mellis admixtione: multò certè nobiliores ac præstantiores demonstrabit effectus, post debitam preparationem, quam modò descripsimus: quod vel experientia teste manifestum est.

Placet insuper in hoc Diæteticum nostrum cathartica illa minorativa sive eccoprotica, tanquam cæteris gratiora, & benigniora, inserere.

ſerere. Quorum præparationes aliquas, minimè vulgares, nec minùs faciles, quàm utiles annectemus.

Exempli loco ſumemus Caſſiam: ex qua cum eadem aqua pomorum, eâdem etiam methodo & via, ut ſuprà, extrahitur eſſentia & tinctura limpida & rubicunda inſtar rubini aut vini rubri. Ad quod inſtitutum recipe pulpæ caſſiæ uncias duas vel tres, ſuperinfunde aquæ dictę tantum, ut ſupereminеat quatuor digitos: & digere in B. M. lentiſſimo, per 8. tantùm horas: in quo tempore tinctura apparebit, ut ſuprà. Ex hac tinctura diaphana, cum ſaccaro paratur ſyrupus, qui ad duas uncias exhibitus, ſufficienter purgat, & facilis eſt paratu.

Syrupus ex caſſia.

Si ex caſſiæ & mannæ Calabrinæ æquis partibus, ſervata proportione ſupra dicta (non enim opus eſt majorem ejus quantitatem ſimul & ſemel præparare, quàm ſufficit pro doſi una) cum iiſdem aquis pomorum aut ſeri lactis, eſſentiam ſive tincturam extraxeris: omnem mannæ ſubſtantiam diſſolvi, & unà cum caſſia in tincturam claram & pellucidam converti videbis: ex qua citra ſaccari additionem parari poteſt ſyrupus caſſiæ cum manna; quo mitiſſimo remedio purgari poterunt prægnantes mulieres, infantes, aliique, qui imbecilliorem habent ventriculum.

Syrupus ex caſſia & manna.

Unciis duabus pulpæ caſſię & mannæ, adde

Syrupus ex caſſia, manna, & ſena.

Oo unci-

unciam unam folliculorum senæ mundatorum: & progressis in cæteris ut suprà, fac extractum secundùm artem. Ex quo cum additione modici facchari, componitur syrupus cassiæ, mannæ & senæ: dosis tantùm est uncia una, quâ clementer purgantur omnes humores, & est instar alicujus Catholici.

Electuarium ex eodem extracto.

Si humiditatem ejus per evaporationem in B. M. separaveris, electuarium habebis, quod ad drachmas tres vel quatuor, sive in forma boli, sive potionis, dissolutum cum convenienti liquore exhibebis. Ejusmodi remedia, tàm præparandi modo, quàm virtutis efficaciâ, longè præstant catholico illi cassiæque vulgariter transcolatis: quæ turbida nimis & magna insuper dosi exhibita, non possunt non esse ingrata, & fastidiosa, ut nihil dicam, de ingredientium impuritate & cruditate, quæ per digestionem depurantur, dulcorantur, & maturantur, gratioraq; gustui, & ventriculo utiliora redduntur.

Suprà, de melle diximus, quàm proximè id accedat ad æthercam cœlestemque naturam, qua etiam cassiam & mannam longè superat: ejusdem tamen incommoda tanta esse ostendimus, ut, nisi benè despumatum depurgatumq; fuerit, vel Galeno etiã teste, plus noceat, quàm prosit. Manna igitur & cassia, quòd longè recedant à bonitate mellis, ideò deteriora sunt æstimanda, si cruda, ut moris est, exhibeantur.

Manna & cassia, nondum præparata, cruditatum & impuritatum plenissima.

Verun-

Veruntamen per digeſtionem & coctionem ritè præparata, noxiam omnem qualitatem exuunt, eamq; cum ſalutari & benigna permutant: minori etiam doſi ſumpta, guſtum minimè offendunt; multoq; citius, ac ſecuriùs, quàm anteà, corpus evacuant: & tandem in omnibus præcepto ſatisfaciunt Hippocratis, qui citò, tutò, & jucundè mederi jubet.

His & ſimilibus remediorum generibus abundat pharmacopœa noſtra: ex qua pauca tantùm mutuari, inq; Diæteticum præſens transferre, viſum fuit: ut palàm fiat omnibus, nobis non incognita eſſe vulgaria iſta remedia, neq; eadem nobis ſimpliciter improbari: imò eſſe quædam in illis ſingularia, nec cuivis obvia: quæ tamen ex propria ſcientia & experientia, publico hoc ſcripto, aliis communicamus.

Encomium Chymiæ.

En egregia illa chymiæ effecta, quæ in ingenioſa ſummorum medicamentorum inventione demonſtrantur! En ſummam eius in Therapevſi utilitatem, & neceſſitatem maximam! Quid verò chymiæ ſcientiâ præſtantius, quid eâ dignius aut excellentius? Plerique in Academiis doctorum virorum, Medicorum & Philoſophorum illam ſuſpiciunt, amplexantur, deoſculantur. Itali, Angli, Poloni, Dani & Sueci, eam in deliciis habent, colunt, amant. Germania item tàm inferior, quàm ſuperior, quæ fertiliſſimum doctorum viro-

rum ſeminarium hactenus ſemper fuit, & adhuc noſtro ſeculo, tot præclariſſimos & doctiſſimos alit viros: inter quos pretioſa illa, omniq́ue laude digniſſima chymia viget, floret, vireſcit: quæ tamen interim, à quibuſdam ejuſdem oſoribus, contra omne jus & æquitatem, tanquam res pernicioſa, unà cum ſuis ſectatoribus, maledictis proſcinditur, ſuperbè contemnitur, & ad extremos uſq; Garamantas ignominioſè amandatur.

Remedia illa, de quibus hactenus egimus, quamvis ſpagyricè pręparentur: omnia tamen ex vegetabilium familia ſunt petita. De induſtria enim iis noluimus metallica, tanquam multis ſuſpecta, immiſcere: quamvis illorum effectus admirandos quotidiana palàm enunciet experientia.

Thermarum utilitas.

Clare hoc teſtantur thermæ, ſive balneæ naturales, ad quas, ob inſignem earum vim in morbis curandis, ægri deploratiſſimi, fruſtrà tentatis cæteris remediis omnibus, tandem ablegantur.

Medicus quidam, hujus urbis primarius, & vir doctiſſimus illarum vires non ita pridem expertus eſt. Is enim, cum hydropiſi tentari cœpiſſet, uſu thermarum Forgenſium in Normania, quæ ferri proprietates habent, priſtinæ ſanitati reſtitutus eſt.

Adeò nota eſt harum balnearum utililitas & præſtantia, ut res non egeat probatione, niſi quis

quis mente captus, rerum testimonia negare velit.

Aqua in visceribus terræ, mineralia corpora percurrendo & alluendo, illorum virtutes & proprietates trahit. Natura verò sagax & provida, per omnes terræ partes, aquarum istarum ramos dispertita est, ut illarum beneficio homo, in cujus gratiam productæ sunt, frueretur. Nulla est ferè provincia in Gallia nostra, in qua ejusmodi aquarum fontes non scaturiant: ut minimè opus sit incolis, illarũ causâ longinqvum & sumptuosum iter emetiri.

Sic arte imitante naturam, vel aquâ vel vino, aliisvè liquoribus aptis virtutes extrahuntur mineralium, ex iisq; pro diversa morbi natura, varia quoq; & diversa præparantur remediorum genera.

Proprietates thermarum Forgensium.

Aquæ sive thermæ forgenses, ferri qualitates, ut paulò antè diximus, obtinent: jecur roborant, & cæteris partibus, nutritioni inservientibus, prosunt: cachexiam præterea, causam hydropis, juxta Avicennam & Aurel. antecedentem tollunt. Vinum nostrum chalybeatum iisdem planè dotatum est virtutibus: nec non pulvis ille, in quo ferrum ritè præparatum, basis locum tenet: quorum mirabiles effectus in hisce & similibus morbis sese indies manifestè produnt.

Sed qua fronte aut religione damnantur hodie ejusmodi remedia, ex metallis sive mi-

neralibus parata: præsertim, si ea solertis medici industriâ, secundum artis & naturæ leges: non per ignarum quendam Empiricum aut Sophistam, præparentur? cùm eorundem usus apud antiquos, & quidem citra ullam præpaparationem passim occurrat? Sicut videre est ex pluribus veterum scriptis.

Nicolaus Myrepsus, inter Græcos celeberrimus autor, præclaram navavit operam in locupletanda pharmacia, & collectis selectioribus antecessorum suorum remediis, librum de Antidotis conscripsit: in quo plus quam centum reperies Antidotos, vel selectissimas etiam in quarum compositione, metallica sive mineralia, hodiè à multis damnata, cruda insuper & sine præparatione, ingrediuntur.

Myreps. de antid. c. 221

In Antidoti Tripheræ è ferro, compositione, additur libra una stomatidis ferri, ut vocat: quod ingrediens reliquorum omnium dosin superat. Creditur illa conducere ad frigidos affectus, & stomachi cruditates.

Tabellæ ex pulvere chalybeato.

Paratur hodiè ex chalybe, sine aceto & igne, pulvis, cuius etiam anteà mentionem fecimus: ex quo cum quibusdam speciebus corroborantibus tabellæ conficiuntur, quę in cachexiis mirandos edunt effectus: Horum, inquam, remediorum ingredientia præcipua sunt ex mineralium familia desumpta: præparatio verò eorundem plane chymica est. Cum igitur tanta ex mineralibus effloreſcat utilitas, quis, quæ-

quæso, illa temerè flocci faciet aut vituperabit?

Sulphur, quia facilè inflammatur, à multis calidissimum & prorsus igneum judicatur, & idcircò è remediorum ordine excluditur. Sed quomodo id sequatur, nō satis perspicio. Camphora enim, quæ vel in aqua ardet, communi omnium consensu frigida potius quàm calida censetur. Accedit quod & eadem, sapore satis acri stipetur: sulphur autem omnis acrimoniæ expers sit.

Sulphuris remedia cur suspecta quibusdam videantur.

Cur verò hodiè abrogatur & damnatur id quod veteres olim uno ore comprobarunt? In eodem enim Myrepso viginti plus minus sese offerunt antidota: quorum alia specifica putantur remedia contra febres & inflammationes internas: in quibus tamen sulphur vivum, & planè crudum, tanquàm præcipuum inter alia ingrediens non prætermittitur: Nimis longum foret, singula minutim hìc recensêre: præcipua igitur tantùm pro assertionis nostræ confirmatione, in medium hìc adferam.

Sulphuris usus veteribus non improbatus.

In Antidoto Pauli, quam Myrepsus ad Aphoniam, spirandi difficultatem, asthma, dysenteriam, & colicos dolores conferre scribit, sulphur non omittitur.

Cap. 220.

Sic in Antidoto, Panacea appellata, cui adscribit vim, febres, aliaq; infinita mala sanandi, sulphur ingredientis locum habet.

Cap. 228.

Idem

Idem sulphur ingreditur compositionem persicæ antidoti: quæ insigne creditur remedium esse contra omnis generis morbos, contra cephalalgiam, icterum, & febres intermittentes omnes. Imò in eadem compositione tanti ab illo æstimata, adduntur etiam Arsenici crudi drachmæ quinque. Sic in antidoto, cap. 303. Musæ Apollonio adscripta, idem Arsenicum ingreditur: quam tamen Antidotum omnibus hepatis affectibus utilissimam esse affirmat. Sed absit, ut ejus usum comprobare ausim.

Cap. 223

Arsenici usus in quibusdam veterum antidotis.

In aliis Antidotis, eidem Apollonio, cap. 301. 302, 303. adscriptis: quarum ultima Aphrastos nominatur (tanquam res pretiosissima, nec temerè cuivis communicanda, sed per aurem tantum clàm insusuranda sit) sulphur quoque additur. Sed optarem inter alia hujus antidoti ingredientia, majusculis consignari literis STERCUS BOVILLUM. Ecquid enim lautius aut jucundius excogitari possit pro delicatulis? in quorum, scilicet gratiam solùm id forsan additum est.

Denique sulphur in tanto olim usu, pretioq; fuit, ut myrepsus plures Antidotos à sulphure tanquam illarum præcipuo ingrediente appellarit: ut est Antidotus de sulphure vel lexopyretos, & aliæ, uti videre est cap. 339. 358. 359. Quæ, juxtà eundem authorem, omnes conferunt ad tussim inveteratam: febrem tertianam

nam & quartanam: contra ipsum quoq; morbum caducum.

Cum igitur sulphur crudum, & multis adhûc impuritatibus inquinatum, veteribus olim adeò usitatum fuerit, quî fit, quod hodiè ejus usus damnetur in iis, qui singulari artis industria, ejus cruditatem & impuritatem tollunt, ex eoq; summa & optima præparant remedia? Flores enim albi: nec non lac sive butyrum dulce, arte præparatum, multò sunt præstantiora remedia contra tussim, asthma, phthisim, & ceteros thoracis affectus, quam sulphur crudum exhibitum. Sic balsamum rubicundissimum, instar rubini, Philosophicè extractum, & ad guttas aliquot cum jusculo aut alio convenienti liquore exhibitum, iisdem affectibus, & imprimis pulmonum ulceribus prodest, cujus viribus longè impar est sulphur vulgare. Aciditas præterea sulphuris extracta, & ab oleaginosa illa & adustibili qualitate separata, febrilem calorē penitùs extinguit, tantum abest, ut eundem foveat, augeátve.

Proprietates florum & butyri sulphuris.

Balsamum sulphuris

Aciditas sulphuris.

Ex vitriolo quoque optima præparari possunt etiam interna medicamina; quia verò id veteribus non satis cognitum fuit, ex remediorum censu immeritò hodiè expungitur.

Cur hodie vitrioli usus in medicina non toleretur.

Galenus lib. 9. simpl. ubi de vitriolo tractat, non satis demirari potest, quod sub tam insigni ejus adstrictione, tanta caliditas delitescat: ob

Proprietates vitrioli juxta Galenum.

quam causam carnibus tantùm humidioribus, à corruptione vindicãdis, utilissimum esse statuit. Paulus & Oribasius eiusdem sunt opinionis cum Galeno. Sed huius admirationis nodũ solvit interna vitrioli anatomia. Quod enim interius in eius occulto continetur, id exhibetur per artem spagyricam: cuius beneficio ex eodem extrahuntur tria: phlegma subdulce: spiritus acidus: & oleum acerrimum.

l. de remed. Orib. med. Coll. lib. 15

Proprietates vitrioli occultæ, arte spagyrica conspicuæ fiunt.

Præter hæc etiam, per artificiosam hanc dissectionem, separari ex eo possunt Sal, citra molestiam vomitum ciens: perq; sudores & urinam purgans: & Sulphur dulce seu narcoticum, quod verum anodynum est ad quosvis dolores mitigandos, circa stuporem, qui aliâs vulgaria illa opiata & narcotica plerumque comitari solet.

Duæ proprietates contrariæ in vitriolo, solis artistis cognitæ.

Hanc internam rerum anatomiam si calluisset Galenus, duas præterea qualitates planè contrarias, sub eadem vitrioli aciditate deprehendisset (quod periti norunt artifices) quarum una corpora solida & dura, veluti lapides, & alia huius generis dissolvit: altera contrà, spiritus volatiles, ut aquam vitæ sive spiritum vini, & spiritales substantias, quæ nullo frigore externo vel violentissimo constringi aut condensari possunt, coagulat. Vnde liquidò constat, eadem vi, ab eo in corpore humano dissolvi arenulas & calculum, & contrà, spiritales fumososq; vapores coagulari: à quibus aliâs varia

ria producuntur symptomatum genera, nisi coagulationis fræno, tanquam summo illorum remedio, compescantur.

Quod si vir ille summus reviviſceret hodie, quanta haud dubiè admiratione, quantoque desiderio & amore amplecteretur tam sublimem ac raram Philoſophiloſophiam! quæ non in frivolis consistit disputatiunculis, nec in dubia opinionum fallacium fluctuatione: sed certiſsimo potius & tutiſsimo experientiæ fundamento inconcuſſa nititur, & iis tandem acquiescit, quæ oculi vident, & manus tenent.

Dioſcorides vitriolo crudo non tantùm ad externos, ſed ad internos etiam affectus utitur: cuius drachmam unam cum melle exhibet contra aſcarides & vermes, & ad ciendum vomitum iis, qui ex nimio fungorum eſu torquētur.

N. Myrepſus, libro ſupra citato, inter varii generis antidotos, quarum compoſitionem ingrediuntur chalcitis, miſy, & alumen, quæ naturam vitrioli obtinent, unam cap. 157. Chryſippo attributam: alteram Eclogam, hoc eſt, ſelectiſsimam dictam, deſcribit: Hanc imprimis prodeſſe docet cruentæ ſpuitioni, & hæmorrhagiæ. Chalcitis item compoſitioni Theriacæ additur. Quæ omnia eum in finem à nobis dicuntur, ut conſtet, veteres quoque, mineralia eiuſmodi, vel cruda & impura, imò plumbum ipſum, ſolummodò uſtum (ut

in Mi-

in Mithridatii compositione à Myrepso cap. 412. descripta, videre est) usurpasse, tantum abest, ut illa contempserint aut odio adducti, ex remediorum albo deleverint: sicut nonnullos hodie factitare videmus. Sed ut liberè dicam quod sentio, eorum ego usum in medicina probare non possum, priusquam secundùm artem optimè præparata fuerint. Oleum vitrioli, cujus tanta est acrimonia, ut corium & pannum corrodat, Mathiolus tanquam summum remedium ad calculi comminutionem & urinæ suppressionem, ad asthma item, & spirandi difficultatem, cum convenienti liquore exhibet: & quorundam admixtione, vim ipsius acerrimam corrigit. Sed vulgares sunt ejusmodi correctiones. Verus Philosophus, perniciosam illam acrimoniam omninò tollit, eamque cum liquore salis tartari, quantumvis acriori, subdulcem reddit, ut non secus ac syrupus limonum, per os exhiberi possit. Pauci his fidem adhibent sed veritatem dictis inesse norunt illi, qui in pervestigandis naturæ secretis, dies noctesque consumunt.

Mineralia non nisi præparata in medicum usum vocanda sunt.

Antimonium, tanquam lethale venenum hodie à multis proclamatur: juxta Dioscoridem tamen & veteres, facultatem habet adstringendi & rrfrigerandi: ob quam causam usus ejus est in collyriis oculorum. Galenus ipsi vim exsiccandi & adstringendi attribuit: ita ut neque à Dioscoride, neque ab ipso Galeno,

Antimonium, & ejus facultates juxta veterum opinionem.

no, aliisve ex veteribus, inter venena simpliciter recenseatur. Sed demus, id esse venenum, num propterea ipsius usus in medicina prorsus interdicendus? Lapis enim Lazuli, & lapis Armenius, licèt ambo inter venena annumerentur, ex remediorum tamen purgantium numero, nullo modo excluduntur.

Violentia antimonii non tanta est, ac cæterorum deleteriorum.

Displicet multis in antimonio nimia purgandi vis & violentia, tàm per vomitum, quàm per secessum: quam ipsemet non laudo. Veruntamen ejus vis tàm vehemens & perniciosa nō est ac tithymali, thapsiæ, hellebori albi, & aliorum violentissimorum remediorum, quæ convulsiones excitant, & ad venenorum classem, sub quibus antimonium non continetur, jampridem relata sunt.

Vitrificatio antimonii improbata.

Sanctè testari possum, me nunquam antimonii vitro usum fuisse. In vitrificatione enim non consistit vera ejus præparatio: quam omnes veri Philosophi improbant. Scio tamen, infinita remediorum genera ex antimonio prȩparari posse: multosque novi in Germania percelebres medicos, qui vitrificato antimonio, ad vomitum ciendum, felici cum successu utuntur.

Variæ antimonii proprietates, pro varia ejusdem præparatione.

Verùm ab illis interdum ita præparatur, ut vomitum citra ullam molestiam: interdum, solam salivationem provocet. Neque contemnenda est illa purgandi ratio, olim Hippocratis tempore admodum frequens & usitata.

Ex eo porrò varia purgantia parantur, quæ morbum ejusque causam, circa vehementem corporis perturbationem, radicitus tollunt. Varia quoque hydrotica, diuretica, imò roborantia & Bezoardica, magnæ virtutis remedia, ex eodem conficiuntur.

Tres diversæ substantiæ in Guaiaco, non secus ac in antimonio.

Nec mirum id videri debet, tot tamq; contrarias facultates unico subjecto inesse. Vera enim scribo, & quæ ad oculum, si res postulet, demonstrare possum. Perinde ac notum est omnibus, in Guajaco tres diversas inesse proprietates: diureticam nempè in spiritu acido: sudoriferam in oleo: cujus guttæ aliquot cum vino aut jusculo infusæ exhibentur: & vim purgantem in sale: cuius unus vel duo scrupuli, cum aqua propria, seu liquore acido, pro dosi sufficiunt.

Quod si antiqui & Antecessores nostri non satis comprehenderint, tot diversas naturarum proprietates in unico contineri subjecto: num propterea rei veritas tollitur?

Veteres ne per somnium quidem cogitarũt ipsum antimonium, cùm tàm nigri coloris, tamque terrenæ & crassæ sit substantiæ, in vitrum candidum & pellucidum, instar crystalli, & rubrum instar rubini; sola calcinatione & fusione transmutari posse: neque, opinor, suspicati sunt unquam, in eo tam insignè latere purgandi vim: sicuti certò constat, illud in exigua dosi, 4. tantum aut 5. granorum, in vino vel aqua

qua maceratum, & sumptum, tantâ vehementiâ corpus turbare, ut tàm supernè quàm infernè, valentissimè purget: ponderis & virtutis quantitate non imminutâ. Quoties enim idem denuò infunditur, toties novam purgandi vim liquori impartitur, citra virium ponderisque imminutionem. Hinc liquet, eiusmodi operationes planè contrarias esse adstrictioni, quam ipsi attribuunt veteres: qui ab externa anatomia, eius superficie tenus depinxerunt qualitates.

Sed valeat vitrum istud: quamvis Empirici in medicorum sæpenumerò opprobrium, gravissimos & desperatos planè morbos eodem sanent. Medicinæ enim virtus, ut diximus, non consistit in vitrificatione, sed in vera ejus præparatione, quam docet Basilius Valentinus, monachus ordinis S. Benedicti, summus Philosophus & Medicus: qui in libris suis, longè ante natum Paracelsum, Germanico idiomate conscriptis, quinquaginta remediorum genera ex Antimonio edocet: Vnde constat, quantam industriam olim hic vir, nec non alii politiori ingenio prædìti adhibuerint, in optimorum remediorum pervestigatione: quæ consecuti, magni fecerunt, & preciosi loco thesauri habuerunt.

Veræ antimonii præparationes à Basilio Valentino monacho traduntur.

Sed quæro, cur nunc Antimonium, tanquam lethale venenum rejiciatur, cùm certum sit, ei⁹ usum in præcipuis veterum antidotis nõ fuisse impro-

improbatum? Vide Antidotum è zingibere, à Myrepso descriptam: quæ, juxta eundem autorem, confert plurimum apoplexiæ, maniæ, & quartanæ febri: in hac lapidis lazuli, & lapidis Armenii drachmæ tres: & tantundem lapidis Antimonii, omnia tamen cruda, & impuritatum adhûc plena, ingrediuntur.

Sed audio nonnullos hîc inferre, pro Antimonio artimonium esse legendum: Artimonium autem idem significare ac pyrethrum. Sed quàm præpostera & sinistra hæc sit interpretatio, Leonhardus Fuchsius vir doctissimus & celeberrimus, conspicuè demonstrat in versione Myreipsi ultima: qui præterquam quod antimonium, ex sententia Serapionis, lapidem appellet, nominatim insuper stimium id esse, in commentariis addit. Pyrethrum autem, quantum differat à lapide, & ab ipso stimio, nemo non novit. Taceant ergò in posterum illi, qui vocabulum hoc in alium torquere sensum conantur, quàm Fuchsius, summus ille vir, id acceperit: cum quo hîc errare malo, quàm cum nonnullis inferioris notæ benè sentire.

His non obscurè suffragari videtur Mathiolus magnum illud medicorum lumen, qui de Antimonii vitro, ejusq; virtutibus, comment. in Dioscorid. cap. 9. in hæc scribit verba:

Quo fit ut non possim non mirari nonnullorum Medicorum ingenium, qui stibium venenum esse mortiferum contendunt. Si qui-

dem se medicos esse profitentur, miror quidem eos hactenus non observasse, rara admodum, vel fortassè nulla reperiri medicamenta, alvum electivè exolventia, tàm priscis, quàm recentioribus medicis usurpata, quæ venenosam vim non sortiantur. Elleborum enim utrumque, Tithymalorum omne genus, Pityusa, Elaterium, Colocynthis, Turpetum, Thapsia, Bryonia, Scammonium, Tymilæa, Chamilæa, Cyclaminus, & inter fossilia Armenius atque cæruleus lapis: quinetiam æris squama, quæ passim usi sunt antiqui ad cutem subeuntes aquas, veneositatis haud sunt expertia. Atqui quid dicent de Sandaraca atrocissimo veneno? An non eandem propinat cum melle, aut in catapotiis Dioscorides asthmaticis, & aliis in discrimine laborantibus? Nonne & Avicenna Arsenicum quoq; propinat? Hoc mihi dixisse sat est, ut illorum negligentiam, ne dicam inscitiam palàm faciam, qui suis opinionibus (profectò ridendis) inhęrentes, non vident dum stibium vituperant, interim tamen à præscriptis medicamentis non abstinent, imò iis quotidiè utuntur, quorum nonnulla longè magis sumentibus nocent, quam stibium: Cujus usus (ubi rectè in morbis conveniat) sæpè miraculi speciem affert, & pręsertim ubi propinetur ex catapotiis ex Gal. hiera paratis. Quam ob rem optimè ii dicunt ac intelligunt, qui in deploratis fere

morbis diuturnis, ipsisque pituitosis & melancholicis curandis stibium Dei manum appellant.

Vel sola tanti viri authoritas sufficere deberet, ad redarguendam illorum opinionem, qui antimonii vitrum adeò deleterium esse opinantur. Addit insuper autor duas historiolas, ad majorem veritatis confirmationem: quarũ altera est de Georgio Hantschio, percelebri medico, qui peste couflicctatus, vitri illius usu convaluit. Altera est Andrea Gallo Tridentino insigni quoq; medico Ferdinandi Archiducis Austriæ, qui, cùm in gravissimum incidisset morbum, & morti proximus, nihil prorsum opis à vulgaribus sentiret pharmacis, ex desperatione quasi ad antimonium confugit, & authoritate Georgii Hantschii, qui non empiricus, sed celebris erat medicus, & qui experientia propriâ edoctus, antimonii usum jam antea satis comprobârat, fretus, sumptis tribus ejus vitri granis, statim per vomitum, ultrà quatuor uncias puræ putę cholerę evomuit: ex quo uno actutum levatus, paulò pòst integræ sanitati restitutus fuit.

Novi insignes aliquot medicos, Hippocraticæ medicinæ addictos, & neutiquâ paracelsistas, ut vocant, qui antimonio utebantur: non tamen in substantia sua crassa, sed per infusionem, aut singulari quodam artificio præparatum: Inter hos occurrit Theodorus

Zvin-

Zvingerus, felicis memoriæ, ſingulari ſeculi noſtri lumen, quem præceptoris ac parentis inſtar ſemper colui; nec non ſummus ille vir Felix Platerus, qui adhûc vitali aura perfruens in inclyta & antiqua illa Rauracorum Academia, primarii medicinæ Profeſſoris ſive Archiatri officium, maxima cum laude & dignitate hactenus geſsit: hic inter alia ſua arcana medica antimonio non poſtremam tribuit locum: quod ad peculiarem quendam modum, non cuivis cognitum, ab ipſo præparatum, & tempore opportuno exhibitum, nullam omninò noxam aut perniciem corpori infert, nec malam in partibus diatheſin, ut falsò quidam cavillantur, poſt ſe relinquit. Hunc, de antimonii uſu vel abuſu loquentem, cæteri audiant: qui ab experientia propria, non ex auditu; qui ex ſcientia, non opinione, de hujus generis præſtantiſsimis remediis ſincerum proferre poteſt judicium, non corruptum: ut quidam harum rerum aprici & inexperti facere ſolent.

Ingenuè fateor, me ab iſtius uſu hactenus prorſus abſtinuiſſe, idque ob nimiam ejuſdem in corpore turbando actionem & violentiam. Malo enim clementioribus uti remediis, modò tollendo morbo idoneis. Interim tamen hujus generis remedia non planè rejicienda, imò vulgaribus pleriſq; (analogiâ utrobique ſervatâ) anteponenda eſſe exiſtimo.

Sin verò, necessitate urgente, ad hujusmodi remediorum usum confugiendum sit: præparatione perniciosa illorum qualitas utiq; tollenda prius est. Sic helleborus ritè præparatus (quem & Hippocrates, & post illum Mesuæus non solum usurpabant, sed summis etiam laudibus evehebant) in affectibus deploratis, in quibus eccoprotica nimis languida comperiuntur, summum & salutare est remedium. Venenata enim & maligna ejus qualitas præparatione prorsùs secernitur, quemadmodum id in Pharmacopæa nostra, unà cum aliorum plurium remediorum præparationibus, copiosiùs docebimus.

At verò, si tanta mali sit pernicies ac contumacia, ut neq; helleborismo, neq; similibus remediis, è vegetabilium familia petitis expugnari posſit: cur ægri in tantis morborum angustiis constituti, ad thermas sive balneas metallicas & naturales ablegantur? Nonne, quia illarum admirandi & potentissimi effectus, in persanandis morbis, sese indies manifestè produnt. Sed videmus, virtutem ejusmodi aquarum mineralium, non continuò vigere, sed certis tantùm statisque temporibus cum magno emolumẽto efflorescere. Ne igitur intereà temporis æger, ex morbi vehemẽtia fortè pereat, nonne ipsi magis consultum foret, remediis quibusdam metallicis, sive mineralibus, à docto medico præparatis, ut vi sua specifica

fica præsenti morbo profligando convenientibus uti? In cachexia enim ad hydropisin inclinante, thermæ Forgenses, quæ ferri naturam participant, pro remedio specifico præscribi solent: si verò æger vel temporis injuria, vel morbi magnitudine impeditus, illas adire nequeat: cur quæso non liceat huic exhibere vinum chalybeatum: tantâ artis industriâ preparatum, ut potentissimam præsentis mali exscindendi & prorsus tollendi vim obtineat? sicuti in hujusmodi affectibus, hoc contingere felici cum successu, quotidiè experimur.

Ex quibus omnibus meridiana luce clarius patet, metallica ejusmodi remedia non esse repudianda: si præsertim à medico docto & perito ritè præparata & administrata fuerint.

Sed plena nunc omnia agyrtarum & circulatorum: qui medicinam professi, non nisi imposturam faciunt. Excusatione igitur aliqua digni mihi vendentur, qui tàm acerrimè antimonii vitrum, voce & scripto oppugnant. Hoc enim enim unico fucato remedio impostores illi, incognitis prosus ægrorum temperamẽtis, morborum causis, aliisve circumstantiis, promiscuè & perperam utuntur: imò neque vim & efficaciam proprii remedii agnoscunt audaculi isti, qui sola copiosorum excrementorum vomitione & dejectione, morbi curationi satisfactum putant: in quo tamen turpiter fallunt & falluntur.

Odi plus quàm Vatiniano odio ejusmodi hominum genus, qui sine ratione & experientia: sine legitima vocatione & doctrina, ex Hippocratis & Galeni fōtibus hausta, medicinam exercendam temerario suscipiunt ausu.

Lac hujus doctrinæ purum & sincerum me hactenus aluit: ejus me schola salutaribus enutrivit præceptis: honorificum Medici titulum, in legitimæ vocationis testimonium consecutus, jusiurandum, quo veræ Asclepiadeæ familiæ, colendæ & propagandæ obstrictus sum, servo, & in æternum servabo.

Hippocrati & Galeno, in scriptis meis debitam laudis palmam & honorem, ut decet, semper adscripsi: eosq; tanquam parētes meos honorificè percolui. Testantur ēt medica mea consilia, operaq; alia mea partim excusa partim excusa partim excudenda: nec non praxis mea quotidiana, quàm studiosè illos sequar, in generalibus medicinæ præceptis.

Sed in specie, dum à Galeno in quibusdam dissideo: & qualitatibus primis, & temperiei non tantum tribuo, ut ille: siq; formam materiæ, substantiamq; qualitati præpono: in hoc certè imitari videor Fernelium, alterū Franciæ Hippocratem: & Scheckium, alterum Germaniæ Aristotelem, & nostri seculi philosophorū Principem: imò Aristotelem ipsum potiùs, quā Empedoclem, quem secutus est Galenus, qui nimis qualitatibus addictus, appellat calidum frigi-

frigidum humidum, &c. Quod Hippocrates significantiùs exprimit per amarum, acidum, dulce, &c. Si verò alii nomina, rebus magis propria adhûc, invenerint: non propterea statim reprehendendi sunt: sed dubia, si quæ occurrebant in illorum scriptis, poterant rationibus placidò & modestè illustrari, aut refelli: non autem maledictorum insolentia ipsis autoribus insultandum, quod malè sani hominis morositatem potiùs, quàm dignam excellenti medico comitatem, præ se fert.

Hinc inter medicos hodiè, qui mutuam & fraternam invicem amicitiam concordiamq; alere, & unanimi consensu, in hominis sanitatem, vitamque tanquam rem pretiosissimam tuendam, conspirare debebant: jurgia, dissidia & simultates, regnant, vigent, gliscunt: ubi non solùm in Deum ipsum valdè delinquitur: sed & iniquè agitur in Rempub. Hinc fit, ut ægroti anteà pusillanimes, & mox de salute sua desperabundi, à medicis intra spem & metum derelicti, plus offendantur, & sæpenumerò ad extremam usq; desperationem & mortem ipsam adigantur.

Sed quænam gloriæ laudisve insignia inde reportant? Reprehensionem: contemptum: dimisionem: ut qui neq; in proximum charitatem exerceant, neq; suo satisfaciant officio.

Id adeò compertum & exploratum, ut mulierculę etiam in puerperarum cubiculis inde

occasionem sumant invicem confabulandi. Hinc stultorum risus: hinc verò sapientum, & publicæ salutis studiorum lachrimæ. Sed timendum est, ne, si in instituto pergant, tandem ludus & fabula fiant.

Quamobrem, licet in Diętetico hoc nostro omnia ad diætam rectè instituendã necessaria fusè satis disserantur, adjectis etiam, coronidis loco, optimis aliquot remediis, è Pharmacopęa nostra petitis: unum tamen & potissimùm hîc desiderari videtur, nempè unanimis medicorum consensus, & amica animorũ conspiratio: Ex quorum consilio & arbitrio omnis medicamentorum præparatio & administratio pendet.

Sed hæc obiter dicta, & opusculum ad tuam utilitatem elucubratum, te, candide Lector, obnixè rogo, ut æqui boniq; consulas: in quo si fortè nonnulla occurrant, quæ Philosophiæ cùm divinæ, tùm naturali quodammodo adversari, aut proximum meum offendere videantur, quæ tua est humanitas, veniam dabis: omniaqne in meliorem partem interpretatus, à me quasi non dicta si acceperis, & magnam gratiam inibis, & ad majora in lucem edenda, non parùm cohortaberis.

FINIS.

TABU-

TABULA CAPITUM QUÆ CONTINENTUR IN PRIma ſectione Diætetici Polyhiſtorici Ioſephi Quercetani.

TABULA CAPITUM ſecundæ ſectionis.

De vino

TABULA CAPITUM tertiæ & ultimæ sectionis.

De



LIPSIÆ
LAURENTIUS COBER.
EXCUDEBAT,

ANNO M. DC. XV.
Impensis Thomæ Schureri & Bartholomæi Voigti.